

TÜRKİYE'DE Ortak Bir Kimlik Olarak Ötekilik

Yasin Aktay
Ahmet Kızılkaya | Emir Osmanoğlu
Kaan Dilek | Serkan Yurdakul

EĞİTİM-BİR-SEN

TÜRKİYE'DE
Ortak Bir Kimlik Olarak
Ötekilik

Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 45
Araştırma Dizisi: 8

Eğitim-Bir-Sen Adına Sahibi
Ahmet Gündoğdu
Genel Başkan

Genel Yayın Yönetmeni
Hıdır Yıldırım
Genel Basın Yayın Sekreteri

Yayın Kurulu
Halil Etyemez
Ahmet Özer
Erol Battal
Hıdır Yıldırım
Esat Tektaş
Ramazan Çakırcı

Proje Yöneticisi
Halil Etyemez
Esat Tektaş

Araştırma ve Uygulama
Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi / EBSAM

Grafik Tasarım
Selim Aytekin

Baskı
Başak Matbaacılık ve Tan.Hiz.Ltd.Őti.
T: 0312 397 16 17 • F: 397 03 07 • www.basakmatbaa.com

Baskı Tarihi
Ağustos 2010
2.500 Adet

ISBN: 978-975-6153-35-2

EĞİTİM-BİR-SEN
Ő. Daniş Tunalıgil Sokak No: 3/13 Maltepe/ ANKARA
Tel: 0312 231 23 06 - Faks: 0312 230 65 28
www.egitimbirsen.org.tr
e-posta: egitimbirsen@egitimbirsen.org.tr

SUNUŞ

İNSANLIK DEĞERLERİMİZ TÜKENMEDEN

Kriz ve savaş dönemleri pek çok şeyi örter; normal zamanlarda tahayyül edilmesi zor eylemleri olağanmış gibi gösterir. Hukukta da böylesi dönemler için ayrı düzenlemelere gidilmiştir.

Kriz ve savaş dönemlerinin üzerinde durulması gereken en önemli yönü “gerçeklik” denilen olguyla ilgilidir. “Gerçeklik” bu tür olağandışı zamanlarda öngörülemeyen bir hal alır, çatallanır, bölünür, sarsılmalarla ele avuca sığmaz bir alana doğru savrulur. Bu yüzden de gerçeklik, gücün “beklenmedik, apansız” zaferinin yanındaymış gibi görünse de, gerçekte gücün yanında yer almamıştır ve almayacaktır. Doğal olarak güç ve güce dayanarak elde edilmiş iktidarların sorun üreteceğini ve sonunda da yıkılacağını ön görmek hayalcilik değildir.

O halde, sormamız gereken sorulardan biri şu olabilir: İnsanlar neden yanılırlar ve gerçeğe karşı körleşirler? Nedenlerden biri, insanın karar alma süreçleriyle ilgilidir. O, çoğu zaman şimdiki zamanda görebildiği olaylara, olgulara ve durumlara odaklanır. Ancak duyularımıza çarpan olaylar-olgular, fark edilmeyen ya da fark edilemeyen pek çok gerçekliği gizler. Bu nedenle de tarihin her döneminde, görünen bir kargaşanın ya da mutlu-müreffeh tablonun altında gizlenmiş bir yeraltı gerçekliği olmuştur ve zamanla gün yüzüne çıkmıştır. Anlaşılması için de, “Ben buradayım” demesini beklemek gerekecektir. Toplum olarak bugünümüzü kuşatan yarınlarımız için de tehdit oluşturan iklimin böylesi derin süreçlerle ilişkili olduğunu düşünmemizin önünde bir engel yok.

Üzerinde durmamız gereken başka bir konu da, insanın dış dünya ile kurduğu bağıdır. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, gündelik hayat dünyası, hayatlarını anlamlı bir biçimde idare etmekle uğraşan toplum üyeleri tarafından sadece gerçeklik olarak kabul edilmekle

kalmaz; o, aynı zamanda onların dūřünce ve eylemlerini dođuran bir dūnyadır.

Bařka açıdan insan ve dıř dūnya arasındaki bađa baktıđımızda, çok önemli sonuçlara ulařırız. İnsanın içinde yařadıđı zihinsel iliřki, varlıđını yalnızca iten kuřatmaz, ona aynı zamanda her zaman hazır ve nazır bir dıř dūnya algısı sunar. Bu dıř dūnya, öyle belirleyici konuma yūkselebilir ki, bilinç, özellikle de içsel varlıđını temsil ettiđini sandıđı noktada aslında dıřsal dūnyayı yansıtır ve bu nedenle de dıřsal dūnyanın ötesine geçmede bařarısız olması bir yana, bařka tūrlū bir dūnyanın olabileceđine ihtimal bile veremez. İnsanın içinde bulunduđu bu durum, dıřarıdan nasıl yorumlanırsa yorumlansın, her toplumsal ūye, mevcut kořulların birer rneđi ya da parçası olmaktan memnundur.

Aslında bir döngüden söz ediyoruz. Çoklu gerçeklikler arasında kendini en ūstūn gerçeklik, en heybetli, en ısrarcı ve en řiddetli tarzıyla kendini bilince dayatan, kendi ritūelleri ve sembollerıyla her defasında yeniden dođan gūndelik hayatın döngüsüdür bu. İnsanlar çođu zaman bu dūnyanın ötesine geçmek için bir arzu da duymazlar. İçinde buldukları deđerler sistemini “en yūce řey” olarak görürler. İnsan bilinci de tekrar tekrar tuzađa dūřmekten kurtulamaz. Sonuçta insanın kendisini hem içten hem dıřtan kuřatan sūrelerin dođasını görebilmesi ve özgürleřmesi kolayca gerçekleřtirilebilecek bir eylem deđildir. Bunlardan kurtulabilmesi için insanūstū bir çaba göstermesi gerekecektir. Sosyolojinin görevi de, bireylerin bir araya gelme yollarını, grup oluřturma biçimlerini ve bunların birbiriyle nasıl etkileřime girdiklerini betimlemek; benlik ve toplumsallık için etkileřim modellerini ortaya çıkarmaktır. ūnkū toplum, esas olarak, bireylerin kesintisiz etkileřiminin bir ūrünüdür.

Onlarca yıla uzanan husumet ve çatıřma sūrecinde, sorunları dođru tanımlayıp çözüm ūretmek yerine, toplum olarak bizi bir arada tutan, birbirimize bađlayan bađları hoyratça kullandık, kullanmaya da devam ediyoruz. Elleriinde tařlar, sopalar; dillerinde öfkeli “birlik”

naraları; iç düşman-dış düşman yakıştırmaları toplumsal temellerimizin sarsılmasını engellemeye yetmiyor.

Zaman daralıyor. Sahip olduğumuz ortak insanlık değerlerini tümünden yitirmeden çözüm üretmeliyiz. Aksi halde, her türlü aç alma yolunu mübah gören bir psikoloji, toplumu tehdit etmeye devam etmektedir. Biz, Eğitim-Bir-Sen olarak, içinden geçtiğimiz süreç ne kadar belirsizlikle ve kaosla örtülse de, gerçeğin izini sürmekten ve onun yanında olmaktan asla vazgeçmedik. Bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz araştırmalar, kongreler, sempozyumlar, toplantılar hep bu amaca yönelik olmuştur. Elinizde tuttuğunuz bu çalışmanın da sözünü ettiğimiz amaca hizmet edeceğine inanıyorum. Emek veren herkese şükranlarımı sunuyorum.

Ahmet GÜNDOĞDU
Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı

ÖNSÖZ

İçinde çok çeşitli etnik, kültürel, dini ve mezhepsel grubun bulunmasından ötürü bir “kültürel mozaik” olarak tanımlanan Türkiye, bu çok kültürlü yapısından kaynaklanan bir takım avantajlar ve dezavantajlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Söz konusu avantaj ve dezavantajlar, Türkiye’nin sahip olduğu bu zengin kültürel mirası nasıl yönettiğine/yöneteceğine ilişkindir. 2000’li yıllara kadar uygulanan ve dilden dine, kültürden tarihe bütün alanların devlet eliyle belirlendiği, farklılıkların yok sayıldığı, en temel hak ve özgürlüklerin dahi ihlal ve ihmal edildiği politikalar ile Türkiye’nin yol alamadığı/alamayacağı anlaşılmıştır. Türkiye, artık çağdaş dünyadaki yönelimlerle paralel olarak, çok kültürlülük ekseninde ve herhangi bir kültür, etnik ya da inanç grubuna karşı bir “ötekilik” yaratmadan ve üniter yapıyı da muhafaza edecek bir biçimde, bütün gruplar arasında hem ortak bir yaşam alanı oluşturacak hem de her grubun kendi varlığını koruyabileceği özel alanların oluşmasına katkı sağlayacak politikalar üretmelidir.

Bir arada yaşamanın getirdiği/getireceği riskleri en aza indirerek, farklı kimlikler arasındaki sosyal entegrasyonu güçlendirmek için, bu kimlikler, birbirleriyle ve devletle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınmalı ve bu kimliklerin hem birbirlerine hem de devlete yönelik bakış açıları objektif bir biçimde ortaya çıkarılmalıdır. Böylece ulusal, bölgesel ve uluslar arası düzeyde büyük dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde, toplumu oluşturan farklı kimliklerin kutuplaşmasına, insanların birbirleriyle etkileşimlerinin kesilmesine ve toplumdaki uzaklaşmalarına neden olan unsurların gerek yasal düzeyde gerekse toplumsal düzeyde yok olmasını sağlayabilecek ve yakın bir gelecekte yapılması öngörülen yeni sivil anayasaya temel oluşturabilecek ana parametrelerin hangi değerler üzerinden ve nasıl bir üslupla inşa edilmesi gerektiğini ortaya çıkarma imkânı bulunabilecektir.

Bu çalışma, ülkemizin dört bir yanına dağılan ve her türlü politika eksikliği ile dış manipülasyonlara rağmen “barış içinde bir arada

yaşama iradesini" hala muhafaza eden ve ülkemizin kültürel mirasını oluşturan gruplarla ilgili verileri derleyip sunarak olası sorun alanlarını/kaynaklarını tespit etmeyi ve bunlarla ilgili olarak ivedilikle demokratik önlemlerin alınmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	3
ÖNSÖZ	7
TABLolar LİSTESİ	13
ŞEKİLLER LİSTESİ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE ORTAK BİR KİMLİK OLARAK “ÖTEKİLİK”	19
İKİNCİ BÖLÜM	
ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM.....	27
2.1. Araştırmanın Modeli	28
2.1.1. Nicel Araştırma	28
2.1.2. Nitel Araştırma	28
2.2. Evren ve Örneklem	29
2.2.1. Nicel Araştırma	29
2.2.2. Nitel Araştırma	30
2.3. Veri Toplama Araçları	30
2.3.1. Nicel Araştırma Veri Toplama Araçları	30
2.3.2. Nitel Araştırma Veri Toplama Araçları.....	31
2.4. Güvenirlik ve Geçerlilik	31
2.5. Sınırlılıklar	31
2.6. Araştırmanın Etik Boyutu	32
2.7. Araştırmanın Yapıldığı Tarih	32
2.8. Verilerin Analizi	32
2.9. Demografik Bilgiler	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL KİMLİK ALGILARI.....	39
3.1. Birinci Dereceden İfade Edilen Kültürel Kimlik Algısı	41
3.2. İkinci Dereceden İfade Edilen Kültürel Kimlik Algısı	43
3.3. Üçüncü Dereceden İfade Edilen Kültürel Kimlik Algısı	45
3.4. Kültürel Kimliklerde Geçişler.....	50
3.4.1. Türklerin İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı.....	52
3.4.2. Müslümanların İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı.....	53
3.4.3. Kürtlerin İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı	54
3.4.4. Alevilerin İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı.....	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL KİMLİK ALGILARI	57
4.1. Birinci Dereceden İfade Edilen Siyasal Kimlik Algısı.....	59
4.2. İkinci Dereceden İfade Edilen Siyasal Kimlik Algısı	61
4.3. Üçüncü Dereceden İfade Edilen Siyasal Kimlik Algısı.....	62
4.4. Siyasal Kimliklerde Geçişler	64
4.4.1. Demokratların İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı.....	66
4.4.2. Milliyetçilerin İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı	67
4.4.3. Sağcıların İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı	69
4.4.4. Diğer Kimliklerin İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı.....	71
4.5. Kültürel Kimliklerin Öncelikli Siyasal Kimlik Tercihleri	74
4.5.1. Türklerin Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı	74
4.5.2. Müslümanların Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı.....	75
4.5.3. Kürtlerin Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı.....	76
4.5.4. Alevilerin Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı	77

BEŞİNCİ BÖLÜM

MAHALLE BASKISI, ÖTEKİLEŞME VE AYRIMCILIĞA BAKIŞ	79
5.1. Nicel Bulgular	79
5.1.1. Vatandaşlık Tanımı	90
5.1.2. Toplumsal Düzeyde Dışlanma ve Baskı Algısı	93
5.1.3. Devlet Düzeyinde Dışlanma ve Baskı Algısı	96
5.1.4. Mahalle Baskısı	99
5.1.5. Hangi Gruplar Daha Çok Baskı Yaşamaktadır?	102
5.1.6. Kültürel Kimliklere Göre Baskı ve Ayrımcılığa En Çok Maruz Kalan Kesimler	105
5.1.7. Farklı Olana Yönelik Hoşgörüsüzlük Baskıcı Devlet Anlayışından mı Kaynaklanmaktadır?	109
5.1.8. Ekonomik Durum ile Ötekilik Algısı Arasındaki Bağlantı... ..	111
5.2. Nitel Bulgular.....	114

ALTINCI BÖLÜM

GENEL OLARAK ALEVİLİĞE VE ALEVİ AÇILIMINA BAKIŞ	137
6.1. Nicel Bulgular	137
6.1.1. Alevi Açılımı.....	141
6.1.2. Cemevlerinin Statüsü.....	144
6.1.3. Cemevlerinin İbadethane Statüsüne Bakış Açısı	147
6.1.4. Alevi-Sünni Çatışması.....	149
6.2. Nitel Bulgular.....	152

YEDİNCİ BÖLÜM

KÜRT SORUNUNA VE DEMOKRATİK AÇILIMA BAKIŞ	169
7.1. Nicel Bulgular	169
7.1.1. Demokratik Açılım	171
7.1.2. Demokratik Açılımın Siyasal Etkisi	175
7.1.3. Çok Dilli ve Kültürlü Yayıncılık	179
7.1.4. Demokratik Açılım ve Milli Bütünlük	182
7.1.5. Demokratik Açılım ve Kürt Sorununun Çözümü	186
7.1.6. Anadil Öğretimi Hakkı	189
7.2. Nitel Bulgular	193

SEKİZİNCİ BÖLÜM

AZINLIK HAKLARINA BAKIŞ	203
8.1. Nicel Bulgular	203
8.1.1. Ruhban Okulunun Açılması	205
8.1.2. Fener Rum Patrikliği ve Ekümenik Sıfatının Tanınması ...	209
8.2. Nitel Bulgular	212

DOKUZUNCU BÖLÜM

DİNİ HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLERE BAKIŞ	225
9.1. Nicel Bulgular	225
9.1.1. Türkiye'deki Laiklik Uygulaması ve Memnuniyet Düzeyi ...	226
9.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Laiklik Algısı	231
9.1.3. Başörtüsü Yasağı ve Laiklik İlişkisi	234
9.1.4. Başörtüsü Yasağı	238
9.1.5. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	242
9.1.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Tamamen Kaldırılması	245
9.1.7. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Sünni Müslümanların Beklentileri Hakkındaki Algılar	248
9.1.8. Başörtüsü Tartışmalarının Dini Duygulara Etkisi	251
9.2. Nitel Bulgular	254

ONUNCU BÖLÜM

EĞİTİM HAKKINA BAKIŞ	265
10.1. Nicel Bulgular	265
10.1.1. Formel Eğitimin Dünya Görüşlerinin Oluşmasına Etkisi ...	269
10.1.2. Anadilde Konuşma Hakkı	272
10.2. Nitel Bulgular	276

ONBİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE BAKIŞ.....285

11.1. Nicel Bulgular	285
11.1.1. Demokratik Hak ve Özgürlüklerin Yeterlilik Düzeyi.....	285
11.1.2. Birarada Yaşama Algısı.....	291
11.1.3. Karşılıklı Saygının Önemi	294
11.1.4. Eşit Vatandaşlık Algısının İç Barışa Katkısı.....	296
11.1.5. Farklı Kültürlerin Yasal ve Toplumsal Düzeyde Tanınması.....	298
11.1.6. Kültürel Mozaik Tanımı	301
11.1.7. Mevcut Politikaların Sosyal Birliktelik ve Ortak Bir Üst Kimlik Oluşturmadaki Etkisi	303
11.1.8. Milliyetçilik Eksenli İç Bölünme ve Çatışma Algısı.....	306
11.1.9. Laiklik Eksenli İç Bölünme ve Çatışma Algısı.....	309
11.1.10. Siyasal Partiler Düzeyindeki Temsil Algısı	311

ONİKİNCİ BÖLÜM

SONUÇLAR..... 315

12.1. Türkiye’de Kültürel Kimlik Algıları.....	315
12.2. Türkiye’de Siyasal Kimlik Algıları.....	316
12.3. Mahalle Baskısı, Ötekileşme ve Ayrımcılığa Bakış	317
12.4. Genel Olarak Aleviliğe ve Alevi Açılımına Bakış	319
12.5. Kürt Sorununun ve Demokratik Açılıma Bakış	320
12.6. Azınlık Haklarına Bakış	323
12.7. Dini Haklar ve Özgürlüklere Bakış	324
12.8. Eğitim Hakkına Bakış	326
12.9. Demokratik Hak ve Özgürlüklere Bakış	327

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Birincil derece kültürel kimlikler	41
Tablo 2. İkincil derece kültürel kimlikler	43
Tablo 3. Üçüncül derece kültürel kimlikler	45
Tablo 4. Kültürel kimliklerin toplam dağılımı.....	50
Tablo 5. Birincil derece siyasal kimlikler	59
Tablo 6. İkincil derece siyasal kimlikler	61
Tablo 7. Üçüncül derece siyasal kimlikler	62
Tablo 8. Siyasal kimliklerin toplam dağılımı	64
Tablo 9. Kültürel kimliklerin vatandaşlık tanımına katılma düzeyi	91
Tablo 10. Siyasal kimliklerin vatandaşlık tanımına katılma düzeyi.....	92
Tablo 11. Öğrenim düzeyine göre vatandaşlık tanımına katılma oranı	92
Tablo 12. Kültürel kimliklerin dışlanma ve baskı algısı	94
Tablo 13. Siyasal kimliklerin dışlanma ve baskı algısı.....	95
Tablo 14. Öğrenim düzeyine göre dışlanma ve baskı algısı.....	96
Tablo 15. Kültürel kimliklerin devlet düzeyindeki dışlanma ve baskı algısı	97
Tablo 16. Siyasal kimliklerin devlet düzeyinde dışlanma ve baskı algısı.....	98
Tablo 17. Öğrenim düzeyine göre devlet nezdindeki dışlanma ve baskı algısı....	99
Tablo 18. Kültürel kimliklerin mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi	101
Tablo 19. Siyasal kimliklerin mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi.....	101
Tablo 20. Öğrenim düzeylerine göre mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi.....	102
Tablo 21. Kültürel kimliklerin baskı ve ayrımcılığa uğrama düzeyi	103
Tablo 22. Siyasal kimliklerin baskı ve ayrımcılığa uğrama düzeyi	104
Tablo 23. Öğrenim düzeyine göre baskı ve ayrımcılığa uğrama oranı.....	104
Tablo 24. Kültürel kimliklerin hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı düzeyi ...	110
Tablo 25. Siyasal kimliklerin hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı düzeyi.....	111
Tablo 26. Öğrenim düzeyine göre hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı durumu	111
Tablo 27. Kültürel kimliklere göre ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki ..	112
Tablo 28. Siyasal kimliklere göre ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki	113
Tablo 29. Öğrenim düzeyine göre ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki...	113
Tablo 30. Kültürel kimliklerin Alevi açılımına ilişkin algı düzeyi	142
Tablo 31. Siyasal kimliklerin Alevi açılımına ilişkin algı düzeyi	143
Tablo 32. Öğrenim düzeylerine göre Alevi açılımı algısı	143
Tablo 33. Kültürel kimliklere göre Cemevlerinin statüsü	145
Tablo 34. Siyasal kimliklere göre Cemevlerinin statüsü.....	146
Tablo 35. Öğrenim düzeyine göre Cemevlerinin statüsü.....	146
Tablo 36. Kültürel kimliklerin Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin algısı.....	147
Tablo 37. Siyasal kimliklerin Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin algısı.....	148
Tablo 38. Öğrenim durumlarına göre Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin algılar	148

Tablo 39. Kültürel kimliklere göre Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı.....	150
Tablo 40. Siyasal kimliklere göre Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı.....	151
Tablo 41. Öğrenim durumuna göre Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı	151
Tablo 42. Demokratik açılım konusundaki toplumsal algılar.....	171
Tablo 43. Kültürel kimliklerin demokratik açılım konusundaki algısı	172
Tablo 44. Siyasal kimliklerin demokratik açılım konusundaki algısı.....	174
Tablo 45. Öğrenim düzeylerine göre demokratik açılım.....	175
Tablo 46. Kültürel kimliklere göre demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi	176
Tablo 47. Siyasal kimliklere göre demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi	178
Tablo 48. Öğrenim düzeylerine göre demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi	178
Tablo 49. Kültürel kimliklerin TRT 6 ile ilgili düşünceleri.....	180
Tablo 50. Siyasal kimliklerin TRT 6 ile ilgili düşünceleri.....	181
Tablo 51. Öğrenim düzeylerine göre TRT 6 ile ilgili düşünceler	182
Tablo 52. Kültürel kimliklere göre demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi.....	184
Tablo 53. Siyasal kimliklere göre demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi.....	184
Tablo 54. Öğrenim durumlarına göre demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi.....	185
Tablo 55. Kültürel kimliklere göre demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki	187
Tablo 56. Siyasal kimliklere göre demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki	188
Tablo 57. Öğrenim düzeyine göre demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki	189
Tablo 58. Kültürel kimliklerin anadil öğretimi hakkındaki düşünceleri.....	190
Tablo 59. Siyasal kimliklerin anadil öğretimi hakkındaki düşünceleri.....	191
Tablo 60. Öğrenim durumuna göre anadil öğretimi hakkındaki düşünceler	192
Tablo 61. Kültürel kimliklerin Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin düşünceleri... 206	
Tablo 62. Siyasal kimliklerin Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin düşünceleri ... 207	
Tablo 63. Öğrenim düzeyine göre Ruhban Okulu'nun açılması hakkındaki düşünceler.....	208
Tablo 64. Kültürel kimliklerin Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceleri.....	210
Tablo 65. Siyasal kimliklerin Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceleri.....	211
Tablo 66. Öğrenim düzeyine göre Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceler	212
Tablo 67. Kültürel kimliklerin mevcut laiklik politikasına ilişkin algıları	228
Tablo 68. Siyasal kimliklerin mevcut laiklik politikasına ilişkin algıları.....	229
Tablo 69. Öğrenim düzeyine göre mevcut laiklik politikasına ilişkin algılar....	230

Tablo 70. Kültürel kimliklere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumu.....	231
Tablo 71. Siyasal kimliklere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumu.....	233
Tablo 72. Öğrenim düzeyine göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumu.....	234
Tablo 73. Kültürel kimliklere göre laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişki.....	236
Tablo 74. Siyasal kimliklere göre laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişki.....	237
Tablo 75. Öğrenim düzeyine göre laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişki.....	238
Tablo 76. Kültürel kimliklerin okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yaşağına ilişkin algıları.....	240
Tablo 77. Siyasal kimliklerin okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yaşağına ilişkin algıları.....	240
Tablo 78. Öğrenim düzeyine göre okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yaşağına ilişkin algılar.....	241
Tablo 79. Kültürel kimliklerin zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı.....	243
Tablo 80. Siyasal kimliklerin zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı.....	244
Tablo 81. Öğrenim düzeyine göre zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi algısı.....	245
Tablo 82. Kültürel kimliklerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı..	246
Tablo 83. Siyasal kimliklerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı....	247
Tablo 84. Öğrenim düzeyine göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin statüsü..	248
Tablo 85. Kültürel kimliklere göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi.....	249
Tablo 86. Siyasal kimliklere göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi.....	250
Tablo 87. Öğrenim düzeyine göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi.....	251
Tablo 88. Kültürel kimliklere göre başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi ...	252
Tablo 89. Siyasal kimliklere göre başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi.....	253
Tablo 90. Öğrenim düzeyine göre başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi.....	253
Tablo 91. Kültürel kimliklere göre formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi.....	270
Tablo 92. Siyasal kimliklere göre formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi.....	271
Tablo 93. Öğrenim düzeyine göre formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi.....	272
Tablo 94. Kültürel kimliklerin anadilde konuşma hakkına ilişkin algıları.....	274
Tablo 95. Siyasal kimliklerin anadilde konuşma hakkına ilişkin algıları.....	275
Tablo 96. Öğrenim düzeyine göre anadilde konuşma hakkına ilişkin algılar.....	276
Tablo 97. Kültürel kimliklere göre demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi.....	289

Tablo 98. Siyasal kimliklere göre demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi.....	290
Tablo 99. Öğrenim düzeyine göre demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi.....	290
Tablo 100. Kültürel kimliklere göre bir arada yaşama algısı	292
Tablo 101. Siyasal kimliklere göre bir arada yaşama algısı	293
Tablo 102. Öğrenim düzeyine göre bir arada yaşama algısı.....	293
Tablo 103. Kültürel kimliklere göre karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi	294
Tablo 104. Siyasal kimliklere göre karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi	295
Tablo 105. Öğrenim düzeyine göre karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi	295
Tablo 106. Kültürel kimliklere göre eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkı düzeyi.....	297
Tablo 107. Siyasal kimliklere göre eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkı düzeyi.....	297
Tablo 108. Öğrenim düzeylerine göre eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkısı.....	298
Tablo 109. Kültürel kimliklere göre farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması	299
Tablo 110. Siyasal kimliklere göre farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması	300
Tablo 111. Öğrenim durumuna göre farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması	300
Tablo 112. Kültürel kimliklerin "Kültürel mozaik" tanımına ilişkin algısı.....	302
Tablo 113. Siyasal kimliklerin "Kültürel mozaik" tanımına ilişkin algısı	302
Tablo 114. Öğrenim düzeyine göre "Kültürel mozaik" tanımına ilişkin algılar ...	303
Tablo 115. Kültürel kimliklere göre mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısı.....	305
Tablo 116. Siyasal kimliklere göre mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısı.....	305
Tablo 117. Öğrenim düzeyine göre mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısı.....	306
Tablo 118. Kültürel kimliklerin milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı	307
Tablo 119. Siyasal kimliklerin milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı.....	308
Tablo 120. Öğrenim düzeyine göre milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı.....	308
Tablo 121. Kültürel kimliklerin laiklik eksenli iç çatışma algısı.....	310
Tablo 122. Siyasal kimliklerin laiklik eksenli iç çatışma algısı	310
Tablo 123. Öğrenim düzeyine göre laiklik eksenli iç çatışma algısı	311
Tablo 124. Kültürel kimliklerin siyasi partiler düzeyindeki temsil algısı.....	312
Tablo 125. Siyasal kimliklerin siyasi partiler düzeyindeki temsil algısı.....	313
Tablo 126. Öğrenim durumuna göre siyasi partiler düzeyindeki temsil algısı.....	313

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Araştırmanın yapıldığı iller.....	33
Şekil 2. Görüşülen kişilerin buldukları bölgeler.....	34
Şekil 3. Görüşülen kişilerin buldukları yerde oturma süreleri.....	35
Şekil 4. Görüşülen kişilerin yaşları.....	36
Şekil 5. Görüşülen kişilerin cinsiyeti.....	36
Şekil 6. Görüşülen kişilerin medeni hali.....	37
Şekil 7. Görüşülen kişilerin öğrenim durumları.....	37
Şekil 8. Görüşülen kişilerin ortalama aylık gelirleri.....	38
Şekil 9. Görüşülen kişilerin mesleki dağılımı	38
Şekil 10. Birincil derece kültürel kimlikler.....	41
Şekil 11. İkincil derece kültürel kimlikler.....	44
Şekil 12. Üçüncül derece kültürel kimlikler.....	46
Şekil 13. Türklerin ikincil kültürel kimlik algıları.....	52
Şekil 14. Müslümanların ikincil kültürel kimlik algıları	53
Şekil 15. Kürtlerin ikincil kültürel kimlik algıları.....	54
Şekil 16. Alevilerin ikincil kültürel kimlik algıları	55
Şekil 17. Birincil derece siyasal kimlikler.....	60
Şekil 18. İkincil derece siyasal kimlikler.....	61
Şekil 19. Üçüncül derece siyasal kimlikler.....	63
Şekil 20. Demokratların ikincil siyasal kimlik algıları	66
Şekil 21. Milliyetçilerin ikincil siyasal kimlik algıları.....	67
Şekil 22. Sağcılarının ikincil siyasal kimlik algıları.....	69
Şekil 23. Solcularının ikincil siyasal kimlik algıları.....	71
Şekil 24. İslamcılarının ikincil siyasal kimlik algıları.....	72
Şekil 25. Atatürkçülerinin ikincil siyasal kimlik algıları.....	73
Şekil 26. Türklerin birincil siyasal kimlik algıları	74
Şekil 27. Müslümanların birincil siyasal kimlik algıları.....	75
Şekil 28. Kürtlerin birincil siyasal kimlik algıları	76
Şekil 29. Alevilerin birincil siyasal kimlik algıları	77
Şekil 30. Vatandaşlık tanımına katılma düzeyi	90
Şekil 31. Katılımcıların dışlanma ve baskı algısı	93
Şekil 32. Devlet düzeyinde dışlanma ve baskı algısı.....	96
Şekil 33. Mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi	100
Şekil 34. Kimliklerin baskı ve ayrımcılığa uğrama düzeyi	102
Şekil 35. Türklere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler	106
Şekil 36. Müslümanlara göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler	107
Şekil 37. Kürtlere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler.....	107
Şekil 38. Alevilere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler.....	108
Şekil 39. Türkiyelilere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler.....	108
Şekil 40. Diğer kimliklere göre baskı ve ayrımcılık algısı	109

Şekil 41. Hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı düzeyi	109
Şekil 42. Ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki	112
Şekil 43. Alevi açılımına ilişkin algı düzeyi	141
Şekil 44. Cemevlerinin statüsüne ilişkin toplumsal algılar	144
Şekil 45. Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin toplumsal algılar	147
Şekil 46. Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı	149
Şekil 47. Demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi	175
Şekil 48. TRT 6 ile ilgili toplumsal düşünceler	179
Şekil 49. Demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi.....	182
Şekil 50. Demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki	186
Şekil 51. Anadil öğretimi hakkındaki toplumsal düşünceler	189
Şekil 52. Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin düşünceler	205
Şekil 53. Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceler	209
Şekil 54. Mevcut laiklik politikasına ilişkin toplumsal algılar	227
Şekil 55. Laik bir sistemde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumu	231
Şekil 56. Laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişkiye yönelik toplumsal algılar	235
Şekil 57. Okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yaşağına ilişkin toplumsal algılar	239
Şekil 58. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin toplumsal algılar	242
Şekil 59. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin statüsüne ilişkin toplumsal algılar ..	245
Şekil 60. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi	248
Şekil 61. Başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi	251
Şekil 62. Formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi	269
Şekil 63. Anadilde konuşma hakkına ilişkin toplumsal algılar	272
Şekil 64. Demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyine ilişkin toplumsal algılar	287
Şekil 65. Bir arada yaşama algısı	291
Şekil 66. Karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi	294
Şekil 67. Eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkı düzeyi	296
Şekil 68. Farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınmasına ilişkin algılar	298
Şekil 69. Kültürel mozaik tanımına ilişkin toplumsal algılar.....	301
Şekil 70. Mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısına yönelik toplumsal algılar	303
Şekil 71. Milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı	306
Şekil 72. Laiklik eksenli iç çatışma algısı	309
Şekil 73. Siyasal partiler düzeyindeki temsil algısı	311

1. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ORTAK BİR KİMLİK OLARAK “ÖTEKİLİK”

Bir aşaması 14 ilden amaçlı örneklem yoluyla seçilen isimlerle yapılan 78 derinlemesine görüşmeye, bir aşaması da 16 ilden 2190 kişi ile yapılan yüz yüze anket uygulamasından elde edilen verilerin analizine dayanan bu çalışmada, Türkiye’de insanların kültürel ve siyasal kimlik ile *ötekiliğe* ilişkin algılarının genel bir tespitini ve tasvirini yapmayı hedefliyoruz.

Siyasal kimliklerin genelde insanların kendi tercihleriyle şekillendiği kabul edilmekle birlikte, kültürel kimliklerin “nesnel” temelleri olan “verili” bir özellik olduğu daha fazla kabul ediliyor. Oysa insanların siyasal kimlikleri kadar, kültürel kimlikleri de iradi bir tercihten mutlak olarak bağımsız değildir. İnsanlar belki Türk, Kürt, Müslüman ya da Alevi bir anne babadan doğuyorlardır ve kültürel olarak bu verili özellik onların hayatlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynuyordur. Ancak bu özelliklerin bir kimliğe dönüşmesi basit sayılamayacak süreçlerin sonucunda olmaktadır. Daha açık ifadesiyle, insanlar, örneğin Kürt doğmakla birlikte, kimlik olarak Kürt olmaya kendileri karar veriyorlar. Keza, Türk bir anne babadan doğanların Türklüğü bir kimlik olarak benimsemeleri de, bir eğitimin sonucunda da olsa, sonuçta kendi kararlarıyla olmaktadır. Dolayısıyla insanlar Türk doğmuş olsalar bile, kendi kimliklerini Türklük üzerinden kurmamayı tercih edebiliyorlar. Çünkü ontolojik olarak sahip olunan değerler ya da aidiyetler, ancak kişisel ve iradi bir tercihin sonucunda etno-politik ya da etno-kültürel bir mahiyet kazanırlar. Bu nedenle, farklı etnik kökenlere sahip olan insanların belli eğitim veya toplumsallaşma süreçlerinin sonucunda kendilerini Türk veya Müslüman olarak tanımlamayı tercih etmeleri tipik kimlik hareketlerinin örneklerindedir. Kültürel bir özelliğe dayanıyor olsa da, kimlik iddiası veya algısı siyasal bir toplumsallaşmanın sonucudur. Benzer şekilde, bu olguların yarattığı gerilimlerin kimlik

iddialarını sabit-metafizik referanslara ya da a priori kabullere bağlamaya çalışmaları da tipik bir durumdur.

Kısacası sosyolojik yaklaşım, kimliklerin verili olan boyutları kadar tercih edilen boyutları üzerinde de durulmasını gerektirmektedir. Her insanın birbirinden farklı iç içe geçmiş birçok kimliği vardır. Hangi kimliğinin bilincine varacağı, hangi kimliklerinin mücadelesini vermeye yöneleceği büyük ölçüde o gruba ait bir siyasal toplumsallaşma süreci ile yakından ilişkilidir. Siyasal veya kültürel kimlikler, özellikle bazı toplumsal hareketlerin uyandırdığı bir bilinç üzerinden şekillenirler. Bütün toplumsal hareketlerin bir hedef kitle üzerinde uyguladığı bir “bilinç” politikası vardır. Bu durumun tipik örneklerinden birisini Marx’ın sınıf bilinci kavramı oluşturur.¹ “Kendinde sınıf” ve “kendi için sınıf” ayrımı yapan Marx, bu yolla işçi sınıfına ait olmanın gerektirdiği bilince sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ayrımı da felsefi bir temellendirmeye kavuşturmuştur. Ancak Marx, kendi tanımladığı ideal işçilik konumuna uygun davranışlar içinde olmayan işçileri, “kendi içinde işçi” olmakla birlikte, sınıf bilincine ulaşamamış lümpen işçiler olarak aşağılamıştır. Böylece Marx, hedef toplumsal kitlesine yönelik olarak tespit veya işaret ettiği nesnel durumun bir siyasal kimliğe denk düşmesi gerektiğini varsaymıştır. Aynı mantıkla, bir Kürt’ün Kürt olma vasfı dolayısıyla bir Kürt siyasal kimlik hareketine katılması gerektiği varsayımı, sadece milliyetçi bir Kürt hareketinin beklentisini ifade eder. Keza bir Türk’ün siyasal kimliğini Türklüğü üzerinden kurmasını beklemek de böyle. Kadınların siyasal davranışlarını kadınlık kimliği üzerinden kurmaları beklentisi de aynı kategoride görülebilir. Oysa bütün bu beklentiler, insanların kendi kimlik tanımları üzerinde son kertede

¹ Marx, sınıf bilinci kavramına ilişkin görüşlerini çeşitli kitaplarında dile getirir. Bu kitaplar için bkz., Karl Marx, *Artı Değer Teorileri*, cilt 1-2, çev. Y. Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1999; Karl Marx, *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev. K. Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1997; Karl Marx, *Kapital*, cilt: 1-2-3, çev. A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1992; Karl Marx, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, Sol Yayınları, Ankara, 1992; Karl Marks, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1979; Karl Marks, “1844 Elyazmaları”, *Ekonomi Politik ve Felsefe*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976.

belirleyici değildir. İnsanların kendi kimlik algıları bu tür etkilerin altında olsa bile, kadınlık kadın kimliği üzerinden, Kürtlük Kürt kimliği üzerinden, Alevilik Alevi kimliği üzerinden bir siyasal ifadeyi ya da temsili zorunlu kılmamaktadır. Bu nedenle, insanların ne olduklarından ziyade, kendilerini ne olarak gördükleri siyasal durum tespitlerinde çok daha önemli olmaktadır. Araştırmamızın siyasal kimlik algılarına odaklanmasının sebebi de budur. İnsanların başkalarını nasıl algıladıklarından çok, kendilerini nasıl algıladıkları ve bu algıların ne tür ilişkilerden veya tecrübelerden etkilendiği bu aşamada daha önemli olmaktadır. Çünkü insanların kendilerini algılama biçimleri ve bu algıların içinde şekillendiği ilişkiler veya tecrübeler, diğer insanların siyasal ya da kültürel olarak konumlandırılma biçimlerini de belirlemektedir.

Bu bağlamda diğer siyasal veya kültürel kimliğin bir tamamlayıcısı olarak “öteki”, modern kimlik söylemlerinin anahtar sözcüklerinden birisidir. Toplumsal ilişkilerde hâkim kültür tarafından veya başka nitelikleri olan bir topluluk tarafından maruz kalınan “ötekileşme” sorunu, ayırımı tabi olmanın başka bir ifadesini oluşturuyor. Siyasal kimliklerin inşası, ancak kendileri dışında bir öteki tanımlamakla mümkün olabiliyor. Bu yönüyle, kimliğin en olmazsa olmaz şartlarından birisi olarak kabul edilen farklı olana dair bir tanımlama ifade eden “öteki”, bir kimliğin sınırlarını da çizen bir unsurdur. Ulus kimliklerin modernleşme sürecinde yaratmaya çalıştıkları merkezi kimlikler de, yerel farklılıkları büyük ölçüde gidermeyi ve ulus çapında türdeş bir kültür yaratmayı hedefleyen politikalarıyla, birbirinden farklı birçok ötekilik kimliğinin ortaya çıkmasına ve derin bir ötekilik bilincinin oluşmasına neden olmuştur. Modern dönemde görece başarılı bir biçimde işleyen bu politikalar, küreselleşme ile paralel bir biçimde çözülmeye ve gevsemeye yüz tutmuştur.

Küreselleşme süreci, bir yandan bütün kültürleri eriten ve melezleştiren bir süreci çalıştırırken, bir yandan da sayısız yerel kültürel kimliğin uyanması ve bu kimliklerin farklılık iddialarıyla

ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Günümüz Türkiye'sinde de gerek küreselleşmenin gerek kentleşmenin ortaya çıkardığı hızlı hareketlilik sayesinde, insanlar geçmişte hiç olmadığı kadar birbirleri ile iç içe yaşamaktadır. Ancak bu süreç insanları birbirine daha fazla yakınlaştırmak yerine, birçok bakımdan birbirlerinden daha fazla uzaklaştırmaktadır. Karşılaşmalar, insanların giderek kendi farklılıklarını keşfettikleri veya iddia ettikleri birer vesileye dönüşmektedir. Kimlik veya farklılık politikalarının tanınmasını öngören siyasal sistemlerde bu durum, sistemin, sürecin ayırdaya varıp kendini çok kültürlü bir yapıya ayarlamasıyla sonuçlansa da, ulusal varlığını katı bir kimlik tanımı üzerinden kurmuş olan ülkelerde süreç, gerilimlerle dolu farklılaşma politikalarıyla beraber yürümektedir.

Kendisini hâkim kültürel kimlik tarafından baskılanmış, "ötekilenmiş" hissedenlerin verdikleri farklılık mücadelesi siyasal sistem içinde bölücülük, ayrılıkçılık olarak algılanmakta ve bu durum "ötekileşme" denilen süreci daha da beslemektedir. Kendi farklılığının mücadelesini veren gruplar, yani farklılıklarının kabul görmesini talep edenler, bir bakıma hâkim toplumsal yapı için bir ayrımcılığın, bir ötekileşmenin somut gerekçelerini veya nedenlerini de temsil etmiş gibi oluyorlar. Sonuçta farklılığın tanınması güçlü bir siyasal çok kültürlü "ötekilik" etiğiyle desteklenmediği sürece, bazı hakların verilmesi ya da insan hakları düzeyinin geliştirilmesi gibi bir sonuç vermek yerine, toplumsal mesafelerin daha da açıldığı, gruplar arasında antipati veya husumetin oluştuğu veya arttığı bir zemin yaratmaktadır. Özellikle eğitim düzeninin ve söylemlerinin, "öteki" ile ilgili etik değerlerin benimsenmesinde yeterli bir verimlilikle işlemediği durumlarda, kültürel kimliklerin veya toplumsal karşılaşmaların potansiyel çatışma alanları olarak görülmesi mümkün olabilmektedir.

Bu karşılaşmaların bir riske dönüşmemesi üzerinde zihin yormak, bir arada yaşama imkânını daha da artırmak ve farklı kimlikler arasındaki sosyal etkileşimlerin daha verimli bir toplumsallığa

evrilmesinin yollarını bulabilmek için, bu kimliklerin hem birbirlerine hem de devlete yönelik bakış açılarının olabildiğince nesnel bir biçimde ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, “ötekilik” kavramının Türkiye’de siyasal kimlik tartışmalarındaki kullanımının çok kendine özgü bir bağlama oturduğu söylenebilir. Kavramın bu haliyle yanlış bir kullanımı olduğunu söyleyerek bir tür kavramsal otantisite jargonuna müracaat etmek istemiyoruz. Ancak bu kavram, bugün Türk siyasal söylemindeki kullanımı itibarıyla, kuşkusuz ayrıca değerlendirilmeyi hak ediyor. Ancak burada kavramın daha özgün kullanımındaki anlam kaymasına işaret etmenin de yine önemli olabileceğini düşünüyoruz. Siyasal veya kültürel kimliğin ancak “öteki”nin tanımlanmasıyla tamamlandığı söylenebilir. Kendini bilmek için kendinin dışındakini de, “kendi olmayanı” da tanımlamak gerekiyor. Durkheim’in totemizm analizlerinde bile toplumun kendi özdeşliğini ifade eden totemin içinde kendi karşıtının bir tanımını bulduğunu biliyoruz. Totem, haddi zatında toplumun özdeşlik kurduğu, çoğu kez bir hayvan üzerinden sembolize edilen bir kendilik algısıdır, ama bu algı genellikle seçilen hayvanın kendi düşmanlarıyla veya rakipleriyle olan ilişkisini anlatan bir metafor olarak, o toplumun kendine rakip veya hasım olarak seçtiği düşmanla ilişkiye de ekleniyor.

O nedenle kimlik bir aynılık, bir özdeşlik (identity-identification) kurma mekanizması ise, bu aynılık bir farkın (difference) sınırlarının çizilmesiyle anlaşılabilir.² Özdeşlik ve farklılık, kimlik oluşturma sürecinin birbirini izleyen adımlarıdır. Farklılığı işaret eden öteki, kimlik oluşturma süreci açısından kaçınılmaz bir adımdır. Burada kimliğin ötekisinin hangi temelde kurulduğu ve kime hangi tanımla giydirdiği, kimliğin reel sosyal ilişkilerini belirler.

² Kimlik ve ötekiliği bir “özdeşlik” ve “ayrım” veya İngilizce ifadesiyle “identity” ve “difference” terimleriyle ifade eden en iyi çalışmalardan biri için bkz. William Connolly, *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Öteki kavramı, siyasal kimliği işaret eden bir kavram olmaktan çok, etik bir kavram olarak düşünülmüştür. Öteki, kendisine karşı sorumluluğumuzu düşündüğümüz en temel insani birimdir. Hıristiyan teolojisine göre “öteki” dışlanmak üzere kurulan bir kavramsal tasavvur değil, aksine kendisine karşı görev ve sorumluluğumuzun bulunduğu komşumuzun ta kendisidir. Üstelik bu komşu evi evimize bitişik olması gerekmeyen bir komşudur. Öteki, bizim dışımızdaki her insandır ve ona karşı görev ve sorumluluklarımız vardır. Bu nedenle öteki, bizim ürettiğimiz veya uydurduğumuz bir özellik değil, bizim dışımızda zaten var olmandır. Bizim ötekileştirme diye bahsettiğimiz şey, aslında başkasının ötekiliğini gidermekten başka bir anlam ifade etmiyor. Çünkü biz onu kendi kimlik ihtiyaçlarımıza göre tanımladığımızda, onu ötekiliği içinde bırakmamış oluyor, onun kendi içinde mündemiç ötekiliğini gidermiş oluyoruz. Dolayısıyla ötekilik, bizim özdeşlik veya ayrımcı dolayımımızdan geçmeksizin, kendi içinde olduğu gibi kalabilir. Biz onu kendimize göre tanımlamaya kalkıştığımızda, onda bir ötekilik vasfı bırakmamış, onu kendimize benzetmiş oluyoruz. Bu etik tartışması çerçevesinde, mutlak öteki Tanrı'nın kendisidir, onu biz ne kadar tanımlamak istesek de, bazı teolojik kavramların sınırlarına sokmaya çalışsak da, onun ötekiliğini giderememiş oluyoruz. Yine de bu işlemlerimizin etkisi altında yanlış teolojiler geliştirmiş, Tanrı'nın kendindeki varlığını eşyadan veya bizim tasavvurlarımızdan münezzeh dünyasında bırakmayıp, bir tür müşebbihe ile kendi hizmetimize sokuyoruz.³

Kavramın bu kullanımını temel aldığımızda, siyasal kimliğin bir parçası olarak birilerini ötekileştirdiğimizi düşündüğümüzde, aslında kendimize göre yaptığımız tanımlamalar yoluyla onların ötekiliklerini gidermiş oluyoruz. Böylece başkasını kendi halinde

³ Öteki ile ilgili bilincin etik bir sorumluluk ifade eden felsefi mülâhazaları için Emmanuel Levinas'ın çalışmaları önemlidir. Bkz. *Tezkire Dergisi* “Levinas: Öteki, Etik ve Siyaset” Özel sayısı, sayı 38-39, 2004. Ayrıca bu felsefi değerlendirmelerin etkisi altında, Öteki ile ilgili tutumların demokratik bir arada yaşama arayışlarına temel kılındığı tartışmalar için bkz. Jürgen Habermas, “Öteki” olmak, “Öteki”yle Yaşamak: *Siyaset kuramı Yazıları*, çev. İlknur Ata, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2. Baskı 2004.

bırakmamış, onu kendi kavramsal müdahalelerimizle tanımlamış ve onu kendi dünyamızın bir parçası haline getirmiş oluyoruz. Bu tanımlama hangi istikamette olursa olsun durum değişmiyor.

Ötekilik bir bakıma insanın kaderidir. İnsan insanın ötekisidir ve bu ötekilik aynı zamanda insanın imtihanıdır da. Bu ötekiliğe karşı takınılan tavır, insanın kalitesini de ortaya koyuyor. Ötekilik, aynı zamanda bir tanışma için en elverişli ve en güçlü zemini de oluşturuyor. Çünkü ancak farklı olanların, yani birbirine ötekil olanların tanışmasından bahsedilebilir. Bu ötekilik giderilmiş olduğunda, ortada tanışacak bir taraf kalmamış oluyor. Ulus devletlerin kimlik stratejileriyle kurdukları özdeşliğin dışındaki ayırım bir ötekileştirme değil, bir ötekiliği giderme işlemidir. Yabancı ya da düşman olarak tanımlanan bir toplum veya millete karşı her türlü sorumluluk da askıya alınmış olur. Oysa öteki olarak, o, kendisine karşı bir sorumluluk duygusu taşınan bir varlıktır.

Bu sorumlulukların en iyi şekilde yerine getirilebilmesi için, siyasal, kültürel ve toplumsal zeminin buna uygun olması gerekmektedir. Türkiye'nin siyasal, kültürel ve toplumsal zemininin "farklılıklar içinde bir arada yaşama" açısından taşıdığı uygunluk düzeyinin tespit edilmesini hedefleyen bu çalışma ile ülkemizin kültürel mirasını oluşturan gruplarla ilgili verileri derleyip sunarak, muhtemel sorun alanlarını ortaya çıkarmak ve bu sorunların demokratik çözümüne katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM

Ötekilik algısını araştırırken bize yön veren birkaç açı var. Başkalarını öteki olarak algılama, başkalarının gözünde kendini ötekilenmiş olarak algılama, kendisini ötekileştirdiğini düşündüklerini bu yolla öteki olarak inşa etme süreçleri... Bütün bu algılar, ortaya ötekilik algısının çeşitlendiği bir manzara çıkarıyor. Bu durumda, soruyu tek yönlü olarak bir ötekilik tecrübesi yaşayanlara sormak yoluyla ortaya bir ötekilik manzarası koymak mümkün değildir. Her karşılaşmanın en az iki yanı vardır. Birinin bir şekilde algıladığını, diğer taraf simetrik olarak algılamaz, başka türlü algılama ihtimali de vardır. Ötekilik tecrübeleriyle ilgili yoğun gözlem ve anlatımlar, ortada beraber yaşamakla ilgili ciddi sorunların bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgu, bir hareket noktası olarak önemlidir. Yüz yüze görüşme tutanaklarımızdan açıkça ortaya çıkan bir sonuç, insanların başkaları tarafından ötekilendiklerini anlatırken, kendilerinin de başkalarını ötekileştirmelerinin çok daha tipik bir durum olduğudur. Ötekilik algı ve söylemlerindeki bu karşılıklık nedeniyle insanların doğrudan mağdur veya mazlum olarak kategorize edilmeleri mümkün görünmemektedir. Birbirlerine hiçbir şekilde sempatiyle bakmayan insanların, birbirleriyle tecrübelerini siyasi bir hınçtan ya da uzun yıllar içinde ve karmaşık süreçler sonucunda biriken kin ve nefret gibi duygulardan bağımsız bir şekilde anlatmaları kolay olmuyor. Dolayısıyla yöntem olarak ötekilik tecrübeleri veya algıları hakkında olabildiğince çapraz değerlendirmeler yapmak çok önemlidir. Sadece anket sorularıyla yetinmemek, aynı zamanda derinlemesine görüşme teknikleriyle hayatın içinden kesitler almak da önemlidir. Araştırma tekniklerinin diliyle ifade etmek gerekirse, nicel ve nitel araştırmanın bir arada yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla araştırmamıza konu kıldığımız sorun alanlarının ve bunların çözüm yollarının daha sağlıklı ve isabetli bir biçimde ortaya konulabilmesi için, nicel ve nitel araştırmanın bir arada yapılması kaçınılmazdır.

2.1. Araştırmanın Modeli

2.1.1. Nicel Araştırma

Türkiye’de ötekilik algısının kişilerde nasıl şekillendiğinin ve bu kişilerin gündemdeki olaylar karşısında takındıkları tutum ve görüşlerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırma, tanımlayıcı nitelikte bir durum saptama çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle, bu araştırma kesitsel (Crosssectional) nitelikte bir durum saptama modeli üzerine inşa edilmiştir. Bu model, bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelidir.

2.1.2. Nitel Araştırma

Nitel araştırmada, Türkiye genelinde etnik ve kültürel özellikler dikkate alınarak, Amaçlı Örnekleme Yöntemlerinden “maksimum çeşitlilik örnekleme” ile “kartopu örnekleme” birlikte kullanılmıştır.

Patton’a göre, olasılık temelli örnekleme, temsiliyeti sağlama yoluyla evrene geçerli genellemeler yapma konusunda önemli yararlar sağlarken; amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkân vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur.⁴

Maksimum çeşitlilik örnekleme, farklı problemlere muhatap olan kitlelerin sorunlarının tespit edilmesi açısından en zengin bilgi toplama yöntemlerinden birisidir. Kartopu örnekleme ise, probleme ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında çok daha elverişlidir.

⁴ Aktaran, Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 107.

Bu çerçevede, görece daha kozmopolit (çok kültürlü) bir nitelik taşıyan 14 ilde amaçlı örneklem yoluyla seçilmiş 78 kişi ile yapılan görüşmelerde, mümkün merteye aynı sorularla başlayan ve her birinin kendine özgü niteliklerine uygun olarak farklılaşan mülakatların dökümünden zengin görüşme tutanakları ortaya çıkmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

2.2.1. Nicel Araştırma

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki hane halkı sayıları oluşturmaktadır. Araştırma için 2008 adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına göre tespit edilen güncel hane sayısı temel alınmıştır. Örnekleme birimini ise hane halkındaki 18 yaş üstü kişiler oluşturmaktadır. Evreni temsilen TÜİK'in İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'deki 12 bölgeden 16 il seçilmiştir. Örneklem çapı ise;

n = Örnek Çapı

p = Olayın Görülme Sıklığı (Olasılığı)

Z_α = Güvenirlilik ($\alpha=0.05$ için Z_α değeri=1.96'dır)

d = Örnekleme Hatası (Duyarlılık)

N = Türkiye'deki Hanehalkı Sayısı

olmak üzere;

$p = 0.5$

$\alpha = 0.05$

$d = \mp 0.021$ alınarak, $n = \frac{p(1-p)Z_\alpha^2}{d^2}$ formülünden

$n = 2190$ olarak belirlendi (Yığın büyüklüğü belli iken farklı olan formülde hesaplanan örnek çapı aynı çıkmaktadır, $N > 10.000$ yeteri kadar büyük olduğundan).

Bu örnek çapı, NUTS I bölgelendirme sistemi içerisinde yer alan 12 bölgeden belirlenen 16 ilde, Çok Aşamalı Tabakalı Sistematik

Küme Örnekleme yöntemiyle paylaştırılmıştır. Bloklar 10'arlı olmak üzere, 16 ilde 250 noktada anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. (Ayrıntı için bkz. Tablo 1)

2.2.2. Nitel Araştırma

Nitel araştırmada, evren Türkiye'de yaşayan farklı etnik, dini, kültürel ve ideolojik kimliğe sahip bireylerdir. Nitel örnekleme oluşturulurken Türkiye'yi temsil etmesi için NUTS I düzeyi 12 bölgeyi içine alacak şekilde bir araştırma deseni ortaya çıkartılmıştır. Seçilen iller, hem bölgesel düzeyde temsiliyeti, hem de etnik, dini, kültürel ve ideolojik farklılıkların temsiliyetini sağlamak için uygun bir örnekleme deseni oluşturmaktadır.

Örnekleme giren iller şu şekilde planlanmıştır: Diyarbakır, Hatay, Mardin, Sivas, Trabzon, Erzurum, İstanbul, Mersin, Konya, Bursa, İzmir, Manisa, Antalya, Ankara. Bu illerde toplam 78 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Nicel Araştırma Veri Toplama Araçları

Ötekilik algısının, Türkiye'nin toplumsal yapısı içindeki yansımalarının ve bu toplumsal yapıyı oluşturan farklı bileşenlerin gündemdeki olaylara ilişkin tutum ve görüşlerinin, mümkün olan en doğru şekilde ve bilimsel yöntemlerle tespit edilebilmesi için, ilk olarak literatür taraması yapılmış ve ardından danışman akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda anket formu oluşturulmuştur. Hazırlanan anket formunda cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, ailenin ortalama aylık geliri ve mesleği gibi sosyo-demografik veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.3.2. Nitel Araştırma Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmada, konu çerçevesinde yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular hazırlanmış ve alanında uzman 2 akademisyen nitel görüşmeleri gerçekleştirmiştir.

Soru formunda 36 soru yer almış, ancak görüşme sırasında görüşmeciler görüşülen kişinin aktardığı bilginin denetlemesini yapmak, daha sağlıklı ve objektif sonuçlara ulaşmak amacıyla “alt sonda” sorular kullanmak yoluyla, görüşmelerin akışına bağlı olarak, yarı yapılandırılmış soru formunda olmayan soruları da muhatap oldukları kişilere yöneltmişlerdir.

2.4. Güvenirlilik ve Geçerlilik

Türkiye’nin karmaşık toplumsal yapısı içerisindeki farklı ötekilik algılarını ortaya koymak ve halkın gündemdeki olaylara yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla oluşturulan anket formunun güvenilirliğini test etmek için bir Pilot çalışması yapılmıştır. Bu çalışma, Ankara’nın 3 farklı ilçesinde 30 hanede 30 kişiyle görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Anketör dönüşleri, frekanslar ve cevap verilmeyen sorular incelenerek, çıkarılması gereken sorular tespit edilmiş ve anlaşılmayan sorular anlaşılır hale getirilmiştir. Geçerlilik için anket formu danışman akademisyenlerin görüşlerine sunulmuş ve gerekli olan düzeltmeler ve öneriler neticesinde anket formuna son şekli verilmiştir.

2.5. Sınırlılıklar

Araştırma Türkiye genelinde yapıldığı için kent-kır ve maliyet kotaları konulmuştur. Bu nedenle araştırma için TÜİK’in İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’deki 12 bölgeden Türkiye’yi temsilen 16 il seçilmiştir. Bloklar 10’arlık olmak üzere 16 ilde 250 noktada anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

2.6. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma, ulaşılan hane halkına konu hakkında kısa bilgi verildikten ve anket uygulamasına katılacakları yönünde bir onay alındıktan sonra, örnekleme birimiyle yapılmıştır. Örnekleme birimlerinin araştırmaya katılıp katılmamaları serbest bırakılmıştır.

2.7. Araştırmanın Yapıldığı Tarih

Nicel araştırmanın anket uygulaması 01-15 Kasım 2009 tarihleri arasında yapılmıştır. Nitel araştırmanın alan uygulaması ise 1 Haziran ve 31 Temmuz 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

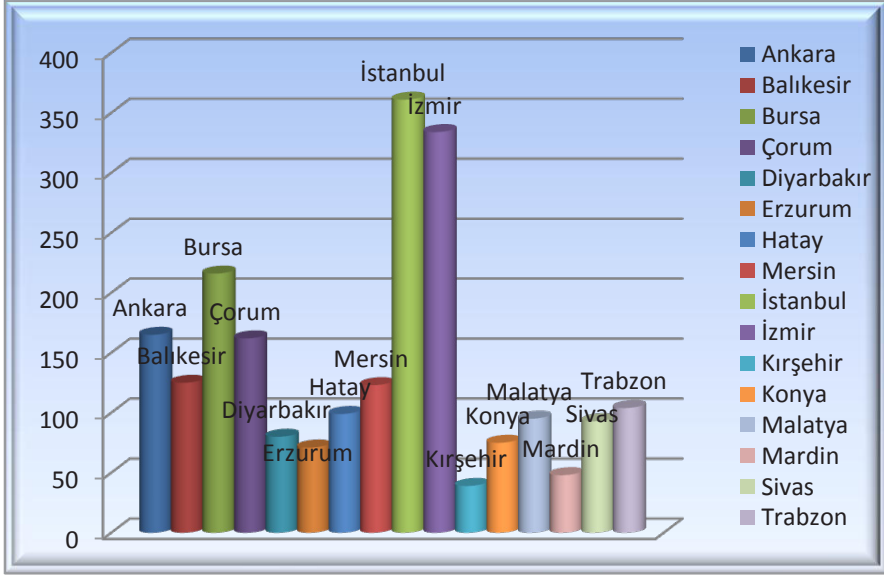
2.8. Verilerin Analizi

16 ilde, 250 noktada, 2190 hanede, 2190 kişiyle görüşülüp yüz yüze anket tekniği uygulanarak elde edilen veriler, SPSS paket programında analiz edilmiştir.

şekil 1 - şekil 9 arası araştırmaya katılanların demografik özelliklerinin grafikleri, şekil 10 - şekil 73 arasında ise soruların frekans dağılım grafikleri yer almaktadır. Tablo 1 - Tablo 9 arası kültürel ve siyasal kimlik dağılımları, Tablo 10 - Tablo 126 arasında ise demografik özelliklerin sorulan sorularla çapraz tabloları yer almaktadır. Çok fazla Ki-Kare Analizi (bağımsızlık testi) sonuçları ve tabloları yer aldığından, analiz sonuçları tabloların altında verilmemiştir. Anlamlılık düzeyi olarak $\alpha=0.05$ alınarak analiz sonuçları yorumlanmıştır. Ki-Kare analizinin yapılmadığı durumlarda, ilgili satır veya sütün birleştirilmeleri yapılarak Ki-Kare analizi yapılmıştır.

2.9. Demografik Bilgiler

Nicel Araştırmanın Yapıldığı İller

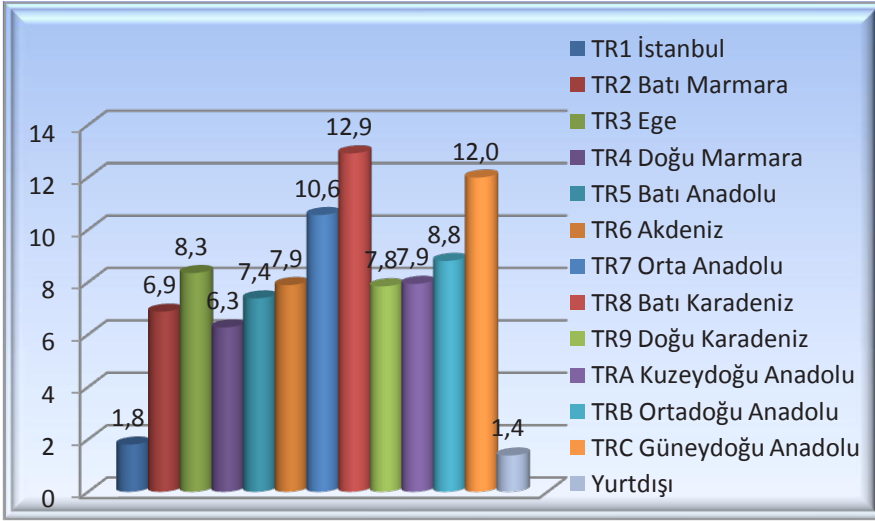

Şekil 1. Araştırmanın yapıldığı iller

Evreni temsilen TÜİK’in İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’deki 12 bölgeden 16 il seçilmiştir. Bu 16 ilin Türkiye’deki etnik çeşitliliği orantılı bir biçimde gösterebileceği umulmuştur. Ancak ortaya çıkan verilerin kültürel kimliklere göre dağılımının Türkiye’nin bütün nüfus dağılımının bire-bir oranlarını gösterdiğini iddia edemeyiz. Örneklemimizin ulaştığı seviyede belli bir etnik dağılım ortaya çıkmıştır, ama bu dağılım, ancak bazı demokratik veya siyasal konulara karşı tutumların etnik veya kültürel kimliklerden ne ölçüde etkilendiğini veya bu ikisi arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını bulmaya yarayabilir. Buna rağmen, Türkiye’deki bütün kültürel veya dinsel farklılıkları, tamamen orantılı değilse bile, yüksek seviyede yansıtan bir örnekleme ulaşılmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu vesileyle, TÜİK’in “Türkiye örnekleme” taleplerine verdiği karşılığın, kendilerine göre son derece iyi işlenmiş bir mantığa oturduğu halde,

örneklem dilimlerinin seçilme tarzından dolayı ve her seferinde rastgele seçilen örneklemeler dolayısıyla çok farklı tabloların çıkabildiği ve bu tabloların her zaman Türkiye örnekleme bire-bir denk düşmeme ihtimalinin bulunduğu söylenebilir.

Görüşülen Kişilerin Aslen Nereli Oldukları

Şekil 2. Görüşülen kişilerin buldukları bölgeler

Görüşülen kişilerin aslen nereli olduklarına dair sorunun karşılığı olarak ortaya çıkan tablonun, Türkiye dağılımına denk düşmesi açısından, bir hayli dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir.

Yaşanılan Şehir

“Kaç yıldır bulunduğunuz şehirde yaşıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplarla ortaya çıkan tablo, en azından toplumun yüzde 42,6’nın, son yirmi yıl içinde yaşadıkları yeri değiştirmiş olduğunu gösteriyor ki, bu durum Türkiye’nin yüksek düzeydeki toplumsal hareketliliğin bir teyidi görünümündedir. Gerçekten de, son yirmi yıl içinde bu kadar nüfusunun hareket halinde ve bulunduğu yerden göç etmiş olduğu gerçeği, toplumumuzun yüksek hareketliliğine işaret ediyor. Bu veriler, aslında insanların buldukları şehirdeki

kalma sürelerinin belli konulara bakışlarını ne ölçüde belirlediğini de ortaya çıkarabilir.

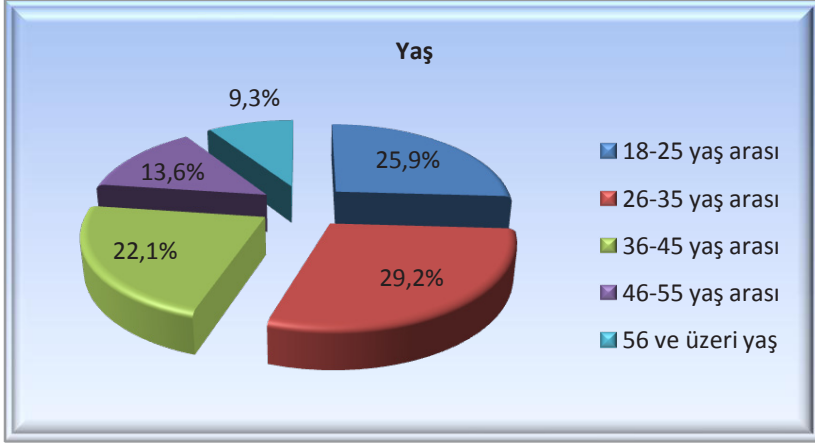

Şekil 3. Görüşülen kişilerin buldukları yerde oturma süreleri

Demografik veriler açısından ortaya çıkan tablo, sadece adrese dayalı görüşmenin baz alınmış olması nedeniyle, tesadüfen oluşmuş olsa da, tablo görece bir hayli dengeli ve bütün demografik unsurları orantılıya yakın bir biçimde temsil etmiş görünüyor. Cinsiyet konusunda erkeklerin sayısı daha fazla çıkmıştır. Bunun nedeni, genellikle ziyaret edilen bir evde bulunan erkeklerin anketöre cevap vermeyi tercih etmesidir. Yaş konusunda da, istendiği takdirde, bir karşılaştırma yapmaya yetecek bir dağılımın olduğu görülmektedir. Bölgesel dağılım, medeni hal, gelir seviyesi ve eğitim seviyesi noktasında da aynı durum söz konusudur. Her iki durumda da karşılaştırma yapmaya imkân verecek bir dağılımın olduğu görülmektedir.

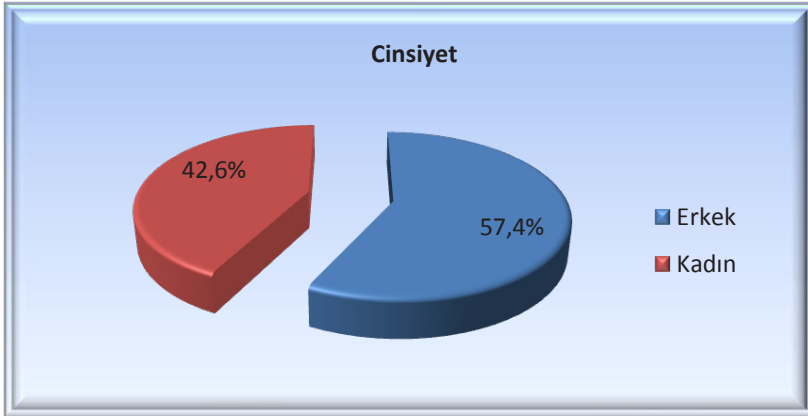
Yaş

Örneklemimizin yaş aralıkları da bu konudaki demografik verilerle paralellik taşımaktadır.

şekil 4. Görüşülen kişilerin yaşları

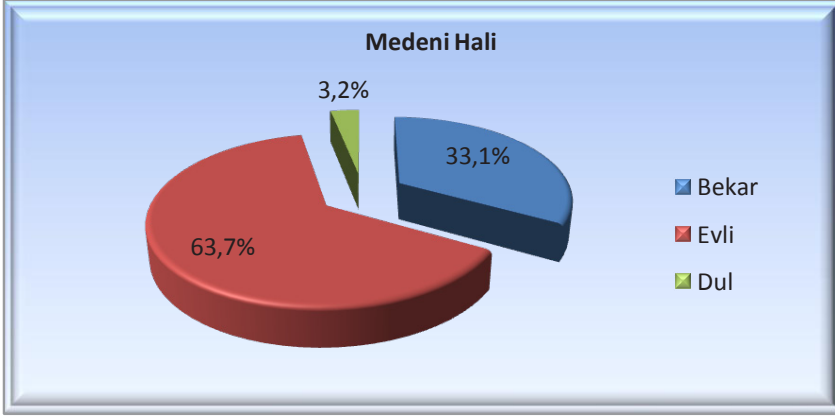
Cinsiyet

şekil 5. Görüşülen kişilerin cinsiyeti

Anket uygulaması sırasında cinsiyet eşitliği konusunda da gerekli hassasiyet gösterilmiş, ancak yukarıda ifade edilen nedenlerden ötürü erkek katılımcıların sayısı biraz daha fazla olmuştur.

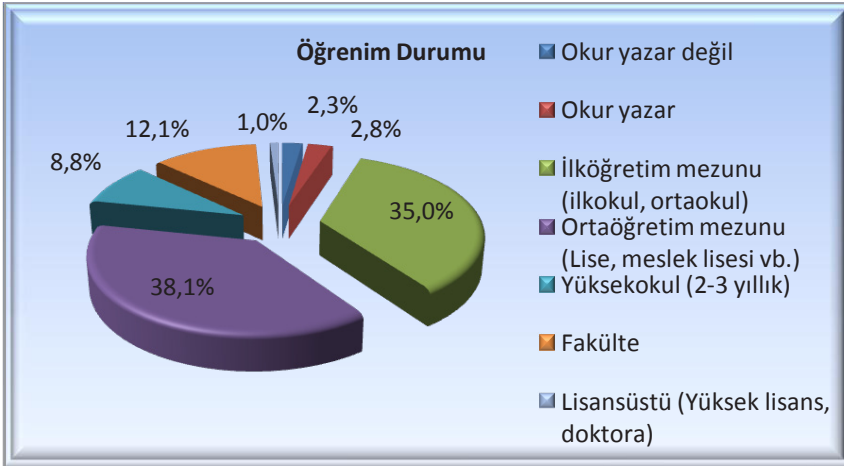
Medeni Hal

Şekil 6. Görüşülen kişilerin medeni hali

Medeni hallerin dağılımını gösteren tablo, karşılaştırma yapmaya imkan verecek bir nitelik sunmaktadır.

Öğrenim Durumu

Şekil 7. Görüşülen kişilerin öğrenim durumları

Öğrenim durumlarını gösteren grafik incelendiğinde, Türkiye gerçekliğine uygun bir dağılım olduğu görülmektedir.

Ortalama Aylık Gelir

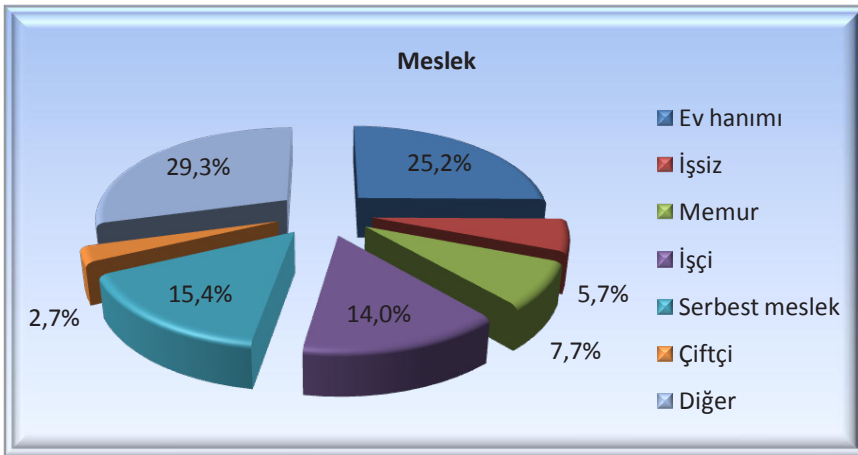

şekil 8. Görüşülen kişilerin ortalama aylık gelirleri

Ailelerin ortalama aylık gelirlerini gösteren tablo da, Türkiye gerçekliğine uygun bir dağılım göstermektedir.

Katılımcıların Mesleki Dağılımı

Araştırmaya katılan kişilerin meslek gruplarının dağılımı incelendiğinde, Türkiye'deki meslek gruplarıyla örtüştüğü ve temsil ettiğini söyleyebiliriz.

şekil 9. Görüşülen kişilerin mesleki dağılımı

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL KİMLİK ALGILARI

Daha önce de belirttiğimiz gibi, insanların kimlik algıları, “gerçekte ne” oldukları sorusundan farklı bir gerçeği ortaya çıkarır. İnsanların ne olduklarına dair bazı nesnel parametreler geliştirmek mümkündür. Örneğin, insanların hangi kültürel hamurla yoğrulmuş oldukları veya hangi siyasallığa itildikleri konusunda nesnel bazı parametreler bulunabilir. İnsanların doğuştan gelen kültürel, etnik, dinsel veya cinsel özellikleri vardır. Ancak doğuştan kendilerine verilmiş olan bu özellikleri, insanların kendilerini ifade etmek üzere bir kimliğe dönüştürmeleri ya da kendilerini tanımlarken bu unsurları merkeze alıp almamaları, son tahlilde kendi tercihleriyle olmaktadır. Kuşkusuz bu tercihe yön veren bazı toplumsal ilişkilerden de bahsedilebilir.

Bu verili özelliklerinden dolayı yoğun bir ayrımcılığa tabi olma, bu özellikler etrafında ifade edilmiş bir siyasal söyleme rağbet etme, ait olduğu sosyal çevre ya da mesleki veya bazı kültürel ilgiler üzerinden gerçekleşen bir toplumsallaşma vb etkenler ile doğuştan özellikler, insanların kendi kimliklerini şekillendiren bilindik faktörlerdir. Özellikle toplumsal çatışmaların kimlik kurucu bir rol oynadığı ve toplumsal bütünleşme yerine ayrışmayı körüklediği bir sır değildir. Yine de, insanların kendilik algılarının, kendilerini ne olarak gördüklerinin kademelendiği dinamik bir süreç söz konusudur. Belli durumlarda insanlar bir yanlarını, başka durumlarda başka yanlarını ön plana çıkarırlar.

Sosyolojik modeller, özellikle çatışma teorileri, kimlik algılarının bu modellendirilmesi üzerinde özel bir vurguyla dururlar. Örneğin, 1968 yılı sonlarında Şerif Mardin’in “Din ve İdeoloji” başlığı altında yayımlanmış olan meşhur İzmir araştırması, insanların kendilerini birinci dereceden ne olarak gördükleri sorusu etrafında yoğunlaşan

bir anket çalışmasına dayanıyordu.⁵ Bu alışma, Türkiye’deki kimlik algılarının, sabit kimlik algısından dinamik bir kimlik algısına doğru evrilmesini sağlayan, bir diğer deyişle, insanların kendilerini ‘ne olarak’ ya da ‘nasıl gördüklerine’ ilgiyi kaydıran nc bir çalışma olmuştur. İzmir’deki Sümerbank Dokuma işçileri arasından seçilen 168 kişilik bir örneklem üzerinde uygulanan araştırmada, işçilere kendilerini ‘nasıl gördükleri’ ile ilgili sorular sorulmuş ve ‘İzmirli’, ‘Memleketi’, ‘Müslüman’, ‘İşçi’, ‘Türk’ seçenekleri sunulmuştu. Bu seçenekler arasında yüzde 50,3’ünün kendisini Türk, yüzde 37,5’inin Müslüman, yüzde 6’sının işçi ve yüzde 3,6’sının İzmirli olarak gördüğü ortaya çıkmıştı. Kuşkusuz, aradan 42 yıl geçtikten sonra, münhasıran İzmir’de uygulanmış olan bu çalışmayla elimizdeki çalışmayı karşılaştırmak sağlıklı olmaz; ancak Müslüman-Türk yerine, Türk-Müslüman bileşiminin daha baskın olduğu tablonun, ta o zamandan ortaya çıkmış olduğunu ve araştırmamızda da bu tablonun Türkiye’nin genelinde ciddi bir değişim göstermediğini kaydetmek önemlidir.

⁵ Bkz. şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, 17. Baskı, İstanbul: İletifim Yayınları, 2008, ss. 160-162.

3.1. Birinci Dereceden İfade Edilen Kültürel Kimlik Algısı

Tablo 1. Birincil derece kültürel kimlikler

	f	%
Türk	1149	52,6
Müslüman	719	32,9
Kürt	111	5,1
Alevi	99	4,5
Sünni	3	0,1
Çerkez	3	0,1
Laz	5	0,2
Gürcü	3	0,1
Doğulu	2	0,1
Batılı	2	0,1
Avrupalı	4	0,2
Asyalı	2	0,1
Türkiyeli	51	2,3
Arap	18	0,8
Diğer	14	0,6
Toplam	2185	100

Şekil 10. Birincil derece kültürel kimlikler

“Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?” sorusuna, ankete katılanların yüzde 52,6’sının Türk

seçeneğini, yzde 32,9'unun ise Mslman seçeneğini işaretleyerek cevap verdiği gbrlmektedir. Bu dağılıma gbre, kendini birinci dereceden Krt sayanların oranı yzde 5,1; Alevi sayanların oranı da yzde 4,5 olarak çıkmaktadır. Burada çarpıcı olan, Trk kimliğini Mslman kimliğinin zerinde gorenlerin oranının bir hayli fazla olmasıdır. Oysa birinci dereceden sahiplenilen diğer kimliklerin oranlarının, aşağı yukarı Trkiye'deki etnik yapıların genel nfus içindeki oranına tekabul ettiği sylenebilir. Bir başka çarpıcı sonuç da, birinci derece kltrsel kimliğini Alevilik olarak belirtenlerin oranının, Trkiye'deki Alevilerin neredeyse yarısına ve belki de yarısından biraz fazlasına karşılık gelmesidir. Buna karşılık, birinci derece kltrsel kimliğini Snnilik olarak ifade edenlerin oranı, Trkiye'de bryk çoğunluğu oluşturan Snni nfusun gerçek oranından çok dűřuk çıkmaktadır. Anketin toplam verileri gzb onnde bulundurulduğunda, toplumun neredeyse yzde 85'inin kendisini Mslman, Trk veya Krt sayıyor olmasına ve bu oranın aşağı yukarı aynı zamanda Snniliđe de tekabul ediyor olmasına rağmen, Snniliđin bir kimlik seçeneği olarak hiçbir Őekilde gndemde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Aşağıda daha detaylı değerlendirilecek olan ikinci ve uncbc dereceden kimlik hissi veya algıları ile birlikte bakıldığında, Alevilik, hem birincil hem de ikincil ve uncbc kimlik dzeylelerinde sahiplenilen bir kimlik tanımlama aracı iken, Snnilik neredeyse bir kimlik seçeneği olarak bile gbrlmemektedir. 2190 kişi arasından, binde 2'inin bile altında bir oranı temsil eden yalnızca 3 kişinin kendisini birinci dereceden Snni olarak hissettiğini sylemesi bu açıdan anlamlı gbrnmektedir.

Birincil dzeylede sahiplenilen bir kimlik seçeneği olarak, Trkiyeliliğin de diğer btun seçenekler arasında gbrece one çıktığı fark edilmektedir (yzde 2,3). Diğer etnik veya kltrsel seçenekler, birinci dzeylede pek ortaya çıkmamaktadır.

3.2. İkinci Dereceden İfade Edilen Kültürel Kimlik Algısı

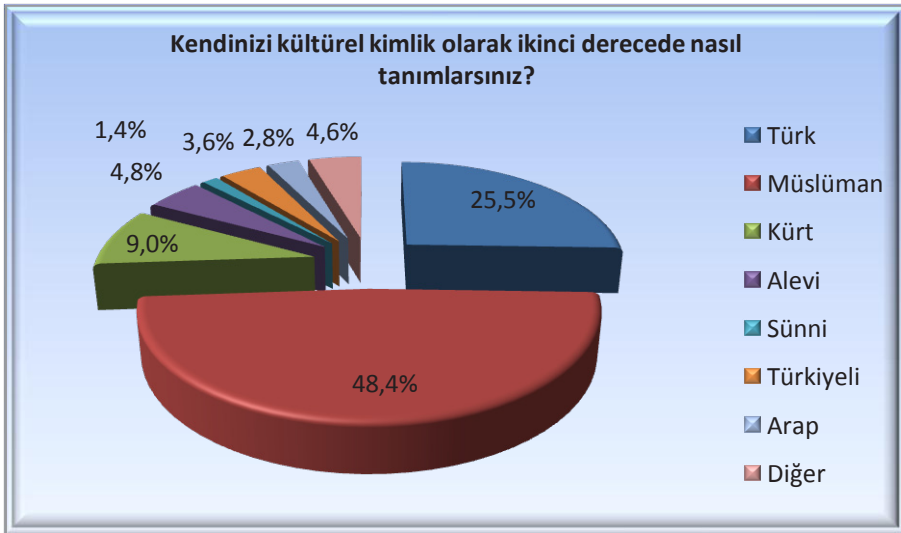
Tablo 2. İkincil derece kültürel kimlikler

	f	%	
Kendinizi kültürel kimlik olarak ikinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	452	25,5
	Müslüman	859	48,4
	Kürt	159	9,0
	Alevi	86	4,8
	Sünni	24	1,4
	Çerkez	14	0,8
	Laz	11	0,6
	Gürcü	4	0,2
	Doğulu	17	1,0
	Batılı	13	0,7
	Avrupalı	7	0,4
	Asyalı	3	0,2
	Türkiyeli	63	3,6
	Arap	49	2,8
	Hıristiyan	2	0,1
	Ermeni	1	0,1
	Süryani	1	0,1
	Diğer	9	0,5
Toplam	1774	100	

Araştırmaya katılanlara aynı soru ve seçenekler “Kendinizi kültürel kimlik olarak ikinci derecede nasıl tanımlarsınız?” şeklinde yöneltildiğinde, Türk şikkını işaretleyenlerin oranının yüzde 25,5’e indiği; Müslüman şikkını işaretleyenlerin oranının ise yüzde 48,4’e çıktığı görülmektedir. Sadece bu ikisi arasındaki karşılaştırma üzerinden gidildiğinde, Türklerin çoğunluğunun kendisini kültürel düzeyde birinci dereceden Türk, ikinci dereceden Müslüman saymaya daha yatkın olduğu anlaşılmaktadır. Durum Kürtlerle karşılaştırıldığında ise, ortaya daha ilginç bir veri çıkmaktadır. Kürtlüğü birincil düzeyde bir kimlik olarak sahiplenenlerin sayısı 111 iken, ikincil düzeyde sahiplenenlerin sayısı 159 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Kürtlerin (en azından bu aşamaya kadar

olanlarının) büyük çoğunluğunun, birincil kültürel kimlik olarak Kürtlüğü değil, başka bir kimliği seçtiğini ortaya koymaktadır.

Aşağıda çapraz değerlendirmede daha detaylı vurgulanacağı gibi, kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Müslüman sayan Kürtlerin oranı, kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Kürt sayanların oranından daha fazladır. Bu noktada, Türklerle Kürtler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Kürtlerin çoğunun birincil kültürel kimliğinin Müslümanlık, Türklerin çoğunun birincil kültürel kimliğinin ise Türklük olduğu söylenebilir. Aynı durum Araplar için de söz konusudur. Kendisini birinci dereceden Arap sayanların sayısı sadece 18 iken, bu sayı ikinci seçenek karşısında 49'a çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki, Türkiye'de kendilerini Türklükten ayrı bir etnik kimlikle tanımlayanların büyük çoğunluğu, Türklere nazaran, Müslümanlığı birincil kültürel kimlik olarak daha fazla benimsemektedir.

Şekil 11. İkincil derece kültürel kimlikler

İkincil düzeyde sahiplenilen diğer kimliklere bakıldığında, Aleviliğin yüzde 4,8 oranı ile ikinci derecede kimliğini Sünnilik olarak ifade edenlerin yüzde 1,4'lük oranını yine geçtiği

görülmektedir. Tıpkı birincil düzeyde olduğu gibi, ikincil düzeyde de Alevilik, Sünniliğe nazaran daha büyük bir kimlik tanımlama aracı olarak kullanılmaktadır. Yine bu aşamada, yüzde 3,6'lık oranla Türkiyelilik kimliğinin de daha çok benimsendiği ortaya çıkmaktadır. Birinci derecede görece daha az ortaya çıkan Laz, Gürcü gibi tanımlar da, ikinci derecede görece daha görünür hale gelmektedir.

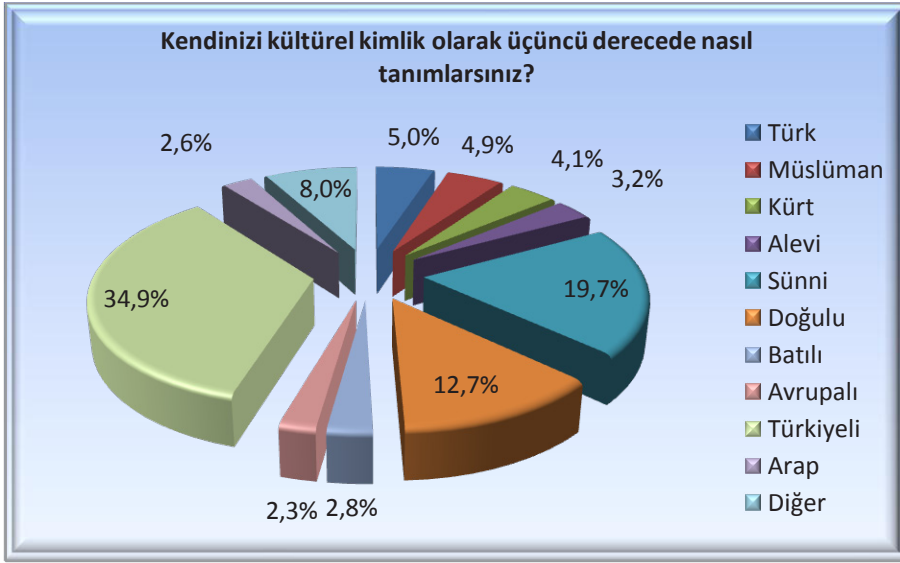
3.3. Üçüncü Dereceden İfade Edilen Kültürel Kimlik Algısı

Tablo 3. Üçüncül derece kültürel kimlikler

	f	%	
Kendinizi kültürel kimlik olarak üçüncü derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	51	5,0
	Müslüman	49	4,9
	Kürt	41	4,1
	Alevi	32	3,2
	Sünni	199	19,7
	Çerkez	15	1,5
	Laz	17	1,7
	Gürcü	7	0,7
	Doğulu	128	12,7
	Batılı	28	2,8
	Avrupalı	23	2,3
	Asyalı	6	0,6
	Türkiyeli	352	34,9
	Arap	26	2,6
	Hıristiyan	1	0,1
	Diğer	35	3,5
Toplam	1097	100	

Üçüncü dereceden kültürel kimlik algılarına bakıldığında, Müslümanlık ve Türklüğün giderek azalan bir sahiplenme düzeyini temsil ettiği görülmektedir. Bu, çok az kimsenin Müslümanlığı ve Türklüğü üçüncü derecede bir önem sırasına ötelemediğini veya ertelediğini göstermektedir. Kürt seçeneğinin temsil ettiği oran, Kürtlüğün nispeten üçüncü derecede bir kimlik seçeneği olarak halen geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Küçük etnik kimliklerin, ikinci derecede daha görünür hale gelen konumları üçüncü düzeyde de

artarak devam etmektedir. Fakat burada dikkat çeken konu, Sünniliğin ancak üçüncü derecede ve yalnızca yüzde 20'den daha az bir kesim için bir kimlik seçeneği olarak görüldüğüdür. Bu durum, gerçekten üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Şekil 12. Üçüncül derece kültürel kimlikler

Her üç düzeyin toplamı açısından bakıldığında, Alevilerin neredeyse tamamının, Aleviliği bir kültürel kimlik olarak birinci, ikinci veya üçüncü derecede benimsemelerine rağmen, Sünniliğin bir kültürel kimlik olarak bile görülüyor olması manidardır. Bu da, Türkiye’de Alevi-Sünni ekseninde görünen bir ayrışmanın, en azından bir kutbunun yeterince mevcut olmadığını göstermektedir. Buradan hareketle, Türkiye’deki Sünni çoğunluğun kendisini Aleviliğin bir ötekisi olarak görmediği ve kimliğini de Alevi karşıtlığı üzerinden kurmadığı rahatlıkla söylenebilir. Aleviliğin bir Sünnileştirme baskısı altında olduğu söylemlerine rağmen, Sünniliğin, bizzat Sünni olanlar arasında bile, fazla bir vurguya sahip olmaması ilginçtir. Burada, ‘zaten hâkim olan bir söylem olarak Sünniliğin kendisini ayrıca vurgulamaya ihtiyaç duymaması’ şeklinde bir açıklama yapılabilir. Gerçekten de azınlık kesimlerin

kendi kimliklerini vurgulama ihtiyacı genellikle daha yaygın bir durumdur. Ancak Sünnilerin, hiç de azımsanmayacak bir mağduriyet söylemlerine rağmen, bu söylemi Sünnilik üzerinden kurmuyor olmaları da kaydedilmelidir. Ayrıca Sünnilerin kendilerini Sünni olarak ifade etmemeleri, Türkiye’de Sünnilik kavramının Alevilerin zannettiği kadar hâkim bir söylem olmadığına da işaret sayılabilir. Yine kültürel kimliğini Müslümanlık üzerinden kurmaya özel bir dikkat sarf ettikleri anlaşılan Sünnilerin, Aleviliği, Sünni kimliğinin bir ötekisi olarak görmedikleri söylenebilir.

Gerçekten de, bu araştırmada ortaya çıkan en önemli bulgulardan biri, Alevi-Sünni ekseninin Sünni kutbunun eksik olduğudur. Bu noktada, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın, Irak’taki Şii-Sünni karşıtlığına dayalı ihtilaf ortamına bir arabulucu olarak müdahil olmaya çalışırken sarf ettiği “Biz ne Şii’yiz ne de Sünni!” şeklindeki sözleri ilginç bir ipucu barındırıyor. Bu sözlerle kendisini takdim ederken, Sünnilikten feragat etmiş gibi eleştirildiyse de, aslında Erdoğan’ın söylediği şey çok önemli bir söylemsel zemine işaret ediyordu. Türkiye’de imam-hatip geleneğinden yetişen İslami kesimin aslında hiçbir şekilde Sünnilik gibi bir vurgusu olmamıştır. Şii-Sünni birlikteliğinin bir gerilim kaynağı haline geldiği birçok ülkede, Sünnilik bir kimlik olarak merkezi bir seçenek olsa da, Türkiye’de böyle bir gerilimli birlikteliğin olmaması İslami söylemin mezhepler üstü bir hüviyete bürünmesini sağlamıştır. Buradaki Alevilerin varlığı, Sünniliği bir kimlik olarak uyandırmaya yol açmamış; buna karşılık, Aleviler de mevcut dinselliğe karşı bir alternatif veya zorlayıcı bir söylem oluşturmamıştır. Bunda, belki Türkiye’deki Alevilerin kendi söylemlerini bir tartışma veya ikna yoluyla yayma konusu haline getirmemiş olmalarının da etkisi olabilir. Ayrıca Türkiye’deki ilahiyat çevrelerinin önemli bir kısmında Şiiliğin azımsanmayacak bir etkisi bulunmaktadır. Bu ilahiyat çevrelerinin, örneğin Muaviye-Hz. Ali ihtilafında, Hz. Ali’ye yönelik açık bir taraftarlık taşımaları da keskin bir ayrımın önüne geçmeye hizmet etmektedir. Sünni çoğunluğun, Alevilerin manevi önderlerine yönelik açık bir sempati ve sahiplenme (ihata etme) tavrı geliştirmesi

de, Aleviliğin Sünniliğe karşı bir alternatif veya tehdit ya da bir öteki olarak konumlandırılmasını engellemektedir. Kuşkusuz bu konuda başka birçok neden daha sayılabilir. Ancak sonuçta Sünniliğin bir kimlik olmadığı verisi, bu araştırmada net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Sünniler kendilerini Müslümanlık veya Türklük üzerinden tanımlamayı tercih etmekte ve bu tanımlama da nadiren Alevileri dışlayan bir şekilde çalışmaktadır. Sünnilik, birincil bir kültürel kimlik algısı veya duygusu olarak 2190 kişi arasından sadece 3 kişi arasında görünürken; ancak üçüncü bir kültürel kimlik duygusu olarak yüzde 20 seviyelerine çıkmaktadır. Buna mukabil, Alevilik, kültürel bir kimlik algısı olarak ilk tercihte hemen belirlemekte ve ikinci ve üçüncü düzeye de yayılan görünürlüğüyle neredeyse bütün Alevileri kuşatmaktadır.

Her düzeyde biraz daha artan Türkiyelilik kimliğinin, üçüncü derecede biraz daha görünür hale gelmeye başladığı da ayrıca dikkat çekmektedir. Kürt sorununun çözümünde gündeme gelen bir seçenek olarak Türkiyelilik kimliği, bizzat Kürtler tarafından da kabul edilebilir ve giderek yükselen bir profile sahip gibi görünmektedir. Ancak Türkiyelilik tanımının bir kimlik tanımlama aracı olarak sahiplenilmesinden çok, içinin nasıl doldurulduğu önemlidir. Genellikle etnik vurguları yok eden ve bu ülkeye ait olma duygusunu bir ortak payda olarak öne çıkaran bir içerikle kullanılan ya da en azından öyle kullanıldığı varsayılan Türkiyelilik kimliği, burada daha farklı bir anlam kazanmış görünmektedir. Gerçekten de, Türkiyelilik kimliğiyle anket sorularına cevap verenlerin genel eğilimlerine bakıldığında, bu kişilerin demokratik hak ve özgürlükler ile etnik ve dini kimliklerin yasal düzeydeki temsillerine görece olumsuz yaklaşan bir profil taşıdıkları söylenebilir. Dolayısıyla Türkiyelilik tanımının kabul edilme düzeyinde meydana gelen bu artışın, Kürt sorunun çözümünde gündeme gelen “Türkiyelilik” kimliğine yönelik bir artışa tekabül etmediği belirtilmelidir.

Bu sorulara verilen cevaplarda ortaya çıkan teknik bir durumu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. Ankete cevap verenlerin neredeyse

yarısına yakını üçüncü seçeneği işaretlemediğinden, ortaya konulan verilerin hesaplanmasında, bu kayıp veriler düşüldükten sonra bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci soruya 2190 kişiden 1774 kişi cevap verirken, üçüncü soruya sadece 1010 kişi cevap vermiştir. Bu arada, her üç düzeyin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bir durumu daha belirtmek gerekmektedir. Birinci ve ikinci düzeydeki tercihlerde Türklük ile Müslümanlık arasında görece büyük bir çoğunluk toparlandığı halde, üçüncü seçenekte ortaya çıkan tablonun fazlasıyla dağınık olduğu görülmektedir. Bu da, Türkiye'nin gerçekten de mozaik bir görüntü oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ancak birincil ve ikincil kültürel kimlik algılarının Türklük ve Müslümanlık eksenindeki yüksek kabulü sayesinde, bu mozaik yapı kendisini bir sorun olarak hissettirmemektedir.

3.4. Kültürel Kimliklerde Geçişler

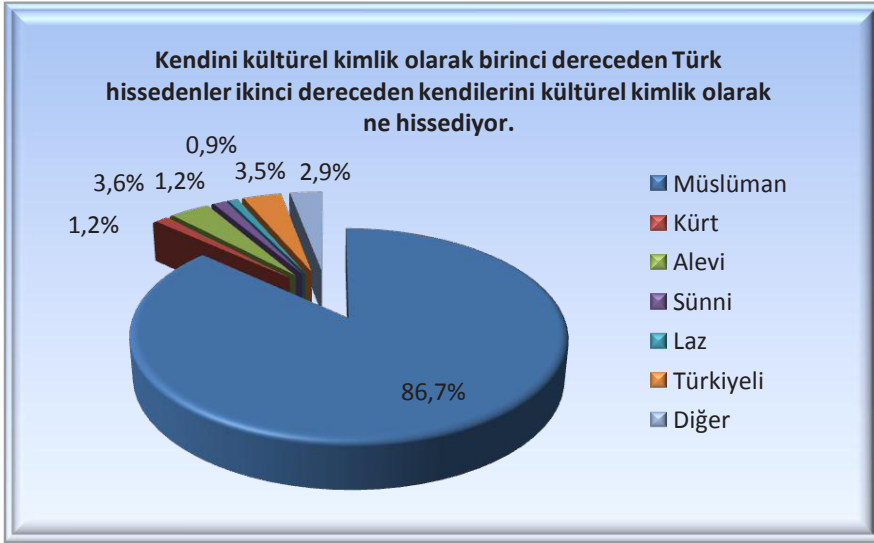
Tablo 4. Kültürel kimliklerin toplam dağılımı

		1. Derece	2. Derece	3. Derece	1.Derece %	2.Derece %	3.Derece %
Kimlikler	Türk	1149	452	51	52,6	25,5	5
	Müslüman	719	859	49	32,9	48,4	4,9
	Kürt	111	159	41	5,1	9	4,1
	Alevi	99	86	32	4,5	4,8	3,2
	Sünni	3	24	199	0,1	1,4	19,7
	Çerkez	3	14	15	0,1	0,8	1,5
	Laz	5	11	17	0,2	0,6	1,7
	Gürcü	3	4	7	0,1	0,2	0,7
	Doğulu	2	17	128	0,1	1	12,7
	Batılı	2	13	28	0,1	0,7	2,8
	Avrupalı	4	7	23	0,2	0,4	2,3
	Asyalı	2	3	6	0,1	0,2	0,6
	Türkiyeli	51	63	352	2,3	3,6	34,9
	Arap	18	49	26	0,8	2,8	2,6
	Hıristiyan		2	1		0,1	0,1
	Ermeni		1			0,1	
	Süryani		1			0,1	
	Diğer	14	9	35	0,6	0,5	3,5
Toplam	2185	1774	1010	100	100	100	
Cevapsız	5	416	1180				
Toplam	2190	2190	2190				

Araştırmamızın bu aşaması yeni bir soruya değil, yukarıda sorulan sorulara verilen cevaplar arasında yaptığımız çapraz değerlendirmelere dayanmaktadır. Daha önce de birkaç noktada değindiğimiz bu çapraz değerlendirme, kimlik algılarının hangi noktalardan nasıl bir geçişliliğe sahip olduğunu ortaya koyabilecek veriler sunmaktadır. Bu amaçla, eldeki üç aşamalı kimlik algısı verilerini çapraz değerlendirmeye tabi tuttuk. Bilhassa kendilerini birinci dereceden Türk, Müslüman, Kürt ve Alevi olarak görenlerin, ikinci tercihte kendilerini ne olarak gördüklerini anlamaya çalıştık. Bu, her bir kültürel unsur için kimliğin kendi içine nasıl tabakalandığını gösteren önemli bir veridir. Ayrıca tabloların oluşturulmasının tekniğinden bahsetmek gerekmektedir. Araştırma

sonuçlarını çapraz ilişkilendirme yoluyla analiz ederken her grup için birinci seçeneği baz almak durumunda kaldık. Her düzeydeki sonuçları diğer düzeydeki sonuçlarla çapraz olarak ilişkilendirmek, çok daha detaylandırılmış bir çözümleme gerektirmekteydi. Biz çalışmanın bu aşamasında bu türden geniş bir çözümleme yapmadık. Ancak aşağıda verilen tablolarda, 1, 2 ve 3. düzeydeki kimlik tanımlamalarında ortaya konulan seçeneklerin toplamından, tahmini bir etnik veya kimliğe dayalı demografik harita çıkarmaya çalıştık. Buna göre, üç seçenek birlikte değerlendirildiğinde, Müslümanlık yüzde 86,2 ile en yüksek değeri temsil ederken, Türklük seçeneğine bir şekilde kimlik kompozisyonunun içinde yer verenlerin oranı yüzde 83,1 ile ikinci sırayı almaktadır. Kürtlüğü ifade edenlerin oranı yüzde 18 civarında görünürken, Sünni ve Alevi seçeneklerini ifade edenlerin oranları sırasıyla yüzde 22,1 ve 12,5 olarak görülmektedir. Kuşkusuz bu rakamlar, söz konusu kültürel grupların kesin bir demografyasını oluşturmuyorsa da, kimlik olarak bu tanımları ifade edenlerin oranını göstermektedir. Bu rakamlara göre, Türkiyelilik ilk seçeneklerde düşük çıkmakla birlikte, giderek artan bir profil sergiliyor ve üçüncü seçenekte yüzde 34,9'a kadar çıkıyor. Yine Doğululuk (yüzde 12,7), Araplık (yüzde 2,6), Lazlık (yüzde 1,7) ve Çerkezlik (yüzde 1,5) ile Avrupalılık (yüzde 2,3) kimlikleri de üçüncü seçenekte daha belirgin hale gelmektedir.

3.4.1. Türklerin İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı

Şekil 13. Türklerin ikincil kültürel kimlik algıları

Kendisini birinci dereceden Türk hissedenlerin yüzde 86,7'sinin ikincil düzeyde ise Müslümanlığı bir kimlik olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bu Türklerin yüzde 3,6'sı ikinci bir seçenek olarak kendilerini Alevi sayarken, yüzde 1,2'sinin de kendilerini Sünni olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Türklerin büyük çoğunluğunun, birincil kültürel kimlik olarak Müslümanlık yerine Türklüğü kabul etmelerinin sebebi, belki bir ölçüye kadar, Türklüğün zaten Müslümanlıkla özdeş kabul edilmesi ile açıklanabilir. Bu durum, Müslümanlık ile Türklüğün büyük ölçüde birbirleriyle örtüşen kimliklere dönüşmüş olduğunu gösterirken, Türklüğün Müslümanlığın önüne geçen yanı, yine de gözardı edilemeyecek bir göstergedir. Hakim bir kimlik olarak Türklüğün daha fazla önemseniş olması, resmi devlet ideolojisinin de zannedildiğinden daha fazla belirleyici olduğunu gösteren bir ipucu olarak algılanabilir. Örneğin, kendisini birinci dereceden Türk olarak hissedenlerin azımsanmayacak bir kısmı (yüzde 1,2) ikincil düzeydeki kimliğini Kürt olarak işaretlemektedir. Benzer geçişlilikler,

Çerkez, Laz, Gürcü gibi kimlikler arasında ise daha fazla göze çarpmaktadır.

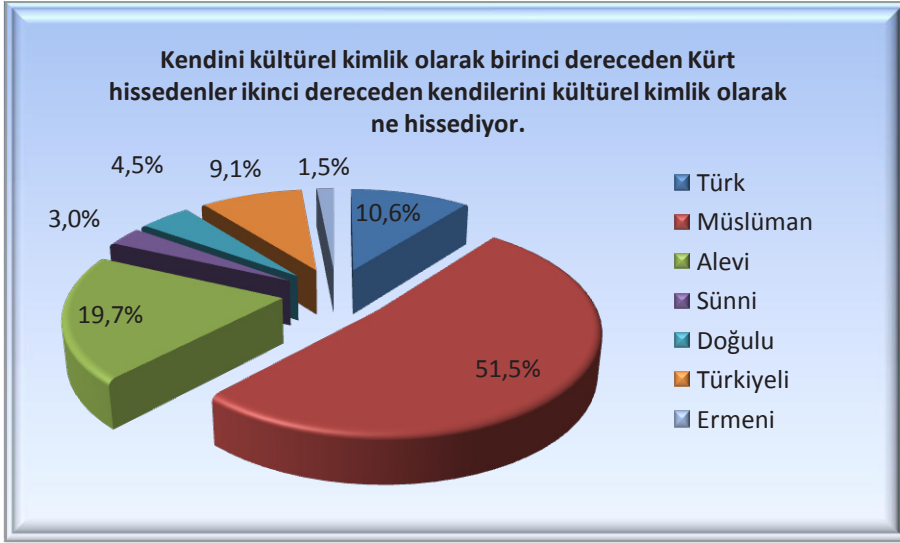
3.4.2. Müslümanların İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı

Şekil 14. Müslümanların ikincil kültürel kimlik algıları

Kendisini birinci dereceden Müslüman olarak görenlerin toplamdaki oranı yüzde 33 civarındaydı. Bu toplamın yüzde 63,1'inin kendisini ikinci dereceden Türk, yüzde 21,5'inin de Kürt olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Müslümanların yüzde 3,5'i ise Aleviliği ikinci dereceden bir kimlik olarak sahiplenmektedir. Alevilerin genel nüfus içindeki toplamı açısından bakıldığında, bu oranın önemli bir sayısal değeri yansıttığı belirtilebilir. Gerçekten de, görece önemli bir sayısal değere işaret eden bu oran, Alevi olduğu halde, öncelikli kimliğini Müslümanlık üzerinden tanımlayanların sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu oran, Türkiye'de bütünüyle homojen ya da türdeş bir Müslümanlık algısının bulunduğu kanıt sayılamasa da, Alevi-Sünni ekseninde oluştuğu iddia edilen keskin ve katı bir ayrımın bulunmadığına kanıt sayılabilir.

3.4.3. Kürtlerin İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı

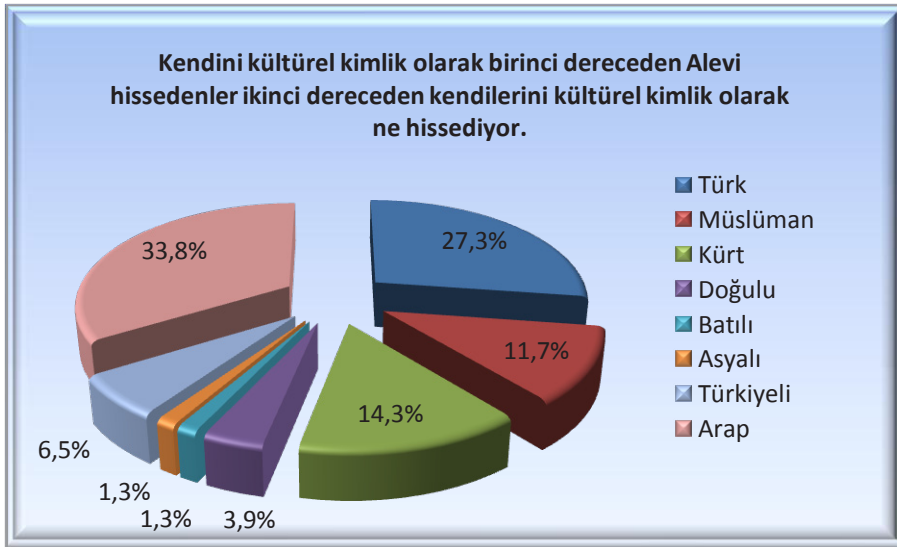

Şekil 15. Kürtlerin ikincil kültürel kimlik algıları

Kendisini birinci dereceden Kürt hissedenlerin yüzde 51,5'i için Müslümanlık ikincil düzeyde sahiplenilen bir kimlik olarak görünmektedir. Kürtlerin genel eğilimleri ve genel nüfus içindeki sayıları açısından bakıldığında, bu oranın öngörülebilir bir duruma işaret ettiği söylenebilir. Ancak kendisini birincil düzeyde Kürt kimliği üzerinden tanımlayanların yüzde 10,6'sının, ikincil düzeyde sahiplendiği kimlik olarak Türklüğü göstermesi son derece ilginç ve öngörülerini kısmen aşan bir durum arz etmektedir. Bu sonuç, yukarıda ileri sürdüğümüz, resmi ideolojinin Türkleştirme politikalarının diğer kültürel gruplar ve Kürtler üzerinde bütünüyle başarısız olmadığı yönündeki tezi bir kez daha kanıtlar bir tablo sunmaktadır. Kürtlerin azımsanmayacak bir kısmının kendilerini gerek birincil gerek ikincil düzeyde Türklük üzerinden tanımlamaları, elbette yalnızca resmi ideolojinin bir başarısı olarak sunulamaz. Artan kentleşme, göç olgusu, metropollerde doğan ve yoğun olarak Türklerin yaşadığı çevrelerde büyüyen yeni Kürt kuşakları, evlilikler yoluyla kurulan akrabalıklar, utanma ve dışlanma korkusu gibi psiko-sosyal etkenler dolayısıyla kendi

kimliğine yönelik bilinçli bir bastırma, öteleme ve hatta inkar etme davranışı vb birçok faktör bu durumun nedenleri arasında sayılabilir. Birincil düzeyde Kürtlüğü kimlik olarak kabul edenlerin içinde, yüzde 19,7'lik bir kesimse, Aleviliği ikinci kimliği olarak tercih ettiğini belirtmektedir. Bu oranın da, tıpkı ikincil kimlik olarak Müslümanlığı kabul edenlerin oranı gibi, genel Kürt nüfusu içindeki Alevi sayısına uygun gerçekçi bir değeri yansıttığı söylenebilir. Ancak burada dikkat çeken önemli bir nokta, bu Kürtlerin yüzde 1,5 gibi görece önemli bir kısmının, ikincil düzeyde kendisini Ermeni olarak gördüğüdür. Bu durumun, Anadolu'daki zengin etnik ve kültürel mirasın yarattığı kimlikler arası geçişkenlikle ve yakın ya da uzak tarihsel hafıza veya hatıralarla ilgili olduğu kadar, iki kimlik arasındaki tarihsel ve siyasal dayanışmanın yol açtığı ortak bir mağduriyet duygusundan da kaynaklandığı söylenebilir.

3.4.4. Alevilerin İkincil Derece Kültürel Kimlik Algısı

Şekil 16. Alevilerin ikincil kültürel kimlik algıları

Kültürel kimliğini birinci derecede Alevi olarak işaretleyenlerin, ikincil düzeydeki kültürel kimlik kabulleri, sırasıyla, Araplık yüzde 33,8; Türklük yüzde 27,3; Kürtlük yüzde 14,3 ve Müslümanlık yüzde

11,7 şeklinde bir dağılım gösteriyor. Diğer tablolarla karşılaştırıldığında, Alevi kimliğiyle kendisini ifade edenlerin ikinci kültürel kimlik tercihinde çeşitliliğin orantılı durumu diğer bütün gruplardakinden daha fazladır. Bu da, Alevi kültürünün zannedildiğinden çok daha fazla kesime dağılmış olduğunu göstermektedir.

Bütün bu veriler, yukarıda dile getirdiğimiz bir sonucu tekrar ortaya koymaktadır. Bu da, Sünniliğin bir kimlik seçeneği oluşturmadığı ve dolayısıyla Alevi-Sünni ekseninde yapılan ayrımın bir ayağının eksik ya da en azından zayıf olduğudur. Verilerin analizinden çıkan ikinci önemli sonuç ise, Türklük dışındaki hemen hemen bütün etnik gruplar için Müslümanlığın birincil düzeyde sahiplenilen en önemli kimlik olduğudur. Gerçekten de, araştırma sonuçlarına göre Türkler için en öncelikli kimlik Türklük iken; Kürt, Arap ve Çerkez gibi kesimler için Müslümanlık kendi etnisitelerinden daha öncelikli bir seçenek oluşturmaktadır. nc bir sonuç olarak, Türklük ve Müslümanlığın birbiriyle yüksek derecede örtüştüğünden, fakat yine de bu karışımda Türk-Müslüman bileşiminin Müslüman-Türk bileşiminden daha ağırlıklı göründüğünden bahsedilebilir.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL KİMLİK ALGILARI

İnsanların kendilerini nasıl gördüklerinden hareketle kimlik algısının tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada, kültürel kimlik tercihlerinden sonra, siyasal kimlik tercihleri araştırılmıştır. Bu kapsamda, ankete katılanlara kendilerini siyasal kimlikleri itibarıyla birinci, ikinci ve üçüncü dereceden nasıl gördükleri sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplarda, insanların kayda değer bir kısmının kendilerini tek bir kimlikle tanımlıyor oldukları halde, birçok kişinin de kendilerini önem sırasına göre farklı kimlik karışımlarıyla ifade ettiklerini ortaya koymuştur.

Birincil kimlik algısına ilişkin veriler ve bu verilerden hareketle yapılacak analizler ancak aynı sorunun yine aynı seçeneklerle ikinci veya üçüncü defa sorulması yoluyla ortaya çıkarılacak tablolar karşısında anlamlı olabilir. Bundan sonraki değerlendirmelerde birincil kimlik olarak tercih edilen bir seçeneğin siyasal bir vurguyu daha fazla barındırıyor olabileceği varsayılmıştır. Türkiye'de birçok kimliğin birbirini dışlamadığı, aksine bazı kimlikler arasında fiili bir örtüşmeden bile bahsedilebildiği için birbirine yakın gibi görünen kimlikler arasında bir tercih yapmak durumunda kaldığında soru yeterince aydınlatıcı olmayabiliyor. Üstelik bazen birbiriyle örtüşmediği ya da birbirini dışladığı varsayılan kimlikler arasında bile bazı geçişlerin olduğu en azından bu çalışmanın verileriyle doğrulanabiliyor. Ayrıca siyasal kimlikler kitlelere o siyasal ideolojinin doktrininde ifade edildiği gibi mal olmazlar. Bir siyasal ideolojinin doktrinel ifadesi çok daha dışlayıcı iken kitlelerin o ideolojiye ilişkin algısı sertlikten uzak ve daha yumuşak olabilir. Dolayısıyla kitlelerin ideolojik algılamaları ile o doktrin kendi öz ifadesi arasında her zaman bir örtüşmenin olduğunu farz etmek doğru değildir. Kuşkusuz siyasal ideolojiler belli toplumsal kesimlerde başka türlü ifade yolları bulabiliyor. Örneğin sosyalist siyasal tercihler Avrupa'da demokratik bir kültüre doğru gelişme kaydederken aynı ideoloji Kamboçya'da bir katliam ideolojisine

dönüşebiliyor. Aynı Şey kültürel kimlikler için de söz konusudur. Belli kültürel unsurlara kaynaklık eden referanslar her bağlamda değişik ve birbirinden çok farklı bileşenlerle ortaya çıkabiliyor. Örneğin Türkiye’de Hanefiliğin Türk Müslümanlığının özü olduğu ve Türk Müslümanlığına özgü hoşgörü ile demokratik değerlere yatkınlık gibi özelliklerin zihinsel kaynaklığını teşkil ettiği şeklinde yaygın bir kabul vardır. Üstelik bu kabul Türk Müslümanlığını neredeyse Taliban tarzı bir Müslümanlığın tam karşıtı olarak resmeder. Oysa Taliban da tıpkı Türk Müslümanlığı gibi Hanefidir. Bu örnekte de görüldüğü gibi aynı kültürel referanslarla hareket ediyor olmak aynı siyasal kimliklerin içinde olmak anlamına gelmiyor. Dolayısıyla kültürel kimliklerin zorunlu olarak belli siyasal tercihlere götürmesi gerektiği yönündeki varsayım her zaman sınanması gereken bir varsayımdır.

Sonuç olarak insanların kimlik algılarının nesnel bazı parametreler yanında kişisel tecrübeler, tercihler ve etkilenme düzeyleri gibi öznel bazı kıstaslarla da yakından ilişkili olduğu söylenebilir. “Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci/ikinci/üçüncü derecede nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplarla ortaya çıkan tablo da bu düşünceleri kanıtlar bir nitelik gösteriyor. Siyasal kimlik tercihleri konusunda sunduğumuz seçenekler arasında demokrat, milliyetçi, sağcı, solcu, liberal, laik, Atatürkçü, sosyalist, İşlamcı, ülkücü, ateist gibi seçeneklerin bir kısmı kimlik ifadesi olarak birbirinin tekrarı gibi görülebilir. Kendisini laik olarak ifade etme ihtiyacı hisseden tipik bir Türk vatandaşının aynı zamanda kendisini Atatürkçü olarak nitelemesi de beklenir. Kendisini ülkücü olarak ifade eden birinin de yine kendisini milliyetçi ve sağcı olarak nitelemesi beklenir. Solcu ile sosyalistin, demokrat ile liberalin de birbiriyle aynı ölçüde değilse bile görece daha fazla örtüşmesi beklenebilir. İnsanların kültürel kimlik olarak kendilerini birinci dereceden Müslüman saymalarının siyasal bir duyguya karşılık geldiği ve bunun İşlamlık olarak ifade edildiği söylenebilir. Birinci, ikinci ve üçüncü derecede siyasal kimliğini İşlamlık olarak ifade edenlerin toplam sayısının Müslümanlığı birincil kültürel kimliği olarak görenlerin sayısına

denk düşmesi ilginçtir. Ancak yine de İslamcılık ile Müslümanlığın birbiriyle denkleşmediği hususunda geniş bir Müslüman kamuoyunun var olduğunu unutmamak gerekiyor. Siyasal tercihlerini Müslümanlık üzerinden yapan veya inancından esinlenerek siyasal alana katılan birçok insanın İslamcılık kavramının Müslümanlara ait bir kavram olmadığından hareketle bu kavramı bilinçli olarak kullanmayı reddettiği bilinmektedir. Bir diğer deyişle bazı durumlarda İslami kaygılarla İslamcılık tanımı reddedilmektedir. Gerek sosyolojik bir kategori olarak gerek felsefi ve siyasal yönelimleri itibarıyla İslamcı sayılabilecek pek çok insanın bu itirazı nedeniyle bu kimliği tespit etmek oldukça zordur. Birincil, ikincil ve üçüncül düzeydeki siyasal kimlik tercihleri ile bu kimlikler arasındaki geçişkenlikleri gösteren aşağıdaki bulgular bütün bu tespitleri haklı çıkaran bir manzara sunmaktadır.

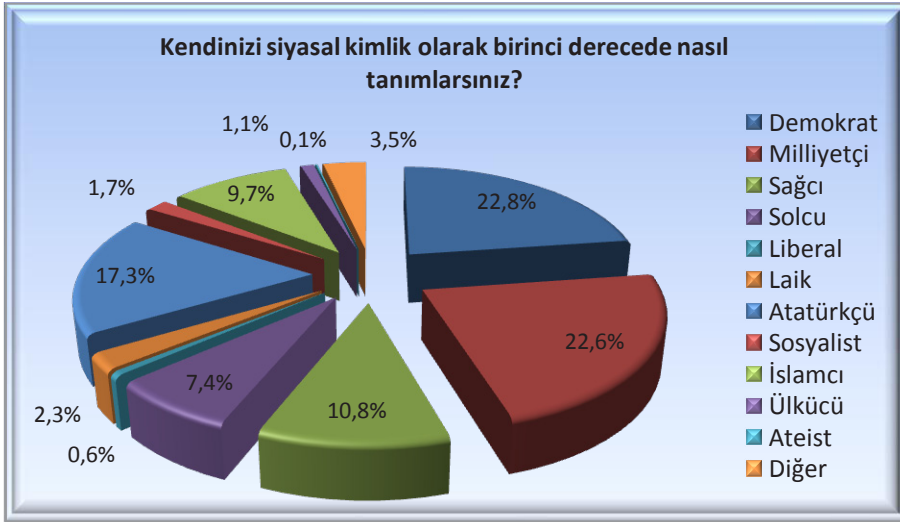
4.1. Birinci Dereceden İfade Edilen Siyasal Kimlik Algısı

Tablo 5. Birincil derece siyasal kimlikler

	f	%	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	482	22,8
	Milliyetçi	479	22,6
	Sağcı	229	10,8
	Solcu	157	7,4
	Liberal	12	0,6
	Laik	49	2,3
	Atatürkçü	367	17,3
	Sosyalist	36	1,7
	İslamcı	205	9,7
	Ülkücü	23	1,1
	Ateist	3	0,1
	Diğer	75	3,5
	Toplam	2117	100

“Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar herhangi bir siyasal kimliğin diğerleri karşısında baskın hale gel(e)mediğini ortaya koymaktadır. Ancak yine de siyasal kimlikler arasında orantılı olarak

dağılan birincil tercihlerin demokratlık (yüzde 22,8) ve milliyetçilik (yüzde 22,6) seçenekleri arasında daha çok yoğunlaştığı görülmektedir. Atatürkçülük (yüzde 17,3), sağcılık (yüzde 10,8) ve İslamcılık (yüzde 9,7) seçenekleri de, birincil düzeyde nispeten daha çok sahiplenilen kimliklerdir. Buna karşılık laik, sosyalist, ülkücülük ve liberal seçenekleri görece daha az sahiplenilen siyasal kimlikler olarak görünürken; Türkiye’deki siyasal tartışmaların ve dengelerin en önemli unsurlarından biri olan laiklik kimliği, birincil düzeyde oldukça düşük bir oranda görünüyor olması da ayrıca dikkat çekicidir. Birincil düzeyde sahiplenilen diğer siyasal kimliklerin ise toplumsal ve siyasal yelpazedeki güçleriyle mütenasip bir oranı temsil ettikleri söylenebilir.

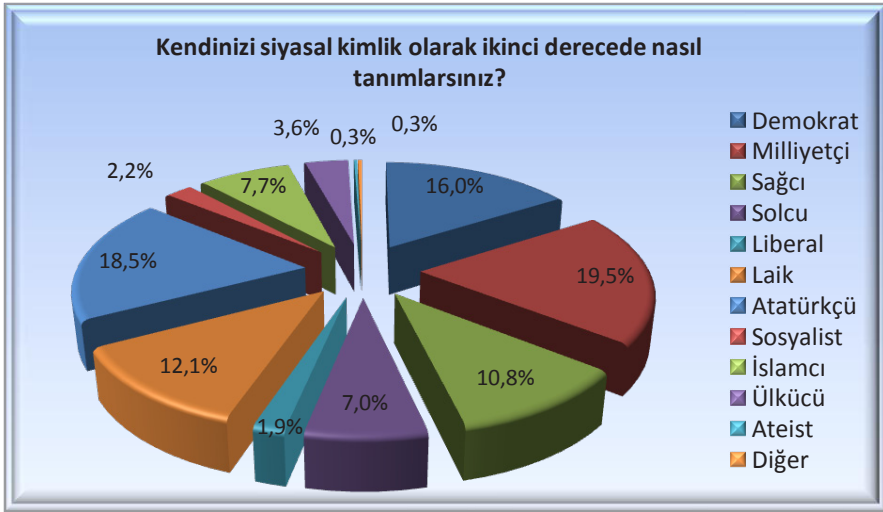

Şekil 17. Birincil derece siyasal kimlikler

4.2. İkinci Dereceden İfade Edilen Siyasal Kimlik Algısı

Tablo 6. İkincil derece siyasal kimlikler

	f	%
Demokrat	189	16,0
Milliyetçi	230	19,5
Sağcı	127	10,8
Solcu	83	7,0
Liberal	22	1,9
Laik	143	12,1
Atatürkçü	218	18,5
Sosyalist	26	2,2
İslamcı	91	7,7
Ülkücü	43	3,6
Ateist	3	0,3
Diğer	4	0,3
Toplam	1179	100

Şekil 18. İkincil derece siyasal kimlikler

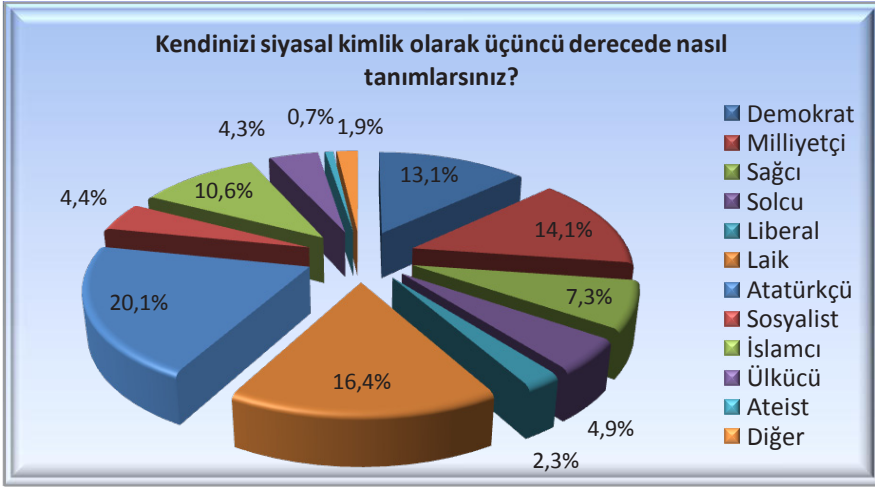
Ankete cevap verenlere aynı soru ve seçenekler “Kendinizi siyasal kimlik olarak ikinci derecede nasıl tanımlarsınız?” şeklinde yöneltildiğinde demokratlık ve milliyetçilik seçeneklerini

işaretleyenlerin oranında bir azalma meydana gelirken, solculuk ve sağcılık seçeneklerinin birincil düzeydeki sahiplenilme oranlarını aşağı yukarı koruduğu görülmektedir. Buna karşılık laiklik seçeneğini işaretleyenlerin oranında ciddi bir artış görülmektedir. Özellikle birincil düzeyde neredeyse bir kimlik tanımlama aracı olarak bile görülmeyen laiklik seçeneği ikincil düzeyde görece yüksek sayılabilecek bir oranla (yüzde 12,1) en çok sahiplenilen siyasal kimlikler arasına girmektedir. Atatrklk kimliğinin de birincil düzeydeki oranından biraz daha fazla bir oranla benimsendiği görülmektedir. Bu da Atatrklğn her iki düzeyde de benimsenen bir kimlik tanımlama aracı olduğunu laikliğin ise ikincil düzeyde daha görünür olmaya başladığını göstermektedir. Birinci aşamada görece düşük bir görünürlük düzeyine sahip olan İslamcılık kimliği ise ikinci aşamada bu düzeyin de altına inmektedir.

4.3. nc Dereceden İfade Edilen Siyasal Kimlik Algısı

Tablo 7. ncl derece siyasal kimlikler

	f	%	
Kendinizi siyasal kimlik olarak nc derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	92	13,1
	Milliyetçi	99	14,4
	Sağcı	51	7,3
	Solcu	34	4,9
	Liberal	16	2,3
	Laik	115	16,4
	Atatrkl	141	20,1
	Sosyalist	31	4,4
	İslamcı	74	10,6
	lkc	30	4,3
	Ateist	5	0,7
	Diğer	13	1,9
	Toplam	701	100

Şekil 19. Üçüncül derece siyasal kimlikler

Yine aynı soru ve seçeneklerle sorulan “kendinizi siyasal kimlik olarak üçüncü derecede nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar demokratlık, milliyetçilik ve sağcılık seçeneklerinin giderek zayıfladığını; buna karşılık Atatürkçülük ve laiklik seçeneklerinin giderek arttığını göstermektedir. Bu sonuç aşağıdaki tablolarda daha detaylı bir şekilde görülebileceği gibi Atatürkçülük ve laiklik kimlikleriyle demokratlık ve milliyetçilik kimlikleri arasındaki geçişkenlik katsayısının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Kendisine birincil düzeyde demokrat ya da milliyetçi diyen insanların yaklaşık olarak üçte birlik bir kısmı ikincil ya da üçüncül düzeyde Atatürkçülük ve/veya laikliği bir kimlik seçeneği olarak görmektedir. İslamcılığın üçüncül düzeydeki benimsenme oranı ise (yüzde 10,6) birincil düzeydeki benimsenme oranına yakın çıkmaktadır. Ancak her üç düzeydeki toplamı açısından bakıldığında İslamcılığın Türkiye’de görece düşük bir siyasal eğilimi yansıttığı söylenebilir. Bu da İslamcılık ile Müslümanlığın birbiriyle denkleşmediği hususunda geniş bir Müslüman kamuoyunun var olduğuna yönelik bir işaret olarak değerlendirilebilir.

4.4. Siyasal Kimliklerde Geçişler

Tablo 8. Siyasal kimliklerin toplam dağılımı

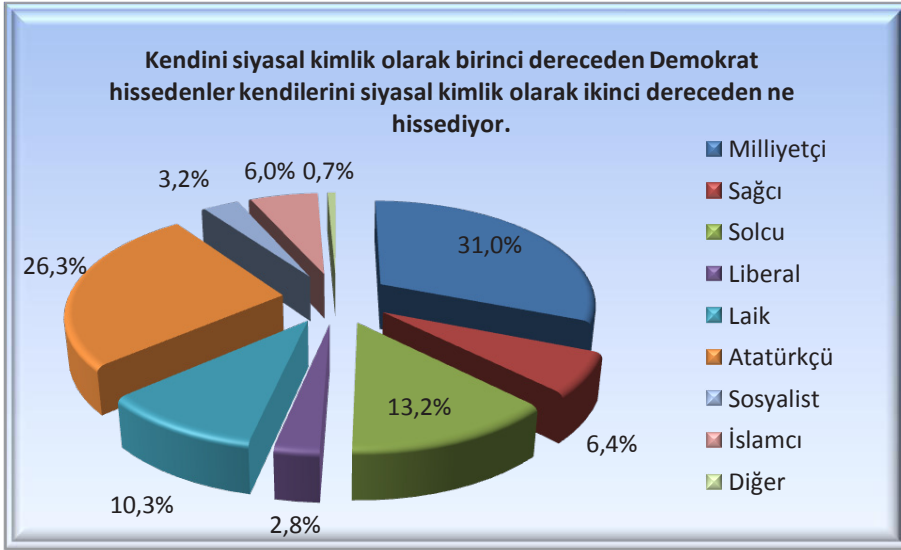
		1. Derece	2. Derece	3. Derece	1.Derece%	2.Derece%	3.Derece%
Siyasal Kimlikler	Demokrat	482	189	92	22,8	16	13,1
	Milliyetçi	479	230	99	22,6	19,5	14,1
	Sağcı	229	127	51	10,8	10,8	7,3
	Solcu	157	83	34	7,4	7	4,9
	Liberal	12	22	16	0,6	1,9	2,3
	Laik	49	143	115	2,3	12,1	16,4
	Atatürkçü	367	218	141	17,3	18,5	20,1
	Sosyalist	36	26	31	1,7	2,2	4,4
	İslamcı	205	91	74	9,7	7,7	10,6
	Ülkücü	23	43	30	1,1	3,6	4,3
	Ateist	3	3	5	0,1	0,3	0,7
	Diğer	75	4	13	3,5	0,3	1,9
Toplam	2117	1179	701	100	100	100	
Cevapsız	73	1011	1489				
Toplam	2190	2190	2190				

Siyasal kimlik seçenekleri konusunda da tıpkı kültürel kimliklerde olduğu gibi büyük ölçüde geçişlilikler söz konusudur. Ancak hemen belirtilmesi gereken bir nokta insanların yarısından fazlasının ikinci ve üçüncü bir kimlik arayışı içinde olmadıkları ya da siyasal kimliklerine ikinci veya üçüncü bir unsur katmak istemedikleridir. Fakat bu durum insanların kendilerini yalnızca tek bir siyasal kimlikle ifade ettikleri anlamına da gelmemektedir. Çünkü her ne kadar birincil düzeyde sahiplenilen siyasal kimlikler çoğunlukla ikincil ya da üçüncül bir siyasal tercihle desteklenmiyor görünse de kimlikler arasında herhangi bir geçişkenliğe izin vermeyen yekpare bir siyasal tercih de söz konusu değildir. Bu nedenle ikincil ya da üçüncül düzeyde bir siyasal kimliğe atıfta bulunmayan insanların da ideolojik tercihlerine, sosyo-ekonomik düzeylerine ve kişisel eğilimlerine paralel olarak bu türden tamamlayıcı siyasal tercihler taşıdığı söylenebilir. Örneğin kendisini birinci dereceden milliyetçi olarak gören birinin aynı zamanda sağcı tanımıyla da barışık olabileceği düşünülebilir. Benzer şekilde kendisini demokrat olarak tanımlayan bir kişinin ikincil ya da üçüncül siyasal tercihini liberallik

ya da solculuk olarak görmesi mümkündür. Bu örnekler siyasal kimlikler arası geçişkenliğin simetrik nitelikteki örnekleridir. Ancak kimlikler arası bu geçişkenlikler bu kimliklerin temsil ettiği değerler dünyası ile her zaman tutarlı bir profil göstermeyebiliyor. Örneğin öncelikli kimliğini Atatürkçü olarak tanımlayan bir kişi aynı zamanda solcu ya da milliyetçi eğilimlerle de ilişki kurabiliyor ya da benzer şekilde kendisini İslamcı olarak gören bir kişi demokrattığı da kişiliğinin vazgeçilmez bir parçası olarak sunabiliyor. Bu örnekler de yukarıda dile getirdiğimiz tezi haklı çıkarıyor. Buna göre birincil düzeyde benimsenen siyasal kimlikler daha alt düzeylerde benimsenen başka siyasal kimliklerle bir şekilde iç içe geçiyor. Ancak üst siyasal kimliklerle alt siyasal kimlikler arasındaki bu geçişkenlik her zaman söz konusu kimliklerin nesnel olarak temsil ettikleri değerler dünyasıyla kurulan bir uyuma dayalı olmayabiliyor. Bu nedenle nesnel içerikleri ve evrensel düzeydeki kabullenme biçimleri açısından bakıldığında yan yana gelmeleri oldukça zor olan siyasal kimliklerin Türkiye'de aynı kişinin şahsında sahiplenilebildiği görülüyor. Dolayısıyla İslamcı demokrat ya da demokrat İslamcı, sosyalist milliyetçi ya da milliyetçi sosyalist, Atatürkçü sol ya da sol Atatürkçü gibi, dünyada da örnekleri ender de olsa görülen asimetrik siyasal kimlik geçişkenlikleri de söz konusu olabiliyor.

Burada insanların kendilerini hangi kimlikle ifade ettikleri kadar hangi tür kimliğin insanlardan ne kadar destek bulduğu yönünde bir açıklama da anlamlı olabilir. Buna göre her üç düzeyde verilen cevapların toplamı açısından bakıldığında en çok rağbet gören siyasal kimliğin milliyetçilik (808 kişi); ikinci kimliğin demokratlık (763 kişi), üçüncü kimliğin Atatürkçülük (726 kişi), dördüncü kimliğin sağcılık (407 kişi) ve beşinci kimliğin de İslamcılık (370 kişi) olduğu anlaşılıyor. Laiklik 307 kişinin katılımıyla altıncı; solculuk 274 kişinin katılımıyla yedinci sırada ifade edilen bir kimlik olarak ortaya çıkıyor.

4.4.1. Demokratların İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

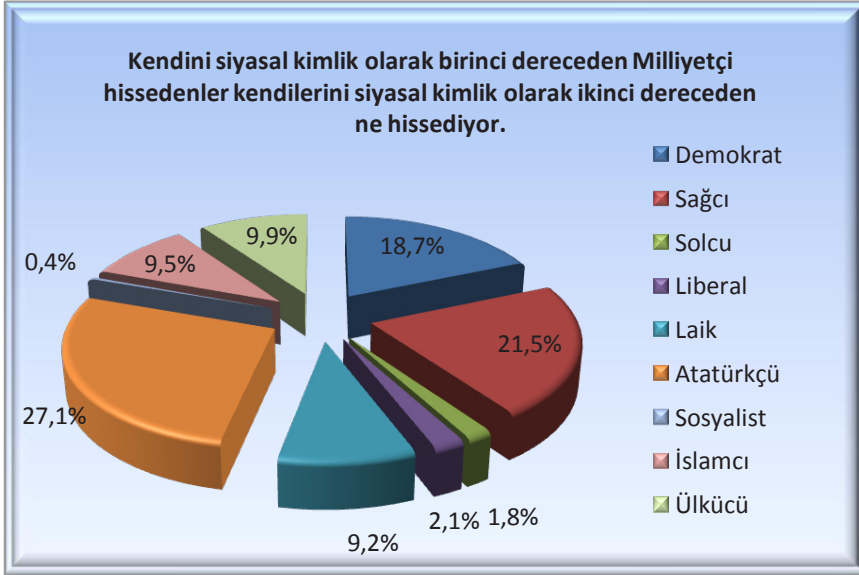
Şekil 20. Demokratların ikincil siyasal kimlik algıları

Kendisini birincil siyasal kimliği itibarıyla demokrat olarak görenlerin, ikincil düzeydeki siyasal kimlik tercihlerini yansıtan grafik, diğer tablolara nazaran oldukça büyük bir çeşitliliğe sahip görünüyor. Bu durum demokrat kimliğinin herkes tarafından görece daha fazla benimsenmiş ve sahiplenilmiş bir kimlik olduğuna yorulabilir. Demokrat kimliğinin hemen hemen bütün diğer kimlikler tarafından sahiplenilmesinin en önemli sebeplerinden birinin bu kimlikle kurulan ilişkinin diğer siyasal kimliklerin kamusal düzeydeki ifadesini ve görünürlüğünü artırmaya hizmet etmesi olduğu söylenebilir.

Demokrat kimliğinin bu yönüyle diğer bütün kimliklerden farkı olarak bir çeşit üst kimlik ya da şemsiye kimlik mahiyeti taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla bütün kimliklerin birbirleriyle daha fazla ilişki kurmasına zemin hazırlayan ve imkân sunan bu kimlik, diğer kimliklerin en fazla paylaştığı değerlerden biri olarak temayüz etmektedir. Ancak bu durum yalnızca diğer kimliklerle temas etmek

ve taşıdığı siyasal kimliğin gerek söylemsel gücünü gerekse görünürlük düzeyini artırmak için demokrat kimlikle ilişki kurulduğu anlamına da gelmemelidir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi birincil düzeyde siyasal kimliği itibarıyla kendisini demokrat olarak ifade edenlerin oranı (yüzde 22,8) bütün diğer seçeneklerden fazladır. Bu da yalnızca demokrat olduğu için bu kimliği tercih edenlerin de bir hayli fazla olduğunu göstermektedir. Ancak kendisiyle hangi nedenlerle ve hangi düzeylerde ilişki kurulursa kurulsun demokrat kimliğinin bütün siyasal tercihlerin/ideolojilerin/eğilimlerin ortak paydasını oluşturduğunu söylemek abartı olmayacaktır.

4.4.2. Milliyetçilerin İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

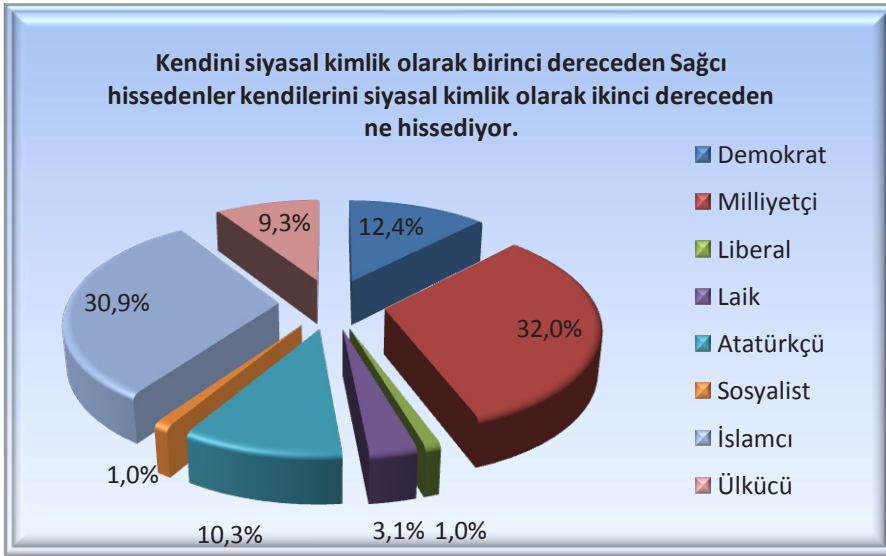
Şekil 21. Milliyetçilerin ikincil siyasal kimlik algıları

Birincil siyasal kimlik olarak milliyetçiliği ifade edenlerin ikincil siyasal kimlik tercihlerinde yüzde 27,1 oranı ile Atatürkçülük başı çekerken; sağcılık seçeneğinin yüzde 21,5 ve demokrat seçeneğinin de yüzde 18,7 oranı ile onu takip ettiği görülüyor. Atatürkçülük, sağcılık ve demokratlık seçeneklerinin yanısıra yüzde 9,9'luk ülkücü, yüzde

9,5'lik İşlamcı ve yzde 9,2'lik laiklik seçeneklerinin varlığı da gze ęarpıyor. Bütün bu sayısal değerlerin ortaya koyduğu geręek, milliyetçiliğin de tıpkı demokratlık gibi ęok ęeřitli ideolojik yelpazeler arasında dağılan ortak bir siyasal ifadeyi temsil ettiğidir. Hatta kendisini öncelikli olarak milliyetçi diye nitelendiren insanlar arasında ikincil düzeydeki kimlik olarak solculuğu (yzde 1,8) ve liberalliği (yzde 2,1) kabul edenler de bulunuyor. Ancak bütün bu kesimlerin milliyetçiliği aynı düzeyde tanımladıklarını söylemek güçtür. Örneğin ölkücü milliyetçilik ile sol milliyetçilik arasında ęok ciddi farklılıklar vardır. Dolayısıyla ikincil kimliklere ilişkin olarak yapılan tercihler milliyetçiliğin hangi parametrelerle anlamlandırıldığını da ortaya koyuyor. Bu veriler ayrıca ilginę sayılabilecek bir sonuca daha işaret ediyor. Zira kendisini öncelikli olarak milliyetçi diye nitelendiren insanların büyük bir çoğunluğunun Atatürkçülüğu ikincil siyasal kimlik olarak görmeleri alışıldık bir durum arz etmiyor. ęünkü kamuoyunda kendisini milliyetçi diye takdim edenlerin büyük bir kısmının aynı zamanda sağcı olduğuna yönelik yaygın bir kanı vardır. Fakat yukarıdaki oranların ortaya koyduğu gibi, milliyetçilik ile Atatürkçülük arasındaki geçişkenlik katsayısı milliyetçilik ile sağcılık arasındaki geçişkenlik katsayısından oldukça fazladır. Hatta bu iki kimlik Atatürkçülük ile sağcılık, bağlaşık ya da paralel kimlikleri olarak kabul edilebilecek olan laiklik ve ölkücülük seğenekleriyle birlikte düşünöldüğünde bile katsayılar arasındaki Atatürkçülük lehine olan bu durumun değişmediği görölüyor. Geręekten de Atatürkçülük ile laiklik seçeneklerini işaretleyenlerin toplam oranı (yzde 36,3) sağcılık ile ölkücölüğün toplam oranından (yzde 31,4) fazladır. Bu pek de alışıldık olmayan tablo sağcılık ekseninde milliyetçilikle ilişki kuranların kendilerini açık veya örtük bir biçimde zaten ölkücü olarak gördükleri teziyle bir ölçüye kadar açıklanabilir. Dolayısıyla ilk siyasal tercihleri olarak belirttikleri milliyetçiliği zaten sağcılık ya da ölkücölükle özdeş kabul ettikleri için bu kişilerin ikinci seçeneklerin de Atatürkçölüğu işaretlemiş olmaları büyük bir olasılık olarak görölüyor. Fakat hangi sebeplerle olursa olsun milliyetçilik, Atatürkçölük, laiklik, sağcılık ve ölkücölük arasındaki geçişkenlik

katsayısının oldukça yüksek olduğu ortadadır. Tabii milliyetçilik ile diğer siyasal kimlikler arasındaki geçişkenlik üzerine yapılan bütün bu değerlendirmeler Türk milliyetçiliğini esas alarak yapılmıştır. Elimizdeki verilerle milliyetçilik seçeneğini işaretleyenlerin, örneğin yüzde kaç oranında Kürt milliyetçiliğine tekabül ettiğini anlamak güçtür. Ancak Şekil 27'de de görülebileceği gibi kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Kürt hissedenlerin yalnızca yüzde 3,7'si siyasal kimliğini milliyetçilik olarak ifade etmektedir. Bu nedenle görece daha önemsiz bir oranı yansıtan bu değerler değerlendirme sırasında göz ardı edilmiştir.

4.4.3. Sağcıların İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

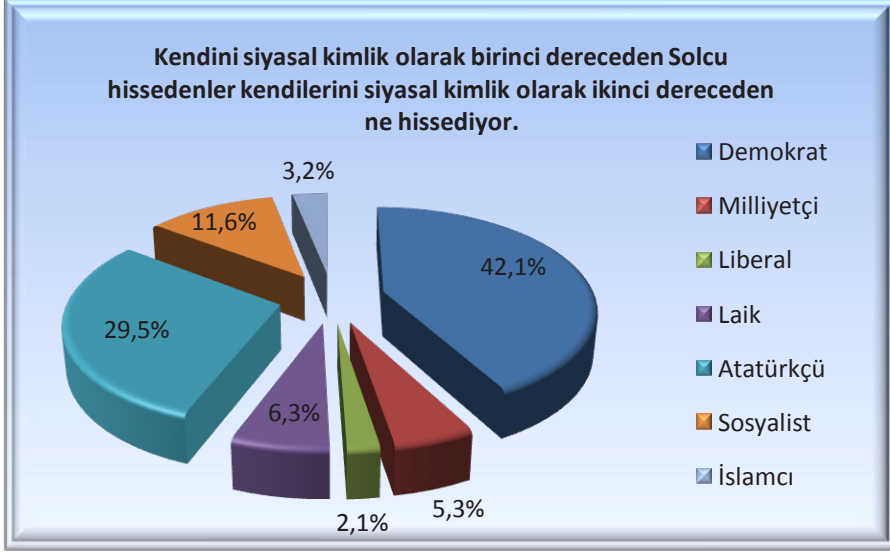
Şekil 22. Sağcıların ikincil siyasal kimlik algıları

Kendini siyasal kimlik olarak birinci dereceden sağcı hissedenlerin yüzde 32'si ikinci dereceden milliyetçi, yüzde 30,9'u İslamcı, yüzde 12,4'ü demokrat, yüzde 10,3'ü, Atatürkçü ve yüzde 9,3'ü ülkücü olarak hissetmektedir.

Aslında yukarıda dile getirdiğimiz milliyetçilik, Atatürkçülük, laiklik, sağcılık ve ülkücülük arasındaki geçişkenlik katsayısının

oldukça yüksek olduğuna dair tezimiz, siyasal kimlik olarak kendisini birinci dereceden sağcı diye tanımlayanların ikincil kimlik tercihlerinde de bir kez daha kanıtlanmaktadır. Tıpkı kültürel kimlik olarak Türklük ve Müslümanlığın birbiriyle neredeyse örtüşen kimlikler haline gelmesi gibi siyasal kimliklerin de bir kısmı birbiriyle açık veya örtük bir Şekilde örtüşmektedir. Örneğin gündelik konuşmalarda ya da siyasal tanımlamalarda bir kişinin kimliği tanımlanırken sık sık 'laik, Atatrkc, milliyetçi, demokrat" gibi klişelerin bir arada kullanıldığına Şahit olabiliriz. Bütün bu unsurların bir araya nasıl gelebildiği konusunda nesnel kriterlere dayalı bir tartışma yapma olanağı pek yoktur. Ayrıca bu kimlik tanımlarının her birinden kimin ne anladığı da ayrı bir tartışma konusu olarak durmaktadır. Ancak bu kimlik bileşimi bir tür gündelik hayat habitusu gibi söylemsel bir klişe olarak tekrarlanıp durmaya devam etmektedir. Dolayısıyla bütün bu kimlik unsurlarının Şu veya bu bileşimle birbirinin yerine kullanılması mümkün olabiliyor. Böylece kuramsal düzeyde yan yana gelme olasılığı çok zayıf olan kimliklerin hem söylemsel düzeyde hem de siyasal ve toplumsal pratikler içinde bir araya gelebildiği görülebiliyor. Bu türden kimlik ögeleri yukarıda veya aşağıda ortaya çıkan tablolarda kendisini sık sık göstermektedir.

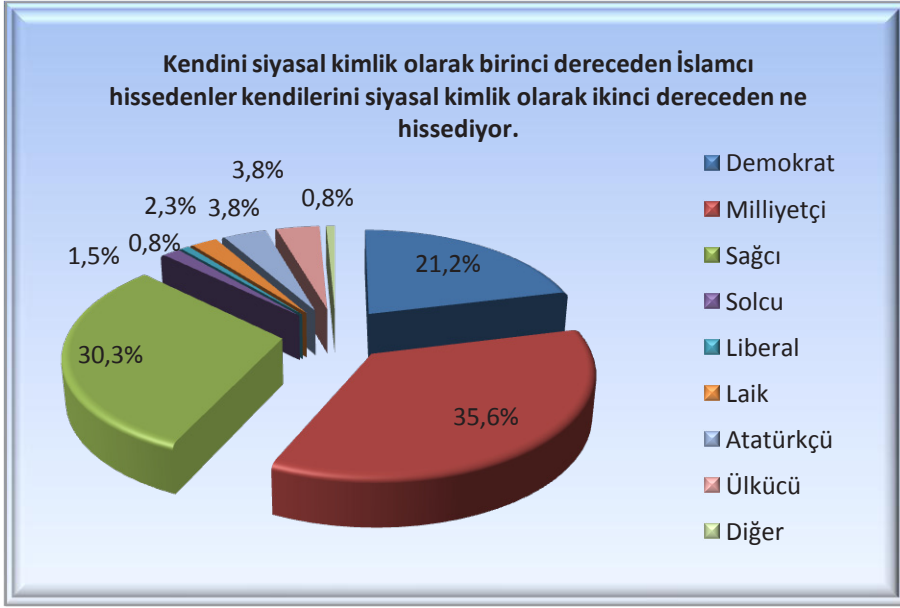
4.4.4. Diğer Kimliklerin İkincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

Şekil 23. Solcuların ikincil siyasal kimlik algıları

Birincil siyasal kimliğini solculuk olarak ifade edenlerin ikincil siyasal kimlik tercihleri demokratlık (yüzde 42,1) ile Atatürkçülük (yüzde 29,5) arasında yoğunlaşmaktadır. Solcular arasında ikincil siyasal kimliğini sosyalistlik olarak ifade edenlerin oranı ise yalnızca yüzde 12 civarındadır. Bu sonuç da, solculuk ile sosyalistlik arasındaki geçişkenlik katsayısının düşük olduğunu göstermektedir.

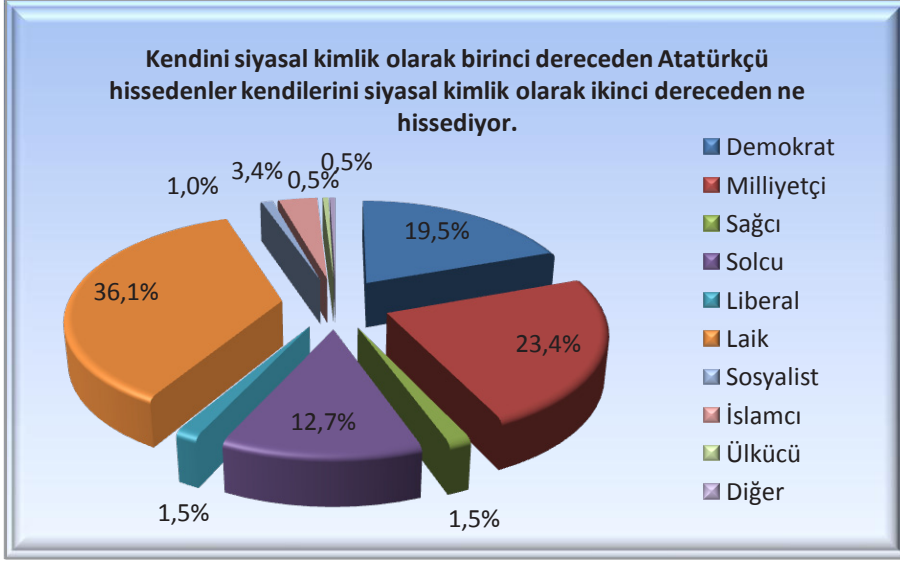
Birincil siyasal kimliğini İslamcılık olarak ifade edenlerin ikincil siyasal kimlik tercihleri ise milliyetçilik (yüzde 35,6) sağcılık (yüzde 30,3) ve demokratlık (yüzde 21,2) seçenekleri arasında yoğunlaşmaktadır. Bu durum daha önce de belirtildiği gibi İslamcılık kimliği ile muhafazakâr eğilimleri temsil eden milliyetçilik ve sağcılık gibi siyasal kimlikler arasında yüksek bir geçişkenliğin olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 24. İslamcılarının ikincil siyasal kimlik algıları

Atatürkçülüğü birincil bir siyasal kimlik olarak ifade edenlerin ikincil siyasal kimlik tercihlerini gösteren tablonun ise bir sürpriz barındırmadığı söylenebilir. Laik (yüzde 36,1), milliyetçi (yüzde 23,4), demokrat (yüzde 19,5) ve solcu (yüzde 12,7) seçenekleri arasında bir yoğunluk olduğu görülmektedir. Ancak bunlar arasında İslamcı seçeneğine ikinci planda yer verenlerin de hiç azımsanmayacak bir düzeyde olması (yüzde 3,4) ilginçtir. Aslında bu durum da bir ölçüde daha önce ifade ettiğimiz resmi ideolojinin kitleler üzerindeki belirleyiciliğinin düşünüldüğünden de daha çok olduğu yönündeki tezimizin bir kanıtı olarak düşünülebilir.

Buraya kadarki tablolar siyasal kimlikler arasındaki geçişleri ifade ediyor. Kimlikler arasında hiçbir ideal tanımın yapılamayacağını gösteren bu türden tabloların her zaman ortaya çıkması mümkündür. Birçok kişi belli kimlikleri başka kimliklerle asla bağdaştıramayabilir.

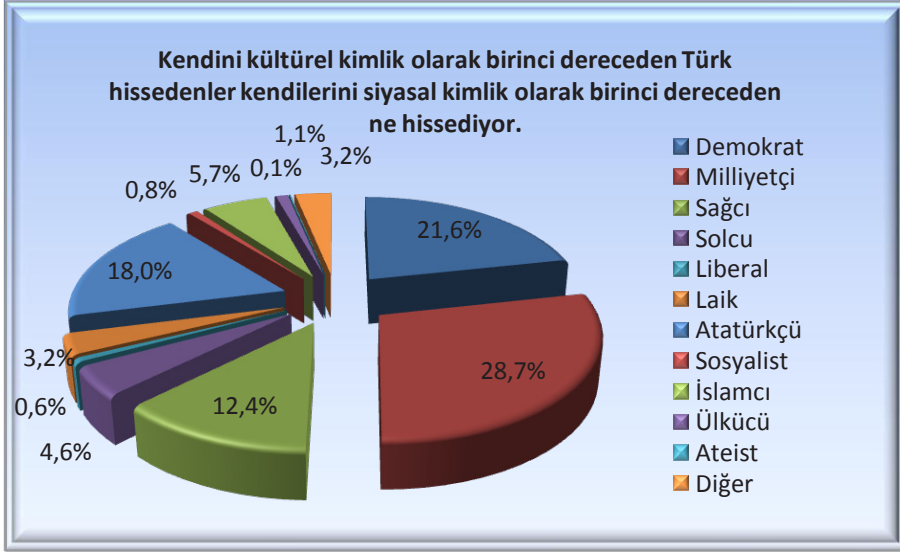

Şekil 25. Atatürkçülerin ikincil siyasal kimlik algıları

Ancak kültürel kimliklerle ilgili kısımda ortaya çıkan verilerin de gösterdiği gibi bugünlerde hiçbir şekilde bağdaştırılmayacak iki kimlik olarak düşünülen Kürtlük ve Türklük arasında bile hiç de göz ardı edilemeyecek bir kesişme bulunmaktadır. Kendisini birinci derecede Kürt olarak görenlerin arasında Türklüğü ikinci dereceden de olsa kabul edenlerin oranı görece yüksek bir değeri temsil etmektedir. Benzer şekilde İslamcı olduğu halde Atatürkçü de olabilen insanlar olduğu gibi solcu olduğu halde milliyetçi olanlar da olabiliyor. Bütün bu sonuçlar, siyasal kimliklerin kendi içlerinde rafine ve ideal-tipik bir durum göstermediğini ortaya koyuyor.

4.5. Kültürel Kimliklerin Öncelikli Siyasal Kimlik Tercihleri

4.5.1. Türklerin Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

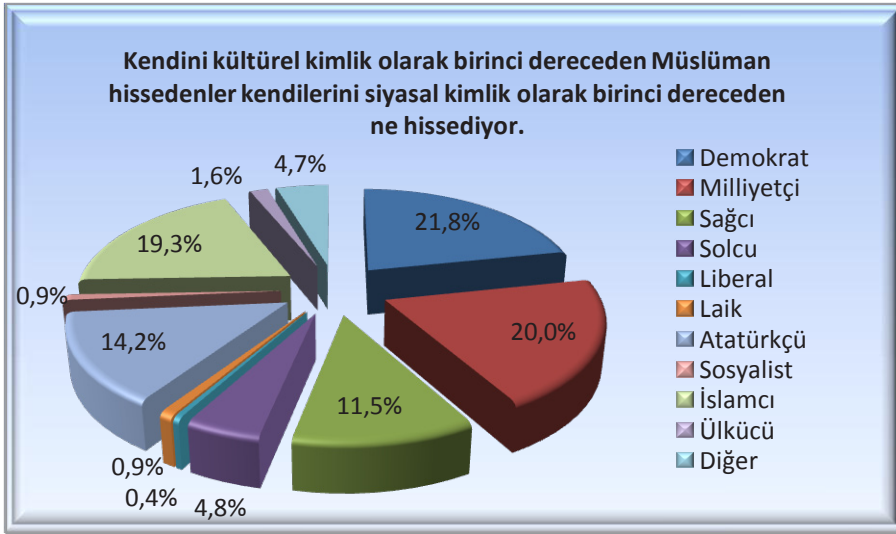

Şekil 26. Türklerin birincil siyasal kimlik algıları

Türklüğün bir kültürel değer veya kimlik ifadesi olarak her siyasal kesime dağılmış bir tanım ya da nitelik olduğu görülmekle birlikte burada yoğunlaşmanın milliyetçilik üzerinde olması dikkat çekicidir. Milliyetçiliğin Türklerin en belirgin siyasal tercihi olduğu anlaşılıyor. Milliyetçiliğin dışında demokrat kimlik (yüzde 21,6), Atatürkçü kimlik (yüzde 18) ve sağcı (yüzde 12,4) kimlik, Türklerin daha fazla yoğunlaştığı dilimler olarak ortaya çıkıyor. Aynı tabloda İslamcılığı (yüzde 5,7) ve solculuğu (yüzde 4,6) temsil eden oranların; milliyetçi, demokrat, Atatürkçü ve sağcı kimlikleri temsil eden oranlara nazaran görece daha düşük çıktığı görülüyor. Ancak diğer benzer tablolarda olduğu gibi bu veriler üzerine yapılacak değerlendirmelerde de bu tabloların Türklerin tamamını kapsamadığını gözden kaçırılmamalı ve buradaki tablonun, yalnızca birincil kültürel kimliğini Türk olarak kabul edenlerin siyasal kimlik tercihlerini yansıttığı unutulmamalıdır. Türklüğü birincil değil de ikincil veya üçüncü düzeyde bir kültürel

kimlik olarak kabul edenlerin siyasal kimlik tercihleri kuşkusuz bu manzarayı bir hayli değiştirebilir.

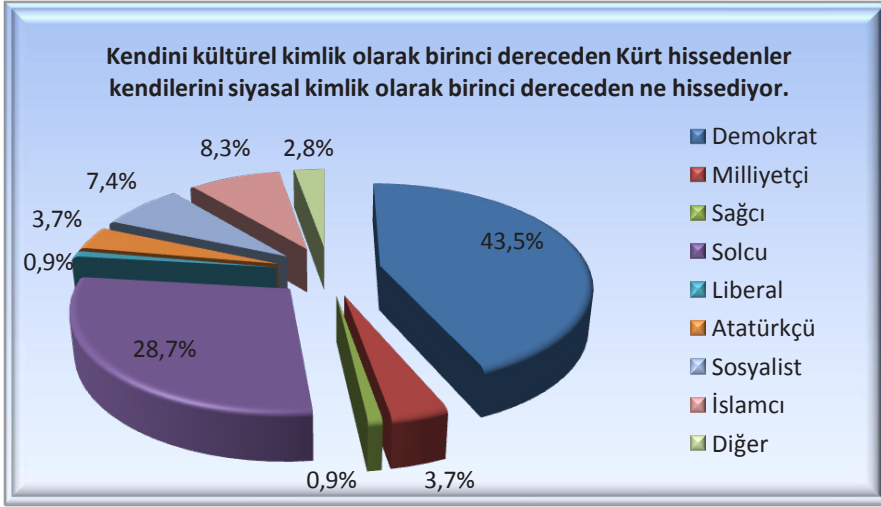
4.5.2. Müslümanların Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

Şekil 27. Müslümanların birincil siyasal kimlik algıları

Kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Müslüman hissedenlerin yüzde 20'sinin milliyetçiliği, yüzde 11,5'inin sağcılığı, yüzde 21,8'inin demokrattığı, yüzde 19,3'ünün ise İslamcılığı siyasal kimlik olarak benimsediği görülüyor. Buradaki sonuçların da herhangi bir sürpriz barındırmadığı söylenebilir. Ancak kültürel anlamda kendisini Müslüman olarak tanımlayanlar arasında bile İslamcılığın, milliyetçi ve demokrat kimliklerden daha aşağı kaldığı not edilmelidir. Böylece İslamcılık ve Müslümanlığın birbiriyle birebir örtüşmediği bir kez daha net bir biçimde ortaya çıkıyor. Ayrıca kültürel bir kimlik olarak Müslümanlığın diğer seçeneklere nazaran her kimliğe en orantılı şekilde dağılan bir profil gösterdiği de kaydedilmelidir.

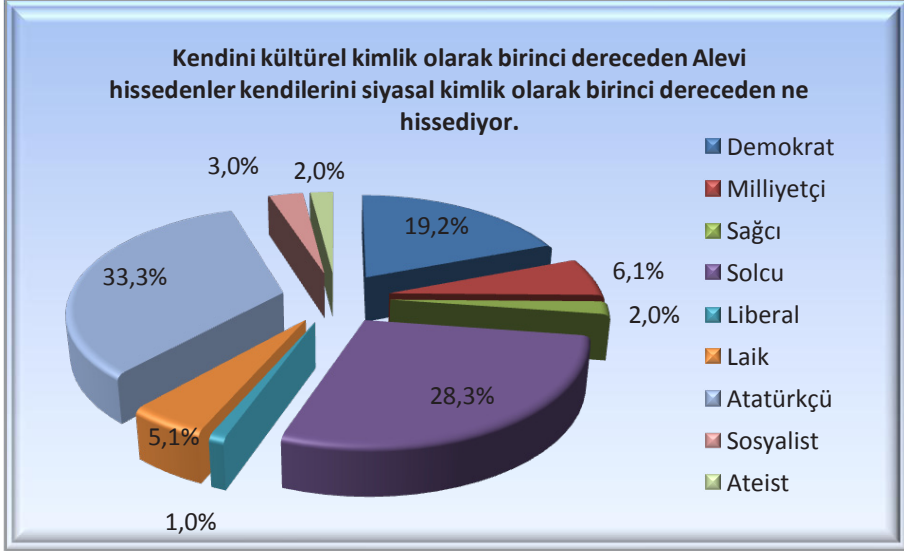
4.5.3. Kürtlerin Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

Şekil 28. Kürtlerin birincil siyasal kimlik algıları

Kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Kürt hissedenlerin siyasal kimlik olarak dağılımının iki ana eğilimde bulunduğu görülüyor: Demokratlık (yüzde 43,5) ve solculuk (yüzde 28,7). İslamcı kimlik (yüzde 8,3), sosyalist kimlik (yüzde 7,4) ve milliyetçi kimlik (yüzde 3,7) ise görece daha az benimsenen kimlikler olarak ortaya çıkıyor. Bu veriler Kürt siyasallığının nasıl şekillendiğine ışık tutacak bir dağılım sergiliyor. Ayrıca Atatürkçülük seçeneğinin de hiç de az sayılamayacak düzeyde (yüzde 3,7 olduğu görülüyor. Ancak birincil kültürel kimlik tercihlerine göre yapılan bu siyasal kimlik tablosu diğer seçeneklerde ortaya çıkabilecek daha geçişken durumları ifade etmiyor.

4.5.4. Alevilerin Birincil Derece Siyasal Kimlik Algısı

Şekil 29. Alevilerin birincil siyasal kimlik algıları

Aleviliği birincil düzeydeki kültürel kimliği olarak seçenlerin, yine birincil düzeydeki siyasal kimliği olarak yüzde 33,3'lük bir oranla en çok Atatürkçülüğü benimsediği görülüyor. Diğer yandan yüzde 28,3'lük bir kısmı solculuğu, yüzde 19,2'lik bir kısmı ise demokratlığı benimsiyor. Ayrıca siyasal kimliklerini milliyetçilik (yüzde 6,1), sosyalistlik (yüzde 3), sağcılık (yüzde 2), ateistlik (yüzde 2) ve liberallik (yüzde 1) üzerinden ifade edenlerin de bulunduğu görülüyor.

5. BÖLÜM

MAHALLE BASKISI, ÖTEKİLEŞME VE AYRIMCILIĞA BAKIŞ

5.1. Nicel Bulgular

Anket çalışmasında farklı kimlik tanımlarına veya karışımlarına sahip olan insanların kendi birincil sorunlarına nasıl baktıklarının yanı sıra kendi siyasal kimlik veya konumlarına göre “öteki” olarak nitelenen insanların sorunlarına nasıl yaklaştıkları da araştırılmıştır. Bu sorularla insanların kendi sorunlarının dışında toplumun farklı kesimlerinin sorunlarına karşı ne kadar duyarlı olduklarının tespitine çalışılmıştır. Araştırmanın verileri her bir sorunun altında değerlendirilmiştir. Ancak anket çalışmasıyla net bir biçimde ortaya çıkmayabilecek bir durum araştırmamızın yüz yüze mülakat aşamasındaki görüşme notlarında ortaya çıkmıştır. O da insanların kendileriyle ilgili kimlik algıları kadar “ötekilik” algısının da çok önemli bir yer tuttuğu gerçeğidir.

Bu gerçekten hareketle bakıldığında ötekilik algısının, genellikle insanların başkalarını ötekileştirmeleri ile kendilerini ötekileşmiş hissetmeleri arasında cereyan eden bir etkileşime işaret ettiği görülmektedir. Kendisini başkaları tarafından ötekileştirilmiş hissetmeyen neredeyse hiçbir grup bulunmamaktadır. Ancak bu esnada kendisini ötekileştirmiş olan bir “öteki” tahayyülü bütün grupların ortak bir düşünce tarzı gibi işlev görmektedir. Ortaya herkesi diğerinden ayırıştıran bir kimlik algısı çıkmakla birlikte, hiç kimseyi dışarıda bırakmayan tek ortak kimliğin “ötekilik” olarak temayüz ediyor olması dikkat çekmektedir. Araştırmamızın isminin “ortak bir kimlik olarak ötekilik” konulması da bu dikkat çekici durumun bir sonucudur.

Ötekilik algısının hemen hemen herkesin hissettiği bir konum olması Türkiye’de toplumsal barışımızın arzulanan bir seviyede olmadığı anlamına gelmektedir. Kuşkusuz çoğu kez teselli kabilinden “milli birlik ve beraberliğimize” veya “sarsılmaz birlikteliğimize”

dair yapılan edebiyatın hiçbir karşılığı yok değildir. Toplumun biraradalığını sarsacak düzeyde bir ayrılık duygusunun olmadığını söyleyebiliriz. Ancak herkesin kendisini başkaları tarafından bir dereceye kadar ötekilenmiş hissediyor olması toplumsal barışımızın yine de ciddi sorunlar taşıdığını göstermektedir.

Tam bu noktada Türkiye’de değişik kesimlerin kendilerini dışlanmış hissetmeleriyle ilgili daha önce yapılmış araştırmalardaki verileri de başka türlü değerlendirebileceğimizi düşünebiliriz.⁶ Belli bir kesimin kendisini ötekilenmiş hissettiğini söylemek, hatta ciddi dışlanmışlık tecrübelerini dinlemek hiç de zor değildir. Kendisini ötekilenmiş hissedenin yaşadığı birçok tecrübeyi bu dışlanmışlık algısı içerisinde olduğundan daha farklı yorumlama ihtimali de vardır. Buna dair her kesimden sayısız örnekler üretilebilir. Kimin daha çok ötekilenmiş olduğuna dair daha nesnel, daha ölçülebilir kıstaslar geliştirmek de önemlidir. Fakat bu araştırmanın sınırları içinde amacımız kimin daha çok dışlanmış veya ötekilenmiş olduğunu ortaya çıkarmak ya da bir başka ifadeyle söylenirse bir tür ötekilik tecrübesi yarıştırmak değildir. Aksine toplumda bu ötekilik algısının nasıl herkesin ortak kimliği haline gelmiş olduğuna ve bunun yaratabileceği toplumsal maliyetlere dikkat çekmenin daha önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu noktadan hareket edildiğinde kendisini “öteki” olarak görmenin, bir şekilde hem kendi-kendini

⁶ Bu konuda daha önce yapılmış bazı araştırmalar için bkz., Ayşe Başbüyük, Fatma Benli, Salim Ögüt, Alev Erkilet, Ferhat Kentel, Bekir Berat Özipek, *Örtülemeyen Sorun: Başörtüsü, Temel Boyutlarıyla Türkiye’de Başörtüsü Yasağı Sorunu*, AKDER Yayınları, İstanbul, 2008; SDE *Alevi Raporu*, Ankara, 2009; Ferhat Kentel, Meltem Ahıska, Fırat Genç, *Millletin Bölünmez Bütünlüğü: Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2007; Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, *Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000; Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006; Binnaz Toprak, İrfan Bozan, Tan Morgül, Nedim Şener, *Türkiye’de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009; Füsün Üstel, Birol Caymaz, *Seçkinler ve Sosyal Mesele*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009; Komisyon, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı*, SETA&POLLMARK Yayını, Ankara, 2009; Ebru Uzpeder, Savelina Danova, Sevgi Özçelik, Sinan Gökçen, *Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 2008.

ötekileştirmenin hem de bu yolla aslında kendisini ötekileştirdiğini düşündüğü kesimleri ötekileştirmenin söylemi olarak çalıştığı rahatlıkla görülebilir.

Diğer yandan bir farklılıklar alanı olarak çalışan toplumda farklı insanların birbirleri hakkında farklı algılar geliştirmeleri kadar doğal bir şey yoktur. Algılar tamamen tecrübelerle ilgilidir ve farklı toplumsal grupların birbirleriyle ilgili farklı tecrübelerinin etkisiyle hem birbirleri hakkında hem bundan hareketle kendileri hakkında farklı algılara sahip olmaları esastır. İnsanların kendilerinden farklı unsurlar hakkındaki algılarını etkileyen işlenmiş teorik, dinsel, kültürel tasnifleri veya onlarla ilgili bazı tecrübeleri vardır. Ayrıca tecrübeler sürekli olduğu için her yeni tecrübe her yeni temas insanların birbirleri hakkındaki algısını da etkiler. Bu yolla önceki algılar ya daha da pekişir veya bu temas esnasında bu algılar şu veya bu yönde değişir.

Toplumun farklı unsurlarının çatıştığı bir ortamda, sosyal bilimci bütün toplumda olup bitenleri anlamak ve açıklamak istiyorsa taraflardan birinin bakış açısıyla "ötekileri" görmeye çalışmamalıdır. Örneğin Türkiye'deki Kürtleri anlamak için gerekli veriler, askerliğini Doğuda ve PKK ile çatışmalara girerek yapmış olanların ifadelerinde aranmamalı veya Alevileri anlamak için gerekli veriler Maraş'ın muhafazakâr sokaklarından bulunmamalıdır.

Açıktır ki bir tarafın gözüyle "ötekiler" hakkında nesnel bir bilgi üretilemez, ancak bu yolla olsa olsa "ötekiler" in bu tarafın gözündeki algısı görülmüş olur. Böyle bir bilgi üzerinde çalışılan konu bütün toplum değil de sadece bir taraf ise o tarafın kavramsal dünyasına, ötekileştirdiği insanlar veya gruplarla ilgili tecrübe ve algılara, bunları tasnif etme veya yaftalama biçimlerine dair işe yarar veriler sağlayabilir. Bunlar sosyolojik araştırma ile ilgili uyulması gereken basit ve temel noktalardır.

Bu mülahazalarla toplumda nesnel bir biçimde “ötekileştirilmiş” bir toplumsal kesimi bulup onun ötekilik algısını onaylamak yerine, bu ötekilik algısının nasıl kurulduğunu tespit etmeyi hedefledik. Bu hedefe doğru yürürken tespit ettiğimiz şey tekrarlamak gerekirse “ötekilik” algısının veya “ötekilenmişlik” duygusunun şu veya bu yolla hemen her toplumsal kesimde bulunduğuudur. Herkes kendisini “ötekilenmiş” olarak görmektedir. Ama herkes kendisini ötekileştirdiğini düşündüğü kesimleri ötekileştirerek bu tecrübeyi içselleştirmektedir. Ötekiliğin en önemli ifadesi bir baskı veya dışlanma ya da ayrımcılık tecrübesi yaşanıp yaşanmadığıyla ilgili olabilir. Bu nedenle ötekiliğin ölçümü bu yöndeki tecrübelerin anlatımlarına dayandırılmak zorundadır. Gerçi bu tür algılar ötekilik kavramı konusunda daha felsefi tartışmaların önünü kesmektedir. Zira ötekilik bir dışlanma veya baskı anında hissedilen bir şey olmaktan ziyade daha barışçıl koşullarda, bir insani farkın fark edilmesi olarak yaşanması gereken bir insani düzeydir. Ne var ki birçok konuda olduğu gibi bu konuda da kavramsal bir yerleşme, kendine özgüleşme durumu yaşanmıştır ve ötekilik artık sadece bir dışlanma veya baskının basit adına indirgenmiştir. Bu düzeyde bir ötekileşme sürecinin tipik örnekleri olarak Aleviler, kendilerini hâkim Sünni kesim tarafından baskılanmış, ayrıma tabi tutulmuş, dışlanmış hissederken; Sünni kesim de özellikle başörtüsü veya bazı yasal süreçlerde karşılaştıkları açık ayrımcılıklarda veya dışlanmalarda yargıdaki Alevi yapılanmaların rolüne dair bazı duyumları dile getirmektedir.

Görüleceği gibi siyasal kimliklerin en önemli aşaması bir özdeşlik ve ayırım çizgisinde oluşmaktadır. Önceki bölümlerde insanların kendilerini nasıl gördükleri sorusuna ilişkin olarak verdikleri cevapların Türkiye’de nasıl karmaşık-geçişken veya bloke bir kimlik kompozisyonu oluşturduğunun tasvirleri verilmişti. Söz konusu kimlik kompozisyonlarına ilişkin olarak yapılan tartışmaların, son yıllardaki en önemli ifade yolu ötekileşme ve mahalle baskısı kavramları olmuştur. Özellikle Cumhurbaşkanı seçimleri dolayısıyla 2007 yılı boyunca yaşanan “yaşam tarzları” tartışması ve Ağustos

aylarında Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Prof. Şerif Mardin'in bir mülakatta gazeteci Ruşen Çakır'a sosyolojik bir durumu ifade etmek üzere kullandığı "mahalle baskısı" kavramı kimlik-ötekilik tartışmalarına yeni bir boyut getirmiştir. Eşi başörtülü birinin Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını kendi yaşam tarzlarına karşı bir tehdit olarak gören geniş bir kitle düzenlenen Cumhuriyet mitinglerine katılarak bu tehlikeyi bertaraf etmeye çalışmıştır. Toplumun belli bir kesimi tarafından kendi yaşam tarzları muhtemel bir tehdit yaşamasın diye yapılan bu mitinglerle, başörtülülerin zaten yıllardır maruz kaldıkları "eğitim yasağı", "çalışma yasağı" gibi mahrumiyetlere bir de "devlet ricalinin eşi olamama" gibi bir mahrumiyetin eklenmesi amaçlanmıştır. Bütün bu süreçlerde yaşam tarzları; aslında yaşadığımız çağın karşımıza çıkardığı yeni bir toplumsal hareket ideolojisi olarak işlenmiştir.

Gerçekten de sınıfsal veya etnik çatışma boyutunun ötesinde yaşam tarzının alternatif bir çatışma alanı haline gelmiş olması her bakımdan kayda değerdir. Ancak savunulan yaşam tarzının orta sınıfın tamamının ideolojisi olduğu söylenemez. Çünkü orta sınıf da kendi içinde bölünmüş ve farklı yaşam tarzları ile temsil edilebilen bir profile kavuşmuştur. Bu durumda bazı insanların yükselen yeni orta sınıflara karşı bir takım endişeler taşıyor olması, insani bir durum olarak kabul edilebilir mi?

Orta yerde çalışan bazı propaganda aygıtları ciddi komplo tasavvurları üreterek bir toplumsal kesim hakkında bazı korkular yaymışsa işin içyüzünü bilmeyenlerin bu korkuların etkisi altında kalarak başka bir toplumsal kesime karşı düşmanca duygular geliştirmesi haklı olmasa da, normal bir durum olarak görülebilir. Bu kapsamda Cumhuriyet mitingleri kuşkusuz demokratik bir gösteri boyutuna sahip olmakla birlikte, korkutma yoluyla motive olmuş insanların duygularını da ifade ediyordu. Bir taraftan insanların en doğal haklarından biri olan demokratik haklarını kullandığı bir araç olan bu mitingler, diğer taraftan toplumun başka bir kesiminin dışlandığı ya da o kesimlere yönelik dışlanmanın normal sayıldığı

ideolojik bir tutumun sergilenmesine aracılık ediyordu. Bu ideolojik tutumlar, toplumdaki ayrışmanın derinleşmesine ve kutuplaşmanın artmasına hizmet ettiği gibi, dışlanan toplumsal kesimlere ynelik olarak bir takım tedbirlerin alınma ihtimalini de gündeme getirmiştir. Unutmamak gerekir ki bu türden ideolojik tutumlar dolayısıyla bir kesime ynelik olarak sistemli bir şekilde alınacak tedbirlerin dışlama, öteleme, baskı altında tutma ve temel insan haklarından yoksun bırakma gibi boyutlara ulaşma ihtimali her zaman vardır. Tipik şekillerini anti-semitizm, Mc-Carthyçilik veya Islamophobia olarak gördüğümüz bu tür korku nesnesi kılma işlemlerinin sonucunda, korku nesnesi haline gelen kesimler, başkalarının korkusunun bedelini kendi temel haklarının ihlaliyle ödemek zorunda kalabiliyorlar. İnsan, hakkında hiçbir şey bilmediği ve kendisine bütünüyle yabancı olduğu şeyden korkar. Yabancı korkusu, bir bakıma kontrol edilemeyen bir hastalıktır. Ancak bir şekilde bu hastalıkla baş edilmesi gerekmektedir. Fakat bunun yolu, bu korkunun nesnesinin baskı altında tutulması değildir. Çünkü bu baskı, korkuyu tam olarak gidermediği gibi aksine onu başka bir duyguya dönüştürerek büyütür. Korkuyu tedavi etmenin bir yolu olarak, korku nesnesi üzerinde bir baskı oluşturmaya kalkışmak hem ağır insan hakları ihlalleri oluşturur hem de hiçbir fayda sağlamaz. Doğru çözümler korkunun gerçek bir temeli olup olmadığını nesnel araştırmalarla tespit etmek ve ardından korku sahiplerini korkunun yersizliği hakkında ikna etmektir. Gerçi bu korkunun gerçek bir temeli olmasa bile onu yok saymamak gerekir. Bu korku üzerine inşa edilen durum, en azından artık siyasal süreç için kaydedilmesi gereken önemli bir bilgidir. Siyasette tarafların karşılıklı olarak duygularının farkına varması önem taşıyor ancak bu kadar yüksek bir farkındalık siyaset zemininde ne kadar arzulansa da genellikle ulaşılabilir bir hedef gibi görülmüyor. En bilinçli görünen insanların bile “kendilerinden” görmedikleri insanlara, cemaatlerinin dışındaki insanlara ve yabancılara karşı davranışlarında akıllarını kontrol edemedikleri ve akıl yerine duygularıyla hareket edebildikleri bilinen bir gerçektir.

Bu bağlamda, Şerif Mardin’in bir mülakat vesilesiyle Ruşen Çakır’a bahsettiği mahalle baskısı kavramının aslında birbirinden yaşam tarzı itibariyle çok farklı insanların yine birbirlerine karşı yaptıkları bir baskı ihtimalinden ziyade, birbirine çok benzeyen ya da aynı cemaatten insanların birbirlerine uygulayabilecekleri baskıya daha fazla işaret ettiği düşünülebilir. Çünkü farklı yaşam tarzlarına veya kimlik algılarına sahip insanların birbirleri üzerinde uyguladıkları baskıyı ayrımcılık, asimilasyon, totalitarizm veya despotizm olarak nitelemek daha uygun olurdu. Bütün bu kavramların arasından mahalle baskısı kavramının seçilip öne çıkarılmasının nedeni, bu kavramın işaret ettiği özgül bir duruma ya da diğerlerinden kendisini ayıran esaslı bir farka sahip olmasıyla açıklanabilir. Mahalle baskısı kavramını diğer baskı kavramlarından ayıran fark, aslında bu kavramın içinde yeterince ifade edilen bir farktır. Bu baskı şekli, aynı mahallede yaşayan insanların birbirleri üzerinde uyguladıkları baskıyı ifade eder. Özellikle belli referans gruplarına ait insanlarda bu durumla sıkça karşılaşılır.

Aynı referanslardan hareket eden bir grubun mensuplarından bir kısmı, söz konusu referansları diğerlerinden farklı yorumlayabilir ve grubun diğer mensupları üzerinde bunun baskısını kurabilir. Oysa Kemalizm, laiklik ya da rejim taraftarlığı bağlamında ortaya çıkan baskı, aynı referans grupları arasında ya da içinde meydana gelen bir baskıya tekabül etmiyor. Bu baskı, daha çok söz konusu referansların dışında hareket eden toplumsal kesimlere yönelik dışsal bir baskıdır ve insanlar kendi dünyalarına döndüklerinde bu baskıdan tamamen kurtulabilirler. Fakat özel hayatını aynı “referans grubuna”⁷ ait insanlarla paylaşmak ya da aynı mahallede yaşamak zorunda kalan insanların, bu tür baskılardan ya da bu referansları farklı yorumlayan

⁷ Sosyolojide tam da belli bir gruba aidiyeti ve bu grubun ürettiği ve dayandığı referansların bütün grup üzerinde oluşturduğu kontrol mekanizmalarını ifade etmek üzere kullanılan *referans grubu* kavramı, en fazla Robert K. Merton tarafından formüle edilmiş olmakla birlikte, bu alanda ortaya konulan literatüre önemli katkılar olmuştur. Bkz. Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Free Press, 1968. Referans Grubu kavramının Avrupa’daki göçmen Türkler arasındaki bir kullanımı için bkz. Yasin Aktay, Necdet Subaşı, *Referans Grupları: Avrupa’da Türkler, Dinsel Organizasyonları, Söylem ve Tasavvurları*, Yayınlanmamış proje raporu, DİB, 2006.

kişilerin otoriter tavırlarından kaçabilme ihtimali çok zayıftır. Böyle durumlarda mahalle tam bir kasvetli baskı ortamına dönüşebilir. Örneğin bizzat şerif Mardin'in kendisi üzerinde siyasal İslamcıların uygulayabilecekleri baskı onun günlük hayatını doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kolay kolay etkileyemez ancak; ait olduğu ve aynı referansları paylaştığı çevreden göreceği baskının çok daha etkili olma ihtimali vardır. Aynı şekilde dindar bir insanın üniversitede karşılaştığı laikçi baskı onun günlük hayatında geçici bir rol oynar ama kendi mahallesinden, kendi referans grubundan olan insanların onun bir dini uygulamasını beğenmediklerinde üzerinde uyguladıkları baskı hayatını çekilmez hale getirebilir. Bu durumu daha somut bir destekle pekiştirmek için, yine Said Nursi hakkında yaptığı akademik çalışmalar dolayısıyla TBA yesi olamayan şerif Mardin'i örnek verebiliriz. Bu çalışmalarından ötürü kendi mahallesinden grdği baskı Mardin'in TBA yeliğini imknsız hale getirmiştir. Oysa Mardin'in son dönemlerde kullandığı mahalle baskısı kavramının, bu kavramın ima ettiklerinden hoşlanmayan başka mahallelerden gelen tepkiler ve eleştiriler sonucunda, Mardin'in bizzat kendi mahallesi içinde maruz kaldığı dışlanmayı telafi ettiği ve Mardin'in kendi mahallesi içindeki konumunu pekiştirdiği bile söylenebilir.

Aynı rneği dindar bir kişinin laikçi kesimden grdği baskılar dolayısıyla kendi mahallesinde bir kahramana dönüşmesi üzerinden de verebiliriz. Başorts yüzünden okullarından ayrılmak zorunda kalan kızlar kendi mahallelerinde olumlu karşılanırken, başlarını açmak durumunda kalan kızların bir kısmı kendi mahallesi içinde bir baskıya maruz kalabilir. Bir cemaate katıldıktan sonra o cemaatin normlarına uygun davranmak konusunda, cemaat kendi normlarını, kurallarını biraz da otomatik olarak düzenleyip katılımcıya bir şekilde zimnen veya açıkça tebliğ eder. İşte mahalle baskısı tam da bu referans grubunun içinde(n) retilen bir baskıdır ve insan toplumlarının hemen hemen tamamında işleyen bir mekanizmadır. Bu bir toplumsallık normudur. Toplumda birbirine karşı düşmanca

duygular besleyen gruplaşmalar oluşmuşsa, bu normun işleyişi biraz daha sertleşir ve diğer gruplara göre kendini ayarlamaya başlar.

Mahalle baskısı, yukarıda dile getirmeye çalıştığımız bu kavramsal bağlamına karşılık, Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seçiminin gergin ortamında çok farklı bir anlamda ele alınmış ve genellikle İslamcı bir gelenekten gelen iktidarın zamanla başka insanlar üzerinde bir baskı uygulayabileceği ihtimalini anlatmak üzere kullanılmıştır.⁸ Böylece kavram, kendi özgün anlamlarından çok farklı bağlamlar içinde değerlendirilerek, gündelik siyaset dilinde, hâkim grupların ve özellikle de muhafazakâr grupların diğerleri üzerinde kurduğu baskıyı anlatan bir metafora dönüşmüştür. Bu, bir kavramın doğuş ve gelişim sürecinin seyri açısından kuşkusuz çok ilginç bir serüvendir. Çünkü ilk kullanıldığı günden beri gündelik yaşamda ortaya çıkan baskıcı ilişkileri anlatmak üzere kendisine sıkça başvurulmuş bu kavramın özgün anlamının ne olduğu giderek önemli olmaktan çıkmış ve bugün insanların zihnindeki geçerli anlamı, yalnızca belli

⁸ Gerçekten de bütün tartışmaları başlatan bu mülakatta Mardin'in söyledikleri, tam da AKP'nin kendi referans grubu içinden ortaya çıkıp, ancak başkalarından ziyade AKP çevrelerini etkisi altına alabilecek olan bir baskı ihtimaline işaret ediyordu. Bu haliyle kaldığında çok farklı tartışmalar yapılabilir, böyle bir baskının ne kadar muhtemel olduğu ayrıca tartışılabilirdi. Mülakatın ilgili kısmını burada aynen aktarmakta fayda var. Ruşen Çakır soruyor: "AKP bu 4.5 senede size güven verebildi mi?"

Bana onlar güven veriyor, ama kalan şüphelerimi anlatmak için sorduğum soruyla ilgisi olmayan bir yerden başlayacağım. Türkiye'de "mahalle baskısı" diye bir şey var. Jön Türklerin en çok korktuğu şeylerden biri de oydu. "Mahalle baskısı" bilinmeyen ve sosyal bilimce ifade edilmesi çok zor olan bir havadır. Bu havanın AKP'den bağımsız olarak Türkiye'de yaşadığına inanıyorum. Dolayısıyla bu havanın gelişmesine müsait şartlar oluşursa o zaman AKP de bu havaya boyun eğmek zorunda kalacaktır.

"İran devriminde de etkili oldu Faşizan bir olgudan mı söz ediyorsunuz?"

Değil, buna örnek olarak daha çok İran'da ortaya çıkmış olan ve bugün Ahmedinecad'ın devam ettirdiği sistemi gösterebiliriz. O dinsel otokrasinin çevreyle, mahalleyle, ona destek veren insanların ortaya çıkardığı havayla da çok ilişkisi var. O havanın İran devriminde çok etkili olduğuna inanıyorum. Bu hava Türkiye'de de çıkabilir bir gün. 10-20 sene öncesine kıyasla daha az şansı var ama bugün o havayı pompalayan başka şeyler, tuhaf oluşumlar, kendiliğinden olan birtakım olaylar var. Bazı İslami alt-çevreler ortaya çıkıyor. Bunda günümüzün gelişmiş imkânları da etkili oluyor. Mahalle havası dediğimiz şeyin bu İslami alt-çevrelerle yeni bir şekil almış olduğuna inanıyorum. Bu yeni şekil AKP'yi döver. Demek istiyorum ki, eğer böyle bir hava gelişirse AKP ona biat etmek zorunda kalabilir" (Vatan Gazetesi, 20 Mayıs, 2007,

<http://w10.gazetevatan.com/pazarvatan/haberdetay.asp?hkat=51&hid=11102>

bir gc avantajı elde etmiş kesimlerin başkaları üzerinde kurduğu yaşam tarzı baskısına dönüşmüştür.

tekilik ve tekileşme konusunda ise daha önce gösterdiğimiz gibi kavramın yine benzer bir seyri söz konusudur. Bugün insanların tekileşmeden/ötekileştirmeden şikyetçi olmalarına bakarak kavramın kendi özgün bağlamından uzak bir şekilde kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü tekilik, felsefi veya sosyolojik zeminde insana dair sorumluluklar üreten bir varoluşsal gerçekliktir. Oysa burada sanki sonradan birilerinin müdahalesiyle ortaya çıkmış bir baskının sonucu olarak görülmektedir. Bir başka deyişle, ötekiliğin ontolojik bir gerçeklik değil de, insanlar tarafından üretilen yapay bir gerçeklikmiş gibi algılandığı anlaşılmaktadır. Gerçekte *teki* zaten vardır ve biz onu kendi kimlik ihtiyaçlarımıza göre tanımlamak suretiyle öteki olmaktan çıkararak kendi dar dünyamızın içine çekip orada eritiriz. Ötekinin tekiliğini giderir, onu kendi kimliğimizin bir negatifi olarak, kendimizin bir parçası haline getiririz. Kavramlar yerli yerine oturtulabilirse şikyetçi olunması gereken şey ötekileştirme değil, başkalarının tekiliğinin giderilmesi olurdu.

Bu bağlamda, gerek nicel gerek nitel bulguların tamamından elde edilen sonuçlar, ötekilik alanları arttıka, toplumsal kesimlerin kendilerini başkaları nazarında daha fazla dışlanmış, ötelenmiş hissettiklerini ortaya koymaktadır. İnsanlar aslında doğal olarak belli sosyal tabakalarda, farklı yaşam tarzları içinde yaşamaktadır. Bu yaşam tarzının niteliği büyük ölçüde ekonomik, sınıfsal veya kültürel gruplara ait olmakla belirlenir. Farklı yaşam tarzlarının bu süreçte giderek daha önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Belki daha önce ciddi bir sorun olarak görülmeyen bu 'farklı yaşam tarzları' söylemi, sze konu oluşturduka, grupsal aidiyetlerin farkına varışlar da hız kazanmaktadır. Farkındalık atışma anlarında daha da artarken, ötekinin de ayırđına varmakla tamamlanan bir karşılıklılık süreci giderek gelişmektedir. İnsanların önemli bir kısmı, süreç içinde farkına vardığı ve belki de kendisiyle temasa geçtiği *başkalarının*

nezdinde kendisini ötelenmiş hissederek bu paradoksal algıya katkıda bulunmaktadır. Ötekileştirme, başka bir paradoks olarak kendisinin ötekilenmiş olduğu söylemleri üzerinden dolanmaktadır. Bir yerde var olan “onlar”, “biz”i ötekileştirmektedir. Bu algı aslında “onlar”ın ötekileştiği madalyonun öteki yüzünü temsil etmektedir. Örneğin, Alevilerin dindarlara yaptıkları ayrımcılıklar üzerine işlenen bir söylem aracılığıyla Aleviler ötekileştirilirken; Sünnilerin veya İslamcı-Şeriatçıların Alevilere yaptıkları ayrımcılıklar veya mahalle baskıları üzerinden de İslamcı-Şeriatçı-Sünni bir tipoloji ötekileştirilmektedir. Bu doğrultuda Binnaz Toprak’ın koordinatörlüğünde muhafazakâr baskılar üzerine yapılan ve yayınlanan raporun⁹ en önemli katkısı, belli bir referans grubuna ait insanların, toplumun başka kesimlerince maruz kaldıklarına inandıkları ve adına “ötekileştirme” dedikleri bir baskı dili ya da anlatımı aracılığıyla “öteki gruplarını” nasıl ürettiklerini örneklemesi olmuştur.

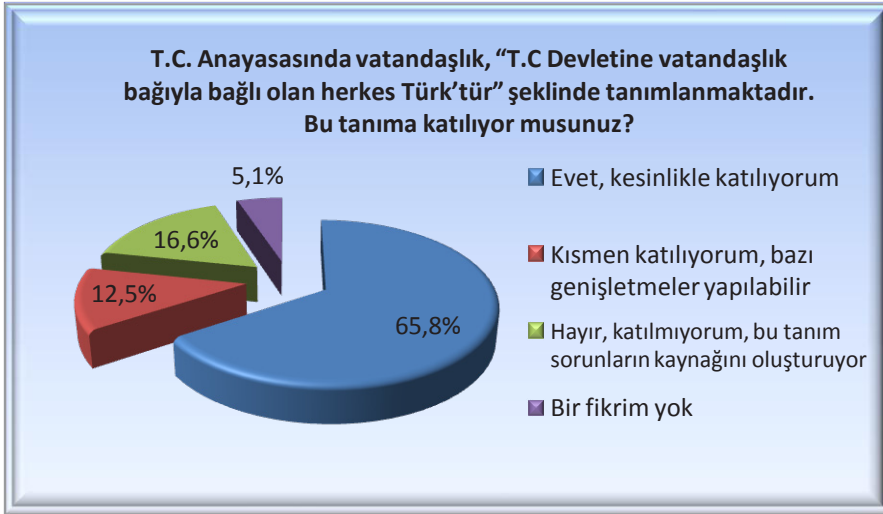
Ötekilik söyleminin bu şekliyle takip edilmesi kaçınılmaz olarak ötekiliğin herkes tarafından klonlanarak benimsendiği bir ortak kültür alanının oluşumuna yol açmaktadır. O nedenle karşımıza herkesin kendisini baskılanmış, başkaları tarafından dışlanmış, başkaları tarafından ötekilenmiş hissettiği bir kimlik ve farklılık tasavvuru çıkmaktadır. Sonuç basitçe ötekiliğin herkesin tek ortak kimliği haline geldiği bir karşılıklılık durumudur. Bu karşılıklılığın görünürde bir farklılık ortaya çıkarıyor olsa da ortak bir alanı da inceden inceye işlemeye devam ettiği söylenebilir. Bu ortaklığın adını burada “ötekilik” olarak ifade etmek mümkündür.

Ancak yüz yüze görüşmelerde ve nitel araştırmalarda ortaya çıkan bu ötekilik ortak kimliğinin, anket bazında mukabil bir karşılığının olmadığı da söylenmelidir. Bunda nitel araştırmamızın örneklemimin amaçlı olmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Amaçlı örnekleme bir şekilde siyasal hareketlere veya gruplara mensup insanlara

⁹ Binnaz Toprak, İrfan Bozan, Tan Morgül, Nedim Şener, *Türkiye’de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

ulaşıldığından, bu insanların anlattıklarından “ortak kimlik olarak ötekilik” tespiti yapmak kolay olsa da, anket çalışmasında ötekilik kimliğinin aynı ölçüde yaygın bir ortaklığa dönüşmüş olduğunu söylemek zordur. Toplumun büyük çoğunluğu kendilerini tanımlama biçimi dolayısıyla hiçbir şekilde dışlanma veya baskı görmediğini ifade etmektedir. Gerek anket çalışmasında ve gerek yüz yüze yaptığımız derinlemesine görüşmelerde mahalle baskısına ve ötekiliğe ilişkin olarak farklı toplumsal kesimlerden elde ettiğimiz bulgular bu tespitlerimizi desteklemektedir.

5.1.1. Vatandaşlık Tanımı

Şekil 30. Vatandaşlık tanımına katılma düzeyi

Ankete katılanlara “T.C Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk’tür” tanımına katılıp katılmadıkları sorulduğunda, birinci dereceden kültürel kimlik ifadeleri ile siyasal kimlik ifadelerine ve eğitim seviyelerine göre anlamlı farklılıklar veya ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Beklenebileceği gibi, kültürel açıdan kendisini kültürel kimlik olarak birincil dereceden Türk hissedenerin en yüksek oranda katıldığı bu önermeye, kendisini kültürel kimlik olarak birincil dereceden Kürt hissedenerin de yüzde 19,8’inin

tamamen ve yüzde 10,8'inin de kısmen katıldığı görülmektedir. Buna mukabil yüzde 62,2 gibi oldukça yüksek bir oranı da bu önermeye katılmamaktadır. Yine, kendisini birincil düzeyde Müslüman olarak görenler arasında da önermeye katılanların oranı hayli yüksektir. Hatta siyasal tercih olarak İslamcılık seçeneğini işaretleyenler arasında bile bu önerme oldukça yüksek bir oranla kabul edilmektedir. Ayrıntıları aşağıdaki tablolardan görmek mümkündür.

Tablo 9. Kültürel kimliklerin vatandaşlık tanımına katılma düzeyi

		T.C. Anayasasında vatandaşlık, "T.C Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma katılıyor musunuz?				Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum, bazı genişletmeler yapılabilir	Hayır, katılmıyorum, bu tanım sorunların kaynağını oluşturuyor, tümüyle kaldırılmalı	Bir fikrim yok	
	Türk	76,0%	11,0%	9,0%	3,9%	100%
	Müslüman	60,4%	13,2%	20,4%	6,0%	100%
	Kürt	19,8%	10,8%	62,2%	7,2%	100%
	Alevi	48,0%	19,4%	24,5%	8,2%	100%
	Türkiyeli	62,0%	12,0%	22,0%	4,0%	100%
	Diğer	55,4%	19,6%	14,3%	10,7%	100%
Toplam		65,9%	12,3%	16,6%	5,2%	100%

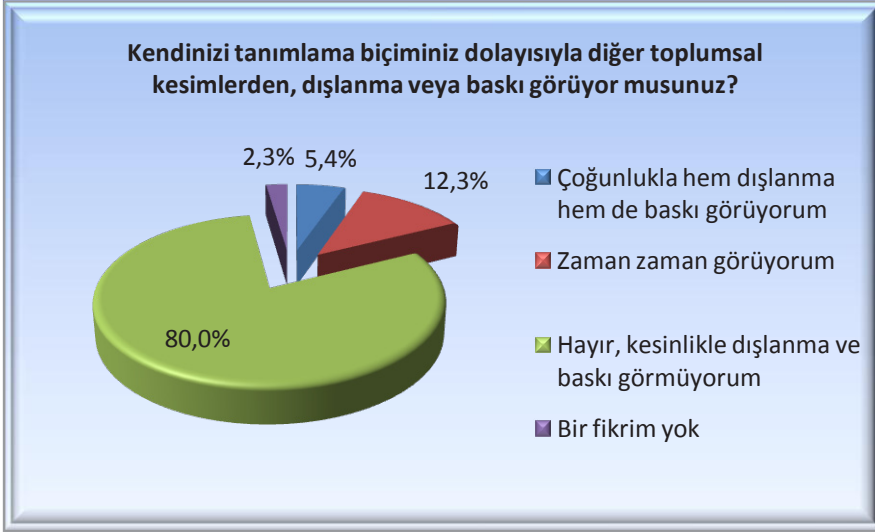
Tablo 10. Siyasal kimliklerin vatandaşlık tanımına katılma düzeyi

		T.C. Anayasasında vatandaşlık, "T.C Devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma katılıyor musunuz?				Toplam
		Evet, kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum, bazı genişletmeler yapılabilir	Hayır, katılmıyorum, bu tanım sorunların kaynağını oluşturuyor, tümüyle kaldırılmalıdır	Bir fikrim yok	
Kendinizi siyasi kimlik olarak birincide nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	52,2%	16,0%	26,2%	5,6%	100%
	Milliyetçi	83,0%	5,7%	7,5%	3,8%	100%
	Sağcı	72,6%	16,4%	6,2%	4,9%	100%
	Solcu	35,7%	18,5%	40,8%	5,1%	100%
	Atatürkçü	77,0%	8,2%	9,0%	5,7%	100%
	İslamcı	56,5%	18,5%	16,5%	8,5%	100%
	Diğer	62,9%	12,2%	20,8%	4,1%	100%
Toplam		65,9%	12,4%	16,5%	5,2%	100%

Tablo 11. Öğrenim düzeyine göre vatandaşlık tanımına katılma oranı

		T.C. Anayasasında vatandaşlık, "T.C Devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma katılıyor musunuz?				Toplam
		Evet, kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum, bazı genişletmeler yapılabilir	Hayır, katılmıyorum, bu tanım sorunların kaynağını oluşturuyor, tümüyle kaldırılmalıdır	Bir fikrim yok	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	50,0%	12,5%	25,9%	11,6%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	70,8%	9,0%	14,0%	6,3%	100%
	Ortaöğretim mezunu	65,4%	12,3%	17,9%	4,4%	100%
	Yükseköğretim (2-3 yıllık)	59,7%	16,8%	19,9%	3,7%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	64,2%	19,3%	13,7%	2,8%	100%
	Toplam		65,8%	12,5%	16,6%	5,2%

5.1.2. Toplumsal Düzeyde Dışlanma ve Baskı Algısı

Şekil 31. Katılımcıların dışlanma ve baskı algısı

“Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla diğer toplumsal kesimlerden dışlanma veya baskı görüyor musunuz?” şeklindeki ilk temel soruya cevap verenlerin yüzde 80’inin “hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum” diye cevap verdiği görülmektedir. Bu soruyu ‘çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum’ diye cevaplayanların oranı yüzde 5,4; “zaman zaman dışlanma ve baskı görüyorum” şeklinde cevaplayanların oranı ise yüzde 12,3 olarak çıkmaktadır. Kuşkusuz toplumda çoğunluğun ayrımcılık görmediğini ifade etmesi önemli bir bulgudur. Bu bulgu en azından “ötekiliğin bir ortak kimlik olarak” bütün topluma yayılan bir özellikte olmadığını göstermektedir. Ancak ‘çoğunlukla’ veya ‘zaman zaman dışlanma ve baskı gördüğünü’ dile getirenlerin toplam oranı da (yüzde 17,7) önemli bir sayısal değere tekabül etmektedir. Bu oranlardan hareketle Türkiye geneline bakıldığında yaklaşık olarak her beş kişiden birinin, bir şekilde dışlanma ve baskı ile karşılaştığı söylenebilir. Bu şekilde dışlama ve baskıya maruz kalarak ayrımcılığa uğrayanların hangi toplumsal kesimleri temsil ettiğini tespit etmek

oldukça önemlidir. Bu doğrultuda yapılan çapraz değerlendirmeler aracılığıyla ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki gösterilmiştir.

Tablo 12. Kültürel kimliklerin dışlanma ve baskı algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla diğer toplumsal kesimlerden, dışlanma veya baskı görüyor musunuz?				Toplam
	Çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum	Zaman zaman görüyorum	Hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum	Bir fikrim yok	
Türk	3,1%	7,7%	86,6%	2,6%	100%
Müslüman	3,9%	15,3%	78,8%	1,9%	100%
Kürt	29,7%	33,3%	36,0%	0,9%	100%
Alevi	14,1%	20,2%	62,6%	3,0%	100%
Diğer	5,7%	12,3%	79,2%	2,8%	100%
Toplam	5,4%	12,3%	80,0%	2,3%	100%

Çapraz tablo, kimlik algısı sorularında kendisini birinci dereceden ne gördüğüne göre kurulmuştur. İkinci ve üçüncü dereceden aynı kimlik seçeneğini ifade edenler bu yüzden hesap dışı bırakılmıştır. Kuşkusuz daha detaylı bir inceleme o düzeydekilerin tutumlarının derecelendirmesi ile yapılabilirdi. Ancak şimdilik bu tercihimizi belirterek çıkan sonucu aktarmakla yetinelim.

Kendisini tanımlama biçimi dolayısıyla diğer toplumsal kesimlerin dışlanmasına ve baskısına maruz kalma noktasında kendini kültürel kimlik olarak birincil dereceden Türk, Müslüman, Kürt ve Alevi hissedenler arasında önemli farklılıklar olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Ortaya çıkan tabloya göre, kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Kürt hissedenlerin, kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Türk, Müslüman, Alevi ve diğer olarak tanımlayan gruplara nazaran “kendilerini tanımlama biçiminden dolayı diğer toplumsal kesimlerden çoğunlukla veya zaman zaman hem dışlanma hem de baskı gördüğünü” daha fazla belirttiği (toplam yüzde 63) görülmektedir. Bu noktada bu baskıyı hissettiğini söyleyenler arasında ikinci sırada kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Alevi hissedenler (toplam yüzde 34,3) gelmektedir. Müslüman kimliğini ifade edenler arasında ise, çoğunlukla ve zaman

zaman baskı gördüğünü ifade edenlerin toplam oranı yüzde 19,2 olarak belirmektedir. Hiçbir şekilde bir dışlanma ve baskı ile karşı karşıya olmadığını düşünenler arasında en yüksek oranı (yüzde 86,6), birinci dereceden kültürel kimliğini Türk olarak belirtenler temsil etmektedir. Çerkez, Laz, Arap, Gürcü gibi “diğer” kategorisinde toplanmış etnik grupların ise yüzde 79,2’lik bir toplamı, herhangi bir dışlanma ve baskıya maruz kalmadığını düşünürken, yüzde 18 civarında bir kısmı da bu türden dışlanma ve baskılara maruz kaldığını ifade etmektedir.

Tabloya göre siyasal kimlik olarak birinci dereceden kendisini tanımlayan grupların ilgili soruya verdikleri cevaplar arasında da anlamlı bir ilişki (farklılık) bulunmaktadır. Kendisini tanımlama biçimi dolayısıyla diğer toplumsal kesimlerden kesinlikle dışlanma ve baskı görmediğini dile getiren gruplar arasında birinci derece siyasal kimliğini Atatürkçü olarak tanımlayanlar yüzde 90,2 oranıyla en önde gelmektedir. Atatürkçülüğü yüzde 89,7 oranıyla milliyetçilik takip etmektedir. Bir şekilde dışlanma ve baskı gördüğünü belirtenler arasında ise yüzde 19,1’lik oranla birinci derece siyasal kimliğini solculuk olarak tanımlayanlar en başta gelmektedir.

Tablo 13. Siyasal kimliklerin dışlanma ve baskı algısı

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla diğer toplumsal kesimlerden, dışlanma veya baskı görüyor musunuz?				Toplam
	Çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum	Zaman zaman görüyorum	Hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum	Bir fikrim yok	
Demokrat	7,3%	18,1%	71,9%	2,7%	100%
Milliyetçi	1,9%	6,3%	89,7%	2,1%	100%
Sağcı	1,8%	9,6%	86,8%	1,8%	100%
Solcu	19,1%	23,6%	56,7%	0,6%	100%
Atatürkçü	2,2%	5,5%	90,2%	2,2%	100%
İslamcı	6,9%	18,1%	71,6%	3,4%	100%
Diğer	7,1%	13,6%	75,8%	3,5%	100%
Toplam	5,4%	12,3%	79,9%	2,4%	100%

Tablo 14. Öğrenim düzeyine göre dışlanma ve baskı algısı

		Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla diğer toplumsal kesimlerden, dışlanma veya baskı görüyor musunuz?				Toplam
Öğrenim durumu		Çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum	Zaman zaman görüyorum	Hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum	Bir fikrim yok	
	Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	7,2%	15,3%	74,8%	2,7%
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)		5,4%	8,7%	84,4%	1,6%	100%
Ortaöğretim mezunu		5,8%	12,9%	79,0%	2,4%	100%
Yüksekokul (2-3 yıllık)		5,7%	17,2%	72,9%	4,2%	100%
Fakülte ve Lisansüstü		3,2%	15,4%	78,6%	2,8%	100%
Toplam		5,4%	12,2%	80,1%	2,3%	100%

Eğitim seviyesi ile ilgili soru ve maddelere (önermelere) verilen cevaplar ve katılma düzeyleri arasında ise, istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

5.1.3. Devlet Düzeyinde Dışlanma ve Baskı Algısı

Şekil 32. Devlet düzeyinde dışlanma ve baskı algısı

Kişinin kendisini tanımlama biçimi dolayısıyla maruz kaldığı ayrımcılığın nereden kaynaklandığı önemlidir. Bu bağlamda kişinin maruz kaldığı ayrımcılığın ya da dışlanma ve baskının kaynağında bir başka toplumsal kesimin mi yoksa devletin mi bulunduğu sorusu önem kazanmaktadır. Araştırma verileri bir şekilde ayrımcılığa uğrayanların, bu ayrımcılığın sebebi olarak daha çok devleti gördüklerini ortaya koymaktadır. Ancak bu kişiler her iki ayrımcılık kaynağının da birbirini besleyen ve birbirinden ayrıl(a)maz bir nitelikte olduğunu düşünmektedir. Bu durumun, dışlanma veya baskıya maruz kaldığını ifade edenlerin kafasında devletin tutumuyla hâkim toplumsal kesimlerin tutumunun genellikle özdeş görülmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 15. Kültürel kimliklerin devlet düzeyindeki dışlanma ve baskı algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla devletten ayrımcılık veya baskı görüyor musunuz?				Toplam
	Çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum	Zaman zaman görüyorum	Hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum	Bir fikrim yok	
Türk	3,3%	7,8%	85,7%	3,2%	100%
Müslüman	5,3%	14,2%	77,4%	3,1%	100%
Kürt	31,5%	26,1%	40,5%	1,8%	100%
Alevi	19,2%	30,3%	48,5%	2,0%	100%
Diğer	19,3%	15,0%	72,9%	2,8%	100%
Toplam	6,4%	12,2%	78,3%	3,0%	100%

Tablo 16. Siyasal kimliklerin devlet düzeyinde dışlanma ve baskı algısı

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla devletten ayrımcılık veya baskı görüyor musunuz?				Toplam
	Çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum	Zaman zaman görüyorum	Hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum	Bir fikrim yok	
Demokrat	7,9%	17,3%	71,7%	3,1%	100%
Milliyetçi	3,4%	6,1%	88,3%	2,3%	100%
Sağcı	3,1%	7,4%	84,3%	5,2%	100%
Solcu	20,4%	26,8%	51,0%	1,9%	100%
Atatürkçü	2,7%	7,1%	88,5%	1,6%	100%
İslamcı	5,4%	16,3%	72,9%	5,4%	100%
Diğer	10,6%	14,1%	72,2%	3,0%	100%
Toplam	6,4%	12,2%	78,4%	3,0%	100%

Ki-Kare testi sonucunda birinci dereceden kültürel kimliğini tanımlayan grupların ilgili soru ve maddelere (önermelere) verdikleri cevaplar ve katılma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar (ilişki) bulunduğu görülmektedir. Burada da Türk ve Müslüman kategorisinde bulunanların, devletin uyguladığı baskı ve ayrımcılıktan yana ciddi bir şikâyetleri olmadığı görülürken; kendisini sırasıyla Kürt, Alevi ve diğer kategorisinde görenlerin, bu konuda büyük sorunları olduğu anlaşılmaktadır.

Kendisini siyasal kimlik olarak birinci dereceden tanımlayan grupların ilgili soru ve maddelere (önermelere) verdikleri cevaplar ve katılma düzeyleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı (ilişki) farklılıklar bulunmaktadır. Siyasal tercihi dolayısıyla az ya da çok baskıya maruz kaldığını dile getiren gruplar arasında en yüksek oranı (yüzde 47,2) solculuk temsil etmektedir. Demokrat kimliği benimseyenlerin de bu türden bir baskı ve ayrımcılığa maruz kaldığını oldukça yüksek bir oranla (yüzde 25,2) dile getirmesi kayda değerdir. Ayrıca solculuğun böyle yüksek bir oranla devletten baskı ve ayrımcılık gördüğünü ifade etmesinin sol bir algıdan mı

kaynaklandığı yoksa bu türden ayrımcılık tecrübelerinin mi insanları solcullaştırdığı da kayda değer bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

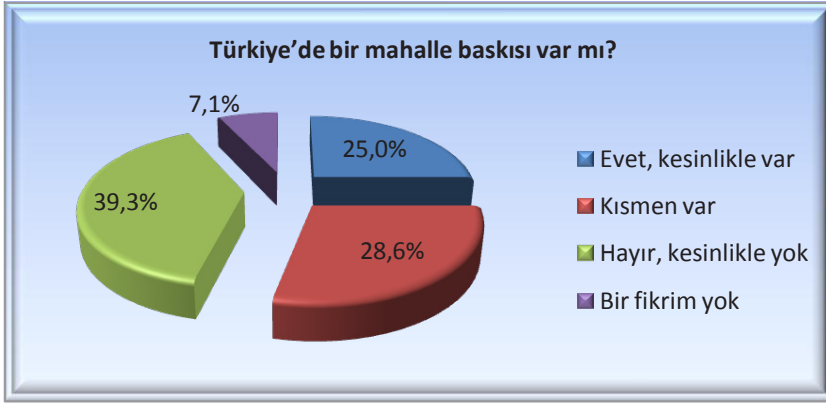
Tablo 17. Öğrenim düzeyine göre devlet nezdindeki dışlanma ve baskı algısı

	Kendinizi tanımlama biçiminiz dolayısıyla devletten ayrımcılık veya baskı görüyor musunuz?					Toplam
		Çoğunlukla hem dışlanma hem de baskı görüyorum	Zaman zaman görüyorum	Hayır, kesinlikle dışlanma ve baskı görmüyorum	Bir fikrim yok	
Okuryazar ve Okuryazar değil		4,5%	11,7%	78,4%	5,4%	100%
Öğrenim durumu	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	5,9%	9,2%	81,9%	3,0%	100%
	Ortaöğretim mezunu	7,3%	13,7%	75,7%	3,2%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	6,8%	13,5%	78,1%	1,6%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	5,3%	15,1%	76,8%	2,8%	100%
Toplam		6,4%	12,2%	78,4%	3,1%	100%

Eğitim seviyesi ile ilgili soru ve maddelere verilen cevaplar ve katılma düzeyleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmadığı gözlenmektedir.

5.1.4. Mahalle Baskısı

5.1.2. ve 5.1.3.’te devletten veya toplumdaki ayrımcılık veya baskı görüp görmedikleri yönünde sorulan soruya araştırmaya katılanların önemli bir kesiminin olumsuz cevap verdiğini kaydetmiştik. Soru “Türkiye’de mahalle baskısı var mı?” şeklinde değiştirilerek sorulduğunda başka bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 33. Mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi

Burada toplamda yüzde 25’lik bir kesim, kesinlikle mahalle baskısı olduğundan bahsederken, yüzde 28,5’lik bir kesim de böyle bir baskının kısmen olduğunu dile getirmektedir. Kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden tanımlayan grupların ilgili soru ve maddelere (önermelere) verdikleri cevaplar ve katılma düzeyleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir baskının kesinlikle olduğuna inananları gösteren yüzde 25’lik oranın, kendisini kültürel kimlik olarak Türkiyeli şeklinde niteleyenler arasında en yüksek seviyede çıktığı, buna mukabil Kürt olarak niteleyenlerin ikinci sırada ve Alevi olarak niteleyenlerin de üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Toplamda bakıldığında ise Türkiye’de bir mahalle baskısının olduğuna en çok inanan kesimin kendisini kültürel kimlik olarak birincil dereceden Kürt hissedenlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Kendini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Türk ve Müslüman olarak ifade edenlerin ise bu baskıyı görece fazla hissetmediği anlaşılmaktadır. Öğrenim düzeylerine göre incelendiğinde; eğitim düzeyi arttıkça mahalle baskısı olduğunu ifade edenlerde artmaktadır. Eğitim düzeyi azaldıkça mahalle baskısı olmadığını ifade edenlerde artmaktadır.

Tablo 18. Kültürel kimliklerin mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi

		Türkiye’de bir mahalle baskısı var mı?				Toplam
		Evet, kesinlikle var	Kısmen var	Hayır, kesinlikle yok	Bir fikrim yok	
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	23,8%	30,6%	39,5%	6,1%	100%
	Müslüman	18,1%	27,6%	45,4%	8,9%	100%
	Kürt	50,0%	25,5%	17,3%	7,3%	100%
	Alevi	47,5%	24,2%	19,2%	9,1%	100%
	Türkiyeli	52,9%	15,7%	27,5%	3,9%	100%
	Diğer	23,2%	23,2%	48,2%	5,4%	100%
	Toplam	25,0%	28,5%	39,3%	7,1%	100%

Tablo 19. Siyasal kimliklerin mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi

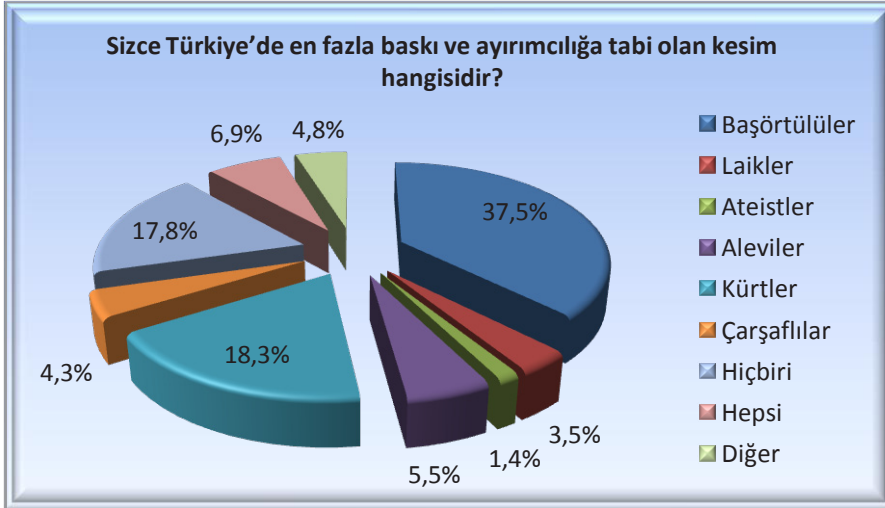
		Türkiye’de bir mahalle baskısı var mı?				Toplam
		Evet, kesinlikle var	Kısmen var	Hayır, kesinlikle yok	Bir fikrim yok	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	29,1%	24,5%	38,2%	8,2%	100%
	Milliyetçi	18,2%	28,2%	47,9%	5,7%	100%
	Sağcı	17,8%	36,4%	40,0%	5,8%	100%
	Solcu	44,9%	28,8%	20,5%	5,8%	100%
	Atatürkçü	26,3%	26,6%	39,7%	7,4%	100%
	İslamcı	17,4%	30,8%	43,3%	8,5%	100%
	Diğer	29,6%	32,7%	31,6%	6,1%	100%
Toplam	25,0%	28,7%	39,4%	6,9%	100%	

Tablo 20. Öğrenim düzeylerine göre mahalle baskısına ilişkin algı düzeyi

		Türkiye’de bir mahalle baskısı var mı?				Toplam
		Evet, kesinlikle var	Kısmen var	Hayır, kesinlikle yok	Bir fikrim yok	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	9,1%	20,0%	54,5%	16,4%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	21,5%	22,2%	48,0%	8,3%	100%
	Ortaöğretim mezunu	26,7%	30,5%	36,0%	6,8%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	28,3%	40,3%	27,2%	4,2%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	33,7%	35,5%	28,0%	2,8%	100%
Toplam		25,0%	28,6%	39,3%	7,1%	100%

5.1.5. Hangi Gruplar Daha Çok Baskı Yaşamaktadır?

Bu soru insanların başkalarının sorunlarını ne ölçüde görebildiklerini görmek açısından bir hayli anlamlı sonuçlar ortaya koymuştur. Farklı kesimlerin hakları sorunu bir bakıma gruplar arasında parsellenmiştir. Toplumunu oluşturan farklı bileşenlerin birbirlerinin sorunlarına ne kadar vakıf olduğunu ve ne kadar sahip çıktığını bu verilerden hareketle anlamak mümkündür.

Şekil 34. Kimliklerin baskı ve ayrımcılığa uğrama düzeyi

Tablo 21, parsellenmiş sorunlar alanında kimin başkasının sorununu ne ölçüde gördüğünü de ortaya koymaktadır. Buna göre, kendilerini birincil düzeyde Kürt olarak görenler, yüzde 70’lik bir oran ile en fazla ayrımcılığa kendilerinin maruz kaldığını ifade etmektedir. Kendilerini birincil düzeyde Kürt olarak görenlerin, başörtülülerin sorununu görme oranı yüzde 10; Alevilerin sorunlarını görme oranı yüzde 4 dolaylarındadır. Kendilerini birincil düzeyde Alevi hissedenler de Türkiye’de en fazla ayrımcılık gören kesimin kendileri olduğunu yüzde 47,5’lik bir oranla dile getirmektedir. Buna mukabil, yüzde 7,1’i Kürtlerin; yüzde 6,1’i da başörtülülerin en fazla baskı ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Müslüman kimliğini birincil düzeyde ifade edenler ise, en fazla ayrımcılığa başörtülülerin (yüzde 46,6) maruz kaldığını söylemektedir.

Tablo 21. Kültürel kimliklerin baskı ve ayrımcılığa uğrama düzeyi

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Sizce Türkiye’de en fazla baskı ve ayrımcılığa tabi olan kesim hangisidir?									Toplam
	Başörtülüler	Laiıklar	Ateistler	Aleviler	Kürtler	Çarşafınlılar	Hiçbiri	Hepsi	Diğer	
Türk	39,1%	4,9%	1,3%	4,1%	13,8%	4,4%	21,3%	5,7%	5,5%	100%
Müslüman	46,6%	1,6%	1,0%	2,0%	18,8%	5,0%	14,2%	7,5%	3,4%	100%
Kürt	10,0%	0,0%	1,8%	3,6%	70,0%	0,0%	7,3%	5,5%	1,8%	100%
Alevi	6,1%	2,0%	4,0%	47,5%	7,1%	3,0%	14,1%	12,1%	4,0%	100%
Türkiyeli	11,8%	9,8%	2,0%	5,9%	15,7%	2,0%	27,5%	15,7%	9,8%	100%
Diğer	27,3%	1,8%	1,8%	7,3%	23,6%	3,6%	12,7%	9,1%	12,7%	100%
Toplam	37,6%	3,5%	1,4%	5,5%	18,3%	4,2%	17,8%	6,9%	4,8%	100%

Aynı tablo siyasal tercihler açısından da tekrar üretilebilmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı çıkan bu tablonun ilginç tarafı bir çok siyasal kesimin birbirinin sorununu görme noktasında beklenenden çok daha olumlu bir tutum sergiliyor olmasıdır. Örneğin kendisine Atatürkçü diyen kesimin yüzde 29,4’ü, en fazla ayrımcılığa ve baskıya maruz kalan kesimin başörtülüler olduğunu ifade etmektedir. Bu da başörtüsü yasağını Atatürkçü düşüncenin bir uzantısı olarak savunan siyasal anlayışların bizatihi Atatürkçüler

arasında bile düşünüldüğünden daha az bir destek bulduklarını gösteren bir veri olarak değerlendirilebilir.

Tablo 22. Siyasal kimliklerin baskı ve ayrımcılığa uğrama düzeyi

		Sizce Türkiye’de en fazla baskı ve ayrımcılığa tabi olan kesim hangisidir?									Toplam
Kendinizi siyasi kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Başörtülüler	Laikler	Ateistler	Aleviler	Kürtler	Çarşaflılar	Hiçbiri	Hepsi	Diğer	
	Demokrat	33,5%	2,1%	1,7%	6,0%	27,9%	4,2%	16,0%	4,8%	3,8%	100%
	Milliyetçi	44,7%	2,8%	1,7%	1,7%	9,4%	3,4%	25,5%	6,0%	4,9%	100%
	Sağcı	54,1%	1,7%	0,4%	2,2%	9,2%	7,4%	16,6%	5,2%	3,1%	100%
	Solcu	7,7%	6,4%	2,6%	16,7%	39,1%	0,6%	14,1%	8,3%	4,5%	100%
	Atatürkçü	29,4%	7,2%	1,9%	10,0%	12,2%	5,6%	19,2%	9,2%	5,3%	100%
	İslamcı	57,7%	1,0%	0,0%	0,5%	14,9%	5,0%	8,5%	8,0%	4,5%	100%
	Diğer	25,9%	4,7%	1,0%	6,2%	22,3%	3,6%	16,6%	10,9%	8,8%	100%
Toplam		37,3%	3,5%	1,4%	5,6%	18,0%	4,4%	18,0%	7,0%	4,8%	100%

Tablo 23. Öğrenim düzeyine göre baskı ve ayrımcılığa uğrama oranı

		Sizce Türkiye’de en fazla baskı ve ayrımcılığa tabi olan kesim hangisidir?									Toplam
Öğrenim Durumu		Başörtülüler	Laikler	Ateistler	Aleviler	Kürtler	Çarşaflılar	Hiçbiri	Hepsi	Diğer	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	41,7%	0,9%	0,0%	4,6%	29,6%	1,9%	12,0%	4,6%	4,6%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	35,5%	3,0%	1,7%	6,5%	17,4%	6,3%	18,4%	5,7%	5,4%	100%
	Ortaöğretim mezunu	39,4%	3,9%	1,3%	4,9%	18,3%	2,9%	18,5%	6,1%	4,7%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	34,2%	1,6%	0,0%	5,3%	22,1%	4,2%	18,9%	9,5%	4,2%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	38,7%	5,7%	1,8%	5,0%	13,3%	3,9%	15,8%	11,8%	3,9%	100%
Toplam		37,6%	3,5%	1,3%	5,5%	18,3%	4,3%	17,8%	6,9%	4,8%	100%

Yukarıdaki tabloların bütünü dikkate alındığında ortaya çıkan veriler, herkesin kendi kültürel ve siyasi kimliğini en çok baskıya maruz kalan kimlik olarak görme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Örneğin kendisini Müslüman sayanların yarısına

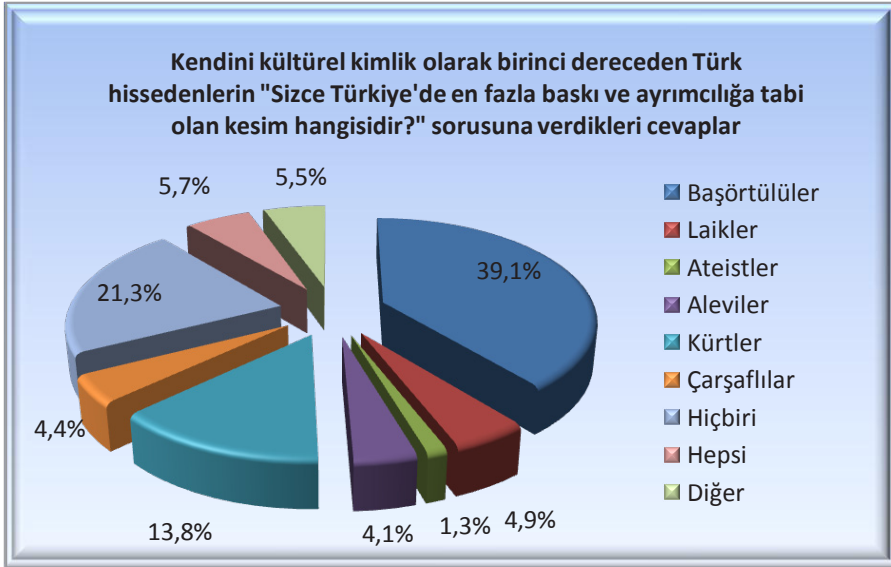
yakını (yüzde 46, 6) en çok baskı görenlerin başörtülüler olduklarını düşünmektedir. Kendini birinci dereceden Türk veya Müslüman olarak tanımlananlar arasında başka konularda olduğu gibi bu konuda da büyük ölçüde bir kesişmenin olduğu görülmektedir. Kendini birinci dereceden Türk olarak tanımlayanların da büyük bir kısmı toplumda en çok baskı ve ayrımcılığa maruz kalan kesimin başörtülüler olduğunu düşünmektedir. Öncelikli kültürel kimliğini Türk ve Müslüman olarak belirtenlerin önemli bir kısmı Kürtlerin de baskı ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir.

Tablo 23’te, eğitim düzeyine göre en fazla baskı ve ayrımcılığa tabi olan kesimlerin kimler olduğu incelendiğinde tüm eğitim düzeylerinde ilk ifade edilen ve yüzde 35-42 arasında değişen oranlarla Türkiye’de en fazla baskı ve ayrımcılığa tabi olanların başörtülüler olduğu görülmektedir.

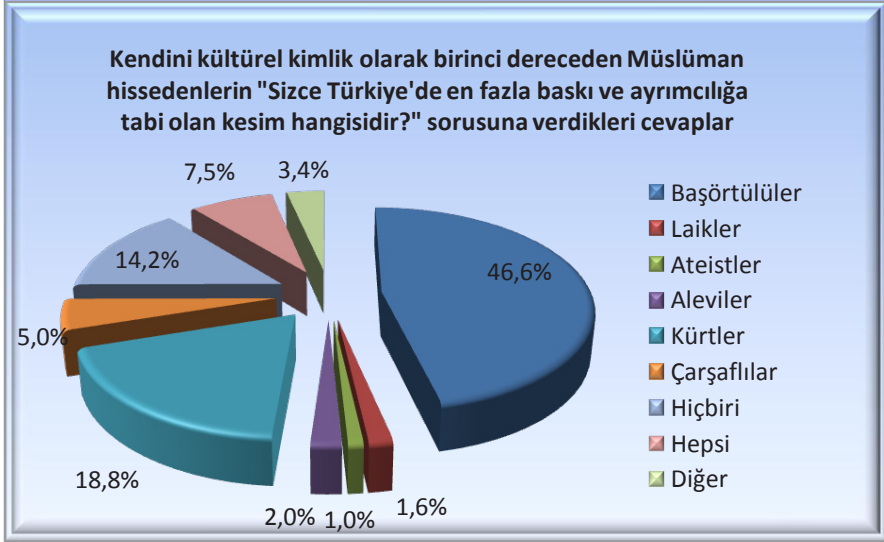
5.1.6. Kültürel Kimliklere Göre Baskı ve Ayrımcılığa En Çok Maruz Kalan Kesimler

Kendisini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Kürt hissedenlerin yüzde 7’si en çok baskı ve ayrımcılığa maruz kalan kesimin Kürtler olduğunu düşünmektedir. Birincil kimliği Alevilik olanların yüzde 46’sı da en çok baskı ve ayrımcılığa maruz kalanların Aleviler olduğunu dile getirmektedir. Kendini birinci dereceden Alevi hissedenlerin yalnızca yüzde 6,1’lik bir kısmı başörtülülerin baskı ve ayrımcılığa maruz kaldığını düşünmektedir. Buna karşılık kendini birinci dereceden Kürt, Müslüman ve Türk hissedenlerin çok küçük bir kısmı Alevilerin baskı ve ayrımcılık gördüğünü ifade etmektedir. Bu tablo da insanların kendilerine ya da kendi kimliklerine yönelik baskı ve ayrımcılığı hemen fark ettiği ancak başkalarının bu doğrultudaki mağduriyetlerini veya şikayetlerini göz ardı edebildiği gerçeğini istatistiksel olarak doğrulamaktadır. Kendilerini “diğer” kategorisi içinde sıralanan kimliklerden herhangi biriyle tanımlayanların ise Türkiye’de en fazla baskı ve ayrımcılığa tabi olan kesimleri tespit etmekte nispeten daha ortada durduğu, bir başka deyişle daha tarafsız davrandığı söylenebilir. Bu tarafsızlık ya

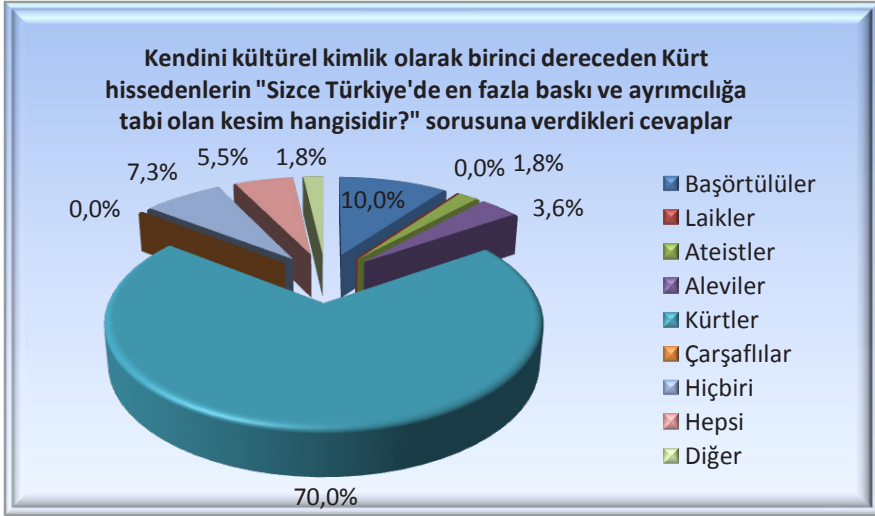
da ortada durma hali bu kimliklerin ontolojik konumlarının sağladığı bir avantaj olarak düşünülebilir. *Diğer* kategorisinin içinde azınlıklar ve Türk kökenli olmayan diğer etnik gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar, Türkiye’de baskı ve ayrımcılık gören kesimlerin hepsini dengeli bir biçimde görme eğilimindedir. Buna göre bu kategoride temsil edilen kimliklerle kendilerini tanımlayanların yüzde 23,6’sı Kürtlerin; yüzde 27,3’ü başörtülülerin; yüzde 12,7’si diğer kesimlerin; yüzde 9,1’i hepsinin; yüzde 7,3’ü da Alevilerin baskı ve ayrımcılığa maruz kaldığını dile getirmektedir.

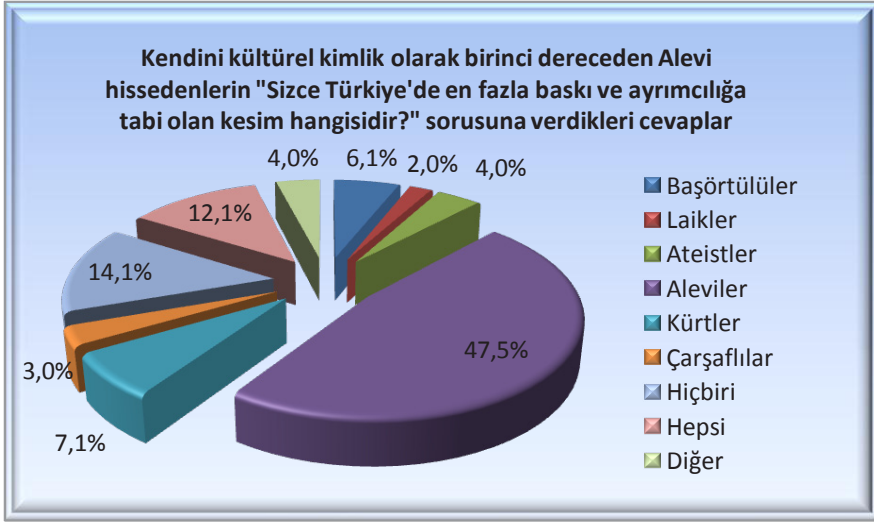
Şekil 35. Türklere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler

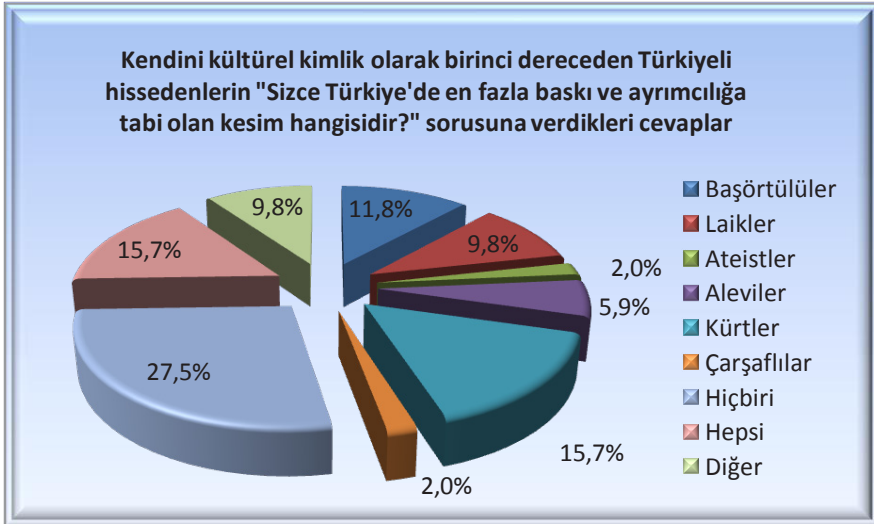
Şekil 36. Müslümanlara göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler

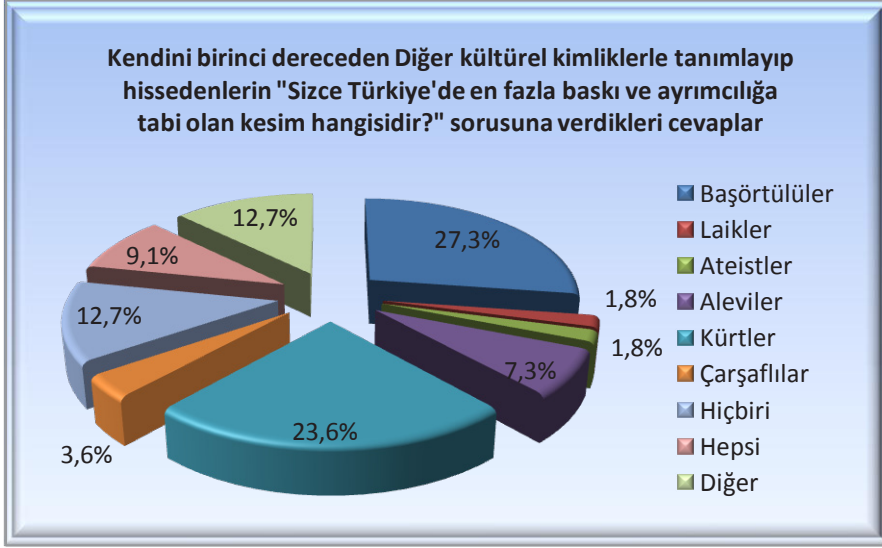
Şekil 37. Kürtlere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler

Şekil 38. Alevilere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler

Şekil 39. Türkiyelilere göre baskı ve ayrımcılığa uğrayan kimlikler

Şekil 40. Diğer kimliklere göre baskı ve ayrımcılık algısı

5.1.7. Farklı Olana Yönelik Hoşgörüsüzlük Baskıcı Devlet Anlayışından mı Kaynaklanmaktadır?

Şekil 41. Hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı düzeyi

Farklı kimliklere yönelik tahammülsüzlüğün ve bu bağlamda ortaya çıkan ötekiliğin kaynağı ve sebebi olarak devletin baskıcı politikalarının sorumlu tutulup tutulamayacağına dair sorulan

sorunun ortaya koyduğu istatistiksel tablo anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre farklı kimliklere yönelik tahammülsüzlüğün ve bu suretle görünür olmaya başlayan ötekiliğin kaynağı ya da sebebi olarak devleti görenlerin oranı bir hayli yüksek çıkmaktadır. Değişik kesinlik düzeylerinde olmakla beraber, ankete katılanların yüzde 60,1'lik bir kısmı, devletin bu türden durumların sorumlusu olduğuna inanmaktadır. Ancak geriye kalan ve oldukça yüksek sayılabilecek bir oranı temsil eden yüzde 39,8'lik kesim de hiçbir şekilde bu durumun sorumlusu olarak devletin görülemeyeceğini belirtmektedir. Bu sonuçlar çok şaşırtıcı görünmemektedir. Zira siyasetin neredeyse tek aktörünün yalnızca “devlet” olması gerektiğine bir siyasal norm düzeyinde inanılan bir ortamda bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Bu verilerin farklı kültürel kimliklere göre dağılımı kuşkusuz bir farklılık arz etmektedir. Aşağıdaki tablolar bu durumu farklılıklarıyla beraber ortaya koymaktadır. Tablonun ki-kare testi farklı kimliklere tahammül edilemeyişin gerçek nedenini devletin baskıcı anlayışına bağlayan etken ile kendilerini kültürel kimlik olarak birinci derecede tanımlama arasında anlamlı bir ilişkinin veya farklılığın mevcut olduğunu göstermektedir.

Tablo 24. Kültürel kimliklerin hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı düzeyi

Farklı kimliklere tahammül edilemeyişin gerçek nedeni devletin baskıcı anlayışdır							Toplam
Kendimizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kismen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	12,4%	19,0%	23,0%	32,0%	13,6%	100,0%	
Müslüman	12,9%	22,5%	23,3%	29,3%	11,9%	100,0%	
Kürt	41,4%	27,9%	19,8%	6,3%	4,5%	100,0%	
Alevi	18,2%	31,3%	31,3%	16,2%	3,0%	100,0%	
Türkiyeli	37,3%	15,7%	15,7%	21,6%	9,8%	100,0%	
Diğer	38,5%	32,7%	17,3%	11,5%	0,0%	100,0%	
Toplam	15,6%	21,5%	23,0%	28,3%	11,7%	100%	

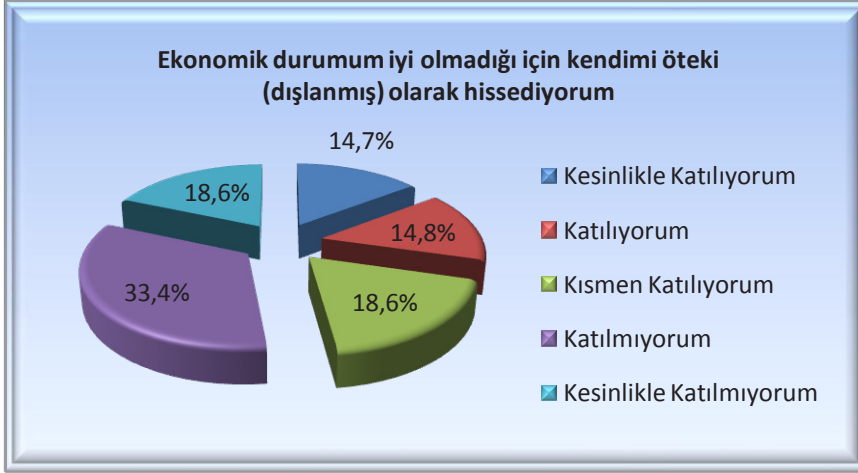
Tablo 25. Siyasal kimliklerin hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı düzeyi

		Farklı kimliklere tahammül edilemeyişin gerçek nedeni devletin baskıcı anlayışıdır					Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Kesinlikle Katılıyorrum	Katılıyorrum	Kısmen Katılıyorrum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Demokrat	16,9%	25,3%	27,3%	19,8%	10,6%	100%
	Milliyetçi	12,4%	16,2%	18,6%	41,5%	11,3%	100%
	Sağcı	10,6%	13,3%	23,4%	37,2%	15,6%	100%
	Solcu	29,0%	35,5%	23,9%	7,7%	3,9%	100%
	Atatürkçü	15,2%	23,8%	20,2%	27,7%	13,0%	100%
	İslamcı	12,5%	18,0%	25,5%	26,5%	17,5%	100%
	Diğer	19,3%	20,8%	25,0%	26,0%	8,9%	100%
Toplam		15,6%	21,4%	23,1%	28,2%	11,7%	100%

Tablo 26. Öğrenim düzeyine göre hoşgörüsüzlüğün kaynağına ilişkin algı durumu

		Farklı kimliklere tahammül edilemeyişin gerçek nedeni devletin baskıcı anlayışıdır					Toplam
Öğrenim durumu		Kesinlikle Katılıyorrum	Katılıyorrum	Kısmen Katılıyorrum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	21,2%	30,8%	24,0%	17,3%	6,7%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	14,0%	21,2%	22,6%	31,4%	10,8%	100%
	Ortaöğretim mezunu	14,9%	22,1%	23,6%	27,5%	12,0%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	23,0%	18,8%	22,0%	24,6%	11,5%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	14,5%	18,8%	23,4%	28,7%	14,5%	100%
Toplam		15,6%	21,5%	23,1%	28,3%	11,6%	100%

5.1.8. Ekonomik Durum ile Ötekilik Algısı Arasındaki Bağlantı

Şekil 42. Ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki

Tablo 27. Kültürel kimliklere göre ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki

Ekonomik durumum iyi olmadığı için kendimi öteki (dışlanmış) olarak hissediyorum							Toplam
Kendimizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısımten Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	12,7%	13,6%	19,0%	33,2%	21,5%	100%	
Müslüman	11,9%	15,6%	16,4%	37,9%	18,3%	100%	
Kürt	30,6%	23,4%	13,5%	26,1%	6,3%	100%	
Alevi	23,5%	12,2%	30,6%	24,5%	9,2%	100%	
Türkiyeli	26,0%	12,0%	20,0%	28,0%	14,0%	100%	
Diğer	32,1%	18,9%	22,6%	17,0%	9,4%	100%	
Toplam	14,7%	14,8%	18,5%	33,4%	18,6%	100%	

Ekonomik durumunun kötülüğü dolayısıyla bir dışlanma hissedenlerin oranı yüzde 48 düzeyinde kalmaktadır. Bu oranın farklı kimliklere göre dağılımı, yine anlamlı bir ilişki veya farklılığın mevcut olduğunu göstermektedir. Geriye kalan yüzde 52 ise ekonomik durumu dolayısıyla bir ayrımcılık hissetmemektedir. Bu

noktada ekonomik durum dolayısıyla kendisini dışlanmış hissetmek ile kültürel ve siyasal konumlanmalar ve okur-yazarlık seviyesi arasında da yine istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablolar bu durumu ortaya koymaktadır.

Tablo 28. Siyasal kimliklere göre ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlıyorsunuz?	Ekonomik durumum iyi olmadığı için kendimi öteki (dışlanmış) olarak hissediyorum						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Demokrat	13,3%	19,5%	19,0%	31,3%	16,9%	100%	
Milliyetçi	13,9%	12,6%	17,7%	36,0%	19,8%	100%	
Sağcı	12,6%	13,9%	14,8%	34,5%	24,2%	100%	
Solcu	23,9%	15,5%	14,2%	34,2%	12,3%	100%	
Atatürkçü	17,1%	11,6%	21,5%	34,2%	15,7%	100%	
İslamcı	11,4%	14,9%	20,3%	25,7%	27,7%	100%	
Diğer	16,3%	14,2%	21,1%	31,6%	16,8%	100%	
Toplam	14,9%	14,7%	18,7%	32,9%	18,8%	100%	

Tablo 29. Öğrenim düzeyine göre ekonomik durum ve dışlanma arasındaki ilişki

Öğrenim durumu	Ekonomik durumum iyi olmadığı için kendimi öteki (dışlanmış) olarak hissediyorum						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Okuryazar ve Okuryazar değil	15,4%	17,3%	17,3%	35,6%	14,4%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	16,3%	13,6%	17,5%	35,2%	17,4%	100%	
Ortaöğretim mezunu	13,5%	16,7%	18,8%	31,4%	19,6%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	18,9%	16,8%	21,1%	25,8%	17,4%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	10,8%	9,7%	19,4%	39,4%	20,8%	100%	
Toplam	14,7%	14,7%	18,5%	33,5%	18,5%	100%	

5.2. Nitel Bulgular

Yukarıda değindiğimiz gibi mahalle baskısı kavramının insanlar arasında nasıl anlaşıldığı hususu ayrı bir sorundur. İnsanların büyük çoğunluğu mahalle baskısından, doğrudan farklı toplumsal kesimlerden gelen bir baskıya maruz kalmayı anlamaktadır. O nedenle mahalle baskısı kavramını bir istatistiksel kodlamaya tabi tutmanın zorluğunu düşünerek soruları daha net cevaplar alabilecek şekilde formüle etmeye çalıştık. Yüz yüze görüşmelerde istatistiksel tesviyelerin yarattığı renksizlikler büyük ölçüde yok olmakta ve her biri bütün insani boyutlarıyla ayrı birer hikâye barındıran birçok kesit ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla istatistiksel genellemelerin dışında bu soruyu amaçlı örneklem kapsamında görüştüğümüz birçok insana yönelttiğimizde, karşımıza çıkan manzara Türkiye’de hemen herkesin bir dışlanma/ayrımcılık ve ötekileşme ya da mahalle baskısına maruz kalma tecrübesi olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda kendisine “etnik, kültürel ya da dini kimliğinizden ötürü özel ya da kamusal alanda herhangi bir ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz?” şeklinde yönelttiğimiz soruya, vurgulu bir biçimde ‘evet’ cevabını veren DTP’li siyasetçi ve Diyarbakırlı A.D., siyasetçi kimliğiyle bir takım baskılara ve ayrımcı uygulamalara muhatap olduğunu söylüyor:

2007 yılında belediye hizmetlerinde resmi dil olan Türkçenin yanı sıra Kürtçe, Süryanice, Ermenice, Arapça ve İngilizce dillerinde hizmet vermek amacıyla almış olduğumuz çok dilli belediyecilik kararı nedeniyle belediye başkanlığı görevimden atıldım. Hakkımda şu ana kadar 23 dava açılmış durumda. Toplam 78 yıl hapis isteniyor. En son 2 yıl 6 ay ceza aldım Yargıtay’da. Yine 2 ay 15 gün hapis aldım. Paraya çevrildi. 1989 yılında kızımın adı Berfin Ezgi olduğu için mahkemeye verildim. İsimler mahkeme sonucunda kabul edildi. (A.D., Diyarbakır)

Yine Diyarbakır'da yaşayan ve kendisini Alevi, Türk ve Diyarbakırlı olarak tanımlayan ve aynı zamanda Türkiye genelinde örgütlü olan bir Alevi derneğin Diyarbakır şube başkanlığı görevini de yürüten avukat C.K., Türkiye'de Alevi kökenli tek bir valinin bulunmadığından hareketle, Alevi kimliğini hedef alan sistemli bir ayrımcılığın olduğuna işaret ediyor. Zira C.K.'ya göre bu durum yalnızca valilikle sınırlı olmayıp, kaymakamlık ya da savcılık gibi devletin diğer üst organlarını da kapsıyor. Bu ayrımcılığı bir şekilde aşarak belirli yerlere gelebilen Alevilerin ise kendi kimliklerini saklamak zorunda kaldıklarından şikâyet ediyor: "Herhangi bir yerde, makamda olanlar bile çok az sayıdadır ve kimliğini saklayarak oralarda bulunmaktadır." (C.K., Diyarbakır)

Ancak C.K. gibi, hiçbir yüksek devlet görevinde bir Alevinin bulun(a)madığı gerekçesiyle Alevilere yönelik sistemli bir ayrımcılık algısına sahip olan Alevilere karşılık; kendisine yönelen baskıların devlet içinde yuvalanmış bir Alevi yapılanması tarafından organize edildiğini düşünen Sünni dindarların sayısı da az değildir. Fakat bu Sünni dindarlar, kendilerini hedef alan ayrımcı uygulamalara işaret ederken, Aleviler yerine, 'laik' veya 'laikçi' bir 'ötekiler' tanımına daha çok başvuruyorlar. Örneğin kendisini Müslüman Kürt olarak tanımlayan ve Türkiye genelinde örgütlü bir sivil toplum kuruluşunun Diyarbakır şube başkanlığını yapan Diyarbakırlı S.B.Y.'nin, özel ya da kamusal alanda ayrımcılık görüp görmediğine dair sorumuza cevap olarak anlattıkları da bu türden yaygın bir mağduriyet tarzının tipik bir örneğini oluşturuyor.

Yani buna eşinizi, çocuklarınızı ve kendinizi dâhil ettiğiniz zaman elbette. Bunun çok açık göstergeleri var işte. Başörtüsü mesela... Benim eşim üniversiteyi 9 yılda bitirmek zorunda kaldı. 4 yılda bitirip hayata 5 yıl erken atılabilecekken... Bu, bana da çocuklarıma da hem ekonomik olarak hem psikolojik olarak yansıyan bir şey, ama onun ötesinde ben inancımı, bir erkek birey olarak, bir şahıs olarak inancımı yaşayamıyorum. Yani camiye

gittiğimde devletin resmi vaazıyla karşılaşıyorum, resmi imamıyla karşılaşıyorum. Yasalar benim razı olmadığım bir şekilde dđzenleniyor. Sokak benim razı olmadığım bir sokak ve bđtđn bunları devlet kendisi dizayn ediyor. Dolayısıyla baskı gđrđyor muyuz? Evet. Hem dini kimlik olarak hem etnik kimlik olarak her yđnden baskı gđrđyoruz. (S.B.Y., Diyarbakır)

Herhangi bir siyasal hareketin içinde yer almayan sıradan bir Alevi'nin dışlanma ya da ayrımcılığa maruz kalmaya ilişkin algısının siyasal sđrelerde yer alanlara nazaran daha yumuşak ve uyumlu bir profil çizdiği gđrđlđyor. Bu da siyasal aktivist hareketlerin tekileşmeyi veya ötekileştirmeyi daha fazla kđrđkleyici tutumlarını açığa çıkartıyor. Bu nedenle kimlik hareketleri çoğu kez bir tanınma siyaseti gđderken ya da bir kimliğin tanınmasını sağlarken, aynı zamanda bu kimliğe dayalı bir toplumsal kesimin dışlanmasının da zeminini daha fazla hazırlıyor. Erzurum'dan lise mezunu bir özel sektđr çalışanı ve kendisini Alevi Tđrk olarak gđren 36 yaşındaki M.D.'nin anlattıkları bu duruma gđzel bir örnek oluşturuyor:

Bu tđr baskıya toplum içerisinde maruz kaldığım doğrudur... Mesela Alevi oluşumdan dolayı bazı insanların, işte benim Mđslđman olmadığım sđylemesi, beni dışlaması, birtakım yerlerde Sđnni olan insanların gđzetilmesi vs. Ama bunlar zaman sonra aşılabiliyor. Ben aştım. şu an öyle bir baskıya da maruz değilim, hatta o dđnemlerde beni baskı altında tutmak isteyen toplumlar şimdi el üstünde tutuyorlar. đnkđ ciddi bir bilinçlenme sđreci geçirince, insanlar aydınlanınca, siz de insanlara bu konuda doğruyu anlatıp aydınlatınca, sonuç itibariyle anlayabiliyorlar yani. (M.D., Erzurum)

Bu tđrden baskıların ya da ayrımcı uygulamaların toplumu oluşturan farklı bileşenlerin birbirlerini tanınmamasından kaynaklandığını belirten M.D. gđndelik yaşamın rutin ilişkileri

içerisinde kendi kimliğine ilişkin önyarguları aşabilme imkânı bulduğunu vurguluyor. Dolayısıyla M.D.'ye göre, toplumu oluşturan farklı bileşenler arasında birbirlerini hedef alan bir ötekileştirme söylemini ve bu söylemin doğrudan ya da dolaylı yansımalarını gündelik yaşam alanımızda görebiliriz. Ancak bu ötekileştirici söylemi ve uygulamaları siyasal zeminde verilecek bir mücadeleden çok, yine gündelik yaşam alanımızın kendi doğal ilişkileri içerisinde aşmamız gerekir. Çünkü M.D.'ye göre bu söylem ve ayrımcı uygulamalar, yalnızca toplumsal kesimlerin birbirlerine yönelik bilgisizliğinden ya da tanıma eksikliğinden besleniyor.

M.D.'nin, derinlere yerleşmemiş olmakla birlikte yine de toplum içinde yerleşik olan bir ötekileştirme söylemine ve uygulamasına işaret eden ve bu dışlayıcı pratiğin toplumsal kesimlerin birbirlerini tanımasıyla aşılabildiğini/aşılabileceğini vurgulayan bakış açısının, ülke genelindeki Alevilerin düşüncesini ne kadar yansıttığını tespit etmek güçtür. Fakat Hataylı bir Alevi olan ve bir takım siyasal ve toplumsal amaçlarla ülke genelinde örgütlenmiş ve Türkiye'nin yakın dönem siyasi tarihinde de oldukça etkili olmuş bir kurumun Hatay şube başkanlığını da yapan eğitimci/öğretmen E.M.'nin düşüncelerini M.D.'nin düşünceleriyle karşılaştırmak, bu konuda bize yardımcı olabilir. Toplum içerisinde bir takım baskılara ve ayrımcı uygulamalara maruz kaldığını ve bu olumsuz durumları zamanla aştığını dile getiren M.D.'nin aksine E.M., toplum içinde herhangi bir baskı ile karşılaşmadığını ve ayrımcılığa uğramadığını ifade ediyor. Fakat E.M. bu türden olumsuz pratiklerle karşılaşmamış olmakla birlikte ileride yaşayabileceği muhtemel bir baskı ve ayrımcılık nedeniyle bir takım kaygılar taşıdığını belirtiyor:

Genel anlamda öyle bir ayrımcılığa uğradığımı düşünmüyorum ama özellikle dinin egemen olacağı durumlarda, egemen olabileceği pozisyonlarda bununla karşılaşabilirim ya da bir iki yerde karşılaştım. Ama şu an baktığımızda kendi açımdan öyle bir sorun yok. Antakya'da hiç kimse etnik yapısından, Arap olmasından ya da Alevi olmasından kaynaklı bir

ayırma uğramıyor gibi gözüküyor. Sokakta öyle bir durum yok. (E.M. Hatay)

E.M. gündelik yaşamın sıradan süreçleri içerisinde herhangi bir baskı ve ayrımcılık ile karşılaşmamış olmasına rağmen gündelik yaşamında bu türden baskı ve ayrımcılıklara maruz kaldığını ifade eden M.D.'den daha karamsar bir tablo çiziyor. M.D.'nin gündelik yaşam pratikleri içerisinde ve siyasal olmayan bir dille aştığını dile getirdiği bu sorunlar, E.M.'nin gündelik yaşam alanında herhangi bir yer işgal etmemekle birlikte gelecek tahayyülünü etkileyen bir rol oynuyor. Bu durumda kendisine gündelik yaşam pratikleri içerisinde yer bulamayan ayrımcı uygulamalar, E.M.'nin zihninde ve gelecek tahayyülünde hayali bir yer ediniyor. Bu hayali ya da kurgusal konum ise kendi haklılığı ya da gerçekliği için dayanak kılabileceği nesnel koşulların varlığından bağımsız olarak işlevsel olabiliyor. İşte bu nedenle sıradan yaşam formları içerisinde kendi haklılığının ya da gerçekliğinin karşılığını bulamasa da bazı düşünceler *spontane bir meşruiyet duygusu* ile gerçekmiş gibi sahiplenilebiliyor. Bu *spontane* duygunun gelişmesinde birçok faktörün rol oynadığı söylenebilir. Ülke genelinde yaygın olarak dile getirilen Alevi kimliğine yönelik ayrımcılık iddialarına ilişkin empatik bir sahiplenme, kendi kimliğinin inkârı ve belki de imhası üzerine kurulduğunu varsaydığı bir tarih anlatısı, hiyerarşik bir temelde örgütlendiğine inandığı bir toplumsal düzenin alt unsuru olduğu duygusu vb. Ancak böyle bir *spontane* duygunun gelişmesindeki en önemli faktörün siyasal-ideolojik kimlik olduğu anlaşılıyor. Bütün diğer faktörlerin de temel belirleyicisi olan bu faktör, E.M.'nin düşüncelerine de açıkça yansıyor. Nesnel bir varoluşa sahip olmamasına rağmen E.M.'nin nesnel bir gerçeklik gibi kabul ettiği ve "dincilerin" olası bir iktidarında yaşayabileceğine inandığı ayrımcılık korkusu, diğer bütün faktörlerin yanı sıra, belirli bir siyasal-ideolojik kimlikle de yakından ilişkilidir. Toplumunu kategorize eden ve onun belirli kesimlerini düşman olarak gören bu bakış açısı, paradoksal bir biçimde, bu korkuyu yaşayanların kendilerini de ötekileştiriyor ya da ötekileştirilmiş hissetmelerine yol açıyor. Bu da yukarıda dile

getirdiğimiz düşünceye haklılık kazandırıyor. Gerçekten de kimliklerle siyasal-ideolojik temelde kurulan ilişkiler, söz konusu kimliklerin algılanma sahiplenme ve savunulma biçimlerini derinden etkiliyor.

Kimliklerin siyasal-ideolojik parametrelerle anlamlandırılması, bu kimliklerin özel ya da kamusal alanlardaki temsil biçimini ve dilini de etkiliyor. Bu bağlamda Alevilik ya da Kürtlük gibi görece “sorunlu” kimliklerle siyasal-ideolojik düzeylerde ilişki kuranların muhalefet etme biçimlerinin belirgin bir mağduriyet dili ürettiği ya da böyle bir dil üzerine inşa edildiği söylenebilir. Kimliklerin yalnızca siyasal-ideolojik düzeyde tanımlanıp savunulduğu bu ilişki biçimi bir kısır döngüye yol açabiliyor. Çünkü sürekli olarak yaşanan bir mağduriyet duygusuna atıfta bulunmak ebedi olarak sahiplenilen bir muhalefet bilincini doğuruyor. Sorunların çözümünü, uzlaşmayı ve bir arada yaşama olanaklarını azaltan bu *sürekli mağduriyet-ebedi muhalefet diyalektiği* ise kimliklerin aşırı bir biçimde siyasallaştırılmasının ya da ideolojik bir temelde tanımlanmasının bir sonucu olarak görülebilir. Zira etnik, kültürel ya da dini kimlikler, bir takım siyasal-ideolojik yapı ve söylemlerin araçsallaştırdığı bir nesne durumuna indirgendiğinde, kendi özgün taleplerinden uzaklaşabiliyor. Dolayısıyla örneğin Kürt ya da Alevi kimliği etrafında şekillenen muhalefet etme biçimi ve mağduriyet dili, söz konusu kimliğin ya da kimliklerin sorunlarını ortaya koyan ve bu sorunların çözümlerini talep eden bir biçim ya da dil üretmek yerine, çoğu zaman marjinal bir siyasal-ideolojik yapı ve söylemin propaganda aracı haline dönüşebiliyor. Ancak kimliklerle siyasal-ideolojik düzeyde ilişki kurulmasının her zaman tek taraflı bir mağduriyet dilinin üretilmesine yol açtığı da söylenemez. Hatta bu durumun başkalarının acılarına sahip çıkan ve onların haklarını da savunan bir dilin oluşmasına zaman zaman katkı sağladığı bile görülebilir. Örneğin Kürt ve Alevi kimliğini birlikte taşıyan insanların yaşadığı çifte ötekilik algısına rağmen, başkalarının sorunlarına sahip çıkması bu duruma güzel bir örnek olarak verilebilir.

Gerçekten de kendisini Kürt ve Alevi olarak tanımlayan insanlarda dışlanmışlık duygusunun daha da pekiştiği söylenebilir. Bu gruba dâhil olan insanların kendilerini hem diğer toplumsal gruplarla kurdukları ilişkiler hem de devletle kurdukları ya da kuramadıkları ilişkiler açısından “ötekileştirilmiş”, “dışlanmış” ve “mağdur edilmiş” hissettikleri görülüyor. İstanbul’da yaşayan ve kendisini “Kürt, Alevi ve solcu” olarak tanımlayan öğretmen S.K.’nın, devlet tarafından maruz bırakıldığını iddia ettiği inkârcı ve ayrımcı politikalara ilişkin şikâyeti, bu dışlanmışlık duygusuna işaret ediyor:

Kürtlük, mesela bugüne kadar hiçbir zaman kabullenilmedi ve yok sayıldı. Bu açıdan bir yokluk ve yokluk içerisindeydik devlet gözünde. Benzer şekilde Alevilik olarak da baktığınız zaman, ‘evet tamam Alevisin, belli bir inancın var’, ama hani ibadet edebileceğın bir mekân yok. Nedir işte? Kapalı mekânların ya da işte dini bilgilerini öğreneceğın ya da bunları alabileceğın birileri yok. (S.K., İstanbul)

Ancak S.K. yaşadığı bu dışlanmışlık duygusuna rağmen kendisini ait hissettiği ve vatanım olarak tanımladığı bu topraklardaki en büyük sorunu, “hiçbir toplumsal kesimin ait olma hissini yaşayamaması” şeklinde ifade ediyor ve aynı topraklar üzerinde birlikte yaşadığı diğer toplumsal kesimlerle empati kurarak onların sorunlarına da sahip çıkıyor:

Türkiye’deki toplumların bu farklılıklarının bence anayasal güvence altına alması gerekiyor. Niye anayasal güvence altına alınması gerekiyor? Çünkü bugüne kadar hep tek tip insan yaratılmak istendiği için bugün bu sorunlar yaşanıyor aslında. Türkiye, kuruluş aşamasından bugüne kadar yanlış politikalarla geldiği için bugün bu ülkede biz bunları tartışıyoruz. Kaç yıl oldu işte! Doksan yıl oldu belki Türkiye Cumhuriyeti

kurulalı ama bugün kalkıp şeylerden bahsediyoruz; 'Türkiye mozaik mi değil mi? Sorun çıkar mı çıkmaz mı?' İşte Süryaniler vardı, o Süryani nüfusa, 'yok, biz tek tip olacağız, siz yurt dışına gidiyorsunuz' dendi. Hani Ermenilere karşı yapılan işte. Ermenilerin zorunlu göçü mesela. Ülkeden kaçışları. Hani baktığımız zaman, bugün yine varlar, ama azınlıklar ve gerçekten çok azlar. Eskiye oranla çok çok azlar. Şimdi Hatay'a baktığımız zaman, Hatay'da tek bir Ermeni köyü var mesela. Ama eskiye baktığımız zaman, Tunceli'ye baktığımız zaman eski Ermeni yerleşim yeri. Ama bugün itibariyle hiçbir Ermeni yok. Oysa ben istiyorum ki, yüz çiçek açsın ve yüzü de birbiriyle yarışsın. (S.K., İstanbul)

S.K.'nunki kadar belirgin olmasa da, kendisini Kürt ve Alevi olarak tanımlayan diğer örneklerde de bir yanda "dışlanmışlık" ve "kabul edilmemişlik" duygusu, öte yanda "diğer toplumsal kesimlerin sorunlarına karşı derin bir ilgi ve duyarlılık" karşımıza çıkıyor. Örneğin Bursa'da yaşayan F.G.'nin, TRT Şeş ile başlatılan çok dilli yayıncılığın yalnızca Kürtlerle sınırlı kalmaması ve diğer bütün grupları içerecek şekilde genişletilmesi yönündeki talebi bu görüşü doğruluyor:

Bu hak (televizyon hakkı) kesinlikle diğer gruplara da tanınmalı. Yalnızca Kürtler değil, Lazlar, diğer etnik azınlıklar; Süryaniler, Rumlar, Ermeniler... Türkiye'de kimler varsa, onlarla ilgili devletin özellikle anayasal güvence altına alınmış biçimde bu hakkı tanınması gerekiyor. Çünkü bu ülkede bu iktidarın açtığı TRT ŞEŞ'i bir başka iktidar iptal edebilir. Dolayısıyla ben devlet tarafından anayasal güvence altına alınarak ve desteklenerek yayın yapılması gerektiğini düşünüyorum. (F.G., Bursa)

S.K. ve F.G.'nin söylemlerinde ortak olarak ortaya çıkan iki olgudan bahsedebiliriz. Birincisi Alevilik ve Kürtlük gibi iki "sorunlu" kimliğe sahip olmaktan kaynaklanan güçlü bir dışlanmışlık duygusudur. Alevi Kürtler, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bu dışlanmışlık duygusunun hem siyasal hem de toplumsal düzeyde bir karşılığı olduğuna inanıyorlar. Ancak Alevi Kürtler bu durumun gerçek sorumlusu olarak toplumu ya da toplumdaki diğer etnik veya inanç gruplarını değil, bir bütün olarak "devleti" ve "devlet aklını" görüyorlar. İşte bu noktada Alevi Kürtlerin, kendi mağduriyetlerinin bir parçası olarak görseler de müsebbibi olarak görmedikleri diğer toplumsal grupların veya etnik ya da inanç gruplarının sorunlarını da sahiplendiği ve yalnızca kendi kimliklerini hedef alan dar kapsamlı bir "ötekilik" algısına sıkışıp kalmayarak, daha geniş ve bütüncül bir "ötekilik" algısı geliştirdikleri söylenebilir. Aynı zamanda Alevi Kürtlerin söylemlerinde ortaya çıkan ikinci ortak olguya karşılık gelen bu geniş ve bütüncül "ötekilik" algısını, toplumu oluşturan bütün ünitelerin devlet tarafından ve devlet karşısında maruz bırakıldıkları "mağduriyet, dışlanmışlık, ezilmişlik, kabul edilmemişlik" vb durumlar karşısında yaşadıklarına yönelik bir "empati" ya da "duygu özdeşliği" olarak tanımlamak mümkündür.

Ancak etnik, kültürel veya dini kimliklerle kurulan bu türden bir siyasal-ideolojik ilişki yalnızca Aleviler ya da Kürtlerle sınırlı değildir. Ülkedeki büyük çoğunluğu oluşturan ve Alevilik ya da Kürtlüğe nazaran hem yasal hem de toplumsal düzeyde kabul edilmiş bir meşruiyeti bulunan Türklük kimliği de çoğu kez bu türden bir siyasal-ideolojik anlamlandırmanın aracına dönüşebiliyor. Egemen kimliği sahiplenmek, o kimliğin egemenliğini sağlayan ve onu sürdüren sistemin de sahiplenmesini gerekli kılıyor. Dolayısıyla egemen kimliğin sahipliği ve üstünlüğü üzerinden dışsallaştırılan bir siyasal tavır, hem kendi kimliğini hem de diğer kimlikleri hedef alan ayrımcı uygulamaları görmeyi ve ülkedeki sorun alanlarını tespit etmeyi zorlaştırıyor. Örneğin kendisini Türk milliyetçisi bir Sünni

olarak tanımlayan Erzurumlu esnaf M.Y.'nin söyledikleri bu duruma örnek olarak verilebilir:

Hayır uğramadım. Kesinlikle uğramadım... Hep dış mihraklar, hep ütopya bunlar. Uyanık olmak lazım ve ütöpik söylemlere kanmamak lazım. (M.Y., Erzurum)

Egemen kimliğin savunuculuğu üzerinden geliştirilen bu siyasal-ideolojik tavır, hemen hemen ülkedeki bütün sorun alanlarının kaynağını dışarıda görürken, bu sorun alanlarının ülke içindeki mağdurlarını da egemen kimliğin ötekisi olarak görme eğilimi taşıyabiliyor. Hataylı eğitimci ve Arap kökenli M.S.'nin, hem de askerlik hizmetini yaparken etnik kimliğinden ötürü maruz kaldığı ayrımcı söylemler bu duruma açıklayıcı bir örnek oluşturuyor:

Evet... Mesela ben kendi ülkemde "pis Arap" lafını çok duymuşumdur. Ayrıca çok özel bir şey anlatacağım burada. Ben askerde yedek subaydım. Öğrencilik yıllarımda asla bir gözaltım olmadı. Yani herhangi bir suçum da yoktu. Askere gittiğimde sakıncalı kurası çektim. Tabi belki dünya görüşümden ötürü olabilir ama yani herhangi bir tutuklanmam, gözaltım yok. Fakat ben kurayı çekip birliğime gittiğimde yani acemi birliğinden sonra, orada tabur komutanım beni çağırdı. Dedi ki, "Bak! Ben seni çok iyi tanıyorum. Gözüm üstünde olacak" ve sonra "Sen Türk müsün, değil misin? Arap mısın?" diye sordu. Ben orada bir şey de diyemedim, çünkü askerdim. Bu, benim Arap kimliğime yönelik bir bakış açıydı. (M.S., Hatay)

Hataylı M.S.'nin maruz kaldığı bu tavır makbul, güvenilir ve gerçek vatandaş olarak kabul edilme ile sahip olunan etnik aidiyetler arasında yakın bir ilişki bulunduğunu gösteriyor. Bu da T.C. Anayasası'nda dile getirilen resmi vatandaşlık tanımıyla toplumsal

ve siyasal düzeylerde geçerli olan vatandaşlık tanımının birebir örtüşmediğini ve vatandaşlık duygusunun bütün toplumsal kesimlerde eşit şekilde gelişmediğini ortaya koyuyor. Kendisini resmi ve yasal olarak kabul edilen kimlikle ifade eden ve mevcut sistemin tüm üniteleri ile barışık olan siyasal ve toplumsal gruplar, bu türden bir kabul edilme ve sistemle barışık yaşama imkânından yoksun olan diğer siyasal ve toplumsal grupları dışlayan, onların her türlü taleplerini ve giderek varlıklarını bile yıkıcı bulan bir eğilim gösterebiliyor. Hataylı M.S'nin yalnızca Arap olması nedeniyle maruz kaldığı bu ayrımcı tavrın da böyle bir siyasal ve toplumsal arka plandan beslendiği söylenebilir. Başkalarının taleplerini kendi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılayan ve kendisini egemen kimliğin sahipliği ve üstünlüğü üzerinden dışsallaştıran bu tavır, insanların taşıdıkları diğer aidiyetleri yaşama düzeyini ve bu aidiyetlerin siyasal ve toplumsal yansımalarına ilişkin değerlendirme biçimini de etkiliyor. Bu bağlamda örneğin kendisini birincil derecede Türk olarak gören ve siyasal kimliğini Türk milliyetçiliği ekseninde şekillendiren bir Hıristiyan ile kendisini birincil derecede Rum ya da Ermeni olarak gören ve siyasal kimliğini daha muhalif sayılabilecek değerlerle tanımlayan bir Hıristiyan'ın dinsel kimliklerine yönelik değerlendirmeleri farklılaşıyor. Hıristiyanlığı sonradan kabul eden ve kendisini Türk milliyetçisi bir Kemalist olarak tanımlayan Trabzonlu esnaf S.S.'nin, kamusal ya da özel alanlarda ayrımcılığa uğrayıp uğramadığına ilişkin soruya verdiği cevap, birincil kimliklerle egemen kimlik arasındaki özdeşliğin sorun alanlarına bakış açısını nasıl etkilediğini net bir şekilde gösteriyor:

Şöyle; dinimden (Hıristiyan) ötürü ben böyle yapmıyorum, ben ateistken de aynıydım, oruç tutmadım hiçbir zaman ve Müslümanlığı da kabul etmedim. Gençliğimden beri kabul etmedim. Kurumlarda ayrımcılığa gelince öyle ayrımcılığa da uğramadım. Memurlar bakıyorlar kimliğe " Aaaa! Hıristiyan!" falan diyorlar ve hiçbir şey de demiyorlar. En fazla "hem Türk hem de Hıristiyan olunabilirmiş" diyorlar. (S.S., Trabzon)

Oysa aynı soruya Hıristiyan Ermeni kimliğiyle cevap veren İstanbullu gazeteci A.N.'nin dile getirdikleri, dindaşı olan Trabzonlu S.S.'nin ifade ettiklerinden bütünüyle başka bir gerçekliğe işaret ediyor:

Yani ayrımcılığa maruz kaldık mı? Yani birebir kalmadım belki, yine de bir sürü şey gördük. Ama bunları hani bilgisizlik ve bilinçsizlik olarak nitelendiriyorsunuz. Artık şunları saymaktan yorulduğumuz için söylemiyoruz bile. Taksiye bindiğinizde isminiz nedir diye sorulduğunda, ne zaman Türkiye'ye geldiniz diye sorulduğunda... Bunlar hani psikolojik bir baskı. Şöyle bir örnek vereyim. İspanya'da bir Faslı taksiye bindiğinde taksici ona ne zaman geldiniz İspanya'ya dediği için mahkemeye gittiler ve Faslı adam kazandı. Çünkü burada onu ilgilendirmeyen bir konu var. Yani bu istihbarat bilgisi gibi algılanıyor ve niye soruyorsun durumu oluyor. Ama burada öyle bir şey yok. Biz artık alıştık böyle şeylere. Tabi bu işin çözümü bunlara alışmamakla olur. Buna karşı durmakla olur. Ama taksiye bindiğinizde, bakıyorsunuz adam isminizi öğreniyor sonra suratı düşüyor, konuşmuyor. İnerken amcaya diyorum ki neden üzüldünüz. "Oğlum çok temiz çocuksun, ama cennete gelemeyecen" diyor. Ben de "boş ver amca" diyorum "senle ben aynı cennete gitmeyeceğiz zaten". Yani şey gibi bunlar, tabi ki psikolojik baskı. Ya da en basit psikolojik baskıyı söyleyeyim size. Ben çocukken Adile Naşit'in "Uykudan Önce" programını dinlerdik. Sürekli Ayşe, Mehmet, Ufuk böyle isimler duyuyorduk. Bu ülkedeki azınlıkların isimlerinden hiçbirini duymadık yani. Eğer pedagojik bir program hazırlıyorsanız bunları da düşünmeniz gerekir. Yani bunları da göze almanız gerekiyor. Ya da şöyle söyleyeyim. Her çocuk bir itfaiyeci, polis olmak ister. Ama azınlık çocuğuyunuz baştan olamazsınız zaten, babanız falan önceden söyler onları. Öyle bir şeyiniz

olmaz. Böyle silahla oynarsınız, ama hani ben general olacağım falan... Yok öyle bir şey. General olamıyorsunuz. (A.N., İstanbul)

Her ikisi de Hıristiyan olan A.N. ile S.S.'nin, ortak kimliklerini sarmalayan siyasal ve toplumsal gerçekliğe ilişkin birbirine taban tabana zıt denilebilecek yaklaşımlar içinde olması, taşıdıkları etnik aidiyetlerin farklı olması ile bir ölçüde açıklanabilir. Ancak bu farklılığın yalnızca etnik aidiyet ile ifade edilmesi de doğru değildir. Zira tıpkı S.S. gibi Türk asıllı olmasına rağmen sonradan Hıristiyanlığı seçen birçok insanın da ayrımcılıktan şikâyetçi olduğu çıplak gözle bile görülebilen bir durumdur. Buradaki farklılık daha çok birincil derece siyasal ve/veya kültürel kimlik algılarına ilişkin bir farklılık olarak görülmelidir. Kendisini resmi olarak ve toplumsal düzeyde daha çok kabul gören Türk milliyetçiliği, Atatürkçülük vb. değerlerle tanımlayan insanların, bu tanımların dışında hareket eden insanlara nazaran görece daha sorunsuz ve adil bir siyasal ve toplumsal gerçeklik algısı taşıdıkları söylenebilir. Tuhaftır ki böyle bir algıya sahip olan insanlara göre, görece daha sorunsuz ve adil olan bu siyasal ve toplumsal gerçekliğin en temel sorununu, başka kimlikler temelinde hak ve temsil arayışı içinde olanlar oluşturmaktadır.

Dolayısıyla hangi etnik kökenden ya da sınıfsal temelden gelirse gelsin Türkiye'de yaşayan Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların gündelik yaşam pratiklerinden siyasal temsile ve inanç özgürlüğünden eğitim hakkına kadar, hemen hemen her alanda kendilerini somut bir "öteki(lik)" kimliği içinde gördükleri ve öyle görüldükleri söylenebilir. Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların kendilerini nüfusunun ezici bir çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, "ezeli ve ebedi" ya da "değişmez" bir "öteki(lik)" kategorisi içinde gördüklerini söylemek de mümkündür. Bu gruplar kendi kimliklerine ilişkin olarak bu türden "mutlak olumsuz" bir algıya sahip olmalarının tarihsel, siyasal, kültürel, toplumsal ve dinsel nedenleri bulunduğunu ifade etmekle birlikte, esas olarak Devletin kendilerini böyle bir

ötekileştirmenin nesnesi haline getirdiğini düşünüyorlar. Kendisini “Türkiye Cumhuriyet vatandaşı bir Ermeni” olarak tanımlayan A.N.’nin söyledikleri de bu durumu teyit ediyor:

Bu tanımlama şekliyle kimsenin bir sorunu olduğunu zannetmiyorum: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı. Sorun aslında bunun içeriğiyle ilgili oluyor daha çok. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olsanız bile, bu ülkedeki yoğun vatandaşlarla aynı haklara sahip değilsiniz çoğu yerde. Dolayısıyla aslında altı doldurulmayan bir vatandaşlıktan, içi doldurulmayan bir vatandaşlıktan söz ediyoruz burada. Bu konuda eminim ki çoğu azınlık mensubu insan böyle düşünüyordur. (A.N., İstanbul)

Diğer azınlık mensuplarının da kendisi ile aynı fikirde olduğunu ifade eden A.N., bu düşüncesinde yanılmıyor. Örneğin tıpkı A.N. gibi doğma büyüme İstanbullu olan ve kendisini inançsız bir Yahudi sosyalisti olarak tanımlayan A.H.’nin dile getirdikleri, azınlık gruplarının, devlet ve egemen toplumsal gruplar karşısında kendilerini nerede ve nasıl gördüklerini açık bir şekilde ortaya koyuyor:

Kimliğimiz Devlet tarafından çok kötü karşılanıyor hani. Ufak yaştan itibaren böyle bir tanımın içindeyiz. Çünkü hani bunun devlet açısından anlamı, ‘işte bir yerine iki tokat at’ kabaca. Toplum tarafından da Yahudi cemaati çok basitçe aforoz edilebiliyor. (A.H., İstanbul)

A.N. ve A.H.’nin kendi kimliklerini hedef alan ötekileştirmeye ilişkin görüşleri Hıristiyan ve Yahudi azınlığın yalnızca dinsel gerekçelerle değil, aynı zamanda etnik aidiyetleri dolayısıyla da bir ayrımcılığa uğradıklarını ve bu durumun da azınlık gruplar arasındaki “dışlanmışlık”, “ezilmişlik”, “yabancılaştırılma” duygusunu güçlendirdiğini ortaya koyuyor. Mersin’de yaşayan ve

Katolik bir Papaz olan Arap k3kenli İ.H.B.'de, Cumhuriyetle yaşıt olduğunu dile getirdiği bu ayrımcı ve 3tekleştirici politikalardan şik3yet ediyor:

85 yıldır 3lkede bir b3l3nme var. Ama yukarıdan aşağıya doğru yapılıyor bu. Bir d3şmanlık var, insanlar birbirlerini parçalamışlar. Yani b3lgesel olarak, ırksal olarak, din olarak parça parça etmişler. Kimse kimseyi sevmiyor. Hep sevgisizlikten kaynaklanıyor. Hep yanlış bilgiler veriliyor. Ufak yaşta başlatılıyorlar 'T3rk3m, doğruyum, 3alışkanım' dedirtmeye. Ondan sonra diğerleri yok sayılıyor. (İ.H.B., Mersin)

Hem dini hem de etnik aidiyetleri dolayısıyla g3venilmez bulunan ve belirgin bir nefretin nesnesi olan dini azınlıklar i3inde T3rk k3kenli insanlar da bulunuyor ve bu insanlar da diğerleriyle aynı kaderi paylaşıyor. 3rneğin sonradan Hıristiyanlığı se3en İzmirliler U.ř., diğer toplumsal kesimler ve devlet tarafından inancını para i3in satmış insanlar olarak g3r3ld3klerini belirtiyor ve ekliyor:

100 yıldan daha fazladır, belki 150 yıldır y3klenen bir Hıristiyan karşıtı, bir gayrim3slim karşıtı k3lt3r3n acı meyvelerini topluyoruz bug3n. 3đretilmiř 3nyargularla karşı karşıyayız. Bu 3đretilmiř 3nyarguların meyvelerini gerek iş alanlarında gerek eğitim sistemi i3inde gerekse g3ncel alanlarda fazlasıyla yaşamaktayız. Kiliselerin toplantı yerleri ibadet yeri olarak değil, 100 dolar karşılığı satın alınan bir şey olarak g3r3lmekte. Yani kişiliğimiz aşağılanmakta. Resmi kurumlarda tehdit olarak g3r3lmekteyiz. Bug3n okullarda hala Hıristiyan karşıtı seminerler verilmekte. Herhangi bir hukuki durumda bizimle ilgilenen birimler ter3rle m3cadele şubesinin birimleri. Yani devletin hi3bir alanda bize y3nelik bir temsil alanı bulunmamakta ve hi3 kimse bizimle muhatap olmamakta...(U.ř., İzmir)

Süryani kökenli bir Hıristiyan olan M.İ.E.'de doğup büyüdüğü ve halen yaşadığı Mardin'in kendine has çoğulcu ve hoşgörülü yapısı dolayısıyla toplumsal düzeyde ciddi bir sıkıntı yaşamadığını ifade etmesine karşın, benzer sıkıntılardan bahsederek tarihten gelen önyargıların mağduru olduklarını dile getiriyor:

Son savaşın Yunanlılarla yapılması ya da Kıbrıs çıkartması veya İtalya ile Fransızlarla atışmalar olmuş tarihte. Tabi biz de dinsel olarak bir bağlantımız olduğu için yurtdışındaki ülkelerle bu durumdan kendi nasibimizi almışız. Bu, halkın bilgisizliğinden ve kültürsüzlüğünden kaynaklanıyor. Oysa bizler, yurt olarak vatandaş olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız. Şimdi onun için bazı grupların hakaretlerine maruz kalmışız. Tabi bu sıkıntılar Türkiye'nin genelini teşkil ediyor. Rumlar olsun, Ermeniler olsun, Süryaniler olsun. Bunların yüzünden bir sürü aksilikler gelmiş başlarına. (M.İ.E., Mardin)

Müslüman olmayan azınlıkların yaklaşık bir asırdır asimile edilmeye çalışıldığını belirten C.K., atalarının yüzlerce yıldır yaşadıkları bu topraklarda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmekten şikâyet ediyor ve bütün toplumsal kesimlerin eşit bir şekilde sahiplenebildiği bir ülkenin hayalini kuruyor:

Bu ülkedeki en önemli sorun insanların birbirilerini tanımak istememesi. Başka bir sorun ise herkesin bu topraklara sahip çıkması ve ben senden daha çok bu toprakları hak ediyorum diye ortaya çıkması. Bu, büyük bir sorun teşkil ediyor. Hiç kimse hiç kimseden fazla hak etmiyor bu toprakları. Ne sen benden fazla hak ediyorsun, ne de ben senden fazla. Senin deden de sonuçta Kurtuluş Savaşı'nda çarpışmış, benim dedem de. Benim dedem Kurtuluş Savaşı'na gitti ve geri dönmedi bir daha. Bu topraklar için gitti. Demek ki ben de hak ediyorum, sen de hak ediyorsun.

*İnsanlar bunu kabullenmeli. Hepimiz hak ediyoruz
bu toprakları. (C.K., Hatay)*

C.K.'nın ülkenin bütününe sahip çıkan ve kendisini de bu bütüne ait kılan düşünceleri, diğer Müslüman olmayan azınlıkların düşünceleriyle birlikte değerlendirildiğinde bu azınlık gruplarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını bir üst kimlik olarak benimsedikleri ancak maruz kaldıkları çifte ayrımcılık dolayısıyla derin ve kalıcı bir ötekilik bilinci taşıdıkları söylenebilir. Gerek bu bilinç ve gerekse egemen toplumsal kesimlerin Hıristiyan ve Yahudi azınlıklara yönelik önyargıları, yaşamın gündelik akışı içinde şu veya bu biçimde bir araya gelen bu insanların birbirleriyle sağlıklı ve önyargıları yıkan ilişkiler kurmasını engelliyor. Ancak her şeye karşın Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların mensupları, kaderlerini bu ülkenin kaderi ile birleştiriyor ve yalnızca kendi sorunlarının değil bütün toplumsal sorunların çözüldüğü bir ülkenin özlemini çekiyorlar. Örneğin A.N., yalnızca Ruhban Okulu'nun değil cem evlerinin de serbestçe açılması gerektiğini düşünüyor:

Cem evinin açılması, yani daha doğrusu cem evlerinin tanınması gerekiyor. Tanımak zaten devlete kalmış ya da kalmamış bir şey değil aslında. Çünkü siz bir kilise kurarsınız, bir ibadethane kurarsınız, bunu devlet tanısa da tanımasa da o vardır. Yani inkâr edemezsiniz. Siz bunu inkâr ettikçe o yaşamayacak, ölecek demek değildir. Bu kadar yıl inkâr edilmiş de ne olmuş? Alevilik ölmedi yani. Ama cem evlerinin tanınması siyasi alanda bir güç göstergesi olacaktır. Mesela Alevi köylerine Sünni imamlar göndermek... Bunlara artık izin verilemeyecektir. Bu çok büyük bir özgürlük adıımıdır. Bence olmalı. Onun dışında Fener Rum Patriği tarafından ekümenik sıfatının kullanılması ve Ruhban Okulunun açılması gerekiyor. Ruhban Okulunun açılması konusunda Türkiye'de kâğıt üzerinde anayasal ya da bürokratik hiçbir engel yok. (A.N., İstanbul)

Derin bir dışlanmışlık duygusu içinde yaşamalarına karşın kendilerini bu ülkeye ait hisseden Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların mensupları, daha önce de belirtildiği gibi sadece kendi sorun alanlarıyla sınırlı bir bakış açısı taşıyor ve ülkenin bütün sorun alanlarına karşı samimi bir ilgi gösteriyorlar. Örneğin H.B., toplumsal birlikteliğin ve 85 yıldır dillendirilen ulusal bütünlüğün gönüllülük temelinde ve özgürlük içinde oluşturulabileceğini ifade ederek, her türlü etnik, kültürel ve dini farklılığın anayasal güvence altına alınması gerektiğini belirtiyor:

Dayatılmış bir kimlik aidiyetiyle olmuyor. Oysa başka bir değer yargısıyla, başka bir aidiyet bilinciyle ortaklaşmamız gerekiyor. Yani mutlaka bir aidiyet vereceksek birbirimize, ille de ortaklaşmamız gerekiyorsa, senin, benim, Konya'dakinin ve Kars'takinin ortak özlerini bulmamız gerekiyorsa, bunun gönüllü olması, halkların kendi aralarında, toplumsal kesimlerin kendi aralarında tespit ettiği bir şey olması daha doğal olur. Yoksa şimdi yukarıdan dedi ki; 'siz şunun etrafında toplanın!' O, olmuyorsa olmuyordur yani. Dolayısıyla herkesin kendi alt kimliklerini, dinsel kimliklerini, inanç özgürlüklerini falan yaşamasına izin vermeliyiz. Düşünün, 'Kürt yoktur'dan, TRT'nin Kürtçe televizyonuna getirdik biz bu ülkeyi. Arada elli bin insan öldü. E ne oldu? Yoktu, şimdi var. (H.B., İstanbul)

Hıristiyan ve Yahudi azınlıklar sadece Alevilik ve Kürt sorununa ilişkin olarak değil, ülkede ezici çoğunluğu oluşturan ve başörtüsü sorunu, katsayı problemi vb nedenler dolayısı ile ciddi bir ayrımcılığa maruz kalan Sünni inanç gruplarının problemleriyle de yakından ilgileniyor ve başta başörtüsü yasağı olmak üzere her türlü yasağın kalkması gerektiğini belirtiyorlar. Örnek olarak A.H.'nin düşüncelerini verebiliriz:

Başörtüsüyle ilgili de aslında ben Türkiye’de hizmet alan ya da hizmet veren ayrımının doğru olmadığını düşünüyorum. Eğer Türkiye’de gerçekten yaşayan kadınların en az yüzde 50’si başını örtüyorsa, o zaman sen bu insanlarla ilgili ‘bir dakika, başını örten vatandaş makbul vatandaş değildir’ diyemezsin. Çünkü bu adamlardan çatır çatır vergi toplamayı da biliyorsun. Ona vatandaşlık vermeyi de biliyorsun. Hak ve görevler çok bellidir. Yani devletin görevlerinin ne olduğu ve vatandaşın hakkının neler olduğu. O zaman bu kadın devlet içinde de görev alabilmeli başörtüsüyle. Okula zaten gidebilmeli. Bu saçma sapan bir şey. Ama herhalde buradaki kodlama yine başörtülü kadın. Başörtüsüyle ya da dini inancı sebebiyle ayrımcılık uygulanıyorsa, bu zaten regule etmen gereken alanının başladığı yer. Bizde sürekli bir Rus ideolojisi var: Önce vurma! Bu adamlar, ‘işte yakında terörist bir organizasyona dönüşecekler, dönüşmeden vuralım’. Zira Rusların Afganistan’ı vururken yaptıkları şey de, Türkiye Cumhuriyeti’nin yaptığı şey de çok farklı değil gibi geliyor bana. (A.H., İstanbul)

Hem devletin hem de egemen toplumsal grupların kalıcı olarak ötekileştirdiği Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların buna rağmen kendi cemaatlerinin dar kalıpları içine sıkışmadıkları ve ülke sorunlarıyla yakından ilgilendikleri söylenebilir. Bu azınlık gruplarının mensuplarının özellikle Kürtler ve Aleviler gibi kendi yaşadıklarına benzer sorunlar yaşayan kesimlerle güçlü empatik bağlar geliştirdiği görülüyor. Aynı ayrımcı ve inkârcı politikalara maruz kaldıklarını düşünen bütün bu kesimlerin gerek kimlik haklarına yönelik taleplerinin gerek kendilerini ifade etme biçimlerinin ve gerekse de sorunlara yaklaşımlarının benzerliği, hep bu türden bir *empati*’nin varlığına işaret ediyor.

Görüleceği gibi birincil siyasal ve/veya kültürel kimlik kabulleri, insanların muhatap oldukları siyasal ve toplumsal gerçeklik ile bu

bağlamda ortaya çıkan ayrımcılık olgusuyla kurdukları ilişkileri belirleyen en temel faktör durumundadır. Taşındığı etnik aidiyet, temsil ettiği siyasal, toplumsal ya da kültürel grup ve bu grupların genel nüfus içindeki demografik oranı ne olursa olsun insanlar, taleplerini şekillendiren kimlik kabulleri ile paralel bir ayrımcılık gerçeği ile yüz yüze gelmektedir. Dolayısıyla ülkenin genel nüfusu içindeki en büyük oranı temsil etmesine rağmen Sünni Müslümanlar da tıpkı Hıristiyan azınlıklar gibi ayrımcılık olgusuyla karşılaşmaktan ve inançlarının gereği olarak yaptıkları tercihlerini kamusal alanlarda yaşayamamaktan şikâyetçi olmaktadır. Antalyalı A.Y.'nin dile getirdikleri bu şikâyetlerin kapsamı ve niteliğine dair güzel bir örnektir:

Evet, Türkiye'de hem mahalle baskısı var hem devletin baskısı var. Ben kimliğimden dolayı hem kamusal alanda hem özel alanda her zaman baskıya maruz kaldım. Çocukluğumdan beri bu böyleydi ve bu hala böyle devam etmekte. Baskı hiç bitmedi, belki zaman zaman, işte AK Parti iktidarı gibi sağ iktidarlar döneminde biraz daha kendimizi rahat hissettiğimiz zamanlar olmuştur, ama sonuçta bu baskı her zaman devam etmiştir. En basiti benim dört tane kız kardeşim var. Dördü de başörtülüdür. İşte iki tane baldızım var, eşim başörtülüdür. Eşimle üniversitede tanıştık. Başörtüsünden dolayı çektiği sıkıntıları biliyorum. Stajını zor tamamlayabildi. Pek çok sıkıntılar yaşayarak o staj dönemini tamamlayabildik. Bugün çalışmıyor eşim. Hiç çalışmadı. Niye? Bunlar hep inancından dolayı oluyor. Yani biz inancımızdan dolayı, işe ihtiyacımız olduğu dönemlerde, çok sıkıntılı olduğumuz dönemlerde bile çalışmadık. Eşim çalışmadı. Benim akrabalarım, yakın çevrem bu tip insanlarla dolu. Bu baskı değilse başka ne olabilir ki! (A.Y., Antalya)

Ezici çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede insanların inançlarından ötürü maruz kaldıkları bu ayrımcılığın yalnızca resmi düzeylerde ve uygulamalarda değil, aynı zamanda toplumsal

düzeylelerde ve uygulamalarda da karşılık bulması ilginçtir. Sünni Müslümanların inançlarından ötürü toplumsal düzeyde de ayrımcılığa uğraması ve bir çeşit mahalle baskısı ile karşı karşıya kalması yalnızca temsil ettikleri dünya görüşü ve yaşam tarzları nedeniyle kendilerinin en ideal toplumsal modeli oluşturduğuna inanan ve yine kendilerini resmi ideolojinin tanımladığı kimlikle ifade eden modernist ve dayatmacı bir seçkinci zümrenin varlığına işaret etmektedir. Gerçekten de Sünni Müslümanların büyük bir kısmı maruz kaldıkları bu ayrımcı uygulamaların bu türden bir seçkinci elit nedeniyle olduğuna inanmaktadır. Resmi kimlik anlatısıyla değişik düzeylerde ve değişik parametrelerle ve aşırı bir siyasal-ideolojik bağlılıkla ilişki kuran insanlar, bu resmi kimlik anlatısının dışında kalan ya da kalmak isteyen kesimlere karşı kamusal alanla sınırlı olmayan bir dışlayıcı tavır sergilemektedir. Başörtülü bir kadın olan Antalyalı F.Ş.A.'nın yaşadıkları ayrımcılığın özel hayata kadar sirayet eden bu şekline güzel bir örnek olarak verilebilir:

Ooo, o kaç kere. Yani oturduğum sitede bile başörtülü olduğum için tercih edilmeyenler arasındayım. Sadece başörtülü olduğum için. Bu tabi dışarıda başka alanlarda da oluyor. Mesela bir süre önce Karaoğlan Parkı Caddesinde gidiyorduk. Önümüzde giden bir gurup arkasını döndü ve bize, bir kaç başörtülü bayandık, "defolun gidin İran'a" diye bağırdı. Yani bu aşağılanma, horlanmadır. Geçtiğimiz hafta İstanbul'da doktor olarak çalışan kızım, başörtülü olduğu için, metrobüste oturan bir karı kocanın hakaretine maruz kalmış, sırf başörtülü olduğu için. Aşağılanmış, tabi korkunç bir stres yaşamış. Bunlar bizi eziyor, yani bunlar bizi çok üzüyor. Bunlar bitsin istiyoruz. (F.Ş.A., Antalya)

Görüleceği gibi genel nüfus içindeki demografik oranından bağımsız olarak bütün toplumsal kesimler değişik düzeylerde ve biçimlerde ayrımcılık ile karşı karşıya gelmektedir. Ayrımcılığa uğramanın ya da uğramamanın en temel ölçüsünü, sahip olunan siyasal ve/veya kültürel kimlikler belirlemektedir. Resmi kimlik

anlatisına uygun ve uyumlu hareket eden kesimlerin en azından birincil kimlik kabulleri anlamında bir ayrımcılık yaşamadıkları söylenebilse de bu kesimler de başka özellikleri nedeniyle özel ve/veya kamusal alanlarda ayrımcı uygulamaların mağduru olabilmektedir. Dolayısıyla ayrımcılığın, bir bütün olarak siyasal sistem tarafından üretilen ve bütün toplumsal kesimleri kuşatan bir *devlet refleksi* olduğu söylenebilir. Yine aynı şekilde bu devlet refleksinin ürettiği ayrımcı pratiklerin zamanla toplumu oluşturan farklı kesimlerin birbirlerini hedef almalarına yol açan dışlayıcı ve bir arada yaşama imkânını azaltan bir *toplumsal refleks*e yol açtığı ifade edilebilir.

6. BÖLÜM

GENEL OLARAK ALEVİLİĞE VE ALEVİ AÇILIMINA BAKIŞ

6.1. Nicel Bulgular

Türkiye’deki kimlik tartışmalarının en önemli konularından birini Alevilik oluşturmaktadır. Alevilik, dinsel anlamda Türkiye toplumunun neredeyse tamamını kapsayan Müslümanlık gerçeğinin hiç de sorunsuz olmadığını ve homojen ya da yeknesak bir yapı sunmadığını göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan mübadeleden sonra Müslüman unsuru yüzde 99’a ulaşmış olan Türkiye toplumunun dinsel ve kültürel anlamda önemli bir kesimini oluşturan Aleviler, Osmanlı’dan günümüze kadar devam eden süreç içinde kendi varoluşları için dayanak kılabilceği çok sayıda tarihsel nesnel kimlik unsurları üretmişlerdir. Bu anlamda Alevilerin büyük çoğunluğu kendilerini İslam’ın içinde gördüklerini ve hatta Sünni çoğunluğun kendilerini Müslüman saymıyor olmalarından ötürü muzdarip olduklarını ifade ettikleri halde, Alevilere has bir farklılık duygusu ve iddiası hiçbir zaman eksik olmamıştır. Son zamanlarda, bu farklılığı devlet nezdinde tanımır kılmak ve Alevilik kimliğine anayasal güvence kazandırmak için mücadele eden bazı Alevilik hareketlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Alevilik kimliğinin tanınması yönünde ortaya çıkan bu hareketlerin görece yeni olduğu söylenebilir. Ancak günümüzde kendi farklılıklarını güvence altına almak ve maruz kaldıklarını söyledikleri asimilasyon ya da inkâr politikalarından kurtulmak için mücadele eden Alevilerin, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya sokulmuş olan sekülerleşme programına gönüllü katıldıkları üzerinde yeterince durulmamaktadır. Gerçekten de Alevilik kimliği yalnızca asimilasyon ve inkâr politikalarına maruz kalarak değil, aynı zamanda Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren başlayan ve Alevilerin gönüllü olarak dâhil olduğu yeni bir kültürlenme süreci ile birlikte kendi doğal mecrasından uzaklaşmıştır. Alevilik kimliği bu sekülerleşme politikalarıyla ve Alevilerin bu politikalar içindeki rolüyle birlikte değerlendirilmelidir.

Laiklik, Türkiye’de sadece bir yönetsel ilke olarak değil aynı zamanda bir hayat tarzı ve politik kimlik oluşturmak için de kullanılagelmiştir. Bu hedefler doğrultusunda uygulamaya sokulan laikçi politikalara, Dersim bölgesi hariç, Alevilerin önemli bir kısmının kayda değer bir itirazı olmamıştır. Dersim Alevilerinin itirazının da öyle görünüyor ki dinselliğin dışında başka nedenleri olmuştur. Aynı politikalara maruz kalan Sünni kesimin ise, bu politikaların özellikle dinselliği hedef alan kısmına hiçbir zaman tam olarak katılmadıkları grlmştir. Bu açıdan yer yer bir kimlik olarak benimsenmiş olan laiklik ile Alevilik arasında neredeyse birebir bir özdeşlik oluşurken, bu özdeşliğin Alevi kültürel kimliğine ağır bir maliyeti olmuştur. Diğer yandan Sünni kesim demokratikleşme süreci boyunca laiklikle farklı bir bağ kurmuş ve kendi dini taleplerini ifade etmenin bir yolu olarak demokratik kanalları daha verimli bir biçimde kullanmaya çalışmıştır. Aleviler ile Sünnilerin laikçi politikalar karşısındaki bu farklı tutumları, zaman zaman dillendirilen bir teze de dayanak sağlamıştır. Devletin Sünnileri tercih eden bir din anlayışına sahip olduğu şeklinde dile getirilen bu tez, Alevi inancının mağduriyetine de gerekçe olarak sunulmuştur. Oysa bu tezin önemli bir gerçeği ihmal ettiği görülmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda belirli bir dinsellik biçiminin tercih edilmesi bir yana, yeni benimsenen laiklik politikalarının gereği olarak her türlü dinsellikle mücadele edilmiştir. Dolayısıyla devletin Sünniliği tercih ettiği ve Diyanetin de bu tercihin bir ürünü olduğu tezi, galat-ı meşhur olmaktan öteye geçememektedir. Gerçekten de ilk dönem laiklik uygulamaları her türlü kurumsal veya örgütsel dayanaktan ve liderlik mekanizmasından yoksun bırakarak, dinin gündelik veya toplumsal hayat üzerindeki etkisini alabildiğine azaltmaya, mümkünse yok etmeye çalışmıştır. 1930’lu yıllarda imam-hatip okullarının ve son ilahiyat fakültesinin de kapatılması ve zaten yasadışı olan tekke ve zaviyelerin de iyice azalmasıyla beraber, Cumhuriyetin gelecek kurgusunda dinsel pratiklere hiçbir yer bırakılmamıştır. Vicdanlara bırakılmış din düşüncesi hiç de gizlenmeyen bir ideal olmuştur ve

dine daha fazlası takdir edilmemiştir. Bu tercih Alevileri ve Sünnileri olduğu kadar her türlü İslami anlayışı vuran bir pratiğe yol açmıştır.

Dolayısıyla devletin Aleviliği değil de Sünniliği tercih ettiği şeklinde oluşan algı, her iki kesimin demokratikleşme sürecine verdikleri tepkilerle açıklanabilir. Sünniler demokratik hayatta sürekli dinsellik adına taleplerde bulundular ve demokratik süreci bu doğrultuda değerlendirdiler. Oysa Aleviler, Alevilik adına uzun bir süre boyunca hiçbir talepte bulunmadılar. Bunda Aleviliğin kendisini baskı altında hissediyor olmasının bir payı da olmuş olabilir ama bu durum bir boyutuyla da Kemalizmin Alevilere yapmış olduğu yatırımın yarattığı kimlik özdeşliğiyle ilgilidir. Diğer yandan zaten bir dinsellik iddiası olmayan Alevilerin, kentleşme süreci içinde her türlü dinsellikle bağdaşması oldukça zor olan sol ideolojilerle buluşması da Alevileri dinsel taleplerinden iyice uzaklaştırmıştır. Türkiye'de 12 Eylül'ün solu ezerek yarattığı boşluk ve ardından SSCB'nin yıkılmasıyla dünya genelinde sol ideolojilerin güç kaybetmesi, Alevilerin "kendi farkına" varmalarına neden olmuştur. Bu farkına varış, Aleviliği bir kültürel ve siyasal kimlik olarak yeniden gün yüzüne çıkarmış ve Cumhuriyet döneminden beri Alevilerin ilk defa dinsel taleplerle görünmelerini sağlamıştır.

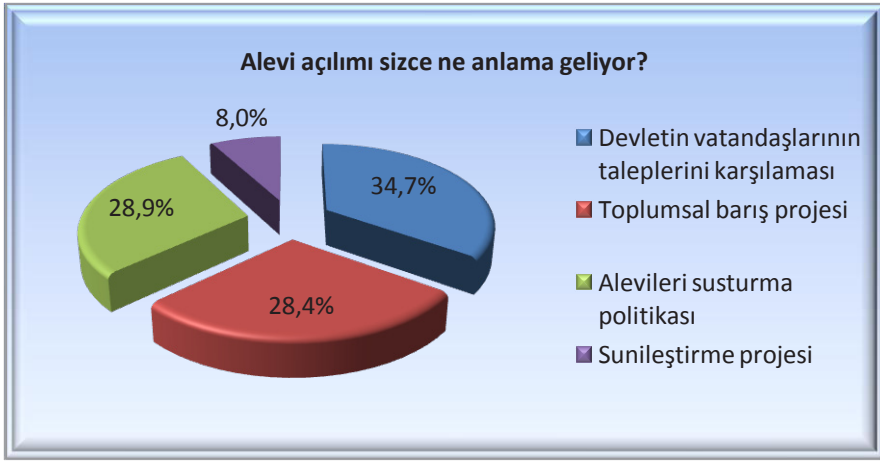
Adeta yeniden uyanan ve dinsel taleplerle görünür olmaya başlayan bu Alevi kimliğinin Sünniliğe dair güçlü bir ötekilik tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. Buna karşılık Sünnilerin büyük çoğunluğunda Aleviliğe yönelik benzer bir ötekilik algısının olmadığı, hatta Sünniliğin ayrı ve bağımsız bir kimlik olarak bile düşünülmediği anket sonuçlarından net bir şekilde görülmektedir. Bu durum zaten çoğunluğu oluşturan Sünnilerin kendilerini özel bir kimlik olarak ifade etmeye gerek duymamalarıyla bir ölçüde açıklanabilir. Buna mukabil Alevilerin baskıyı hisseden taraf oldukları için bu kültürel kimliği daha fazla hissediyor olmaları normal sayılabilir. Diğer yandan anketimize cevap veren Alevilerin hemen hepsi birincil, ikincil ya da üçüncül düzeydeki kimlik algısının içinde bir şekilde Aleviliğe yer vermekte iken; Sünnilerin, üçüncül

dereceden de olsa, yalnızca yüzde 19'luk bir kısmı Sünniliği bir kimlik olarak benimsemektedir. Sünniliği üçüncül dereceden bir kimlik kabulü olarak gören yüzde 19'luk bu değerin, yine de Türkiye'nin genel nüfusu içindeki Alevi sayısına denk düştüğü söylenebilir. Bu yüzde 19'luk kesimin de Alevilerle Sünnilerin iç içe yaşadıkları bölgelerde yoğunlaştıkları görölmektedir. Yoksa diğer bölgelerde Sünniliğin hemen hemen hiç hatırlanmayan bir kültürel özellikten ibaret kaldığı anlaşılmaktadır. Sünniliği benimsemek her halükarda bir Alevi-karşıtlığına yol açmasa da veya Alevileri ötekileştirmeyi gerektirmese de bu rakamsal mütekalibiyet de bir gerçektir. Yine de genel olarak Alevi/Sünni karşıtlığı ekseninde oluşan ayrışmanın Sünni kutbunun oldukça zayıf kalmış olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Sonuç olarak şu an gündemde olan demokratik açılım sürecinin en önemli kısmı Alevileri ilgilendirmektedir. Bu kapsamda Devlet Bakanı Faruk Çelik'in himayesinde ve Dr. Necdet Subaşı'nın koordinatörlüğünde 2009 yılının başında başlatılan çalışmaların bir sonucu olarak Haziran ayında bir dizi çalıştay programı devreye sokulmuştur. Bu çalıştaylarda Alevilikle bir şekilde ilgili olan her kesimden insanın birbiriyle karşılaşması ve görüşünü bir tartışma ortamında ifade etmesi sağlanmıştır. Bu karşılaşma ve tartışmaların sonucunda ortaya çıkacak olan tablo, Hükümetin bu konuda yapacağı çalışmaların yol haritasını oluşturacaktır. Bu yönüyle, çalıştaylar sürecinin Türkiye'de müzmin sorunların çözümlü konusunda başvurulan yeni ve oldukça ilginç bir yöntem olduğu söylenebilir. Söz konusu çalıştaylar doğrudan demokrasi çalışmasının bir örneği olarak da değerlendirilebilir. Bu çalıştaylar veya açılımla ilgili hükümetin aldığı inisiyatif birçok kesimden eleştiri almakla birlikte, başta Aleviler olmak üzere birçok kesim tarafından da ilgi ve takdirle karşılanmaktadır. Ancak bu sürecin hem Hükümet açısından hem de toplumsal barış açısından birçok risk barındırdığı ve farklı algıların oluşmasına yol açtığı da bir gerçektir. Bu nedenle, Alevi açılımının muhtemel gündem maddelerinin halk nezdinde ne tür bir

karşılığı olduğunu test eden sorularla kamuoyundaki bu muhtelif algıların araştırılması büyük bir önem kazanmaktadır.

6.1.1. Alevi Açılımı

Şekil 43. Alevi açılımına ilişkin algı düzeyi

“Alevi açılımı” ile ilgili olarak hükümetin yürütmekte olduğu ve somut olarak çalıştaylar dizisiyle devam eden çalışmalara karşı bir tutum değerlendirmesini içeren bu soruya, ankete katılanların büyük bir kısmının olumlu yaklaştığı görülmektedir. Buna göre Alevi açılımını, “devletin vatandaşların taleplerini karşılaması” şeklinde değerlendirenlerin oranı yüzde 34,7; toplumsal barış projesi olarak görenlerin oranı ise yüzde 28,3 olarak çıkmaktadır. Buna karşılık açılımı olumsuz değerlendiren ve Alevileri susturma projesi olarak görenlerin oranı yüzde 28,9; Sünileştirme projesi olarak görenlerin oranı ise yüzde 8 civarındadır.

Bu noktada Kendini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Alevi hissedenlerin yüzde 60'ının üçüncü seçeneğe daha yakın durdukları, yani açılımın Alevileri susturma projesinin bir parçası olduğu fikrini taşıdığı anlaşılıyor. Ancak Aleviler içerisinde de görece önemli bir kesimin açılımı desteklediği görülüyor. Açılımı vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması ya da toplumsal barış projesi olarak gören

Alevilerin toplam oranı yüzde 25,2'dir. Birincil kültürel kimliğini Müslüman olarak tanımlayanlarınsa yüzde 74,3'ünün bu iki seçenekte toplanmasına karşılık, yüzde 20,8'lik bir kesiminin Alevileri susturma projesinin bir parçası seçeneğine itibar ettiği görülüyor. Birincil kimliğini Türk ve Kürt olarak tanımlayanların ise birbirine çok yakın bir tepki verdikleri görülmektedir.

Tablo 30. Kültürel kimliklerin Alevi açılımına ilişkin algı düzeyi

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Alevi açılımı sizce ne anlama geliyor?					Toplam
	Devletin vatandaşlarının taleplerini karşılaması	Toplumsal barış projesi	Alevileri susturma politikası	Sünnileştirme projesi		
Türk	33,3%	29,2%	29,5%	7,9%	100%	
Müslüman	44,0%	30,3%	20,8%	4,9%	100%	
Kürt	29,0%	30,8%	27,1%	13,1%	100%	
Alevi	12,6%	12,6%	60,0%	14,7%	100%	
Türkiyeli	15,9%	15,9%	56,8%	11,4%	100%	
Diğer	16,7%	20,8%	43,8%	18,8%	100%	
Toplam	34,7%	28,3%	29,0%	7,9%	100%	

Aynı sorunun siyasal kimliklerle ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkan tablo benzer bir kutuplaşmayı yeniden üretmiş oluyor. Buna göre İslamcılar ve milliyetçiler bu projeyi devletin vatandaşın taleplerini karşılamasının bir sonucu olarak görmeye daha yatkınken; Atatürkçüler ve solcular bu sürece kuşkuyla bakma eğilimindedir. Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında ise daha düşük öğrenim düzeylerinin açılımı olumlu buldukları ve bir barış projesi olarak düşündükleri görülürken; daha yüksek öğrenim düzeylerinin konuya çoğunlukla olumsuz yaklaştığı ve açılımı bir Sünnileştirme ya da Alevileri susturma projesi olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

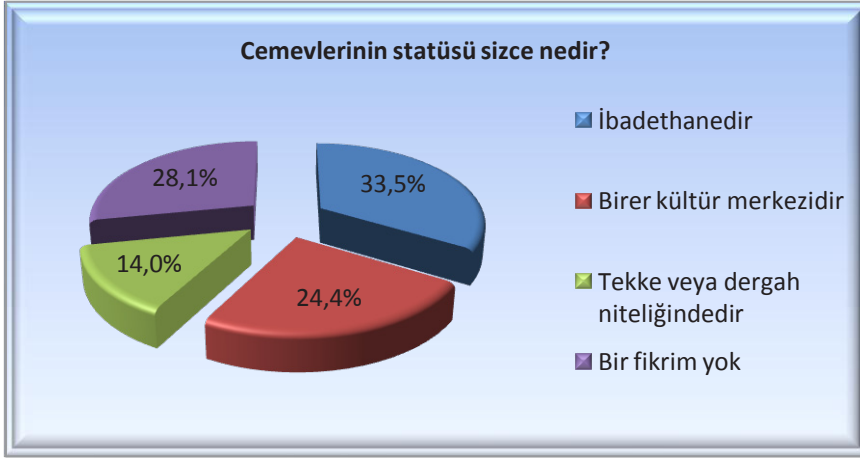
Tablo 31. Siyasal kimliklerin Alevi açılımına ilişkin algı düzeyi

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Alevi açılımı sizce ne anlama geliyor?					Toplam
	Devletin vatandaşlarının taleplerini karşılması	Toplumsal barış projesi	Alevileri susturma politikası	Sünnileştirme projesi		
Demokrat	31,2%	33,9%	25,4%	9,4%	100%	
Milliyetçi	42,7%	24,2%	25,4%	7,7%	100%	
Sağcı	29,0%	36,3%	29,0%	5,7%	100%	
Solcu	26,8%	20,9%	43,1%	9,2%	100%	
Atatürkçü	29,6%	23,7%	35,2%	11,5%	100%	
İslamcı	45,1%	34,8%	19,0%	1,1%	100%	
Diğer	31,2%	24,9%	35,3%	8,7%	100%	
Toplam	34,3%	28,5%	29,1%	8,1%	100%	

Tablo 32. Öğrenim düzeylerine göre Alevi açılımı algısı

Öğrenim durumu	Alevi açılımı sizce ne anlama geliyor?					Toplam
	Devletin vatandaşlarının taleplerini karşılması	Toplumsal barış projesi	Alevileri susturma politikası	Sünnileştirme projesi		
Okuryazar ve Okuryazar değil	43,2%	33,7%	13,7%	9,5%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	38,5%	29,1%	24,2%	8,2%	100%	
Ortaöğretim mezunu	33,1%	27,7%	31,5%	7,8%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	26,9%	26,3%	34,5%	12,3%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	31,4%	27,7%	36,4%	4,5%	100%	
Toplam	34,7%	28,4%	29,0%	8,0%	100%	

6.1.2. Cemevlerinin Statüsü

Şekil 44. Cemevlerinin statüsüne ilişkin toplumsal algılar

Cemevlerinin statüsüne ilişkin yöneltilen soruya ankete katılanların yüzde 33,5'i ibadethane, yüzde 24,4'ü kültür merkezi ve yüzde 14'ü de tekke veya dergâh cevabını vermektedir. Bu dağılım, aslında toplumda cemevleri hakkındaki yaygın kanaatlerin olağan dağılımını yansıtıyor. Bu dağılıma etki eden kültürel kimlik kökenleri de şu şekilde oluşmaktadır. Kendini kültürel kimlik olarak birinci dereceden Alevi olarak tanımlayanların yüzde 73,7'si ibadethane tanımını benimserken, Kürt olarak tanımlayanların yüzde 52,3'ü, Türk olarak tanımlayanların yüzde 32,5'i ve Müslüman olarak tanımlayanların yüzde 23,5'i ibadethane tanımını kabul etmektedir. Bu sonuçlar da en azından Müslümanlık ile Türklük arasındaki kesişmenin büyük ölçüde burada da tekrarlandığını ama cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi hususunda birincil kimliği Müslümanlık olanların hassasiyetinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Birincil derece kültürel kimliğini Müslümanlık olarak ifade edenlerin cemevlerinin statüsünün birer kültür merkezi tekke veya dergâh niteliğinde olduğu fikrine daha yakın durdukları anlaşılıyor. Ancak yine de bu konuda fikrim yok diyenlerin de en fazla birincil kimliği Müslümanlık olanlar arasından çıkması dikkat çekicidir.

Tablo 33. Kültürel kimliklere göre Cemevlerinin statüsü

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Cemevlerinin statüsü sizce nedir?					Toplam
	İbadethanedir	Birer kültür merkezidir	Tekke veya dergâh niteliğindedir	Bir fikrim yok		
Türk	32,5%	23,8%	15,5%	28,2%	100%	
Müslüman	23,5%	29,7%	15,1%	31,7%	100%	
Kürt	52,3%	17,1%	7,2%	23,4%	100%	
Alevi	73,7%	10,1%	0,0%	16,2%	100%	
Türkiyeli	54,9%	25,5%	5,9%	13,7%	100%	
Diğer	51,8%	7,1%	16,1%	25,0%	100%	
Toplam	33,5%	24,4%	14,0%	28,1%	100%	

Aynı soru birincil siyasal kimliğe göre çapraz değerlendirmeye tabi tutulduğunda ortaya çıkan tablo çok daha ilginç olmaktadır. Burada İslamcı olanların sadece yüzde 12,2'sinin cemevlerinin ibadethane tanımını kabul etmesine karşılık, solcu ve diğer kesimler (yüzde 41,8) arasında ibadethane tanımının en yüksek düzeyde benimsendiği görülmektedir. Solcuların yüzde 56,7'si, Atatürkçülerin ise yüzde 38,5'i cemevlerinin ibadethane statüsünde tanınması gerektiğini düşünmektedir. İbadethanenin mahiyeti hususunda derin bir teknik bilgi sahibi oldukları düşünülemeyecek olan bu kesimlerin ibadethane tanımında bu şekilde yoğunlaşması önemlidir. Bu bağlamda çapraz değerlendirmede kurulan ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu ki-kare değerlendirmesinden de anlaşılıyor. Burada kuşkusuz Alevilik ile solculuk ve Atatürkçülük arasındaki kesişmenin tekrarlandığı görülmektedir. Diğer yandan İslamcılar arasında en düşük düzeyde kabul edilen bu tanımın, sağcılar arasında da düşük bir oranda (yüzde 22,8) kabul edildiği ortaya çıkmaktadır. Siyasal kimliğini birincil düzeyde demokratlık olarak ifade edenlerin ise yüzde 37 gibi yüksek sayılabilecek bir oranla ibadethane tanımını benimsedikleri görülmektedir.

Tablo 34. Siyasal kimliklere göre Cemevlerinin statüsü

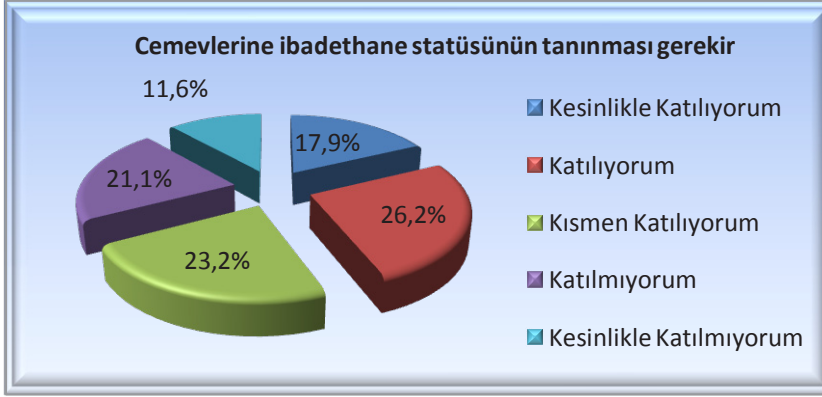
	Cemevlerinin statüsü sizce nedir?					Toplam
		İbadethanedir	Birer kültür merkezidir	Tekke veya dergâh niteliğindedir	Bir fikrim yok	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	37,0%	20,9%	11,5%	30,7%	100%
	Milliyetçi	30,5%	28,6%	16,5%	24,4%	100%
	Sağcı	22,8%	20,6%	21,5%	35,1%	100%
	Solcu	56,7%	26,8%	5,7%	10,8%	100%
	Atatürkçü	38,5%	19,2%	14,8%	27,5%	100%
	İslamcı	12,2%	40,0%	13,2%	34,6%	100%
	Diğer	41,8%	20,9%	10,7%	26,5%	100%
	Toplam	33,7%	24,6%	13,9%	27,7%	100%

Tablo 35. Öğrenim düzeyine göre Cemevlerinin statüsü

	Cemevlerinin statüsü sizce nedir?					Toplam
		İbadethanedir	Birer kültür merkezidir	Tekke veya dergâh niteliğindedir	Bir fikrim yok	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	25,0%	26,8%	6,2%	42,0%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	37,5%	19,2%	15,0%	28,2%	100%
	Ortaöğretim mezunu	31,6%	24,8%	13,3%	30,3%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	29,8%	27,7%	12,8%	29,8%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	34,3%	33,9%	17,3%	14,5%	100%
	Toplam	33,5%	24,4%	14,0%	28,1%	100%

Bu soru okur-yazarlık veya eğitim düzeyi açısından değerlendirildiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıksa bile, birbirine yakın bir dağılımın ortaya çıktığı söylenebilir. Kayda değer tek konu ilköğretim mezunu olanlar arasında cemevlerinin ibadethane statüsünün kabulü noktasında daha büyük bir yoğunlaşmanın (yüzde 37,5) olduğudur.

6.1.3. Cemevlerinin İbadethane Statüsüne Bakış Açısı

Şekil 45. Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin toplumsal algılar

Tablo 36. Kültürel kimliklerin Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin algısı

	Cemevlerine ibadethane statüsünün tanınması gerekir						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kismen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?							
Türk	15,1%	23,0%	24,8%	25,4%	11,7%	100%	
Müslüman	12,1%	29,2%	24,2%	19,8%	14,6%	100%	
Kürt	41,7%	30,6%	13,9%	8,3%	5,6%	100%	
Alevi	58,2%	16,3%	17,3%	7,1%	1,0%	100%	
Türkiyeli	21,6%	41,2%	17,6%	13,7%	5,9%	100%	
Diğer	22,6%	47,2%	13,2%	9,4%	7,5%	100%	
Toplam	17,9%	26,2%	23,2%	21,1%	11,6%	100%	

Cemevlerinin statüsünün ne olduğu sorusu daha önce sorulmuştu. Ortaya çıkan tabloyu daha da detaylandırabilmek için bu soru biraz daha geliştirip yeniden soruldu. Bu yeni soruya verilen cevaplar ekseninde şekillenen tablonun da önceki soruya yakın değerleri yansıttığı görülüyor. Kesinlikle katılıyorum, katılıyorum ve kısmen katılıyorum seçenekleri toplandığında önceki soruya verilen

cevaplara çok yakın bir dağılım ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun kültürel ve siyasal kimliklerle ilişkisi bakımından da benzer dağılımların oluştuğu söylenebilir.

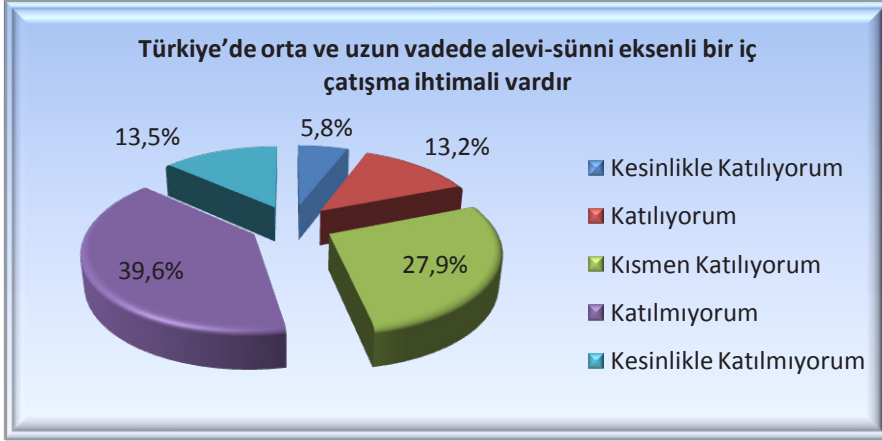
Tablo 37. Siyasal kimliklerin Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin algısı

	Cemevlerine ibadethane statüsünün tanınması gerekir						Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?							
Demokrat	22,7%	23,6%	29,4%	15,2%	9,1%	100%	
Milliyetçi	11,0%	27,6%	23,3%	21,6%	16,6%	100%	
Sağcı	8,3%	21,4%	18,9%	37,9%	13,6%	100%	
Solcu	42,5%	29,4%	12,4%	11,8%	3,9%	100%	
Atatürkçü	22,1%	34,2%	22,4%	16,8%	4,5%	100%	
İslamcı	6,1%	16,8%	24,5%	30,6%	21,9%	100%	
Diğer	21,1%	22,1%	21,1%	22,6%	13,2%	100%	
Toplam	18,2%	25,8%	23,1%	21,2%	11,7%	100%	

Tablo 38. Öğrenim durumlarına göre Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına ilişkin algılar

	Cemevlerine ibadethane statüsünün tanınması gerekir						Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Öğrenim durumu							
Okuryazar ve Okuryazar değil	21,8%	23,8%	26,7%	15,8%	11,9%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	19,5%	32,0%	21,7%	18,0%	8,9%	100%	
Ortaöğretim mezunu	17,7%	22,4%	24,8%	23,4%	11,7%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	13,4%	25,1%	22,5%	24,1%	15,0%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	16,1%	23,4%	21,9%	22,3%	16,4%	100%	
Toplam	17,9%	26,2%	23,2%	21,1%	11,6%	100%	

6.1.4. Alevi-Sünni Çatışması

Şekil 46. Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı

Türkiye’de orta ve uzun vadede Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimali olup olmadığına yönelik soruya göre şekillenen tablo çarpıcı sonuçlar ortaya koyuyor. Ankete katılanların sadece yüzde 5,8’inin böyle bir ihtimalin varlığına kesinlik düzeyinde katıldığı, yüzde 13,5’inin ise bu ihtimalin varlığına yine aynı kesinlik düzeyinde katılmadığı görülüyor. Toplumun yüzde 53,1’i böyle bir iç çatışma ihtimali olmadığına katılırken, yüzde 19’u ise böyle bir ihtimalin olduğuna katılıyor. Yüzde 27,9’luk bir kısım ise orta ve uzun vadede alevi-sünni eksenli bir iç çatışma ihtimalinin varlığına kısmen katıldıkları görülmektedir. Bu ihtimalin varlığına inananların (yüzde 19) kültürel, siyasal ve öğrenim düzeyleri bakımından incelenmesi gerekmektedir. Çatışma ihtimalinin olduğu noktasında en düşük ihtimali görenler, birincil kimliğini Müslüman olarak ifade edenlerdir (yüzde 16,1). Buna mukabil, Alevilerin bu türden bir çatışma ihtimaline daha çok inandıkları söylenebilir. Alevi kimliğini birincil düzeyde ifade edenlerin yüzde 22,7’sinin çatışma ihtimalinin varlığına katılıyor. Bu durum, Alevi kesiminin kendisini ülkedeki çoğunluk karşısında güven içinde hissetmediğinin bir göstergesidir. Fakat çoğunluğu oluşturan kesimin büyük ekseriyetinin böyle bir ihtimale inanmaması büyük ölçüde bir güvence gibi algılanabilir.

Tablo 39. Kültürel kimliklere göre Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı

Türkiye’de orta ve uzun vadede Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimali vardır							Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlıyorsunuz?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	7,0%	13,3%	28,0%	37,3%	14,4%	100%	
Müslüman	4,0%	12,1%	25,8%	44,8%	13,3%	100%	
Kürt	7,5%	11,3%	27,4%	42,5%	11,3%	100%	
Alevi	5,2%	17,5%	38,1%	29,9%	9,3%	100%	
Türkiyeli	7,7%	12,8%	30,8%	38,5%	10,3%	100%	
Diğer	2,0%	17,6%	33,3%	33,3%	13,7%	100%	
Toplam	5,9%	13,1%	27,9%	39,6%	13,5%	100%	

Türkiye’de orta ve uzun vadede Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimali olup olmadığı sorusu birinci derece siyasal kimlikler bağlamında ele alındığında, kendisini İslamcı olarak ifade edenlerin, kültürel kimliğini Müslümanlık olarak ifade edenlere benzer bir biçimde böyle bir ihtimale görece daha az (yüzde 11,5) yer verdikleri görülüyor. Sağcılık kimliğiyle kendisini ifade edenler ise yüzde 14’lük bir oranla, Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimaline en az inanan ikinci kesimi oluşturuyor. Buna karşılık, Atatürkçü (yüzde 22,5), demokrat (yüzde 20,3) ve solcu (yüzde 20,1) olarak kendini ifade edenlerin, çatışma ihtimaline birbirine yakın düzeylerde ve daha çok inandıkları söylenebilir. Burada yine Alevi kimliğiyle Atatürkçü-solcu kimliklerin birbiriyle kesiştiği bir durumun yansımaları görülüyor. Bu durumun kültürel bir kimlik olarak Aleviliğin taşıdığı bir endişeye mi yoksa Atatürkçü ve solcu kesimlerin son zamanlarda sıklıkla eklemeli olduğu yaşam tarzı tartışmasına dayalı bir korku sosyolojisine mi denk düştüğü tartışmaya değer bir konudur. Kanaatimiz siyasal ideolojilerin bu tür korkuları büyük ölçüde ideolojik motivasyonlarla işledikleri yönündedir.

Tablo 40. Siyasal kimliklere göre Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı

Türkiye’de orta ve uzun vadede Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimali vardır							Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Demokrat	6,4%	13,9%	29,9%	36,3%	13,5%	100%	
Milliyetçi	6,4%	11,8%	28,0%	39,1%	14,7%	100%	
Sağcı	5,0%	9,0%	21,5%	47,5%	17,0%	100%	
Solcu	6,7%	13,4%	30,9%	41,6%	7,4%	100%	
Atatürkçü	6,6%	15,9%	27,0%	42,6%	7,8%	100%	
İslamcı	1,0%	10,5%	29,5%	40,5%	18,5%	100%	
Diğer	7,3%	17,3%	26,2%	33,5%	15,7%	100%	
Toplam	5,9%	13,2%	27,8%	39,7%	13,4%	100%	

Tablo 41. Öğrenim durumuna göre Alevi-Sünni eksenli iç çatışma algısı

Türkiye’de orta ve uzun vadede Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimali vardır							Toplam
Öğrenim durumu	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Okuryazar ve Okuryazar değil	6,1%	13,1%	26,3%	42,4%	12,1%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	5,7%	14,1%	25,6%	42,9%	11,7%	100%	
Ortaöğretim mezunu	5,0%	12,5%	31,9%	37,5%	13,1%	100%	
Yükseköğretim (2-3 yıllık)	10,5%	13,3%	22,7%	34,8%	18,8%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	5,7%	12,9%	26,5%	38,7%	16,1%	100%	
Toplam	5,8%	13,2%	27,9%	39,5%	13,5%	100%	

Öğrenim düzeylerinin Türkiye’de orta ve uzun vadede Alevi-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimali görülüp görülmediği hususunda yapılan analiz sonucu anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken, öğrenim düzeyleri bakımından bu önermeye katılımların aynı oranlarda olduğu söylenebilir.

6.2. Nitel Bulgular

Alevi sorununun çözümlü konusunda yürütölen yedi çalıştayın en önemli sonucu Alevilerle Sünniler arasındaki büyük kopukluğun farkına varılması oldu. Her iki kesimden de çalıştaylara katılan insanların birbirleriyle sürdürdükleri diyaloglar, bu tanışmanın ne kadar ciddi bir ihtiyaç olduğunu ortaya çıkardı. Alevi çalıştayının sonucusu üç gün süren yoğun tartışmalardan sonra başladığından çok daha iyi bir noktada bitti. Devlet Bakanı Faruk Çelik, çalıştay sonucunda ortaya çıkan mutabakat noktalarını bütün katılımcıların onayını aldıktan sonra özetledi.

Bu özete göre bazı diyalog gruplarının yapacağı çalışmaların sonucunda belirlenmek üzere Madımak'ın yıkılması ve yerine park yapılması konusunda mutabakata varıldı. Bu konuyla ilgili olarak daha önce Alevi kesimler arasında çok farklı talepler dile getiriliyordu. Madımak'ın müze veya anıt yapılması üzerinde ısrar eden bazı Alevilerin bu konudaki taleplerinin Sivas'taki reel şartlar göz önünde bulundurulduğunda gerçekçilikten uzak olduğu giderek anlaşıldı. Kendisinde Alevi olan sanatçı Arif Sağ'ın bir çalıştay sırasında gündeme getirdiği öneri hem gerçekçiliğe daha yakın hem de sağduyulu bir çözüm olarak karşılık buldu. Bu öneri Madımak otelinin yıkılması ve yerine sadece park yapılması şeklindeydi. Gerçekten de her yılın 2 Temmuz gününde Sivas'ta yapılan Madımak odaklı anma toplantıları bizzat Sivas halkı arasında da bir gerilim kaynağı olmaya başlamıştı. Dolayısıyla bazı Alevi katılımcıların da ifade ettiği gibi bu durum Sivas'a bir anıt veya müze dikmenin her türlü faydasını riske atabilecek bir gerilim davetiyesinden başka bir anlama gelmeyecektir. Esasen artık herkesin şunu anlamaya daha fazla yaklaştığı da görölüyor: Madımak, Alevi ve Sünni kesimler arasında bir nefret duygusu oluşturmak üzere devamı Başbağlar ve Gaziosmanpaşa'da sahneye konan bir dizi provokasyonun sonucuydu. Bu nedenle Madımak'ın, Sünnilerin Alevilere bir saldırısı olarak değil bir provokasyon çabası olarak hatırlanmasını sağlayan ve halkın bu oyuna gelmediğini ifade eden bir dostluk mesajına

dönüştürülmesi gerekmektedir. İşte Madımak'ın mevcut halinden çıkarılarak maneviyatına uygun bir kullanıma açılması kararı Alevi açılımının da en önemli sonuçlarından biridir.

Alevi açılımının önemli tartışma alanlarından birisi de zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi etrafında dönmektedir. Alevilerin büyük çoğunluğu zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin Alevi çocuklarına Sünniliği empoze ettiğinden şikâyetçi olmaktadır. Bu konudaki muhalefetleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne müracaat etmeye kadar gitmiştir. Ancak din eğitiminin tamamen kaldırılmasının zaten din konusunda alabildiğine bilgisiz olan bir toplumda başka sorunlara yol açabileceği öngörülmektedir. İnsanların belli din ve inançlar hakkında bilgisiz olarak yetişmeleri sivil hayatta baş gösterebilecek birçok sorunun kaynağını oluşturabilir. Bazı inanç gruplarına mensup olanların inançlarından kaynaklanan hassasiyetlerine yabancı kalmak arzulanabilecek bir durum değildir. Esasen bütün çağdaş ülkelerde din eğitimi, bir tür inanç coğrafyası işlevini yerine getirmek ve daha ince bir vatandaşlık kültürünün kazandırılması amacıyla önemsenmektedir. Bu tabi ki belli bir dinsel inancı veya kültürü zorunlu olarak empoze etmeyecek şekilde formüle edilebilmelidir. Din eğitimi konusunda Aleviliği daha fazla dikkate alan bir müfredat oluşturulmalıdır. Belli bir anlayışın zorla telkin edilip öğretildiği bir ders olmaktan ziyade içinde hem Alevilik hem Sünnilik hem de Türkiye ve dünyadaki diğer din ve inançlar hakkında bilgiler içeren bir ders niteliğine kavuşturulmalıdır.

Cemevlerinin statüsünün devlet tarafından tanınması ve Alevi kesiminin inanç hizmetlerini karşılayacak şekilde kendilerine bütçeden pay ayrılması da en önemli Alevi taleplerinden birisidir. Alevi çalıştaylarının sonucunda ortaya çıkan raporun vardığı bir sonuca göre bu konu aynı zamanda cemevlerine dede veya hizmet kadrolarının tahsisi ve maaşlarının bu bütçeden verilmesini de içeren bir paket çalışmasını gerektiriyor. Asıl büyük tartışmayı yaratan konulardan biri cemevinin ibadethane sayılıp sayılmaması

hususudur. Anket alışmamızda da daha önce yapılmış başka anket çalışmalarında da ortaya çıktığı gibi Alevilerin belki kendi aralarında en fazla mutabık olduğu konulardan birisi cemevlerinin ibadethane sayılması hususudur. Hatta cemevlerinin ibadethane sayılması hususunu tartışma yapan kesimlere karşı Alevilerin hiçbir Şekilde gizlemedikleri bir tepkileri ve kızgınlıkları da var. Kendilerinin ibadethane saydıkları bir mekânı başkalarının ibadethane saymamalarını bir inanca müdahale olarak görüyorlar. Gerek alıştaylar esnasında gerekse değişik vesilelerle son zamanlarda Alevilerle Sünni kanaat önderleri arasında sürdürülen diyaloglar sonucunda, Sünni kesimin de Alevilerin bu duyarlılığını biraz daha tanımaya başlamış olduğu gözlemlenmektedir. Cemevlerinin camiye alternatif olarak düşünülmesine karşı başlarda yoğun olarak ifade edilen tepkinin yerini bir tanımaya bırakma halinin aldığı gözlemlenebiliyor. Ancak yine de diyaloglar esnasında Aleviliği tanımlama veya onların kendilerini ifadelerine müdahale anlamına gelmeksizin cemevinin ibadethane statüsüne sokulmasının yaratabileceği sosyolojik sorunlar ifade edilmekten geri durulmuyor. Bir dinin tek bir mabedinin olduğu, ayrı bir mabet statüsünün ise dinsel ayrılığı sosyolojik olarak besleyebileceği tezi Sünni kesimden olanların üzerinde durdukları bir konudur. Bu noktada ifade edilen muhalefet, Aleviliği inkâr veya tanımlamadan ziyade böyle bir kabulün Aleviliği İslam-dışı saymak isteyenlerin içini kolaylaştırabileceği endişesiyle ifade edilmektedir.

Aslında bu konudaki daha makul bir zm, isteyen herkesin cemevini istediği gibi görmesi ve devletin bu noktada herhangi bir karar verici pozisyona sahip olmamasıdır. Bu duruma resmi bir statü tanımak gerekmediği gibi cemevinin statüsünü Sünni kesimin de onaylaması gerekmiyor. Cemevi sadece cemevi olarak görülebilir. Ona ayrıca bir başka vasfın eklenmesi gereksiz görüldüğü takdirde birçok sorun kendiliğinden kaybolur. Cemevi, cemevidir, cami de camidir. Devletin bir mekânı ibadethane olarak kabul etmesinin bir anlamı yoktur. Cemevlerini ibadethane saymamak, basitçe Aleviliğin inkârı olarak değerlendirilmemelidir. Burada gerçekten de başka bir

ibadethane talebinin Alevileri İslam'ın dışına çıkarabileceğine dair duyulan bir endişe belirleyici olmaktadır. Burada Aleviliğin dışlanması değil aksine dışarıya çıkmak istemesine karşı sergilenen samimi bir hüznün etkisinden söz edilebilir.

Yine Alevilerin sıklıkla ifade ettikleri önemli konulardan biri de Alevi köylerine cami yaptırılması veya genel olarak camilerin Diyanet veya devlet eliyle yapılmasıdır. Burada Alevilerin kendilerinin de katkı sağladığı vergi paralarının camilere gitmesine karşı sergiledikleri bir itiraz söz konusudur. Gerçekten de herkesten alınan vergilerle devlet Sünni kesime cami yapıyorsa bu diğer inanç gruplarına karşı ciddi bir hak ihlali sayılabilir. Oysa diyalogların sonucunda bu konunun yaygın da olsa yanlış bir bilgiye dayandığı ortaya çıkmış oldu. Bunu bilenler zaten biliyor ama Diyanet İşleri eski başkanlarından Tayyar Altıkulaç çok açık ve somut bilgileri ortaya koyarak devletin hiçbir zaman cami yapmadığını, camilerin arsalarından inşaatına kadar hatta sonraki bütün bakımının tamamen halkın bağışlarına dayandığını açıkladı. Bu kadar yaygın ve büyük yatırımların tamamen halk tarafından finanse edildiğine insanın inanası gelmiyor ama gerçek budur. Alevi köylerine yapılan camilerde bile mutlaka bir halk inisiyatifinin bulunduğunu ortaya koydu Altıkulaç. Devlet, Kocatepe Camii de dâhil olmak üzere hiç cami yaptırmamıştır. Buna rağmen bu kanaatin bir siyasal söyleme dönüşmesi, muhtemelen Diyanet kurumunun halkın yaptırdığı camilere atadığı imamlar dolayısıyla olabilir. Devletin imam atamasını kabul etmesiyle ilgili olarak karşılıklı bir süreç işlemiştir. Bununla devlet, başta yaygınlaşma ihtimalini gördüğü kontrol dışı dini oluşumları kontrol etme ve elinin altında tutma güdüsüyle hareket etmiştir. Süreç 1940'lı yılların sonlarında bizzat CHP'nin yaptığı mütalaalara kadar götürülebilir. Ortalığı kaplamış olan "cahil din adamları"nın dini duyguları istismar ederek devlete karşı bir muhalefeti örgütleme ihtimaline karşı CHP'nin sergilediği savunma refleksi, imam-hatip okullarının ve ilahiyat fakültelerinin tekrar kurulmasını ve camilere devlet imamı atanmasını beraberinde getirmiştir.

Sürecin diğer yanında Diyanet eksenli din hizmetlerine halkın verdiği doğrudan cevap vardır. Halk, devlet hangi amaçla kurmuş olursa olsun Diyanette kendi ihtiyaçlarının asgarisini karşılayabileceği umudunu veya ihtimalini görerek bu camilere sahip çıkmış ve daha fazlasını talep etmiştir. Sonuçta başka amaçlarla kurulmuş olsa da Diyanet halkın demokratik taleplerinin bir sonucu olarak bugünkü noktaya gelmiş ve artık basitçe devletin bir tercihi, kontrol mekanizması veya laikliğin ihlali gibi algılanmaktan çok daha karmaşık bir hal almıştır. Bugün Diyaneti, devletin Sünni anlayışı tercih etmesi veya Sünnilere bir bahşişi olarak görmek yerine onu demokratik katılımın bir sonucu veya aşaması olarak görmek çok daha açıklayıcıdır.

Cumhuriyetin kuruluşundan yakın zamanlara kadar Aleviliğin hiçbir dini talebinin olmadığı gerçeği ile bir arada düşünöldüğünde bugünkü kurumsal din-diyamet görüntüsünün devletin Sünnileri tercihinin değil, halkın farklı taleplerinin bir sonucu olduğu daha net anlaşılır. Alevi dinselliğinin gelişiminin siyasal-sosyolojik bazı dinamiklerine de ayrıca işaret etmek gerekiyor. Alevi çoğunluğunun Türkiye'nin genelinden görece daha fazla olmak üzere kır kökenli olması ve Alevilerin kentleşme sürecine Sünnilerden daha farklı tepkiler vermesi bu çerçevede kaydedilmesi gereken bir konudur. Kente gelen Aleviler uzun süre kent içinde kendi dinselliğini ifade edecek bir kanal bulamadığından seküler bir yaşam tarzına çok kolay uyum sağlamış ve dinsel taleplerden uzak durmuştur. Bu da kentlerde Alevilerin görünür olmasını bir hayli geciktirmiştir. Bu esnada Alevilerin eklemlediği sol veya Kemalist ideolojiler, onları seküler bir hayat tarzına daha da yakınlaştırırken dinsel taleplerden de uzak tutmuştur. Bu bağlamda seksenli yılların sonlarına kadar Alevilerin dinsel taleplerinin kitlesel halde hiçbir şekilde ifade edilmemiş olduğu söylenebilir. Bu zamandan sonra biraz da sol hareketlerin geri çekilmesiyle birlikte dünyadaki kültürel kimliklerin keşi ve tanınma talepleri doğrultusunda Alevilik bir kültürel kimlik olarak canlanmıştır. Bu durum da kente uygun ortamlarda yeni bir kurumsallaşma ihtiyacını doğurmuştur. Daha önce kent ortamlarında

pek alışıldık olmayan cemevleri, giderek kent Aleviliğinin vazgeçilmez kurumlarından biri olarak gelişmiştir. Bazı tarih yazımlarında kökenleri çok daha eskilere götürülse de Alevi-Bektaşî geleneğine isnat edilebilecek kurumsal yapı, dergâh tarzı bir yapılanmadır. Bu yapılar, diğer tarikatlarda olduğu gibi caminin işlevini de görmektedir. Oysa yeni Alevilik söylemi cemevinin dergâh düzeyinden daha öte bir statüye sahip olduğu iddiasını dile getirmeye başlamıştır. Cemevinin bu statü iddiası modern bir gelişmedir. Bir tartışmaya konu olması ve Sünni kesim tarafından kabullenilmekte zorlanılması da bir ölçüde bundan kaynaklanmaktadır. Sonuçta insanların kendi inançlarının sınırlarını çizme hakları tartışılmaz bir şeydir ancak sosyal hayat bir bakıma algılar ve bu algıların yönetiminden ibarettir. İslam'ın içinde kabul edilen bir kesimin caminin dışında başka bir ibadethane iddiası taşınması karşısında verilen refleksi, basitçe bir inanca müdahale olarak değerlendirmek de doğru değildir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu da sonuçta bir algı sorunudur. Algıların karşılıklılığı gözeten yönetimi bir arada yaşama iradesine ve hevesine ne kadar sahip olduğuyula ilgilidir.

İstatistiksel genellemeler aracılığıyla yukarıda ayrıntılı olarak ele aldığımız bu algıların, amaçlı örneklem kapsamında yapılan görüşmelerle detaylandırılması gerekmektedir. Bu detaylar, bir arada yaşama iradesinin hangi düzeyde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu doğrultuda farklı toplumsal kesimden insanlarla yapılan görüşme notlarını aşağıda okumak mümkündür. Bu görüşmelerde genel olarak şu sorular sorulmuştur: Cemevlerinin ibadethane statüsünde açılması Alevilerle-Sünniler arasındaki ilişkileri nasıl etkiler? Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut yapısı, işleyişi ve uygulamadaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin Alevilikle ilişkili boyutları nelerdir?

Bu bağlamda Diyarbakır'da önde gelen İslami cemaatlerden birine mensup ve 35 yaşında Kürt bir mühendis olan A.Ş., cemevlerine ibadethane statüsü verilmesinin Sünnilerle Aleviler arasındaki yakınlığa doğrudan bir katkı sağlamayacağını, ama eğer Alevi kesim

bununla mutlu olacaksa bunun da bir mahsuru olmadığını ifade ediyor. Toplumunu birbirine kaynaştıracak tedbirlerin alınmasını istiyor.

Kendilerini öyle tanımlıyorlarsa, varsın öyle olsunlar, cem evlerine gitsinler. Ama kültürel anlamda farklı çalışmaların yapılması lazım, yani toplumu birbirine yakınlaştırıcı, birbirini anlayıcı nitelikte... O uçurumların giderilmesi lazım. Toplumunu birbirine karşı kışkırtan veya birbirine karşı sert marjinalleşme havasına sokan idari mekanizmalar olmuş. Bazen yerel, yani devletin atadığı bir vali olmuştur. Kişisel anlamdaki inisiyatifleriyle yaptığı şeyler olmuştur, zararlar olmuştur. Bazen bir kaymakamın bazen de bir jandarma komutanının bazen de devletin üst yönetimindeki bürokratik elitlerin yaptığı hatalardan kaynaklı, bazen de devletin temel mantığından kaynaklı şeyler. (A.Ş., Diyarbakır)

Bu ifadelerde karşı tarafı anlama ve taleplerini kabul etmede açık bir yaklaşım söz konusudur. Alevilerin bilhassa devlet tarafından mağdur edildiklerine dair bir kabul ifade ediliyor. Erzurumlu 53 yaşındaki bir Sünni Türk öğretmenin verdiği cevaplar da benzer doğrultudadır. Erzurumlu öğretmen Z.Ş., cemevlerine ibadethane statüsü verilmesinin Sünnilerle Aleviler arasındaki ilişkileri gayet iyi yönde etkileyeceğini düşünüyor. Hatta Alevilerin epey zamandır kendi kültürel anlayışlarından bile çok uzaklaşmış olduklarını ve cemevlerine dönmelerinin hayırlı bir sonuç doğurabileceğini ve onların kendilerini bulmalarına yol açabileceğini ifade ediyor. Bu ifadelerde, Alevileri aslında Sünnilere düşman kılan şeyin Aleviliğin kendisi değil Aleviliğin içine sinmiş olan Alevilik-dışı bazı ideolojiler olduğuna dair yaygın bir anlayışın izleri okunuyor. Üstelik bunu yaparken bir Müslüman olarak birilerinin kendilerine yapmış olduklarıyla karşılaştırmayı da ihmal etmiyor.

Belki cemevleri vasıtasıyla o eski kültürel birikimlerini hatırlayabilirler. Hayırlı bir teşkilat olabilir onlar için. Biz karşımızdaki diğer grupları tanımlamayı bırakmalıyız. Çünkü bizi de başkaları tanımlıyor. İşte “Müslümanlar şöyledir”. Ya Müslümanlar bırakın kendilerini tanımlasın. Onun için, biz nasıl onlara kızırıyorsak, onlar da bize aynı oranda kızıyorlar. Biz onları tanımlamayı bırakalım, onlar kendilerini tanımlasınlar. (Z.Ş., Erzurum)

İstanbul’da yaşayan 30 yaşında bir Sünni Kürt öğretmen olan B.K.’da cemevlerine ibadethane statüsü verilmesinin kendisini bir Sünni olarak veya Müslüman olarak olumsuz etkilemeyeceğini ifade ediyor. Cemevinin bir statüye kavuşturulmasını istiyor ancak cemevinin yine de caminin alternatifi olarak görülmesine karşı çıkıyor

Hani Türkiye’de böyle bir bulanık şey var, tartışma var. Ama zaten cemevi Aleviler için bir ibadethane. Müslümanlar, Sünniler zaten cemevine gitmiyor ki. Müslümanlar için bir alternatif değil. Aleviler de zaten camiye gitmiyor, yani onlar için de cami bir alternatif değil. Anlatabiliyor muyum? Ben böyle bir sakınca olabileceğini düşünmüyorum yani. (B.K., İstanbul)

Sünni kökenli muhafazakârlığın en yoğun olarak yaşandığı şehirlerden biri olduğuna inanılan Konya’da görüştüğümüz M.B.’nin anlattıkları Alevi karşıtı olarak algılanmaya karşı Sünnilerin bir kısmında duyulan tepkiyi çok güzel olarak ifade ediyor. M.B.’nin görüşleri anketimizde de ortaya çıkan bir durumu biraz daha canlı bir şekilde temsil eden bir görüş olarak görülebilir. Kendisini Sünni olarak tanımlama ihtiyacı aslında ancak Alevilik veya Şiilik vurgusuyla karşılaşıldığında söz konusu oluyor. Aksi takdirde Sünnilik unutulmuş bir özellik haline geliyor ki bu da çok doğal bir durum. Genellikle kimlikler bir müdahale veya bir farklılıkla karşılaşıldığında hissedilen özelliklerdir. Konya, genellikle insanın bir Alevi ile kolay kolay hiç karşılaşmadan hayatını rutin olarak

sürdürebildiği yerlerden biridir. O yüzden buradaki Sünnilik hiçbir şekilde vurgulanma ihtiyacı hissedilmeyen, dolayısıyla da ötekisi Alevilik olmayan bir Sünniliktir. M.B. bunu şöyle ifade ediyor:

Yok, ben hiçbir zaman özgürlüklerin bir kopukluk yaratacağına inanmıyorum. Sünni kökenli birisiyim, ama bir Sünni olarak bir Aleviyi kendime düşman olarak algılamıyorum. Farklılıklar olmakla birlikte inançsal anlamda, mezhep olarak kabul ediyorsa, onun da örgütlenebilmesini kabul etmek gerekiyor. Ve ben cemevlerini bir tehdit olarak görmüyorum; aksine Alevilerin de bu ülkenin bir parçası olarak kendilerini görmesinin bir aracı olarak algılamak gerekiyor diye düşünüyorum. (M.B., Konya)

Göçlerle beslenen şehirler olarak Antalya ve Bursa'da durum bir derece farklı olabilir. Ama buralarda da hâkim kültürün Sünnilik olduğu göz önünde bulundurulduğunda bir Sünni'nin Sünniliğini vurgulama ihtiyacı ancak sorulunca ortaya çıkabilen bir durumdur. Örneğin Bursa'da yaşıyan ve sorulduğu için Sünni olduğunu söyleyen bir öğretmenin ifadeleri de oldukça özgürlükçü bir bakış açısına sahip olduğunu gösteriyor.

Şimdi tabi bunu bir de Alevilere sormak lazım. Sanıyorum onlar cemevini bir ibadethane olarak tanımlıyorlar. Şöyle diyeyim: Yani caminin ve kilisenin karşılığı olarak değil de, belki daha çok bir tekkenin, zaviyenin ya da bir dergâhın karşılığı gibi düşünebiliriz cemevlerini. Bir ayrımcılığa sebep olacağını zannetmiyorum. (İ.E., Bursa)

Alevi nüfusunun görece fazla olduğu bir yer olan Antalya'da yaşıyan ve Sünniliğini sorulduğu için ifade eden doktor A.B. de, birlikte yaşamının etiğine referansla aynı anlayışlı yaklaşımı sergilemekten geri durmuyor:

Devlet dışı her sosyal gurup kendi örgütlenmesini yapabilmeli. Eğer Aleviler de böyle bir ihtiyaç duyuyorsa, kendi örgütlenmelerini yapıp kendi inançlarına uygun yaşamalarının, başka insanlara baskıcı bir propaganda uygulamadıkları sürece bir sorun çıkaracağını zannetmiyorum. (A.B. Antalya)

Trabzonlu bir Sünni Türk olan sendikacı M.K da, “cemevlerini tek tipleştirmeden, o cemevlerinin içini nasıl dolduracaklarını o insanlara bırakarak” hareket edilmesinin daha doğru olduğunu söylüyor. Ancak bu konuda yine de tarihsel bilgilere sahip olarak ve geleneğin içindeki sürekliliğe da riayet edilerek hareket edilmesinin önemini vurguluyor. Bu konuda daha önce yapılmış olan bir sürü araştırmanın, raporun var olduğunu söyleyen M.K. yapılacak işlerin öncekileri yok sayarak ilerleme kaydedemeyeceğini ifade ediyor:

Sultan Abdülhamit döneminde yaptırılan araştırmalar var. Alevilikle ilgili son önemli raporlardır. Yani kimsenin çok fazla okuduğunu da zannetmiyorum. Oysa zamanında Türkiye'deki tarikatların, mezheplerin tek tek hepsinin raporlarını istemiş Sultan Abdülhamit. İnsanlar ne düşünüyorlar, ne istiyorlar, durumu nedir, idrakleri nedir? Yani güzel raporlar var. Yani biz iyi bir arka plan çalışması yapmadan, daha önce ne tür adımlar atıldı, bunlara bakmadan, günümüzde hafızayı sıfırlayarak kalkıp şey yapıyoruz; asli çözümlere giriyoruz ve vakit kaybediyoruz. Aslında sorunların daha da giriftleşmesine, daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmesine sebep oluyoruz. (M.K. Trabzon)

Kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan Sivaslı bir öğretmenin ifadelerini de bu noktada kaydetmek ilginç olabilir:

İnsan istediği gibi dinini yaşamalı, ama yani cemevlerinin bir eğitim-kültür vakfı olarak kalması kanaatindeyim ben. Böyle bir ibadethane gibi değil de...

Çünkü ibadethane bellidir, yani camidir. Yani bizim için, İslam dini için camidir. (Y.Y., Sivas)

Sünni kesimden olanlarla yapılan mülakatların büyük çoğunluğunda Alevi sorununu tanıyan, Aleviliğin farklılık taleplerine olumlu karşılık veren, onları İslam içinde görme konusunda hevesli ama kendi farklılıklarından kaynaklı düzenlemelerin yapılmasına karşı da sıcak duran bir yaklaşım açıkça hissediliyor. Bu düşüncelerin, görüşülen kişilerin genellikle belli sivil toplum kuruluşlarına üye ve amaçlı örneklem kapsamında seçilmiş insanlar olduğundan hareketle görece daha vasıfsız kitlelerin düşüncelerini yansıtmıyor olduğu düşünülebilir. Oysa bu amaçlı örneklemin temsil kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda Alevi sorununun çözümüne karşı Sünni kesimde ciddi bir direnişin bulunmadığı, aksine bir hayli olumlu bir yaklaşımın bulunduğu söylenebilir.

Alevi kesimi temsil edenlerle yapılan görüşmeler de yine görece vasıfsız kişilerden ziyade amaçlı örneklem kapsamında tespit edilen kişilerle yapılmıştır. Bu görüşmelerde, Alevi sorununa yaklaşım konusunda genel bir hoşnutsuzluk olduğu ve muhalefet dilinin kaybolmadığı gözlemleniyor. Alevi açılımına dair söylenenlerin lâfzen doğru olsa da özünde samimiyetsiz bulunduğuna dair bir izlenim hemen hissediliyor. Örneğin bir Alevi derneğinin Diyarbakır şube başkanlığını da yapan Türk asıllı bir Alevi olan avukat C.K., Alevilikle ilgili mevcut hükümet politikalarının ardında derin bazı niyetlerin bulunduğunu ifade ediyor:

Son iki yıldır Alevi açılımı altında bir politika ortaya atıldı. Ben şöyle diyebilirim: Bu kendi profilinde bir Alevi yaratma politikasıdır. Bu, Alevilerin ihtiyaçlarına cevap veren bir politika değildir. Devlet Alevilerle barışmak istiyorsa Alevilerin asıl muhatapları vardır, kanaat önderleri... Bunlarla bir kere muhatap olmak zorundadır... Şimdi bizim örgütümüzün yıllardır mücadele ettiği bir şey, yani mücadele amacı vardı. Bu mücadele kapsamında

zorunlu din dersine kesinlikle yer yoktur. Yani bizler, işte efendime söyleyeyim, din kültürü ve ahlak bilgisi dersi içerisinde Aleviliğe yer verilsin istemiyoruz ya da Aleviliğe, işte efendim şöyle şöyle düzenlemeler yapılsın, beş on sayfa yer verilsin, onu da istemiyoruz. Eğer bu devlet laik bir devletse, bu laikliğin de bir gereği vardır. Gereği nedir? Bütünüyle zorunlu olan bu ders seçmeli dahi olmasın. Seçmeli dahi olmasını istemiyoruz. (C.K., Diyarbakır)

Din derslerinin Alevilere yönelik asimilasyon politikalarının en önemli unsurlarından biri olduğu yönündeki düşünce hemen hemen bütün Alevilerin paylaştığı tartışılmaz bir yargı niteliğindedir. Bu konu Alevi siyasal söyleminin de en önemli eleştiri konularından birisidir. İstanbul'da görüştüğümüz 28 yaşındaki Alevi bir Kürt öğretmen de din derslerinde sadece Sünniliğin empoze edildiği düşüncesini ifade ediyor:

Durmadan müfredat değişiyor, işte sürekli kendini yeniliyor. Daha yeni işte Alevilik kavramı din kitaplarına alınmaya başlandı. Bunların hepsinin bir şeyi var, bir bedeli var. Mesela Avrupa'ya gidiyor, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden geliyor, ondan sonra konuluyor. Hani yavaş yavaş değişim var, ama bizim dönemimizde baktığımız zaman Alevilik hakkında hiçbir bilgi yoktu. Mesela kitaplarda veya diğer dinler hakkında sadece işte bir paragrafla geçirdi. Geriye Sünnilik mezhebi üzerine yazılmış bir şey... Evet, Sünnilik empoze ediliyordu. (S.K., İstanbul)

Sünni kesimin, Alevilerin cemevlerine ilişkin taleplerinin, bir çeşit özel statü verilerek kabul edilmesi şeklinde takındıkları olumlu tavrın neredeyse tipik hale geldiği yukarıda ifade edilmişti. Bu tipik görüşler muhtemelen Alevileri tatmin etmeyecek seviyededir. Çünkü Alevilerin büyük çoğunluğu aynı zamanda cemevinin bir ibadethane olarak kabul edilmesini de talep etmektedir. Bunun ne tür komplikasyonları olabildiğine dair görüşleri yukarıda özetlemiştik.

Cemevlerinin tarihsel veya sosyolojik gelişimine dair biri Caferi diğeri Kürt Alevisi iki kişinin görüşleri, konunun gerçekten de o kadar da basit olmadığını gösteriyor. Ankara'da görüştüğümüz ve kendisini Alevi olarak da tanımlayan bir Caferi, cemevleri konusunda Alevi kardeşlerini özlemek istemese de bu iddialarının doğru olmadığını söylemekten kendini alamıyor:

Cem evleri bir ibadethane midir...? Tabii cemevlerine giden arkadaşlar oranının bir ibadethane olduğunu söylüyorlar ve ibadet ettiklerini söylüyorlar. Şimdi siz yanlış yapıyorsunuz demek çok fazla doğru olmaz, ama bana göre değildir. Yani cemevleri bir ibadethane değildir, ama Şöyle de bir perspektif çizelim. Yani ne diyelim, ibadet amaçlı toplanılan bir yer olabilir, ama en azından yapılan Őeylerin çok fazla bir ibadet olduğunu düşünmüyorum. Bence devlet bu tip Şeylere hiç bulaşmamalı. Ben biraz da Alevi kökenli bir vatandaş olduğum için söylüyorum. Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi, bu içi resmileştirip bir sonraki nesilde daha farklı bir düşünce tarzına sebep olur. Alevileri tamamen din dışına itmek gibi bir Şey olur diye düşünmüyorum. Nasıl camileri zaten devlet çok fazla amıyor, yani genelde vatandaş kendi imknlarıyla yapıp, diyanete bağışlıyorsa, cemevleri için de benzer bir durum olabilir. Ama cemevleriyle ilgili biraz daha üzerinde çalışılması gerekiyor. En azından Alevi aydınların, Alevi düşünürlerin, Alevi din adamlarının kendi aralarında bir mutabakata varması gerekiyor bence. Sonra devlet tanısa ne olur, tanımasa ne olur, kendi aralarında bir birlikteliğe vardiktan sonra. Zaten Şu anda ibadethane olarak kullandıklarını söylüyorlar. (.Y. Ankara)

Mersin'de görüştüğümüz Kürt Alevisi D.G. ise cemevlerinin bir ibadethane sayılması gerektiği konusunda Aleviler arasında bir mutabakat olduğunu ifade ettikten sonra cemevlerinin tarihsel kökenlerine dair genellikle pek ifade edilmeyen bir analiz yapıyor ve

bu yapının klasik anlamda bir ibadethane ile bağdaşması zor dekorasyonuna eleştirel bir dikkat çekiyor:

Şimdi bana sorarsanız cem evleri ibadethane olmalıdır. Henüz tam olamamıştır. Çünkü Alevilerin geçmişinde, tarihinde bir cemevi kültürü yoktur. Bir cemevi geleneği yoktur. Cemevi sonradan oluşturulmuş bir dini merkez, dini kurumlaşmadır. Bu yüzden cemevleri henüz ayakları üzerine oturabilmiş, henüz gerçekten işlevsel bir pozisyona gelebilmiş değil. Cemevlerinde bizim de algılayamadığımız, gerçek Alevilerin ya da köklerine bağlı otantik Kızılbaşların da algılayamadığı bazı şeyler bulunmaktadır. Mesela; cemevlerine Atatürk portresi, posterleri asıldı ve bir daha da kalkmaz o. Çünkü bir inanç unsuruna, tapınma unsuruna dönüştürdüğünüz mü bir nesneyi, onu tapınma unsurundan geri çekmek daha zordur. Yani daha zor duruma gelecektir. Mesela bugün cemevlerimizin yüzde sekseninde Atatürk posterleri vardır ve bu artık oranın bir unsuru haline getirilmiştir. Bunu kaldırmanın artık imkânsız hale geldiğini görüyoruz. Oysa Atatürk siyasi bir liderdir. Atatürk'ün inanca alet edilmesi bir inanca malzeme haline getirilmesi hem Aleviler açısından hem devlet açısından sakıncalıdır. (D.G., Mersin)

Mersin'li D.G.'nin Aleviler arasında Atatürk'ün bir inanç unsuru haline gelmiş olmasına dair eleştirisinin tipik olduğunu söylemek tabii ki zordur. Ancak bu yönde bir eğilimin de var olduğunu kaydetmek gerekiyor. Yine D.G., Alevilerin homojen bir yapılanma içinde olmadığına ve bölgesel farklılıklar gösterdiklerine dikkat çekiyor. Örneğin Kızılbaş Kürt Aleviler ile Karadenizli veya Yugoslavya'daki, Arnavutluk'taki Alevilerin hepsi birbirinden farklıdır. Şehirlere doğru göçle birlikte Alevilerin birbirleriyle tanışmaya başladıklarını anlatan D.G. farklı kültürlerden gelen Alevilerin tanışmasının ancak kentlerdeki cemevlerinde mümkün hale gelmiş olduğuna işaret ediyor. Böylece cemevinin işlevi

hakkında önemli bir sosyolojik farkındalığı ortaya koyarken bu tanışmanın ilk anda birbirini yadırgama gibi bir sonuç doğurduğunu da ekliyor. Çünkü bazı inanç farklılıkları, ibadet farklılıkları, tapınma düşüncesindeki farklılıklar, objelerdeki farklılaşmalar bunların bir karmaşa yaşamasına da yol açıyor. D.G.'nin Alevi cemaatinin özellikle birbiriyle veya modern kent hayatıyla karşılaşmaları esnasında yaşadığı tecrübelerle dair anlatımı hem cemevinin hem de genel olarak Aleviliğin sosyolojisi için oldukça ilginç veriler sunuyor. Cemevlerinin kent ortamında nasıl şekillendiği ve köy yerlerindeki cemlerden ne kadar farklılaştığı ile ilgili anlattıkları bir içerden gözlem olarak kayda değerdir:

Mesela Sakar suyu cemaatin üzerine serpinsin mi serpilmesin mi tartışması. Kızlar kolları açık cemevine girsin mi girmesin mi tartışması. Ya da kadın erkek birlikte cem yapsın mı tartışması. Şimdi bizim köylerimizde kadın erkek birlikte cem yapıyordu, ama herkes birbirini tanıyordu, herkes birbirinin akrabası idi ya da etnik olarak da geçmişini, şusununu, busunu, kızını biliyordu. Dolayısıyla cemaattaki insanların birbirleri hakkında kötü düşünceleri pek mümkün olmayabiliyordu. Ama bugün bakıyorsun, bir Karslının bir tarafında Anamurlu diğer tarafında bir Sivasslı. Hiç tanımadığın insanlar. Şimdi bizde, işte secdeye geldiğinzden (biz dar diyoruz) itibaren ister istemez bir kadınla bir erkeğin arka arkaya durması, olumsuz olaylara yol açabiliyor. Ve bunu da tartışıyoruz biz. Yani kadın erkek bir arada cem yapıyor, ama bu bizim köy cemlerine benzemiyor. Bin kişi, iki bin kişi, bazen üç bin kişi bir cemde cemaat olarak bulunuyor. Bu ne kadar sağlıklı, bunu tartışmaya başladık. Şimdi uzatmayayım. Cemevleri ibadethane olmalıdır. Benim görüşüm bu. Çünkü gerçekten bugün cemevlerinin gerçek anlamda bir ibadethane olabildiğine inanmıyorum. İşte bakıyorsun, adam saz kursu veriyor, bilgisayar kursu veriyor, dikiş nakış kursu veriyor.

Ama Kızılbaş inancının ritüelini, yol güzergâhını, işte süreğini anlatan bir eğitim sürecine bir türlü yer verilmiyor. Bir de çeşitli siyasi yapılanmalar sürekli oraya müdahale ediyor. Diyelim ki, çeşitli siyasi örgütler, dernekler vs. kendilerinin arka bahçesine dönüştürme çabası içine giriyor. Bakıyorsunuz yönetimde rant kavgası başlıyor. Ve bugün cemevlerinin işlevi, bana sorarsanız, işte ölü yıkama, kırk yemeği verme veya bazen Muharrem aylarında bir cem yapma gibi işlemlerden öteye gidememiştir. Bu yüzden şunu da söyleyeyim: Cemevlerinin ibadethane olması, Alevileri diğer Müslümanlardan uzaklaştırabilir. Bence bunda bir sakınca da yoktur. Bazıları tabi bunda bir sakınca görüyorlar, ama bence bir inanç kendisini nasıl ifade ediyorsa öyle ifade etmelidir. Zaten Aleviler içinde de bu konuda bir netleşme, bir söz birliği yok. Siz de belki şahit olmuşsunuz ya da duymuşsunuzdur. Alevilerin bir kısmı "biz İslam içiyiz, gerçek İslam biziz" der, bir kısmı "hayır, biz Asya kökenli Türk inancının devamıyız, Şaman inancının devamıyız" der, başka bir kısmı "hayır, biz Zerdüştlüğün ve Orta Asya veya İran kökenli bir inancın devamıyız" der. Bazıları da "biz Anadolu'ya özgü bir yapılanmayız, tamamen İslam dışı bir yapılanmayız" der. Dolayısı ile kim kendisini nasıl ifade ediyorsa, öyledir bana sorarsanız. Yani biz tamamen farklı bir diniz diyen onu öyle yaşayabilir, yaşamalıdır da. Biz İslam içi bir yapılanmayız diyen, onu öyle yaşamalıdır, yaşayabilir yani. (D.G., Mersin)

Görüleceği gibi Alevilik kimliğine ve bu kimlik temelinde yaşanan sorun alanlarının tespitine yönelik başta Aleviler olmak üzere bütün toplumsal kesimler arasında ciddi bir karmaşa bulunmaktadır. Gerçek Aleviliği kimin temsil ettiği, Aleviliğin İslam içinde mi yoksa İslam dışında mı görülmesi gerektiği vb hususlarda canlı bir tartışma süregitmektedir. Ancak yine de Aleviler arasında

7. BÖLÜM

KÜRT SORUNUNA VE DEMOKRATİK AÇILIMA BAKIŞ

7.1. Nicel Bulgular

Kürt sorunu, gerek tarihsel seyri gerekse kapsamı açısından Türkiye'nin en önemli tartışma alanlarından biri olagelmıştır. 19. yüzyılın başlarına kadar götürülebilecek bir geçmişe sahip olan bu sorun, iç politikadan dış politikaya, gündelik yaşam ilişkilerinden siyasal tutumların belirlenmesine, tarihsel bilincin hangi doğrultuda şekilleneceğinden geleceğin inşa edilme biçimine kadar pek çok alanda etkili olmuştur. Günümüz Türkiye'sinin de karşı karşıya bulunduğu en temel sorun alanlarından birini ve belki de en önemlisini oluşturan Kürt sorunu, aynı zamanda hem devlet söyleminde hem de toplumsal düzeyde bulunduğu ya da bulamadığı karşılık(lar) itibarıyla da dramatik görünümünün oluşmasına neden olmuştur.

Kürt sorunu çerçevesinde ortaya çıkan bu dramatik görünümünün iki ana boyut ekseninde şekillendiği söylenebilir. Böyle bir sorunun gerçekten var olup olmadığına yönelik yapılan tartışmalar sorunun ilk boyutunu oluştururken, ikinci boyut sorunun adını koyma ya da onu tanımlama biçimine ilişkindir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevarüs edilen Kürt sorunu, Cumhuriyet tarihi boyunca süren "ontolojik" bir tartışmanın konusu olmuştur. İmparatorluktan ulus devlete evrilme süreci ve bu süreç içinde izlenen türdeş bir kimlik yaratma yönündeki determinist politikalar, kendi farklılığına vurgu yapan her türlü unsurun yok sayılmasını, bastırılmasını ve zaman içinde asimilasyonunu hedefleyen bir "üniter" dil üretmiştir. Bu üniter dilin inşa etmek istediği tümel kimlik içinde kendini konumlandırmayan/konumlandırmak istemeyen Kürtler ise, buna karşı kendi tikelliklerini ve dolayısıyla farklılıklarını öne çıkaran bir muhalefet dili üretmiştir. Kürtlerin bazen yasal bazen yasal olmayan yollarla, ama sürekli olarak sürdürdükleri bu muhalefet en geniş anlamıyla Kürt sorunu olarak kabul edile gelmiştir. Ancak bu

yalnızca sorunun adına ilişkin kamuoyundaki genel bir kabulü yansıtmaktadır. Yoksa sorunun devlet nezdindeki karşılığı uzunca bir süre açık bir inkâr olmuştur. Gerçekten de, Kürt sorunu yakın zamanlara kadar resmi düzeylerde varlığı açıkça inkâr edilen bir sorun olmuştur.

Devlet söyleminde bulunduğu bu karşılık, Kürt sorununun tanımlanma biçimini de doğrudan etkilemiştir. Sorunun etno-politik boyutlarını inkâr eden bu yaklaşım, onu daha çok bölgesel geri kalmışlık, yabancı kışkırtması, feodal ve dinsel toplum yapısının yol açtığı anti-modernist bir hareket vb adlarla tanımlamayı uygun görmüştür.¹⁰ Kürt sorununun devlet söylemindeki bu tanımlanma biçimleri, hâkim toplumsal grupların da soruna bakış açılarını belirleyen en temel ölçü olmuştur. Bir başka deyişle, Kürt sorununun devlet düzeyinde bulunduğu karşılık, bu sorunun toplumsal düzeydeki karşılığını da belirlemiştir. Dolayısıyla Kürt sorunu, uzun bir süre boyunca hem devlet düzeyinde hem de toplumsal düzeyde kendi varoluş gerekçeleriyle mütenasip bir karşılık bulamamıştır.

Ancak 21. yüzyılın değişen koşullarıyla paralel olarak Kürt sorununa bakış açısı da değişmiş ve sorun gerek devlet düzeyinde gerekse toplumsal düzeyde gerçek boyutlarıyla ele alınmaya başlanmıştır. Kürt sorunu, özünde etno-politik bir sorundur. Sorunu, yalnızca bölgesel geri kalmışlığa, yabancı kışkırtmasına ya da feodal ve dinsel toplum yapısının yol açtığı anti-modernist bir harekete indirgemek yanlıcıdır. Ulus devlet anlayışının giderek zayıfladığı ve çoğulcu kimlikler temelinde örgütlenen siyasal organizasyonların ön plana çıkmaya başladığı bu dönemde, Kürt sorunun da kendi otantik anlamıyla ele alınması ve bu doğrultuda bir çözüm arayışı içine girilmesi gerekmektedir. Hükümetin başlattığı demokratik açılım süreci, Kürt sorununun bu doğrultudaki çözümü için uygun bir başlangıç noktası oluşturabilir. Tam da bu esnada, böyle bir başlangıç noktasının kamuoyunda yarattığı/yaratacağı algı farklılıklarının

¹⁰ Kürt sorununun devlet söyleminde bulunduğu konjonktürel karşılıkları inceleyen ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

tespit edilmesi sürecin devamı açısından oldukça büyük bir önem kazanmaktadır.

7.1.1. Demokratik Açılım

Tablo 42. Demokratik açılım konusundaki toplumsal algılar

Son zamanlarda Türkiye’deki en önemli gündem maddesini oluşturan demokratik açılım, toplumda keskin bir ayrışmaya yol açmış görünüyor. Demokratik açılımla ilgili soruya verilen cevaplar, bu ayrışmayı net bir şekilde ortaya koyuyor. Bu cevaplara baktığımızda açılıma ilişkin olarak toplumda 3 ayrı bakış açısının oluştuğunu ve bu üç bakış açısının da birbirine yakın oranlar da bir temsil değeri taşıdığını söyleyebiliriz. Buna göre ankete katılanların yüzde 34,4’ü açılıma kesin olarak karşı çıkarken, yüzde 38’i (27,1+10,9) açılımı bir şekilde desteklemekte ve yüzde 27,7’si (14,7+13) ise nötr davranmaktadır. Dolayısıyla demokratik açılıma destek verenler ile karşı çıkanlar arasında birbirine oldukça yakın değerleri temsil eden bir ayrışmanın oluştuğu görülmektedir. Ancak gerek demokratik açılımı destekleyenlerin oranının nispeten daha yüksek çıkması ve gerekse bu açılıma ilişkin herhangi bir önyargı taşımayan ya da açılımın yapılmasından veya yapılmamasından ötürü herhangi bir rahatsızlık duymayan önemli bir kesimin bulunması, Hükümetin bu açılımı topluma çok iyi bir şekilde

anlatması ve somut adımlar atması, demokratik açılımın toplumda orta ve uzun vadede ciddi bir mutabakat ile karşılanabileceğine işaret sayılabilir.

Tablo 43. Kültürel kimliklerin demokratik açılım konusundaki algısı

Hükümetin başlatmış olduğu demokratik açılım konusunda ne düşünüyorsunuz?							Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye'nin yararı için atılmış önemli bir adım	Türkiye'yi bölecek tehlikeli bir süreç	Hiçbir faydası veya zararı olmayacak sonuç da vermeyecek bir adım	Bir arada kardeşçe yaşamak için başlatılmış bir proje	Bir fikrim yok		
Türk	22,7%	43,0%	14,1%	8,7%	11,5%	100%	
Müslüman	30,8%	26,3%	12,7%	14,7%	15,5%	100%	
Kürt	56,8%	5,4%	18,9%	14,4%	4,5%	100%	
Alevi	27,6%	18,4%	23,5%	8,2%	22,4%	100%	
Türkiyeli	5,9%	51,0%	19,6%	9,8%	13,7%	100%	
Diğer	26,8%	33,9%	23,2%	5,4%	10,7%	100%	
Toplam	27,0%	34,4%	14,7%	10,9%	13,0%	100%	

Demokratik açılımın birincil kültürel kimlik tercihlerine göre oluşan dağılımına baktığımızda, Türklerin yüzde 43 gibi oldukça yüksek sayılabilecek bir oranla bu açılıma karşı çıktıkları, buna mukabil Kürtlerin de yüzde 71,2 (56,8+14,4) gibi çok daha yüksek bir oranla açılımı destekledikleri görülmektedir. 'Türkiye'nin yararı için atılmış önemli bir adım' ve 'Bir arada kardeşçe yaşamak için başlatılmış bir proje' seçenekleri birlikte düşünüldüğünde, kendisini kültürel olarak birinci dereceden Müslüman ve Alevi kabul edenlerin oldukça önemli bir kısmının da bu açılımı desteklediği söylenebilir. Buna göre kendisini birincil kültürel kimliği itibarıyla Müslüman olarak tanımlayanların yüzde 45,5'i, Alevi olarak tanımlayanların ise yüzde 35,8'i bu sürece açıkça destek vermektedir. Buna mukabil birincil kültürel kimliğini Müslümanlık olarak ifade edenlerin yalnızca yüzde 26,3'ü, Alevilik olarak ifade edenlerin ise yüzde 18,4'ü açılım sürecine net bir şekilde karşı çıkmaktadır. Bu oranlar,

kendilerini Türkiyelilik kimliğiyle veya diğer kimlik kategorisi içinde ifade eden gruplar söz konusu olduğunda değişmektedir. Örneğin Türkiyelilik kimliğiyle kendilerini tanımlayanların yarısından fazlası (yüzde 51) açılıma kesin olarak karşı çıkarken, bu kesimin yalnızca yüzde 15,7'si süreci desteklemektedir. Diğer kimlik kategorisi içinde kendisini tanımlayan grupların ise yüzde 33,9'u açılımı uygun bulmakta, yüzde 32,2'si de karşı çıkmaktadır. Bütün bu değerler, demokratik açılımın farklı kültürel yapılar arasında birbirine yakın düzeyde bir sahiplenilme ve reddedilme oranı taşıdığını göstermektedir. Ancak açılım sürecini zararı ya da yararı olmayan bir süreç olarak gören ya da bu sürece ilişkin herhangi bir fikri olmadığını ifade eden kesimlerin varlığı ile birlikte düşünüldüğü zaman, Hükümetin ortaya koyacağı somut adımlar ile destekleyenlerin halihazırdaki yüksek oranının zamanla daha da artabileceği söylenebilir.

Demokratik açılımın birincil siyasal kimlik tecihlerine göre oluşan tablosuna bakıldığında ise ortaya çıkan sonuçların şaşırtıcı olmadığı görülmektedir. Kendisini demokrat, solcu ve İslamcı gibi görece daha evrensel bağlamları olan kimlikler üzerinden tanımlayan insanların süreci büyük bir çoğunlukla desteklediği, buna karşılık milliyetçi, sağcı ve Atatürkçü gibi görece daha yerel bağlamları olan kimliklerle tanımlayanların ise karşı çıktığı görülmektedir. Demokratların yüzde 51,4'ü, solcuların yüzde 42,3'ü ve İslamcılarının yüzde 63,7'si açılım sürecini bir biçimde olumlu bulurken; milliyetçilerin yüzde 47,7'si, sağcılarının yüzde 35,5'i ve Atatürkçülerinin ise yüzde 48,9'u bu süreci kesin olarak reddetmektedir. Ancak açılım sürecini zaten reddebilecekleri öngörülen bu grupların içinde bile küçümsenmeyecek bir kesim sürece destek vermektedir. Milliyetçilerin yüzde 26,2'si, sağcılarının yüzde 37,7'si ve Atatürkçülerinin yüzde 22,5'i açılım sürecini açıkça desteklemektedir. Bu oranların, yukarıda dile getirdiğimiz teze haklılık kazandırdığı söylenebilir. Gerçekten de şu aşamada toplumda derin ve keskin bir ayrışmaya yol açmış gibi görünen açılım süreci, zaman içinde giderek büyüyen ve bütün toplumsal kesimleri kapsayan bir

desteklenme/onaylanma profiline ulaşabilmesi için Hükümetin bu konuyla ilgili çalışmalarını geliştirmesi gereklidir.

Tablo 44. Siyasal kimliklerin demokratik açılım konusundaki algısı

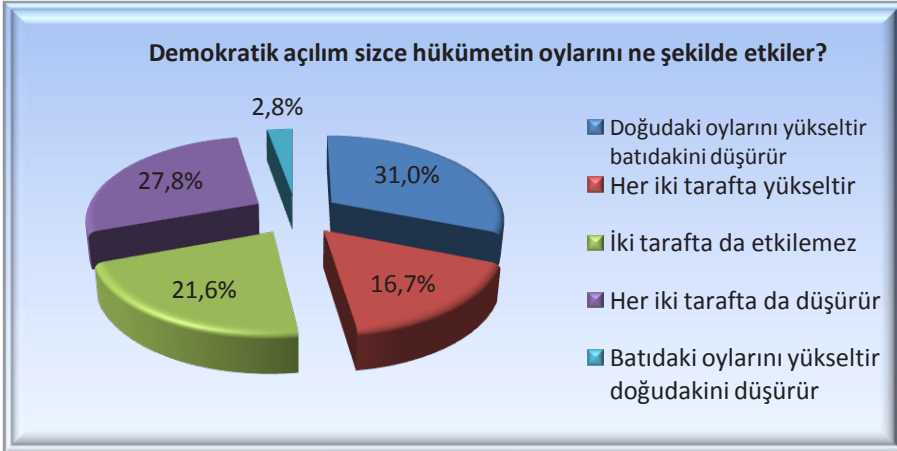
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Hükümetin başlatmış olduğu demokratik açılım konusunda ne düşünüyorsunuz?						Toplam
	Türkiye'nin yararı için atılmış önemli bir adım	Türkiye'yi bölecek tehlikeli bir süreç	Hiçbir faydası veya zararı olmayacak sonuç da vermeyecek bir adım	Bir arada kardeşçe yaşamak için başlatılmış bir proje	Bir fikrim yok		
Demokrat	39,3%	20,0%	13,7%	12,1%	15,0%	100%	
Milliyetçi	17,2%	47,7%	15,5%	9,0%	10,5%	100%	
Sağcı	25,9%	35,5%	15,4%	11,8%	11,4%	100%	
Solcu	32,7%	27,6%	20,5%	9,6%	9,6%	100%	
Atatürkçü	14,8%	48,9%	11,5%	7,7%	17,0%	100%	
İslamcı	43,1%	14,2%	10,8%	20,6%	11,3%	100%	
Diğer	23,9%	39,6%	18,8%	6,6%	11,2%	100%	
Toplam	27,1%	34,8%	14,6%	10,7%	12,8%	100%	

Öğrenim durumlarına göre oluşan demokratik açılım tablosu ise eşit bir dağılım ortaya koymaktadır. Bütün öğrenim düzeyleri arasında birbirine yakın sayılabilecek destek ya da karşı çıkma oranları görülmektedir. Ancak burada önemli bir noktanın vurgulanması gerekmektedir: Öğrenim seviyesi arttıkça açılıma karşı çıkanların sayısı da artmaktadır. Öğrenim seviyesi arttıkça açılıma karşı çıkanların sayısının da artması, birçok başka faktörün yanın da esas olarak ideolojik kaygılarla sürecin değerlendirilmesine bağlanabilir.

Tablo 45. Öğrenim düzeylerine göre demokratik açılım

		Hükümetin başlatmış olduğu demokratik açılım konusunda ne düşünüyorsunuz?					Toplam
Öğrenim durumu		Türkiye'nin yararı için atılmış önemli bir adım	Türkiye'yi bölecek tehlikeli bir süreç	Hiçbir faydası veya zararı olmayacak sonuç da vermeyecek bir	Bir arada kardeşçe yaşamak için başlatılmış bir proje	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	32,1%	13,4%	14,3%	13,4%	26,8%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	25,3%	32,7%	12,3%	12,6%	17,1%	100%
	Ortaöğretim mezunu	27,8%	35,6%	15,7%	10,3%	10,6%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	30,9%	40,8%	13,1%	7,3%	7,9%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	24,6%	39,8%	19,0%	9,5%	7,0%	100%
Toplam		27,0%	34,4%	14,7%	10,9%	13,0%	100%

7.1.2. Demokratik Açılımın Siyasal Etkisi

Şekil 47. Demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi

Demokratik açılımın hükümetin oylarını ne şekilde etkileyeceğine ilişkin soruya verilen cevaplar, seçenekler arasında eşit bir dağılım

tablosu oluşturmaktadır. Buna göre demokratik açılımın hükümetin oy oranlarını hem Doğu'da hem de Batı'da düşüreceğini ifade edenlerin toplam oranı yüzde 27,8 iken, her iki tarafta da artıracığını belirtenlerin oranı yüzde 16,7 olarak çıkmaktadır. Ne Doğu'da ne de Batı'da hükümetin oy oranlarının bu süreçten etkilenmeyeceğini söyleyenlerin oranı ise yüzde 21,6'dır. Bu açılımın muhatabı ve bir tarafı olarak görülen Doğu'da hükümetin oy oranlarının artacağını, buna karşılık Batı'da ise azalacağını söyleyenler yüzde 31 gibi görece yüksek bir değeri temsil etmektedir. Hükümetin Batıdaki oylarının yükseleceğini, Doğudakilerin ise azalacağını söyleyenlerin oranı da yüzde 2,8 olarak çıkmaktadır. Bu oranlar, hükümetin bu süreçten ne kadar zararlı ya da karlı çıkacağına ilişkin karşılaştırma yapabilecek sağlıklı veriler sunmamakla birlikte, kamuoyunda yaygın olarak dile getirilen hükümetin oylarının düşeceği yönündeki tezi de açık bir şekilde desteklememektedir. Her ne kadar hükümetin her iki tarafta da oy kaybına uğrayacağını ifade edenlerin görece yüksek bir değeri temsil ettiği görülse de, hükümetin oylarını yükselteceğini ya da en azından etkilenmeyeceğini söyleyenlerin toplam oranı daha yüksek çıkmaktadır.

Tablo 46. Kültürel kimliklere göre demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi

	Demokratik açılım sizce hükümetin oylarını ne şekilde etkiler?						Toplam
		Doğudaki oylarını yükseltir batıdakini düşürür	Her iki tarafta yükseltir	İki tarafta da etkilemez	Her iki tarafta da düşürür	Batıdaki oylarını yükseltir doğudakini düşürür	
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	30,5%	13,6%	21,5%	31,2%	3,1%	100%
	Müslüman	31,5%	20,2%	22,6%	23,1%	2,6%	100%
	Kürt	31,8%	27,3%	27,3%	12,7%	0,9%	100%
	Alevi	37,4%	14,1%	16,2%	29,3%	3,0%	100%
	Türkiyeli	20,8%	20,8%	14,6%	39,6%	4,2%	100%
	Diğer	32,7%	14,5%	16,4%	36,4%	0,0%	100%
Toplam	31,1%	16,7%	21,6%	27,8%	2,8%	100%	

Bu sorunun birinci derece kültürel kimliklere göre oluşan dağılımına bakıldığında, Türklerin yüzde 31,2'sinin, Müslümanların

yüzde 23,1'unun, Kürtlerin yüzde 12,7'sinin, Alevilerin yüzde 29, 3'ünün ve Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenlerin de yüzde 39, 6'sının hükümetin her iki tarafta da oy kaybedeceğini düşündüğü görülmektedir. Buna karşılık yine birinci derece kültürel kimliklere göre hükümetin bu süreçten oylarını artırarak ya da en azından etkilenmeden çıkacağını ifade edenlerin toplam oranı, Türklere yüzde 35,1; Müslümanlarda yüzde 42,8; Kürtlerde yüzde 54,6; Alevilerde yüzde 30,3 ve Türkiyeli kimliğiyle cevap verenlerde ise yüzde 35,4 olarak çıkmaktadır. Diğer seçeneklere verilen cevapları dışarıda bırakarak, yalnızca bu değerler üzerinden bir tahminde bulunmak gerekirse, sürecin hükümetin oylarını azaltmaktan çok artıracağını ya da en azından koruyacağını söylemek mümkündür.

Bu soru siyasal kimliklerle ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde, temsil edilen siyasal kimliklerin ideolojik bağlarıyla doğru orantılı oranların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre demokrat, solcu ve İslamcı gibi görece daha evrensel bağlamlara sahip kimliklerle kendilerini ifade edenlerin daha büyük bir kısmı sürecin hükümetin oy oranlarını artıracağını ya da en azından düşürmeyeceğini belirtmektedir. Buna karşılık, milliyetçi ve Atatürkçü gibi görece daha yerel bağlamlara sahip olan kimliklerle kendilerini ifade edenler ise hükümetin bu süreçten oy kaybederek çıkacağına daha çok inanmaktadır. Ancak tıpkı milliyetçilik ve Atatürkçülük gibi görece daha yerel bir bağlamsal referansa sahip olan sağcılık kimliği ile kendini ifade edenlerin büyük bir kısmı da hükümetin oy oranlarının artacağını ya da en azından etkilenmeyeceğini düşünmektedir. Sağcılık kimliğinin gösterdiği bu sapma dışında bu oranların siyasal yelpazedeki dağılımı doğru olarak yansıttığı söylenebilir.

Tablo 47. Siyasal kimliklere göre demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi

	Demokratik açılım sizce hükümetin oylarını ne şekilde etkiler?						Toplam
		Doğudaki oylarını yükseltir batıdaki düşürür	Her iki tarafta yükseltir	İki tarafta da etkilemez	Her iki tarafta da düşürür	Batıdaki oylarını yükseltir doğudakini düşürür	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	30,0%	24,6%	21,8%	20,1%	3,4%	100%
	Milliyetçi	31,0%	10,9%	19,4%	35,5%	3,2%	100%
	Sağcı	28,1%	18,8%	23,7%	27,7%	1,8%	100%
	Solcu	40,6%	16,8%	20,6%	20,0%	1,9%	100%
	Atatürkçü	29,9%	11,3%	18,3%	37,7%	2,8%	100%
	İslamcı	27,2%	26,7%	26,2%	16,8%	3,0%	100%
	Diğer	34,7%	9,3%	26,4%	26,9%	2,6%	100%
Toplam	31,0%	16,8%	21,7%	27,8%	2,9%	100%	

Son olarak bu sorunun öğrenim durumuna göre oluşan tablo incelendiğinde, ($P > 0,05$ olduğundan) analiz anlamlı çıkmamaktadır. Bütün öğrenim düzeylerinin açılım sürecinin hükümetin oy oranlarında yaratacağı sonuçlara ilişkin olarak benzer oranları tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 48. Öğrenim düzeylerine göre demokratik açılımın hükümetin oylarına etkisi

	Demokratik açılım sizce hükümetin oylarını ne şekilde etkiler?						Toplam
		Doğudaki oylarını yükseltir batıdaki düşürür	Her iki tarafta yükseltir	İki tarafta da etkilemez	Her iki tarafta da düşürür	Batıdaki oylarını yükseltir doğudakini düşürür	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	29,8%	25,0%	17,3%	24,0%	3,8%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	28,2%	17,0%	23,6%	28,5%	2,7%	100%
	Ortaöğretim mezunu	32,0%	16,0%	21,8%	27,2%	3,0%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	33,3%	12,7%	20,6%	30,2%	3,2%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	34,0%	18,1%	18,1%	27,7%	2,1%	100%
Toplam	31,0%	16,8%	21,6%	27,8%	2,8%	100%	

7.1.3. Çok Dilli ve Kültürlü Yayıncılık

Şekil 48. TRT 6 ile ilgili toplumsal düşünceler

Türkiye’de uzun yıllar boyunca bir tabu olarak görülen ve gerek özel gerek kamusal alanlarda kullanımı doğrudan ya da dolaylı yollarla yasaklanan Kürtçenin, resmi devlet televizyonu olan TRT aracılığıyla kesintisiz yayın hayatına başlaması önemli sayılabilecek toplumsal reaksiyonlara yol açmamış olmakla birlikte, üniter yapının bozulabileceğinden endişe eden bazı çevreleri tedirginliğe sevk etmişe benziyor. TRT 6 ile başlatılan bu çok dilli ve kültürlü yayıncılığa ilişkin soruya verilen cevaplar bu tedirginliği net bir şekilde yansıtıyor. Buna göre ankete katılanların yüzde 39,4’ü çok dilli ve kültürlü yayıncılığı desteklediğini belirtirken, yüzde 37,4’ü buna karşı çıktığını ve yüzde 10,4’ü ise ihtiyatla yaklaştığını belirtmektedir. Konuya ilişkin fikir belirtmeyen yüzde 12,8’lik kısmı dışarıda bırakarak düşündüğümüzde bu oranların eşit bir dağılımı yansıttığı söylenebilir. Ancak TRT 6’nın önemli ölçüde desteklediği şeklindeki yaygın kamuoyu kanaatinin aksine hükümetin bu doğrultudaki politikalarından rahatsız olan ya da en azından bu süreci ihtiyatla takip ettiğini belirten kesimler de önemli bir oranı temsil etmektedir. Bu da TRT 6’nın her ne kadar kurulduğu günden beri büyük bir toplumsal tepkinin hedefi haline gelmemiş olsa da, bazı çevreler tarafından dikkatli bir şekilde ve adeta sessiz bir iç tepkiyle izlendiğini göstermektedir.

Tablo 49. Kültürel kimliklerin TRT 6 ile ilgili düşünceleri

	Devletin TRT 6 ile başlattığı çok dilli ve kültürlü yayıncılık hakkında ne düşünüyorsunuz?					Toplam
		Olumlu buluyorum	Olumsuz buluyorum	İhtiyatla karşılıyorum	Bir fikrim yok	
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	33,3%	43,3%	11,0%	12,5%	100%
	Müslüman	44,6%	30,8%	9,8%	14,8%	100%
	Kürt	51,4%	26,6%	14,7%	7,3%	100%
	Alevi	50,5%	33,3%	5,1%	11,1%	100%
	Türkiyeli	43,1%	43,1%	9,8%	3,9%	100%
	Diğer	49,1%	25,5%	9,1%	16,4%	100%
	Toplam	39,3%	37,4%	10,4%	12,8%	100%

Çok dilli ve kültürlü yayıncılık ile birincil derece kültürel kimlikler arasındaki ilişkiyi gösteren tablodan, söz konusu çevrelerin kimlere ya da hangi gruplara tekabül ettiği incelenebilir. Buna göre, TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılığı olumsuz bulanlar arasında en yüksek oranı birinci derece kültürel kimlik olarak Türkler (yüzde 43,3) temsil ederken, bunu sırasıyla, Türkiyelilik kimliği (yüzde 43,1), Aleviler (yüzde 33,3), Müslümanlar (yüzde 30,8), Kürtler (yüzde 26,6) ve diğer kategorisi (yüzde 25,5) izlemektedir. Çok dilli ve kültürlü yayıncılığı en olumlu bulan kesimler ise yine birinci derece kültürel kimlikler olarak şöyle sıralanmaktadır: Kürtler (yüzde 51,4), Aleviler (yüzde 50,5), diğer kategorisi (yüzde 49,1), Müslümanlar (yüzde 44,6), Türkiyelilik kimliği (yüzde 43,1) ve Türkler (yüzde 33,3). Bu sonuçlar, birincil düzeydeki kültürel kimliğini Türk olarak tanımlayanların önemli bir kısmının çok dilli ve kültürlü yayıncılığa karşı çıktığını göstermektedir. Bu karşı çıkış, üniter devlet yapısının bozulacağına ilişkin olarak söz konusu kesimin duyduğu tedirginlikle bir ölçüde açıklanabilir. Ancak Kürtlerin yüzde 26,6 gibi görece önemli bir kısmının da TRT 6'ya karşı çıkması ilginç bir durum oluşturmaktadır. Anadillerinin önündeki yasağın kalkması ve hatta devlet eliyle Kürtçe bir televizyon kurulması Kürtlerin bir kısmı tarafından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak TRT 6'yı olumsuz bulduğunu ifade eden Kürtlerin, bu olumsuzluğu

neye bağladıklarını bu verilerden hareketle anlamak güçtür. Fakat yine de bu Kürtlerin bir kısmının, Kürtçe bir televizyon kurulmasına değil, bu televizyonun devlet eliyle siyasal ve ideolojik amaçlarla kullanılacağına ilişkin bir kaygıyla böyle bir tepki verdikleri söylenebilir.

Tablo 50. Siyasal kimliklerin TRT 6 ile ilgili düşünceleri

	Devletin TRT 6 ile başlattığı çok dilli ve kültürlü yayıncılık hakkında ne düşünüyorsunuz?				Toplam	
		Olumlu buluyorum	Olumsuz buluyorum	İhtiyatla karşılıyorum		Bir fikrim yok
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	53,4%	21,7%	12,1%	12,7%	100%
	Milliyetçi	30,3%	50,9%	9,0%	9,8%	100%
	Sağcı	38,4%	43,2%	9,6%	8,7%	100%
	Solcu	44,6%	38,9%	8,9%	7,6%	100%
	Atatürkçü	27,5%	44,4%	9,0%	19,1%	100%
	İslamcı	49,0%	19,1%	13,2%	18,6%	100%
	Diğer	34,2%	43,9%	11,7%	10,2%	100%
	Toplam	39,2%	37,7%	10,4%	12,7%	100%

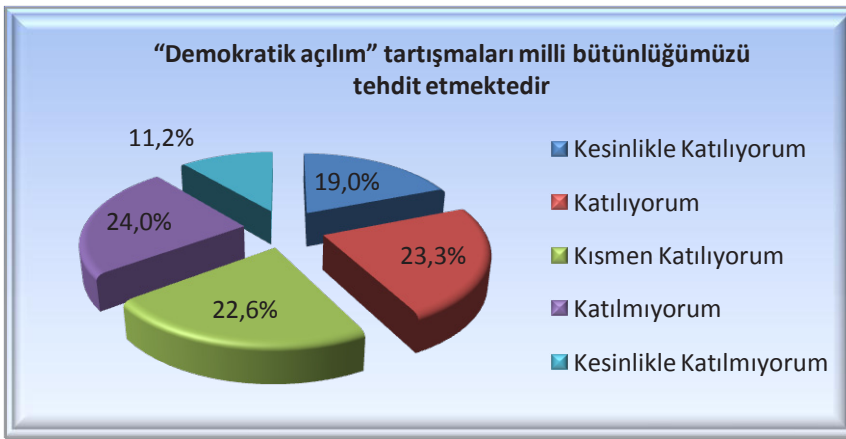
Bu sorunun birincil siyasal kimlikler bağlamında ortaya çıkan dağılımına bakıldığında, demokrat, solcu ve İslamcı kesimler tarafından oldukça yüksek oranlarda olumlu bulunduğu, buna mukabil milliyetçi, sağcı ve Atatürkçü kesimler tarafından daha çok olumsuz bulunduğu görülmektedir. Bu sonuçların, söz konusu siyasal kimliklerin ideolojik bağlamlarıyla ya da siyasal yelpazedeki konumlarıyla orantılı bir profil sergilediklerini söylemek mümkündür. Çünkü demokrat, solcu ve İslamcı siyasal kimlikler, ideolojik bağlamları gereği evrensel ve çoğulcu yapıları öngörürken, milliyetçi, sağcı ve Atatürkçü siyasal kimlikler, daha yerel ve üniter yapıları savunurlar. Bu açıdan bakıldığında, ortaya çıkan tablonun gerçeğe en yakın değerleri yansıttığı ifade edilebilir.

Tablo 51. Öğrenim düzeylerine göre TRT 6 ile ilgili düşünceler

		Devletin TRT 6 ile başlattığı çok dilli ve kültürlü yayıncılık hakkında ne düşünüyorsunuz?				Toplam
		Olumlu buluyorum	Olumsuz buluyorum	İhtiyatla karşılıyorum	Bir fikrim yok	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	48,2%	20,5%	10,7%	20,5%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	38,3%	35,8%	10,1%	15,9%	100%
	Ortaöğretim mezunu	36,8%	41,3%	10,1%	11,8%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	40,3%	38,7%	13,6%	7,3%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	45,4%	36,3%	9,9%	8,5%	100%
Toplam		39,3%	37,4%	10,4%	12,8%	100%

Çok dilli ve kültürlü yayıncılığa ilişkin cevap verenlerin öğrenim düzeylerine göre oluşturulan tablo incelendiğinde; en fazla olumlu bulanların okuryazar-okuryazar olmayanlar (yüzde 48,2) ile fakülte ve lisansüstü mezunu olanlar (yüzde 45,4) olduğu görülüyor. En fazla olumsuz olarak değerlendirenler ise ortaöğretim mezunu olanlardır (yüzde 41,3).

7.1.4. Demokratik Açılım ve Milli Bütünlük

Şekil 49. Demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi

Demokratik açılımın Türkiye'nin milli bütünlüğünü tehdit edip etmediği yönündeki soruya verilen cevaplar, açılım sürecinin yol açtığı tedirginliği de gözler önüne sermektedir. Ankete katılanların yüzde 42,3'ü demokratik açılım sürecinin Türkiye'nin milli bütünlüğünü tehdit ettiğine inanmaktadır. Demokratik açılım sürecinin milli bütünlüğü tehdit etmediğini düşünenlerin toplam oranı yüzde 35,2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısmen inananların oranı ise yüzde 22,6'dır. Demokratik açılım sürecinin milli bütünlüğe zarar vereceğine inananların oranı, bu sürecin milli bütünlük açısından herhangi bir olumsuzluğa yol açmayacağına inananların oranından görece biraz fazla olduğu görülmektedir.

Bu sorunun birincil derece kültürel kimlikler bağlamında oluşan dağılımına bakıldığında ise, Türklerin neredeyse yarısının (yüzde 49,7), Müslümanların yüzde 35,8'inin, Kürtlerin yüzde 18,4'ünün, Alevilerin yüzde 31,6'sının, Türkiyeli kimliğini ifade edenlerin yüzde 47,9'unun ve diğer kategorisinde bulunanların yüzde 42,3'ünün açılım sürecine karşı çıktığı görülmektedir. Bu oranlar demokratik açılım sürecinin Kültürel kimlik bakımından Türk, Türkiyeli ve diğer kategorisinde bulunan gruplar arasında bir tedirginliğe yol açtığını göstermektedir. Kürtler arasındaki tedirginlik oranı görece daha düşük bir noktadadır. Kürtlerin büyük bir kısmı ise demokratik açılım sürecinin milli bütünlüğe zarar değil, yarar getireceğini düşünmektedir (yüzde 67,9).

Tablo 52. Kültürel kimliklere göre demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi

“Demokratik açılım” tartışmaları milli bütünlüğümüzü tehdit etmektedir							Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	24,1%	25,6%	22,6%	21,4%	6,3%	100%	
Müslüman	12,8%	22,7%	22,5%	27,7%	14,3%	100%	
Kürt	8,3%	10,1%	13,8%	33,0%	34,9%	100%	
Alevi	12,2%	19,4%	29,6%	20,4%	18,4%	100%	
Türkiyeli	33,3%	13,7%	27,5%	17,6%	7,8%	100%	
Diğer	15,4%	26,9%	21,2%	23,1%	13,5%	100%	
Toplam	19,0%	23,3%	22,5%	24,0%	11,1%	100%	

Demokratik açılım sürecinin milli bütünlüğe zarar verip vermediği şeklindeki soru, birincil derece siyasal kimliklerle ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde, önceki tablolarla benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre, milliyetçi, Atatürkçü, Diğer ve sağcı kesimler; solcu, demokrat ve İslamcı kesimlere nazaran, bu sürecin milli bütünlüğe zarar vereceğine daha çok inanmakta ve süreci daha büyük bir tedirginlikle izlemektedir.

Tablo 53. Siyasal kimliklere göre demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi

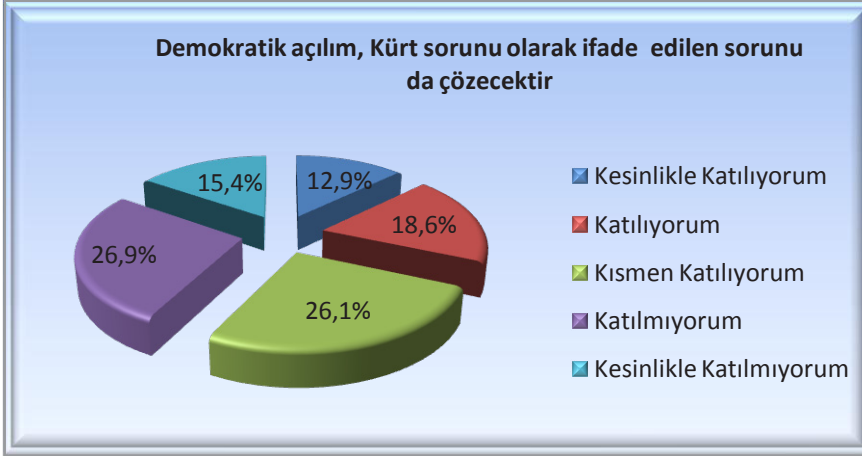
“Demokratik açılım” tartışmaları milli bütünlüğümüzü tehdit etmektedir							Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Demokrat	14,2%	15,3%	25,2%	27,3%	18,0%	100%	
Milliyetçi	26,2%	30,8%	20,9%	14,8%	7,3%	100%	
Sağcı	21,8%	18,6%	19,5%	33,6%	6,4%	100%	
Solcu	14,7%	16,7%	20,5%	28,2%	19,9%	100%	
Atatürkçü	25,1%	29,8%	22,0%	20,1%	3,0%	100%	
İslamcı	7,0%	17,4%	28,4%	32,8%	14,4%	100%	
Diğer	17,6%	29,5%	19,2%	19,7%	14,0%	100%	
Toplam	19,3%	23,3%	22,5%	23,8%	11,2%	100%	

Tablo 54. Öğrenim durumlarına göre demokratik açılım tartışmasının milli bütünlüğe etkisi

		“Demokratik açılım” tartışmaları milli bütünlüğümüzü tehdit etmektedir					Toplam
Öğrenim durumu		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
		Okuryazar ve Okuryazar değil	10,9%	19,8%	22,8%	29,7%	16,8%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	16,1%	25,4%	22,4%	26,3%	9,7%	100%
	Ortaöğretim mezunu	20,0%	22,7%	22,6%	23,4%	11,3%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	23,0%	22,0%	24,1%	18,3%	12,6%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	24,1%	21,6%	21,6%	21,2%	11,5%	100%
	Toplam	19,0%	23,3%	22,5%	24,0%	11,1%	100%

Bu soru öğrenim düzeyleri ile ilişkisi açısından ele alındığında, ilginç bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir. Buna göre, demokratik açılım sürecinin olumlu yönde değerlendirilmesi ile öğrenim düzeyleri arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle, öğrenim düzeyleri düştükçe, demokratik açılımın milli bütünlüğe zarar vermeyen olumlu bir adım olduğuna inananların sayısı artmakta, öğrenim düzeyleri yükseldikçe bu sürecin olumlu olduğuna inananların sayısı azalmaktadır.

7.1.5. Demokratik Açılım ve Kürt Sorununun Çözümü

Şekil 50. Demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki

Demokratik açılımın Kürt sorunu olarak ifade edilen sorunu çözüp çözemeyeceğine ilişkin soruya verilen cevaplar incelendiğinde, toplumun üçte birinde böyle bir beklentinin oluştuğu görülmektedir. Ankete katılanların yüzde 31,5'i, demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasında olumlu bir ilişki bulunduğuna inanmaktadır. Demokratik açılımın Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamayacağına inananların oranı ise yüzde 42,3'dür. Bu sonuçlar bir önceki tablonun ortaya koyduğu sonuçlarla birebir örtüşmektedir. Çünkü bir önceki tabloda yüzde 42,3'lük bir kesim demokratik açılımın milli bütünlüğü tehdit ettiğine inanmaktaydı.

Tablo 55. Kültürel kimliklere göre demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki

		Demokratik açılım, Kürt sorunu olarak ifade edilen sorunu da çözecektir					Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Türk	10,4%	16,6%	26,2%	27,7%	19,1%	100%
	Müslüman	15,3%	21,7%	25,6%	27,6%	9,8%	100%
	Kürt	29,4%	21,1%	28,4%	13,8%	7,3%	100%
	Alevi	14,1%	13,1%	33,3%	25,3%	14,1%	100%
	Türkiyeli	3,9%	17,6%	17,6%	31,4%	29,4%	100%
	Diğer	5,6%	24,1%	22,2%	27,8%	20,4%	100%
	Toplam	12,8%	18,6%	26,2%	27,0%	15,5%	100%

Birinci derece kültürel kimlikler açısından ortaya çıkan dağılıma bakıldığında, Türklerin yüzde 27'sinin, Müslümanların yüzde 37'sinin, Kürtlerin yüzde 50,5'inin, Alevilerin yüzde 27,2'sinin, Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenlerin yüzde 21,5'inin ve diğer kategorisinde bulunanların yüzde 29,7'sinin demokratik açılım ile Kürt sorununun çözümü arasında yakın ve olumlu bir bağlantı olduğunu düşündükleri görülmektedir. Ancak burada önemli bir sonuç dikkati çekmektedir. Kürtlerin yüzde 21,1'inin, demokratik açılım sürecinin Kürt sorununu çözemeyeceğine inandığı görülmektedir. Bu durum, az sayıda da olsa, Kürt sorununun çözümünü ayrılıkçı bir zeminde arayanların varlığına işaret sayılabileceği gibi, demokratik açılım sürecini yöneten siyasal iktidara karşı duyulan tepki, endişe ve güvensizlikten de kaynaklanabilir.

Tablo 56. Siyasal kimliklere göre demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki

	Demokratik açılım, Kürt sorunu olarak ifade edilen sorunu da çözecektir						Toplam
		Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	
Kendimizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?							
Demokrat	20,0%	22,9%	30,4%	18,0%	8,7%	100%	
Milliyetçi	9,2%	11,6%	22,6%	35,3%	21,3%	100%	
Sağcı	13,2%	26,0%	24,7%	21,0%	15,1%	100%	
Solcu	13,0%	19,5%	29,9%	24,0%	13,6%	100%	
Atatürkçü	6,4%	14,4%	21,4%	35,3%	22,5%	100%	
İslamcı	15,0%	28,5%	34,0%	17,5%	5,0%	100%	
Diğer	13,0%	14,6%	18,8%	33,3%	20,3%	100%	
Toplam	12,8%	18,7%	25,7%	27,1%	15,7%	100%	

Demokratik açılım ile Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişkiyi değerlendiren kesimlerin birincil derece siyasal kimliklerine bakıldığında, daha önceki tabloların ortaya koyduğu sonuçların bir benzerinin çıktığı görülmektedir. Buna göre demokrat, solcu, sağcı ve İslamcı kesimlerin daha büyük bir kısmı demokratik açılımın Kürt sorununu çözeceğine inanırken, milliyetçi, Atatürkçü ve diğer kategorisindeki kesimlerin görece daha az bir kesimi böyle bir sonucun çıkacağına inanmaktadır. Ancak milliyetçi, Atatürkçü ve diğer kategorisindeki kesimlerin de yarısından fazlası, demokratik açılımın Kürt sorununu çözeceğine inanmadığını belirtmektedir.

Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında da, bir önceki tablo ile benzer bir sonucun çıktığı görülmektedir. Öğrenim düzeyleri yükseldikçe, demokratik açılımın Kürt sorununu çözebileceğine olan inanç azalmakta; öğrenim düzeyleri düştükçe, bu inanç artmaktadır.

Tablo 57. Öğrenim düzeyine göre demokratik açılımla Kürt sorununun çözümü arasındaki ilişki

Öğrenim durumu	Demokratik açılım, Kürt sorunu olarak ifade edilen sorunu da çözecektir						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Okuryazar ve Okuryazar değil	16,0%	26,0%	32,0%	17,0%	9,0%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	12,0%	21,4%	25,0%	29,3%	12,2%	100%	
Ortaöğretim mezunu	13,0%	17,0%	26,9%	26,5%	16,6%	100%	
Yükseköğretim (2-3 yıllık)	11,3%	17,7%	24,7%	21,5%	24,7%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	14,3%	13,6%	25,7%	29,3%	17,1%	100%	
Toplam	12,8%	18,6%	26,1%	27,0%	15,5%	100%	

7.1.6. Anadil Öğretimi Hakkı

Şekil 51. Anadil öğretimi hakkındaki toplumsal düşünceler

Farklı etnik unsurların anadil öğretimi hakkına yönelik olarak yöneltilen soruya verilen cevaplar, toplumun büyük bir kısmının bu konuya olumlu yaklaştığını ortaya koymaktadır. Ankete katılanların yarısından fazlası (yüzde 53,2) mutlak veya koşullu olarak anadil

öğretimi hakkının tanınması gerektiğini düşünürken, yalnızca yüzde 36,6'lık bir kesim böyle bir hakkın tanınmasına kesin olarak karşı çıkmaktadır. Konuya ilişkin herhangi bir fikir ifade etmeyenlerin oranı ise yalnızca yüzde 10,2'dir. Bu sonuçlar farklı unsurlara yönelik anadil öğretim hakkının tanınmasına ilişkin olarak toplumda büyük bir mutabakatın olduğunu göstermektedir.

Tablo 58. Kültürel kimliklerin anadil öğretimi hakkındaki düşünceleri

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Farklı etnik unsurlara yönelik anadil öğretimi hakkının tanınmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?					Toplam
	Kesinlikle destekliyorum	Koşullu olarak destekliyorum	Kesinlikle desteklemiyorum	Bir fikrim yok		
Türk	19,7%	25,4%	43,8%	11,0%	100%	
Müslüman	36,2%	20,4%	32,7%	10,7%	100%	
Kürt	78,4%	9,0%	9,0%	3,6%	100%	
Alevi	55,6%	15,2%	19,2%	10,1%	100%	
Türkiyeli	31,4%	21,6%	43,1%	3,9%	100%	
Diğer	51,8%	21,4%	21,4%	5,4%	100%	
Toplam	30,9%	22,3%	36,7%	10,2%	100%	

Sorunun birinci derece kültürel kimlikler bağlamında ortaya çıkan dağılımı incelendiğinde, Türklerin yüzde 45,1'inin, Müslümanların yüzde 56,6'ının, Kürtlerin yüzde 87,4'ünün, Alevilerin yüzde 70,8'inin, Türkiyeli kimliğiyle kendilerini ifade edenlerin yüzde 53'ünün ve diğer kategorisinde bulunanların yüzde 73,2'sinin, mutlak veya koşullu olarak böyle bir hakkın tanınmasına destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu oranlar, kamuoyundaki yaygın kanaatin aksine, anadil öğretim hakkının bütün kültürel gruplar arasında büyük ölçüde destek bulduğunu ortaya koymaktadır. Ancak demografik anlamda toplumun en büyük kesimini oluşturan Türklerin içinde, böyle bir hakkın tanınmasına karşı çıkanların oranı da (yüzde 43,8) oldukça önemli bir değeri yansıtmaktadır.

Dolayısıyla anadil öğretimi hakkının, özellikle Türkler arasında birbirine yakın değerleri yansıtan keskin bir ayrışmaya yol açtığı söylenebilir.

Tablo 59. Siyasal kimliklerin anadil öğretimi hakkındaki düşünceleri

		Farklı etnik unsurlara yönelik anadil öğretimi hakkının tanınmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?				Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Kesinlikle destekliyorum	Koşullu olarak destekliyorum	Kesinlikle desteklemiyorum	Bir fikrim yok	
	Demokrat	45,7%	24,5%	19,8%	10,0%	100%
	Milliyetçi	16,7%	23,2%	50,6%	9,4%	100%
	Sağcı	22,3%	20,5%	48,0%	9,2%	100%
	Solcu	54,8%	20,4%	19,1%	5,7%	100%
	Atatürkçü	20,8%	17,8%	49,9%	11,5%	100%
	İslamcı	36,1%	27,3%	22,4%	14,1%	100%
	Diğer	29,8%	23,7%	37,4%	9,1%	100%
	Toplam	30,6%	22,5%	36,9%	10,0%	100%

Anadil öğretimi hakkının tanınmasına ilişkin olarak yöneltilen soru, birinci derece siyasal kimliklerle ilişkisi bakımından ele alındığında, daha önceki tabloların sonuçlarıyla eşdeğer sonuçların çıktığı görülmektedir. Buna göre demokrat, solcu ve İslamcı siyasal kimliklerle kendilerini ifade edenlerin büyük bir kısmı anadil öğretimi hakkının tanınması gerektiğini düşünürken; milliyetçi, sağcı ve Atatürkçü kesimlerin önemli bir kısmı da bu hakkın tanınmasına karşı çıkmaktadır. Ancak milliyetçilik ve Atatürkçülük gibi üniter devlet vurgusunu öne çıkaran ve çoğulcu yapıları reddeden siyasal kimliklerle kendilerini ifade edenlerin içinde bile, anadil öğretimi hakkının yüzde 40'a varan oranlarda kabul gördüğünü belirtmek gereklidir. Hem kültürel hem de siyasal kimlikler bağlamında ortaya çıkan bu tablo, toplumun bir bütün olarak, çoğulculuk, farklılıklara saygı, barış içinde bir arada yaşama vb. demokratik değerlerle bir sorununun olmadığını ve hatta bu türden bir zengin kültürel atmosfer içinde yaşamak istediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 60. Öğrenim durumuna göre anadil öğretimi hakkındaki düşünceler

Öğrenim durumu	Farklı etnik unsurlara yönelik anadil öğretimi hakkının tanınmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?					Toplam
	Kesinlikle destekliyorum	Koşullu olarak destekliyorum	Kesinlikle desteklemiyorum	Bir fikrim yok		
Okuryazar ve Okuryazar değil	42,3%	16,2%	19,8%	21,6%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	34,5%	16,1%	36,3%	13,1%	100%	
Ortaöğretim mezunu	30,4%	22,2%	38,7%	8,7%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	26,0%	30,7%	37,0%	6,2%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	21,1%	35,8%	38,2%	4,9%	100%	
Toplam	30,8%	22,3%	36,7%	10,2%	100%	

Öğrenim düzeylerine göre oluşturulan tablo incelendiğinde, öğrenim düzeyleri yükseldikçe anadil öğretimi hakkının reddedildiği, öğrenim düzeyleri azaldıkça ise anadil öğretimi hakkının kabul edildiği görülmektedir. Aslında bu sonuç, öğrenim düzeyleri bağlamında oluşturulan bütün tabloların ortaya koyduğu ortak bir sonuç olarak da ifade edilebilir. Gerçekten de, demokratik tutum ve değerlerle öğrenim düzeyleri arasında ters orantılı bir ilişki göze çarpmaktadır. Bu sonuç paradoksal bir durum arz etmektedir. Esasında öğrenim düzeylerinin artmasıyla paralel olarak arttığı ya da artması gerektiği düşünülen demokratik bilincin, Türkiye’de ters bir profil çizdiği görülmektedir. Daha eğitimli kesimlerin demokratik açılım sürecine ciddi bir direnç göstermesi, bir ölçüde siyasal-ideolojik kaygılarla açıklanabilir. Burada sürecin kendisinden çok, bu süreci yöneten siyasal iktidara yönelik bir muhalefetin de etkili olduğu söylenebilir.

7.2. Nitel Bulgular

Demokratik açılıma ilişkin kamuoyu algısının daha çok Kürt sorunu ekseninde şekillendiği söylenebilir. Dolayısıyla toplumu oluşturan bileşenlerin Kürt sorununa bakış açıları, aynı zamanda demokratik açılıma yönelik görüşlerini de belirliyor. İstatistiksel genellemeler yoluyla yukarıda analiz ettiğimiz bu görüşler arasındaki ortak ve farklı yönler, amaçlı örneklem kapsamında yüz yüze görüştüğümüz kişilerin düşünceleriyle daha da bir açıklık kazanıyor. Bir başka deyişle, farklı etnik, dini, siyasi ya da kültürel gruptan insanlarla yapılan bu görüşmelerde, istatistiksel genellemeler yoluyla ulaşılan sonuçları pekiştiren/onaylayan ve aynı zamanda onları detaylandıran bir tablo sunmak mümkün oluyor.

Bu kapsamda yukarıda da dile getirdiğimiz gibi kendisini milliyetçi, sağcı ya da Atatürkçü olarak tanımlayan kesimlerin büyük bir kısmı Kürt sorununa ve demokratik açılım sürecine karşı çıkıyor. Sivaslı öğretmen ve aynı zamanda aktif bir Türk milliyetçisi olan Y.Y.'nin, "TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılık hakkında ne düşünüyorsunuz?" şeklinde yönelttiğimiz soruya verdiği cevapta bu karşı çıkışı net bir şekilde görmek mümkündür:

Ya ben onu tasvip etmiyorum. Bölücülük olduğunu düşünüyorum. Çünkü mikro milliyetçilik Türkiye'ye her zaman zarar vermiştir. Bölgesel milliyetçilik, yani bir komünizmin devamı olarak düşünüyorum veyahut da komünizmden etkilenerek mikro milliyetçilik yapıldığı kanaatindeyim. Ondan dolayı öyle bir açılımın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü Güneydoğu'da, Doğu'da ben çok çalıştım. Görevim icabıyla çalıştım, üniversite okuduğumdan ötürü çalıştım. Oradaki insanların yüzde doksanı, aşağı yukarı yüzde doksanı, böyle bir işin, kendi ifadeleriyle anlatayım, böyle bir işin bölücülük olduğunu söyleyen insanlar. Siz ikirciklik çıkarmak istiyorsunuz şeklinde yaklaşımları var oradaki insanların. Çünkü orada yaşayan insanların dilini

kullanmakta, örfünü, âdetini yaşamakta şu ana kadar bir sıkıntı çektikleri kanaatinde değilim ben! (Y.Y., Sivas)

Mikro milliyetçiliğin tehlikelerine dikkat çeken Türk milliyetçisi Y.Y., yalnızca çok dilli ve kültürlü yayıncılığa değil aynı zamanda anadil öğretim hakkının tanınmasına da kesin bir dille karşı çıkıyor ve böyle bir durumun ayrımcılığa yol açacağını belirtiyor. Y.Y.'nin bu düşüncelerinin ortalama bir Türk milliyetçisinin tipik tavrını gösterdiği söylenebilse de aynı soruya ihtiyatlı bir olumlulukla cevap veren milliyetçiler de bulunuyor. Kendisini tıpkı Y.Y. gibi Türk milliyetçisi olarak tanımlayan ve milliyetçi bir partinin Hatay il başkanlığını yapan N.Z.'nin ifadeleri bu duruma örnek olarak verilebilir:

Ak Parti'nin bunu yalnızca Kürt vatandaşlarımızın oyunu alması bazında değerlendirdiğini düşünüyorum. Tabi ki, insanlar kendi dillerinde özgürce konuşabilirler. Mesela bizim Hatay'da Alevi komşularımız vardı. Onlar kendi ortamlarında ve bizimle beraber Arapça konuşurlardı ve bizi rahatsız etmezdi. Ama bu normal bir süreçti. Şimdi bakıyorsunuz, maalesef birilerinin tetiklemesi suretiyle oluyor bunlar. Sanki bizler ve ötekiler gibi bir durum oluşturulmaya çalışılıyor. (N.Z., Hatay)

Bir Türk milliyetçisi olarak çok dilli ve kültürlü yayıncılığı koşullu bir biçimde de olsa destekleyen N.Z., anadil öğretim hakkına yönelik soruyu da aynı ihtiyatla cevaplıyor: “Sorun teşkil etmeyecekse olabilir ama bugünkü bağlamda Türkiye’de sorun teşkil eder.” N.Z.’nin bu düşünceleri, Türkiye’de kendisini milliyetçi olarak ifade edenlerin demokratik açılım kapsamında Kürt sorununun çözümüne yönelik olarak atılan adımlara bir blok halinde karşı çıktığı ya da çıkacağı yönündeki tezleri çürütüyor. Gerçekten de kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayanların büyük bir kısmı bu doğrultuda atılan her türlü adımı “bölücülük”, “vatan hainliği” vb olumsuz

çağrışimleri olan ifadelerle tanımlasa da azımsanmayacak bir kısmı da sürece ihtiyatlı bir olumlulukla yaklaşıyor. Bu kesimin sürece ihtiyatla yaklaşması bir ölçüde sürecin yönetilme biçiminden duyulan rahatsızlığa ve süreci yöneten siyasal iktidara duyulan güvensizliğe bağlanabilir. Siyasal iktidara duyulan bu güvensizlik, Kürt sorununun çözümü kapsamında ortaya konulan her türlü politikayı da tehlikeli bir 'dış güçler' tanımıyla gayri-millileştiriyor. Siyasal görüşlerinin haklılığını kutsal metinlerle savunan Türk milliyetçisi Erzurumlu M.Y.'nin Kürt sorununa ilişkin olarak söyledikleri, bu duruma güzel bir örnek olarak verilebilir:

Kürt sorunu falan... Ben buna katılmıyorum. Neden? Çünkü dış güçlerin oyunuydu bu. Kuran-ı Kerim'de de mevcuttur. Beni İsrailoğullarının hayali Dicle ve Fırat'ı içine alan Mezopotamya'da Büyük İsrail'i kurmaktır. Birilerini bu amaçla kullanıyorlar. Kim bunlar? Kürt halkımızı bugün dağda vuran PKK. Vuran da o vurulan da. Ama bakıyorsun yüzde 2'si Kürt kökenli gençlerimizse, yüzde 8'i Suriyeli, Iraklı, bilmem nereli falan. Dış güçler yani. Bunların içerisinde Yunanlılar bile çıktı ya! Bu, Türkiye'nin gerçeğidir. (M.Y., Erzurum)

Benzer bir dış güçler ilişkilendirmesi ile Kürt sorununa yaklaşan ve kendisini Arap asıllı Kemalist bir Türk olarak tanımlayan Mardinli gazeteci A.A.'da, demokratik açılım kapsamında yapılanlara ve yapılacaklara ihtiyatlı yaklaşıyor. TRT 6'nın kurulmasını olumlu bulduğunu dile getiren A.A., hemen sonra benzer bir hakkın ülkedeki diğer toplumsal gruplara tanınıp tanınmamasına ilişkin olarak yöneltilen soruya oldukça sert bir cevap veriyor:

Gerek yok ya! Nereden çıkarıyorlar? Bu olmaz, yani böyle politika olmaz. Ne Lazdır, ne Araptır, yani şudur budur... Zaten istediğimiz şekilde konuşuyoruz. Benim annem, babam Türkçe bilmez. Arapça bilirler. Ama her

*zaman biz Türküz ve Türklüğümüzle iftihar ediyoruz.
(A.A., Mardin)*

Kendilerini milliyetçi ve Kemalist olarak tanımlayanların Kürt sorununa ve demokratik açılıma yönelik çoğunlukla dışlayıcı ve dış politik temelli bir yaklaşım sergiledikleri görülüyor. Bu bakış açısı, kendilerini Müslüman, demokrat ve sol kimlikler ekseninde tanımlayan kesimler söz konusu olduğunda bütünüyle değişiyor. Bu kesimler, Kürt sorununun daha çok iç dinamiklerden kaynaklanan etno-politik nitelikte bir sorun olduğunu düşünüyor ve demokratik açılıma çoğunlukla destek veriyor.

Türk etnisitesine vurgu yapan bir millet tanımından rahatsız olan N.A., TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılığın, aslında Kürtlerden çok Türkler için öğretici olduğunu düşünmekte ve Türkiye'nin sahip olduğu kültürel mirası inkâr eden bir yasal ve toplumsal formasyondan şikâyet etmektedir:

Ben TRT Şeş adımını aslında çok olumlu buluyorum. Ama Türkiye için çok olumlu buluyorum. Şimdi TRT Şeş açıldığından bu yana, nerede bir Kürt görülse, insanlar "aaa nasıl hissediyorsun, nasıl oldu?" falan diye mikrofon uzatıyor, soru soruyorlar. Ben bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Sonuçta Kürtçe televizyon ilk defa açılmadı. İnsanlar neredeyse on yıldır Kürtçe televizyon izliyordu zaten. Ama TRT'nin Kürtçe bir televizyon açması, Kürt olmayanlar açısından büyük bir adım oldu. Çünkü biz büyürken, bizim okul dönemimizde şu öğretildi: Kürt diye bir şey yok. Bunlar dağlı Türkler. Bunların konuştuğu dil de dağlı bir Türkçe. Ama şimdi ne oldu? Yani bu bir haksızlıktı. Çünkü hayır, ayrı bir Kürtçe vardı. Grameri, fonetiği her şeyi tamamen ayrı bir dil vardı. Yok sayılıyordu. Belli insanların kimlikleri yok sayılıyordu. Ama şimdi bunun var olduğunu

anlamamız için devletin böyle bir adımı atması gerekiyordu. Yani malum, bizim Türkiye'de Kürtçe bir özel televizyon açılsaydı, herkesin kafasında daha büyük sorular kalacaktı. Ama ne zaman ki devlet bunu yaptı, artık insanlar o kadar kolay bir şekilde Kürtçeyi ötekileştiremiyor. Benim ailem bile, mesela hiçbir zaman inanmadı Kürtçe diye bir dilin olduğuna. Geçen gün babam diyor "Bir bakalım bu neymiş" falan. Çünkü devlet yaptı, bir şey diyemiyor yani. "Aaa olur mu?" falan diyemiyor. Yani dediğim gibi bu bizim için büyük bir adım. Ve şey değil yani, hani devlet bir mucize yaratmadı Türkiye'de. İnsanların çok önceden kabul ettiği, çok önceden normal olduğunu düşündüğü şeyleri devlet ancak yapabiliyor. Bu biraz komiktir, ama iyidir diyebiliriz. Yoksa kutlama yapmamıza gerek yok. Zaten yapılması gereken bir şeyi yaptı. (N.A., İstanbul)

Kürt kimliğinin inkârına yol açan bir yasal ve toplumsal formasyona maruz kalmaktan şikâyet eden yalnızca N.A. değil. Kendisini demokrat bir solcu olarak tanımlayan Hataylı esnaf A.T.'de, Kürt kimliğinin inkârını ortadan kaldıran ve kaldıracak her türlü politikayı desteklediğini belirtmekle beraber şu aşamada atılan adımların yetersizliğinden yakınıyor:

Tabi şöyle bir sıkıntımız var bizim Türkiye'de: 60-70 yıldır bir kavgadır sürüyor, Kürt var mıdır yok mudur tartışması. En son da Kürt vardır denince alkış tuttuk. Yani büyük bir olay: Kürt var dendi. Zaten vardı. Şimdi Kürtçe dilinin konuşulması ya da Kürtçe TRT'nin ya da televizyonun açılması elbette önemlidir, değer veriyorum, çok önemsiyorum. Ama yani insanların Kürtçe şarkı söylemesini, konuşmasını, böyle büyük bir olay haline getirerek, "televizyon açtık işte, daha ne istiyorsunuz?" noktasına getirmek çok hafif kalır. Kürt halkının bugüne kadar sahip olduğu değerleri ifade edememesine neden

olan ve bu değerleri bir şekilde hoyratça kullanan devletin bir televizyonla bunu telafi etmesi mümkün değildir diye düşünüyorum. (A.T., Hatay)

Kendisini solcu olarak tanımlayan Trabzonlu eğitimci G.Y.'de, benzer düşünceleri dile getiriyor. Kürt sorununun çözümü kapsamında atılan her türlü adımı olumlu bulduğunu ifade eden G.Y., devletin asimilasyonu ve bastırmayı hedef alan kimlik politikalarından vazgeçerek süreci daha sağlıklı ve cesur bir şekilde yürütmesi gerektiğini düşünüyor.

Tabi TRT Şeş'in açılması olumlu bir gelişme olarak görülse de bunu mevcut Kürt hareketini, Kürtlerin taleplerini bastırmaya yönelik bir girişim olarak görüyorum. Çünkü bir tarafta TRT Şeş yayın yapıyor, öbür tarafta Kürtçe yazılan o kartlar (bayram kartları) meclise dağıtıldı diye kıyamet kopuyor, o parti kapatılmaya çalışılıyor. Yani bu, Kürt halkı ile bir uzlaşma sonucu olursa anlamlı olabilir. Bunun dışında, Kürt hareketini susturmak için, ya da özgürlük mücadelesinden vazgeçirmek için yapılıyorsa pek bir manası olmuyor. Gelişmeler de böyle olduğunu gösteriyor. Yani Türkiye, kendi Kürtleriyle, hazır Türkiye'nin bütünlüğü çerçevesinde bir çözüm istiyorlarken, böyle bir olanak varken, bunu değerlendirebilir. Cumhurbaşkanı Gül'ün açıklamalarını kapalı da olsa bu yolda olumlu çabalar olarak görüyorum, ama Başbakan bu konuda o kadar rahat davranmıyor. Çünkü egemen olan güçlerin tavır almasından endişe ediyor. Dolayısıyla bazen o tarafta, bazen bu tarafta duruyor. Bir millici duruyor, bir uzlaşıcı duruyor, bir çözümcü duruyor. Ama bunlar işte, Türkiye'deki siyasetin tıkanıklığından kaynaklı diye düşünüyorum. (G.Y., Trabzon)

Trabzonlu bir Türk olan G.Y.'nin TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılık hakkındaki endişelerini bizzat Kürt asıllı vatandaşların da taşıdığı görülüyor. Bu kapsamda, TRT 6'yı olumlu bulduğunu dile getiren DTP'li siyasetçi A.Ö., Kürt sorununun çözümü için inkârcı politikaların değişmesi ve Kürt halkının seçtikleri yasal temsilcilerin muhatap alınması gerektiğini belirtmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda şu ifadenin yer alması lazım: Hepimiz Türkiyeliyiz, ama Türk değiliz. Yani "ben Türkiyeliyim, ama Kürdüm" diyen bir vatandaş Türkiyelidir; ama Alevidir veya Çerkez'dir, fark etmez. Benim kimliğime yazmış işte "sen Türksün". Ben Türk değilim! Vicdanen, beynen, ruhen Kürdüm, ama kimliğimde Türk yazmış. Bunu hiçbir vicdan kabul etmez. Bunu ne kadar yazarsa yazsın bu çözüm değildir. TRT 6'ya gelince, elbette olumlu bir gelişmedir. Kim buna karşı çıkabilir? Yalnız, AK Parti bunu bir siyaset malzemesi yaptı, seçimlerden önce çıkarttı. Öte taraftan bu işin bedelini ödeyenlerin hiçbir şekilde fikrini sormadı, sormuyor. Yoksa TRT 6 ya da Şeş, elbette olumludur, güzeldir, iyi bir açılımdır. Ama Hükümet bizim düşüncelerimizi de almak zorundadır. Bu TRT Şeş kendi kendine gelmedi. Daha düne kadar biz inkâr ediliyorduk. Bedel ödenerek bu TRT Şeş'ler veriliyor, bedel ödenerek bugün Kürt açılımından bahsediliyor. (A.Ö, Erzurum)

Kürt sorununun çözümü ve demokratik sürecin tam anlamıyla başarıya ulaşması için Kürtlerin yasal temsilcilerinin muhatap alınması gerektiğini ifade eden A.Ö.'nün görüşlerinin, Kürt kimliği ile kendisini tanımlayanların büyük çoğunluğunun da görüşlerini oluşturduğu söylenebilir. Kürtlerin önemli bir kısmını temsil eden bu kesim Kürt sorununun Türkiye'nin bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi gerektiğini düşünmekte ve demokratik açılımı bu kapsamda çok önemli bulmaktadır.

Kürtler arasında yaygın bir kitlesel desteğe sahip olan ve etkili bir siyasal, kültürel ve toplumsal gücü bulunan Müslüman Kürtler ise, Kürt sorununu öncelikli sorunlar arasında görüyor ve sorunun çözümünü ülkenin bütünlüğü içinde değerlendiriyor. Kendisini yalnızca Müslüman olarak tanımladığını, ancak özellikle sorulduğu zaman Kürt kimliğini de ifade ettiğini söyleyen Diyarbakırlı insan hakları aktivisti avukat S.B.Y.'nin, kendisinden Türkiye'deki en önemli sorun alanlarını tanımlaması istendiğinde verdiği cevap konuya güzel bir örnek teşkil ediyor:

Bunu, doğrusu hiyerarşik sıralamaya koymak gibi bir âdetim yoktur. Yani acıları yarıştırmak veya sorunları yarıştırmak, bunlara hiyerarşik bir kalıp oluşturmak çok doğru gelmiyor bana. Sıralama olarak kaygılanmaksızın şöyle söyleyebilirim: Toplumun en fazla etkilendiği, tüm ülkenin en fazla etkilendiği sorun Kürt sorunudur. Çünkü Kürt sorunundan sadece Kürtler etkilenmiyor. Kürt sorunundan Türkler de etkileniyor. Ülkenin ekonomisi etkileniyor, ülkenin siyaseti etkileniyor. Bir bütün olarak tüm halk bundan olumsuz anlamda etkileniyor. Yaygınlık bakımından onun öne çıkarılması gerektiğini düşünüyorum. (S.B.Y., Diyarbakır)

Kürt sorununu ülkenin diğer sorunlarından yalıtarak ele almayan S.B.Y., bu sorunun çözümünün de ülkenin bütünlüğü içinde bulunabileceğine inanıyor.

Bir imparatorluk kültüründen gelen insanlarız... Devletin yapısını ulus devlet formunun ötesine taşımamız. Bunun için mevcut reel şartlar içerisinde öncelikle anayasasın tümünden ulus devlet formunun dışında yeniden oluşturulması gerekiyor. (S.B.Y., Diyarbakır)

Görüleceği gibi Kürt sorunu ve demokratik açılım süreci, toplumu oluşturan farklı kültürel ve siyasal bileşenler arasında bir ayrışmaya yol açmış görünüyor. Özellikle kendisini siyasal anlamda milliyetçi, sağcı ya da Atatürkçü kimliklerle tanımlayan insanların, Kürt sorununu ya kabul etmedikleri ya da dış güçlerin bir provokasyonu olarak gördükleri söylenebilir. Bu kesimlerin demokratik açılım sürecini de benzer gerekçelerle ya reddettikleri ya da sürece ihtiyatlı yaklaştıkları görülüyor. Üniter devlet vurgusunun çok güçlü olduğu bu kesimler, mevcut siyasal sistemin ulus devlet formunda değişikliğe götürebilecek her türlü politikaya açık bir şekilde karşı çıkıyor. Buna karşılık siyasal anlamda kendilerini demokrat, sol ve İslamcı kimliklerle ifade eden insanların hem Kürt sorununa hem de demokratik açılım sürecine yaklaşımlarında daha olumlu bir profil sergiledikleri görülüyor. Kürt sorununu genellikle toplumun en önemli sorunu olarak değerlendiren bu kesimler, demokratik açılımın bu sorunun çözümüne katkı sağlayacağına ilişkin de güçlü bir umut besliyor. Kürt sorunu ve demokratik açılım sürecine yönelik olarak siyasal kimlikler bağlamında ortaya çıkan bu ayrışmanın kültürel kimlikler açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Kürt sorununun varlığının Türkler arasında eşit oranda bir kabul edilme ve reddedilme düzeyine sahip olduğu görülüyor. Kürtlerin ise çok büyük çoğunluğu Kürt sorununun Türkiye'nin en önemli sorunu olduğuna inanıyor. Bir başka deyişle Kürtler arasında Kürt sorununun olmadığına inananların sayısı yok denecek kadar az bir değeri işaret ediyor. Ancak Kürtlerin çok büyük bir kısmı aynı zamanda bu sorunun çözümünün ülkenin bütünlüğü içinde bulunması gerektiğine inanıyor. Bu inancın Kürtlerin demokratik açılım sürecine yönelik umutlarını artırdığı söylenebilir.

8. BÖLÜM

AZINLIK HAKLARINA BAKIŞ

8.1. Nicel Bulgular

Uluslararası hukukta azınlık kavramına ilişkin ortak bir tanım bulunmamakla birlikte, genel olarak üç azınlık grubunun varlığı kabul edilmektedir: Etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar. Ancak Türkiye, yalnızca dinsel azınlıkların varlığını sınırlı bir şekilde kabul etmekte ve diğer iki azınlık grubunu reddetmektedir. Dinsel azınlıkların varlığını da yalnızca gayrimüslimlerle kısıtlı tutarak kabul eden Türkiye, 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması'ndan beri bu sınırlı azınlık tanımıyla hareket etmektedir. Bu sınırlı azınlık tanımı, hem Türkiye'deki ilgili mevzuat ve uygulamalara hem de Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmelere koyduğu çekincelere ya da ihtirazi kayıtlara da yansımaktadır. Ancak 20. Yüzyılın son çeyreğinde yaşanan gelişmeler, gerek azınlık kavramının uluslararası düzeydeki tanımında gerekse Türkiye'nin iç ve dış politik tutumunda önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu yeni gelişmelerle beraber zaten Cumhuriyet'in kurulduğu ilk günden itibaren ülkenin en önemli sorun alanlarından birini oluşturan azınlıklar konusu daha da büyük bir önem kazanmaya başlamıştır.¹¹

Dünyadaki gelişmelerle paralel olarak Türkiye'nin azınlıklar konusundaki geleneksel tavrı da sorgulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin yalnızca gayrimüslimleri azınlık statüsünde görmesi ve bu gayrimüslimleri de Ermeni, Rum ve Musevilerle sınırlaması sorgulanan konuların başında gelmektedir. Süryaniler, Yezidiler, Asuriler ve Türk Protestanların da bu azınlık statüsünde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Alevilerin ve

¹¹ Türkiye'nin azınlıklara ilişkin politikalarını inceleyen ayrıntılı iki çalışma için bkz.; Baskın Oran, *Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu*, Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, Ankara, 2004; Turgut Tarhanlı, Ayhan Kaya, *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tanımlamaları*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

Kürtlerin de azınlık statüsünden yararlanması gerektiğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Ancak bu görüşün çok sağlıklı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira Türkiye’de yaşayan Aleviler ve Kürtler kendilerini azınlık olarak görmemekte ve bu doğrultuda herhangi bir talepte bulunmamaktadır. Kürtler ve Aleviler, aksine kendilerini ülkenin asli kurucu unsurları olarak görmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de azınlık sorunu esas olarak gayrimüslimlere has bir sorun olarak temayüz etmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye’de yaşayan gayrimüslim unsurlar çok çeşitli etnik ve inanç yelpazesinden gelmektedir. Ermeniler, Rumlar, Museviler, Asuriler ve Yezidiler gibi etnik ve dilsel anlamda da azınlıkta bulunan unsurların yanında değişik mezheplere mensup olan Türk kökenli Hıristiyanlar da bulunmaktadır. Bütün bu unsurların bireysel özgürlüklerden grup özgürlüklerine, eşit vatandaşlık hakkından, inancını serbestçe yaşama hakkına kadar uzanan bir talepler listesi bulunmaktadır. Türkiye’nin iç ve dış kamuoyunda sıkıntı yaşamasına yol açan bu taleplerin başında Ruhban Okulu’nun açılması ve Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatının kabul edilmesi gibi bir talep gelmektedir. Esasında yalnızca Ortodoks Rumları ilgilendiren bu iki talep, hem iç hem de dış kamuoyunda, Türkiye’nin azınlık haklarına yaklaşımının sembolik kıstasları haline gelmiştir. Uluslararası camianın bu iki talebin karşılanması yönünde yaptığı baskı bir yana, iç kamuoyu da bu konuyu özgürlük ve güvenlik ekseninde değerlendiren iki zıt kutbun ve yaklaşımın etkisi altındadır. Ruhban Okulu’nun açılması ve Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatının tanınması ekseninde oluşan ve azınlık haklarına ilişkin genel yaklaşımları da ortaya koyan iç kamuoyundaki bu farklı tutumları, nicel ve nitel görüşmelerden elde edilen bir takım somut verilerle detaylandırarak uygun bir değerlendirme perspektifi oluşturmak büyük bir önem kazanmaktadır.

8.1.1. Ruhban Okulunun Açılması

Şekil 52. Ruhban Okulu’nun açılmasına ilişkin düşünceler

Türkiye’deki azınlık haklarının standardına ilişkin uluslararası bir sembol haline dönüşen Heybeliada Ruhban Okulu’nun kapatıldığı tarihten günümüze kadar süren canlı bir tartışmaya neden olduğu söylenebilir. Okulun açılıp açılmaması ekseninde sürdürülen bu tartışmalar kamuoyundaki kanaatlerin oluşmasında önemli ölçüde etkili olmaktadır. Ruhban Okulu’nun açılması ile ilgili soruya verilen cevaplar söz konusu kanaatleri net bir şekilde ortaya koyuyor. Bu cevaplara baktığımızda Ruhban Okulu’nun açılmasına kesinlikle karşı çıkanlar ile bu okulun açılmasını koşullu veya koşulsuz olarak destekleyenler arasında asimetric bir dağılımın olduğu görülüyor. Buna göre ankete katılanların yüzde 41,5’i Ruhban Okulu’nun açılmasına kesin olarak karşı çıkarken, okulun açılmasını koşullu veya koşulsuz olarak destekleyenlerin toplam oranı ise yüzde 27,7 olarak çıkıyor. Türkiye’nin menfaatleri ya da çıkarları ile ilişkilendirerek veya ilişkilendirebileceği sürece Ruhban Okulu’nun açılmasını destekleyen yüzde 16,5’lik kesim de dışarıda tutulduğunda koşulsuz destekleyenlerin oranının oldukça düştüğü görülüyor. Dolayısıyla kamuoyunda Ruhban Okulu’nun açılmasına

yönelik olumsuz bir bakış açısının olduğu söylenebilir. Ancak ankete katılanların yüzde 30,8 gibi önemli bir kısmının da herhangi bir fikir belirtmemiş olması toplumun bazı kesimleri tarafından sorunun çok da iyi bilinmediğini gösteriyor. Ankete katılanların yaklaşık olarak üçte birine tekabül eden bu oran aynı zamanda Ruhban Okulu sorununun toplumun gündemi arasında öncelikli bir yer edinemediğini de ortaya koyuyor.

Tablo 61. Kültürel kimliklerin Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin düşünceleri

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Ruhban Okulunun açılması hakkında ne düşünüyorsunuz?					Toplam
	Kesinlikle desteklemiyorum	Türkiye'nin menfaatine olacaksa, kabul edilebilir	Kesinlikle destekliyorum	Bir fikrim yok		
Türk	43,2%	17,2%	10,8%	28,8%	100%	
Müslüman	45,0%	16,3%	8,6%	30,2%	100%	
Kürt	22,9%	13,8%	25,7%	37,6%	100%	
Alevi	19,4%	14,3%	19,4%	46,9%	100%	
Türkiyeli	49,0%	17,6%	13,7%	19,6%	100%	
Diğer	35,7%	10,7%	8,9%	44,6%	100%	
Toplam	41,6%	16,4%	11,2%	30,7%	100%	

Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin yöneltelen soruya verilen cevaplar ile birinci derece kültürel kimlikler arasındaki dağılıma bakıldığında, Türklerin yüzde 43,2'sinin, Müslümanların yüzde 45'inin, Kürtlerin yüzde 22,9'unun, Alevilerin yüzde 19,4'unun, Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenlerin yüzde 49'unun ve diğer kategorisinde bulunanların yüzde 35,7'sinin okulun açılmasına koşulsuz olarak karşı çıktıkları görülüyor. Buna karşılık, Türklerin yüzde 28'i, Müslümanların yüzde 24,9'u, Kürtlerin yüzde 39,5'i, Alevilerin yüzde 33,7'si, Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenlerin yüzde 31,3'u ve diğer kategorisinde bulunanların yüzde 19,6'sı okulun açılmasına koşullu veya koşulsuz olarak destek veriyor. Bu sonuçlara göre, Ruhban Okulu'nun açılmasını en çok

Kürtler ve Aleviler destekliyor. Kürtlerin ve Alevilerin bu konudaki duyarlılığı, bir ölçüde kendilerinin de benzer taleplere sahip olmasıyla açıklanabilir. Örneğin anadille ilgili birkısım talepleri reddedilen Kürtlerin ve cemevlerinin ibadethane statüsünde açılmasına ilişkin istekleri kabul edilmeyen Alevilerin, Ruhban Okulu'nun kapatılmasını ve açılmasına izin verilmemesini de aynı dışlayıcı pratikle ilişkilendirdikleri söylenebilir. Türklerin ve Müslümanların ise Ruhban Okulu'nun açılmasına en çok karşı çıkan kesimler arasında bulunduğu görülüyor. Bu kesimlerin böyle bir tutum takınmalarının arka planında bir takım tarihsel ve siyasal gerekçelerin bulunduğu bir nedenler dizisinin yanında, dış güçlerin müdahalesine ve dolayısıyla güvenlik zaafına yol açabileceği endişesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Tablo 62. Siyasal kimliklerin Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin düşünceleri

	Ruhban Okulunun açılması hakkında ne düşünüyorsunuz?					Toplam
	Kesinlikle desteklemiyorum	Türkiye'nin menfaatine olacaksa, kabul edilebilir	Kesinlikle destekliyorum	Bir fikrim yok		
Kendinizi siyasi kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	29,0%	20,3%	14,9%	35,7%	100%
	Milliyetçi	51,8%	16,6%	8,5%	23,1%	100%
	Sağcı	50,9%	14,0%	8,8%	26,3%	100%
	Solcu	30,3%	16,8%	17,4%	35,5%	100%
	Atatürkçü	41,6%	13,3%	10,2%	34,9%	100%
	İslamcı	46,0%	18,8%	9,9%	25,2%	100%
	Diğer	44,4%	13,1%	12,6%	29,8%	100%
Toplam	41,9%	16,5%	11,5%	30,1%	100%	

Siyasal kimliklerle ilişkisi açısından bakıldığında, demokrat ve solcu kimliklerle kendilerini ifade edenlerin Ruhban Okulu'nun açılmasını daha büyük çoğunlukla desteklediği görülürken; milliyetçi, sağcı, Atatürkçü ve İslamcı kesimlerin önemli bir kısmının buna karşı çıktıkları anlaşılıyor. Söz konusu kimliklerin genel

eğilimleri açısından normal olarak değerlendirilebilecek bu sonuçların, yalnızca İslamcılık seçeneğiyle cevap verenler açısından bir sapma gösterdiği söylenebilir. Çünkü yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, siyasal kimliğini İslamcı olarak belirtenlerin büyük bir kısmı, siyasal, kültürel ve dini haklar konusundaki soruları genellikle özgürlükçü denilebilecek bir tutumla cevaplandırıyor. Fakat burada siyasal kimliğini İslamcı olarak ifade edenlerin büyük bir çoğunlukla Ruhban Okulu'nun açılmasına karşı çıktıkları görülüyor. Bu durum İslamcıların Ruhban Okulu'na ve işlevlerine dair yeterince bilgi sahibi olmayışı kadar çeşitli dinsel ve siyasal gerekçelerle açıklanabilir.

Tablo 63. Öğrenim düzeyine göre Ruhban Okulu'nun açılması hakkındaki düşünceler

	Ruhban Okulunun açılması hakkında ne düşünüyorsunuz?					Toplam
	Kesinlikle desteklemiyorum	Türkiye'nin menfaatine olacaksa, kabul edilebilir	Kesinlikle destekliyorum	Bir fikrim yok		
Öğrenim durumu						
Okuryazar ve Okuryazar değil	36,4%	9,1%	14,5%	40,0%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	40,2%	13,2%	10,3%	36,4%	100%	
Ortaöğretim mezunu	40,0%	16,8%	13,0%	30,2%	100%	
Yükseköğretim (2-3 yıllık)	45,5%	18,8%	7,3%	28,3%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	49,5%	25,3%	10,0%	15,3%	100%	
Toplam	41,6%	16,4%	11,2%	30,7%	100%	

Ruhban Okulu'nun açılmasıyla öğrenim düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren tablo incelendiğinde ise; öğrenim düzeyleri yükseldikçe, Ruhban Okulu'nun yeniden açılmasını koşullu veya koşulsuz olarak destekleyenlerin oranı da buna koşulsuz olarak karşı çıkanların oranı da artıyor. Ayrıca öğrenim düzeyleri yükseldikçe, "bir fikrim yok" seçeneğini işaretleyenlerin oranının da azaldığı görülüyor. Bu da Ruhban Okulu hakkında sahip olunan bilgi

düzeyiyle Ruhban Okulu’nun açılmasına verilen olumlu cevap arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu gösteriyor.

8.1.2. Fener Rum Patrikliği ve Ekümenik Sıfatının Tanınması

Şekil 53. Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceler

Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatının kabul edilmesine ilişkin soruya verilen cevaplar bir önceki sorunun cevaplarıyla benzer bir dağılım eğrisi sergiliyor. Dolayısıyla burada önceki tabloya yansıyan sonuçların mantıksal uzantısı olarak düşünülebilecek bir kümelenmenin oluştuğu söylenebilir. Ruhban Okulu’nun açılmasına kesin olarak karşı çıkanların bu soruya da aynı kesinlik düzeyiyle (yüzde 41) olumsuz bir cevap verdikleri ve ekümenik sıfatının tanınmasına karşı çıktıkları anlaşılıyor. Buna karşılık Ruhban Okulu’nun açılmasına koşullu veya koşulsuz destek veren toplam yüzde 27,7’lik oranın bir miktar azalarak yüzde 22,7’ye düştüğü görülüyor. Aradaki yüzde 5’lik farkın konuya ilişkin herhangi bir fikri olmadığını ifade eden ve ankete katılanların yaklaşık olarak üçte birini oluşturan kesime doğru kaydığı gözlemleniyor. Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatı kazanıp kazanmamasına ilişkin herhangi bir fikri olmadığını beyan edenlerin oranının artması konu hakkındaki bilgi eksiliğinin önemli ölçülerde olduğunu gösteriyor.

Tablo 64. Kültürel kimliklerin Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceleri

Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?						Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle desteklemiyorum	Türkiye'nin menfaatine olacaksa, kabul edilebilir	Kesinlikle destekliyorum	Bir fikrim yok		
Türk	42,7%	14,5%	8,9%	34,0%	100%	
Müslüman	45,1%	11,1%	7,5%	36,3%	100%	
Kürt	21,1%	9,2%	22,9%	46,8%	100%	
Alevi	17,2%	13,1%	16,2%	53,5%	100%	
Türkiyeli	51,0%	13,7%	13,7%	21,6%	100%	
Diğer	28,6%	21,4%	7,1%	42,9%	100%	
Toplam	41,1%	13,2%	9,5%	36,2%	100%	

Bu soru birinci derece kültürel kimliklerle ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde, Türklerin (yüzde 42,7), Müslümanların (yüzde 45,1) ve kendisini Türkiyeli kimliğiyle ifade edenlerin (yüzde 51) büyük çoğunluğunun ekümenik sıfatının tanınmasına koşulsuz olarak karşı çıktıkları görülüyor. Buna karşılık, Kürtlerin (yüzde 21,1), Alevilerin (yüzde 17,2) ve diğer kimlik kategorisinde bulunanların (yüzde 28,6) daha az bir kısmı ekümenik sıfatının tanınmasına koşulsuz olarak itiraz ediyor. Tıpkı birinci soruda olduğu gibi burada da Kürtlerin ve Alevilerin böyle bir hakkın tanınmasını koşullu veya koşulsuz olarak daha çok destekledikleri görülüyor. Ancak bütün kültürel gruplar arasında konuya ilişkin herhangi bir fikri olmadığını beyan edenlerin oranı oldukça yüksek çıkmakta ve zaman zaman yüzde ellilere varan oranları yansıtmaktadır. Konu hakkındaki bu bilgi eksikliğinin cevap seçeneklerine de yansımaları söylemek mümkündür.

Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle birincil derece siyasal kimlik algıları arasında da önceki tablonun

benzeri bir sonuç ortaya çıkıyor. Siyasal kimliğini milliyetçi, sağcı, Atatürkçü ve İslamcı olarak ifade edenlerin önemli bir kısmı ekümenik sıfatının tanınmasına koşulsuz bir şekilde karşı çıkarken; demokrat ya da solcu kimliğini benimseyenlerde bu oranın azaldığı görülüyor. Ancak ekümenik sıfatının tanınmasını koşullu ya da koşulsuz olarak kabul edenler arasında İslamcılar, solculardan sonra en yüksek oranı temsil ediyor. Bir başka deyişle büyük bir kısmı ekümenik sıfatının tanınmasına karşı çıkmakla birlikte bütün siyasal gruplar arasında solculardan sonra böyle bir hakkın tanınmasına en çok destek veren kesimi de yine İslamcılar oluşturuyor. Kendilerini milliyetçi, demokrat, sağcı ve Atatürkçü olarak nitelendirenler ise ekümenik sıfatının tanınmasına birbirlerine yakın oranlarda bir koşullu ya da koşulsuz destek sunuyor.

Tablo 65. Siyasal kimliklerin Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceleri

Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?						Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle desteklemiyorum	Türkiye'nin menfaatine olacaksa, kabul edilebilir	Kesinlikle destekliyorum	Bir fikrim yok		
Demokrat	30,1%	14,1%	11,9%	43,9%	100%	
Milliyetçi	52,9%	13,2%	6,8%	27,1%	100%	
Sağcı	45,8%	10,6%	8,8%	34,8%	100%	
Solcu	28,8%	17,9%	13,5%	39,7%	100%	
Atatürkçü	38,8%	13,2%	9,1%	38,8%	100%	
İslamcı	44,5%	16,5%	11,0%	28,0%	100%	
Diğer	46,7%	9,1%	10,2%	34,0%	100%	
Toplam	41,3%	13,4%	9,8%	35,5%	100%	

Bu soruya olumlu ya da olumsuz cevap verenlerin öğrenim düzeyleri incelendiğinde her iki cevap kategorisini savunanların oranının da öğrenim düzeylerinin yükselmesiyle beraber arttığı görülüyor. Gerçekten de, öğrenim düzeyleri yükseldikçe ekümenik

sıfatının tanınmasına karşı çıkanların oranı arttığı gibi buna bir şekilde destek verenlerin oranı da artıyor. Öğrenim düzeylerinin yükselmesiyle beraber azalan tek eğriyi ise “bir fikrim yok” seçeneği oluşturuyor. Bu da öğrenim düzeyleri yükseldikçe konuya ilişkin bilgi eksiliğinin azaldığını gösteriyor.

Tablo 66. Öğrenim düzeyine göre Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesiyle ilgili düşünceler

Fener Rum Patrikliğinin ekümenik sıfatının kabul edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?						Toplam
Öğrenim durumu		Kesinlikle desteklemiyorum	Türkiye'nin menfaatine olacağına, kabul edilebilir	Kesinlikle destekliyorum	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	31,5%	9,0%	9,0%	50,5%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	39,4%	10,7%	9,4%	40,5%	100%
	Ortaöğretim mezunu	39,6%	12,9%	11,7%	35,8%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	45,5%	17,3%	3,7%	33,5%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	50,2%	19,7%	7,9%	22,2%	100%
	Toplam	41,0%	13,2%	9,5%	36,3%	100%

8.2. Nitel Bulgular

Toplumu oluşturan farklı etnik, dinsel, siyasi ve kültürel bileşenlerin, Türkiye'nin gerek iç gerek dış politika alanındaki en önemli sorun alanlarından biri olan azınlık haklarına yönelik görüşlerini Ruhban Okulu'nun açılması ve Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatının kabul edilmesi ekseninde analiz etmeye çalıştık. İstatistiksel genellemeler yoluyla ulaştığımız sonuçlara dayalı olarak yaptığımız analizler, bu önemli sorun alanına ilişkin kamuoyunda genellikle olumsuz bir bakış açısının bulunduğunu göstermekteydi. Ancak yalnızca nicel verilere dayalı sonuçları yansıtan bu analizlerin, amaçlı örneklem kapsamında tespit edilen kişilerle yapılan görüşmelerde elde edilen nitel verilerle de desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü istatistiksel genellemeler yoluyla oluşturulan

yukarıdaki tablolara yansımayan ayrıntılara ancak bu görüşmelerden elde edilen veriler aracılığıyla ulaşılabilir. Ayrıca bu görüşmelerde azınlık haklarının farklı toplumsal kesimler arasındaki algısına dair daha derinlikli ve karşılaştırmalı analizler yapabilmek imkânını bulmak da mümkündür.

Gerçekten de farklı kimliklere sahip olan ve farklı toplumsal eğilimleri temsil eden kişilerle yaptığımız yüz yüze görüşmelerde yönelttiğimiz “Ruhban Okulu’nun açılması ve Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatının kabul edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz” şeklindeki soruya verilen cevaplar ilginç sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Zira derinlemesine görüşmelerde elde edilen verilerin, anket çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ve yukarıdaki tablolara yansıyan verilerle çoğunlukla çeliştiği gözlenmektedir. Anket verilerinden hareketle oluşturulan söz konusu tablolarda Ruhban Okulu’nun açılmasına ve Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatının kabul edilmesine koşulsuz olarak karşı çıkanların büyük bir çoğunluk oluşturduğu görülmesine rağmen, burada her iki konu da daha olumlu bir perspektifle ele alınmaktadır. Bu durum, amaçlı örneklem kapsamında seçilen kişilerin daha yüksek öğrenim düzeylerine ve konuya ilişkin daha detaylı bilgilere sahip olmasıyla kısmen açıklanabilir. Gerçi yukarıda da ifade edildiği gibi öğrenim düzeylerinin yükselmesi, yalnızca Ruhban Okulu’nun açılmasına ve Fener Rum Patrikliği’nin ekümenik sıfatının kabul edilmesine olumlu yaklaşanların oranını değil, aynı zamanda buna itiraz edenlerin oranını da artırmaktadır. Ancak bu oranlardaki değişimin yönü ve miktarı bütün toplumsal kesimler için aynı değildir. İstatistiksel genelleme aşamasında konuya çoğunlukla olumsuz yaklaşan Müslüman ve İslamcı kesimin temsilcileri, derinlemesine görüşmeler sırasında çok daha özgürlükçü bir tutum sergilemektedir. Buna karşılık kendilerini milliyetçilik ya da Atatürkçülük üzerinden konumlandırırların ilk aşamadaki olumsuz tavırlarını burada da genellikle sürdürdükleri görülmektedir. Dolayısıyla kendilerini Müslüman ya da İslamcı olarak ifade eden insanlar arasında öğrenim düzeyleri yükseldikçe, Ruhban Okulu’nun açılması ve Fener Rum

Patrikliği'nin ekümenik sıfatının kabul edilmesi yönündeki olumlu ve özgürlükçü tavırlar da yükselişe geçmektedir. Örneğin ülke nüfusunun hem etnik hem de dini anlamda çoğunluğunu oluşturan Sünni Türklerle yapılan derinlemesine görüşmelerde bu olumlu ve özgürlükçü tavırları görmek mümkündür. Bu nedenle istatistiksel genelleme aşamasında ortaya çıkan görece olumsuz ve yasaklayıcı nitelikteki tablonun, burada daha olumlu ve özgürlükçü bir çizgiye doğru evrildiği görölmektedir.

Türkiye'deki azınlıkların haklarının gasp edilmesinden ve karşılıklılık ilkesi uyarınca geliştirilen azınlık politikalarından Şikâyet eden Müslüman sosyolog N.A.'nın Ruhban Okulu'na ilişkin olarak söyledikleri, bu olumlu ve özgürlükçü duruğu oldukça net bir Şekilde ortaya koymaktadır.

Ya Şimdi bir kere, Ruhban Okulu deyince akla öyle saçma bir Şey geliyor ki Türkiye'de. Bugün işte, herkesin de belirttiği gibi, böyle bir Şey durumu var, rehin alma durumu var. Türkiye kendi içindeki yabancı vatandaşlarını, kendileri böyle tanımladıkları için öyle diyorum, rehin almış. İşte "Ermenistan, Őuna nasıl davranır ve Azerbaycan Ermenistan'la nasıl ilişki kurarsa, ben de burada Ermenilere öyle davranacağım. Yunanistan Türklere nasıl davranır, ben de Rumlara böyle davranacağım" Şeklinde bir mantık. İşte bu ilişkilerin kısılcacında bir Ruhban Okulu sorunumuz var. Bu ülkede kilise yok mu? Var. Bu kiliselerin de papazları var. Bu papazlar Türkiye'de eğitim alamıyor. Okullar kapalı. Vatikan'dan getirilen papazlara da yabancı ajanı muamelesi yapıyoruz. Ne olacak peki? Dışarıdan gelmesin. İçeride yetiştirilmesin. Yani öyle bir Şeye maruz kalmış ki bu cemaatler! Boğulmaya çalışılmış. Vakıf mallarına el konulmuş, teşkilatlarına müdahale edilmiş ve en sonunda da Ruhban Okulu sorunu ortaya çıkmış. Yani bu zaten çok büyük bir haksızlıktı, yanlıştı. Halen de sürüyor. Ben Ruhban Okulu'nun açılmasını

istiyorum ve bu okulun kapanmasına da ancak cemaat tarafından karar verilmesi gerektiğini düşünüyorum.
(N.A., İstanbul)

Azınlıkların bir nevi yabancı vatandaş olarak görülmesi ve bir çeşit dış politika malzemesine dönüştürülmesinden rahatsız olan N.A., karşılıklılık ilkesi uyarınca geliştirilen bu politikaların gerek kişi gerek grup hakları açısından azınlık haklarını ihlal ettiğini düşünmektedir. Devletin azınlıkların yerine karar vermekten vazgeçmesi gerektiğini belirten N.A., Ruhban Okulu'na ilişkin bütün tasarrufların ilgili azınlık cemaatine bırakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu görüşler yukarıda dile getirdiğimiz kendisini Müslüman olarak tanımlayan kişiler arasında öğrenim düzeyleri yükseldikçe genel olarak azınlık haklarına ve özelde de Ruhban Okulu'nun açılmasına ya da Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatının kabul edilmesine yönelik özgürlükçü tutumun geliştiğinin bir göstergesidir. Hatta azınlık haklarına yönelik bu özgürlükçü tutumun, misyonerlik faaliyetlerinin serbest bırakılmasına kadar uzanan geniş bir perspektife kavuştuğu bile zaman zaman görülmektedir. Konuya özellikle insan hakları perspektifinden yaklaşan ve kendisini Müslüman Türk olarak tanımlayan hukukçu Ş.Ç.'nin görüşlerini bu duruma örnek olarak verebiliriz:

Evet, ben Ruhban Okulu'nun açılması gerektiğini düşünüyorum. Türkiye'de yaşayan gayrimüslim unsurlar da dinlerini rahatlıkla öğrenmelidir. Dinlerini öğrenebilecekleri yer ise orasıdır, yani papaz okuldur. Ruhban Okulu neticede papaz yetiştiren, bir başka deyişle, kendi din adamını kendi inancına göre yetiştiren bir kurumdur. Ben aynı şekilde, misyonerlik faaliyetlerinin bizim dinci diye tabir edilen gazetelerde kötülenmesini de doğru bulmuyorum. Yani misyonerlik faaliyetinin bizim yaptığımız tebliğ faaliyeti ile hiçbir farkı yoktur. Onlar da kendi dinlerini kendi inançları doğrultusunda anlatıyor. Herkes pazarlasın malını.

Kimin malı daha değerli ise, o alınsın. Yani burada herhangi bir sıkıntı görmüyorum. (ř.ř., Bursa)

Toplumun büyük çoğunluğu tarafından reddedilen ya da şüphle ile yaklaşılan azınlık haklarına Müslüman kimliğini ön plana çıkararak yaklaşan kişilerin, hangi etnik gruptan gelirse gelsin destek verdiği ve yukarıdaki düşüncelere paralel fikirleri savunduğu görülmektedir. Bu durum istatistiksel genelleme aşamasında konuya büyük ölçüde olumsuz yaklaşan Türkler için söz konusu olduğu gibi, azınlık haklarına zaten çoğunlukla olumlu yaklaşan Kürtler için de geçerlidir. Kürt etnik kimliğine sahip olan kişilerin hangi kimlik üzerinden kendilerini tanımlarsa tanımlasınlar, Ruhban Okulu'nun açılmasına ve Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatının tanınmasına genellikle olumlu yaklaştığı söylenebilir. Örneğin kendisini Müslüman Kürt olarak tanımlayan K.E.'nin Ruhban Okulu ve ekümeniklik sorununa yaklaşımı bu temelde değerlendirilebilir.

şimdi Fener Rum Patrikhanesinin ekümeniklik sıfatının siyasi değil, dinsel bir konu olduğuna inanıyorum. Yani Fener Rum Patrikhanesi bu dünyadaki Ortodoks dünyası açısından önemli bir kurumdur. Çok önemli bir kurumdur. Devlet isterse bu ekümeniklik sıfatını sadece ruhbanıyetlik açısından tanır. Siyasi açısından zaten hiç bir ekümenikliği yoktur. Ayrıca din adamı yetiştirme adı altında Ruhban Okulu'nun açılmasında da hiçbir beis yoktur. Hatta açılmasında yarar da vardır. (K.E., İstanbul)

Burada yalnızca konuya ilişkin olumlu yaklaşımın değil aynı zamanda sahip olunan bilgi düzeyinin de arttığı görülmektedir. Zira ekümeniklik sıfatının Türkiye'deki bütün azınlıkları değil yalnızca Ortodoks Hristiyanları ilgilendiren bir sorun olduğu birçoğ toplumsal kesim tarafından tam olarak bilinmemektedir. İstatistiksel örneklem yoluyla oluşturulan tabloların yaklaşık olarak üçte birinin konuya ilişkin herhangi bir fikir beyan etmemesi bu durumun bir

kanıtıdır. Ancak öğrenim düzeylerinin yükselmesiyle beraber bu soruna kişi ve/veya grupların hak ve özgürlükleri ekseninde yaklaşanların sayısı kadar sorunu bilinçli olarak ve reel politik şartlar çerçevesinde ele alanların sayısı da artmaktadır. İstanbul'da yaşayan ve kendisini Alevi bir Kürt olarak tanımlayan liberal eğilimli gazeteci İ.D.'nin konuya böyle bir perspektifle yaklaştığı söylenebilir.

Fener Rum Patrikliği'nin ekümenikliği, Türkiye'nin ekümenik değil demesi ile değişen bir durum değil. Tıpkı Alevilerin cemevini ibadethane olarak görmesi gibi. (İ.D., İstanbul)

Ruhban Okulu ve ekümeniklik sorununu kişisel kimlik aidiyetleri bağlamında yaşadığı sorunlarla karşılaştırarak ele alan İ.D.'nin bu yaklaşımı, Kürt ve Alevi kimliğiyle sorunu değerlendirenlerin ortak yaklaşımı olarak da görülebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi anadille ilgili talepleri ve cemevlerinin açılmasına yönelik talepleri reddedilen bu kesimler, azınlıklarla güçlü bir empatik dayanışma geliştirebilmektedir.

Ruhban Okulu ve ekümeniklik sorununa ilişkin derin bir bilgi sahibi olmamasına rağmen sorunu hak ve özgürlükler ekseninde ele alanlar da bulunmaktadır. İstatistiksel genelleme aşamasında da soruna genellikle olumlu yaklaşan solcu kesimin temsilcileriyle yapılan görüşmeler bu durumu teyit etmektedir. Türkiye'deki azınlıkların görece önemli bir kısmının bulunduğu İzmir'de yaşayan ve özellikle metropol şehirlerde örgütlü olan sosyalist bir partinin il başkanlığını yapan Türk asıllı R.A.'nın görüşlerini söz konusu duruma örnek olarak verebiliriz:

Ruhban Okulu'nun açılması ve Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatının kabul edilmesi, öncelikle toplumsal barışın sağlanması açısından önemlidir. Ayrıca Ruhban Okulu'nun açılmasına ya da Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik statüsüne kavuşmasına deoletin

dil uzatma şansı ya da böyle bir hakkı yoktur. Çünkü bildiğim kadarıyla kelime anlamı evrensellik olan ekümeniklik meselesinin, o dünyanın üst çerçevesindeki evrensellik anlayışıyla bir arada tutulması gerekiyor. Dolayısıyla da devletın "hayır, siz evrensel değilsiniz. Sizin evrensellik tanımınızı ben yaparım" demesi zaten baştan yanlıştır. (R.A., İzmır)

Azınlık haklarına genellikle bir insan hakları sorunu olarak yaklaşan solcuların sorunu gerçekçi bir biçimde ele almaya çalıştıkları görülmektedir. Bu kapsamda azınlıkların zaten fiili olarak sahip oldukları hakların yasal düzeyde de tanınması gerektiğini ifade eden solcuların çoğunlukta olduğu söylenebilir. Hatay gibi etnik ve dini kimlikler açısından Türkiye'nin en zengin şehirlerinden birinde yaşayan ve kendisini sosyalist bir Arap olarak tanımlayan A.T. bunlardan birisidir.

Ruhban Okulu'nun açılmasının ve ekümeniklik sıfatının tanınmasını hiçbir sakıncası olmaz. Bu konuda çok ayrıntılı bilgiye sahip değilim, ama ekümeniklik de fakto olarak şu anda tanınmış durumda. Türkiye'de maalesef çok şey de fakto oluyor. Yıllar önce biz Komünist Partisi'ni kurmak istediğimizde de öyle de fakto bir durum olmuştu. Burada da de fakto bir durum var. Türkiye reddetse de dünya tanıyor. Ayrıca Türkiye için bir sorun yaratacağını da düşünmüyorum. (A.T., Hatay)

Görüleceği gibi Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatına yönelik dünyadaki genel kabulün, fiili bir durum olmaktan çıkartılarak hukuki bir kabule dönüştürülmesinin ve Ruhban Okulu'nun açılmasının Türkiye açısından taşıdığı önemin altı çizilmektedir. Aslında bu düşünceleri savunan insanların taşıdıkları siyasi kimliklerin genel eğilimleri açısından bakıldığında bu durumun şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Ne var ki benzer

düşüncelerin öncelikli siyasal kimliğini Türk milliyetçisi olarak ifade eden insanlar tarafından da paylaşılabilirdiğini görmek ilginçtir. Zira Türk milliyetçiliğinin bir takım tarihsel ve siyasal nedenler dolayısıyla azınlık haklarına çok da olumlu bakmadığı kamuoyunda genellikle kabul edilen bir durumdur. Zaten anket sonuçları da azınlıklar için talep edilen hakları genellikle dış güçlerin oyunu ve Türkiye'nin içişlerine müdahale etmenin bir aracı olarak görme eğiliminde olan milliyetçi kesimlerin büyük bir kısmının Ruhban Okulu ve ekümeniklik sorununa olumsuz baktığını net bir şekilde ortaya koymaktaydı. Ancak milliyetçi kesimler tarafından büyük bir çoğunlukla reddedilen ve olumsuz değerlendirilen bu hakların, nadiren de olsa aynı kesimin aktif siyaset yapan bazı temsilcileri tarafından daha olumlu bir şekilde ele alındığını görmek de mümkündür.

Türkiye'de Ruhban Okulu açılsın. Niye açılsın biliyor musunuz? Ben dışarıdan, farklı bir kültürden papaz veya haham getireceğime, kendi kültürümden, kendi Türk kültürümden yetişmesinden yanayım. Yani dışarıdan ısmarlama getirilecek bir papazın, ruhbanın ya da hahamın, Türkiye'de yaşayan Yahudi veya Hıristiyan ile aynı değerleri, aynı kültürel motifleri taşımadığını ve bu durumun sorun olacağını düşünüyorum. Bu nedenle, Türkiye'de Ruhban Okulu'nun açılmasından yanayım. (N.Z., Hatay)

Bu düşüncelerin, Türkiye'deki milliyetçi çevrelerin eğilimlerini ne oranda yansıttığını tespit etmek güçtür. Hatay gibi Türkiye'nin en zengin etnik ve dini mirasına sahip şehirlerinden birinde doğup büyümüş olması ve azınlık unsurlarıyla kurduğu kişisel ilişkiler, N.Z.'nin düşüncelerini, ait olduğu çevrenin genel düşüncelerinden farklılaştırmış olabilir. Ancak N.Z.'nin bakış açısında bu yerel ve sübjektif olguların ne derece etkisi olursa olsun bu düşüncelerin milliyetçi çevrelerin belirli bir kısmının görüşlerini yansıttığı söylenebilir. Gerçi Türkiye'deki milliyetçi çevrelerin büyük bir kısmı azınlık haklarıyla ilgili olarak hala olumsuz bir yaklaşıma sahiptir. Bu

olumsuz yaklaşımın arkasında Türkiye'nin geleceğine ilişkin kaygılar yatmaktadır. Örneğin Türkiye genelinde örgütlü bir başka milliyetçi partide aktif siyaset yapan M.Y.'nin görüşleri bu türden kaygılara örnek olarak verilebilir:

Ben Ruhban Okulu'nun açılmasına ve ekümeniklik sıfatının tanınmasına karşıyım. Bunu samimi olarak ifade etmek istiyorum. Misyonerlik faaliyetlerinden ötürü ve ülkenin ekonomisi iyi olmadığı için bunlara karşıyım. Çünkü Hıristiyanların, örneğin bir Vatikan'ın çok büyük paraları var. Kiliselerin de öyle. Dolayısıyla parayla insanları cezp edip, kendi dinlerine geçirebilirler. Zaten geçiriyorlar da. Bu nedenle Ruhban Okulu'nun açılmasına ve benzeri şeylere karşıyım. Kaldı ki, zaten dışarıdan papaz ithal edip getiriyorlar. Örneğin, biz de Almanya'da yetiştiremiyoruz. Almanya'ya imam gönderiyoruz. Biz de gönderiyoruz yani. (M.Y., Erzurum)

Karşılıklılık ilkesinin altını çizen bu ifadeler, misyonerlik faaliyetlerine atıfta bulunarak azınlıklara tanınacak hak ve özgürlüklerin yol açabileceği sıkıntılara işaret etmektedir. Bu düşüncenin, milliyetçi çevrelerdeki yaygın bir kaygıyı dile getirdiği söylenebilir. Çünkü Türkiye'deki milliyetçi çevrelerin önemli bir kısmının azınlıklara tanınacak hak ve özgürlüklerin dinsel ve siyasal anlamda önemli sorunlara neden olacağına ve "dış güçlerin Türkiye üzerindeki planlarına" hizmet edeceğine inandığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu gelecek ve güvenlik kaygılarının, Türkiye'de görece önemli bir çoğunluğu oluşturan milliyetçi çevrelerin, azınlıklara ilişkin yaklaşımlarındaki esas belirleyici unsur olduğu söylenebilir. Aslında bu kaygıların bir kısmı bir ölçüde Atatürkçü kesimler tarafından da paylaşılmaktadır. Örneğin kendisini Atatürkçü olarak ifade eden Mardinli gazeteci A.A., Ruhban Okulu'nun açılması talebine olumlu yaklaşırken, ekümenik sıfatının tanınmasını net bir

şekilde reddetmektedir. “Bu durum yabancı müdahalesine neden olacağı için asla ve asla kabul edilemez.”

Milliyetçilerin ve Atatürkçülerin Ruhban Okulu’nun açılmasını ve ekümeniklik sıfatının tanınmasını reddetme gerekçelerinden tamamen farklı gerekçelerle bu hakların tanınmasına karşı çıkanlara rastlamak da mümkündür. Örneğin İstanbul’da yaşayan ve kendisini solcu Laz olarak tanımlayan eğitimci Ş.S., Türkiye’deki diğer etnik kimliklerin sorunlarına sahip çıkabilmek adına azınlık haklarının görmezlikten gelinebileceğini belirtmektedir:

Bunları tamamen reddediyorum. Öyle bir şansları yok. Olmamalı da. Ülkemde Alevilik, Bektaşilik geleneği ve bunların mükemmel öğeleri, mükemmel unsurları varken, yine Kürtler, Lazlar varken ve bu kimliklerle işim varken, benim ülkemi bin yıldır sömürmeye çalışan insanların Ruhban okullarını açma meselesini konuşmam bile lüks yani. (Ş.S., İstanbul)

Burada oldukça ilginç bir durum söz konusudur. Başka kimliklerin hak ve özgürlüklerini savunabilmek adına azınlıkların hak ve özgürlüklerine karşı çıkan Ş.S., Türkiye’deki azınlıkları da en genel deyimle “emperyalist ve kapitalist Batı’nın” işbirlikçileri ve Türkiye’deki olumsuzlukların bir parçası olarak görme eğilimindedir. Bu da azınlık haklarının, Türkiye’de oldukça zengin sayılabilecek bir gerekçeler dizisiyle olumsuz olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Aslında genel olarak Ortodoks Rumları ilgilendiren Ruhban Okulu ve ekümeniklik sorunu ekseninde geliştirilen bu olumsuz tutumların, bütün azınlıkları hedef alan bir dışlayıcılığa dönüştüğü görülmektedir. Bu durum Ortodoks Rumları olduğu kadar diğer etnik ve mezhepsel kimliklere mensup olan Hıristiyan vatandaşları da rahatsız etmektedir. Ancak bu rahatsızlık Ruhban Okulu ve

ekümeniklik gibi kendilerine ait olmayan bir talepten dolayı maruz kaldıkları ayrımcılık kadar, Ortodoks Rumların bu taleplerinin karşılanmamasını da içermektedir. Ermeni kökenli bir Hıristiyan olan A.N., tam da bu duruma işaret etmektedir:

Bizde mesela şöyle bir uygulama var: Patrik seçilecekse eğer, bu patrik Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde doğmuş olmalı. Mesela Almanya size diyor mu "Almanya'da doğmuş olmalı" diye? Demiyor. Zaten mütekabiliyetin her zaman kötü yönlerini uygular Türkiye. Mütekabiliyetin iyi yönlerini uygulamaz. Mütekabiliyet esasına göre, Batı'da ne kadar Türk Okulu varsa, burada o kadar Rum Okulu olmalı. Türklere orada nasıl haklar sağlanıyorsa, burada da Rumlara aynı haklar sağlanmalıdır. (A.N., İstanbul)

Karşılıklılık ilkesinin Türkiye'de adil bir şekilde uygulanmadığından şikâyet eden A.N., bu ilkenin mutlaka uygulanacaksa kendisine daha güzel örnekleri model olarak alması gerektiğini ifade etmektedir. Arap kökenli bir Hıristiyan olan İ.H.B.'de, tıpkı A.N. gibi Ruhban Okulu'nun açılmasına destek vermektedir.

Tabi bunun mutlaka olması lazım. Mutlaka. Çünkü bu Türkiye'nin yüz akı olur eğer açılırsa. Orada birçok insan yetişecek. Kültürlü, eğitimli papazlar yetişecek ve dünyaya hizmet edecekler. Yalnız Türkiye'ye değil, bütün dünyaya hizmet edecekler. Türkiye'nin önünü açar bu durum. (İ.H.B., Mersin)

Ruhban Okulu'nun evrensel düzeyde hizmet edecek bir kurum olduğunun altını çizen ve bu nedenle mutlaka açılması gerektiğine inanan İ.H.B., bu durumun Türkiye için de faydalı olacağına inanmaktadır. Sonradan Hıristiyanlığı seçen Türk kökenli U.Ş.'nin

düşüncelerinin Ruhban Okulu'na biçilen bu evrensel ve faydalı rolü desteklediği görülmektedir:

Ruhban Okulu belli bir dönemde kapatılmış. Şimdi tekrar açılmak isteniyor; ama Milli Eğitime mi bağlı olacak, YÖK'e mi bağlı olacak, yoksa özerk mi olacak? Büyük bir teknik sorun bu ve tartışması sürüyor. Ama sorun şu ki, Türkiye'deki gayrimüslimlerin; Rum, Ermeni, Protestan veya Yahudi, dini eğitim alabileceği resmi anlamda bir kurum bulunmamaktadır. Bunun birçok çözüm noktası vardır: Mevcut ilahiyat fakülteleri için de Hıristiyan bölümleri açılabilir.... Ya da Ruhban Okulu açılarak, bizlerin de orada eğitim alması sağlanabilir... Ekümenikliğe gelince dünyadaki bütün Ortodoks cemaati, İstanbul Patrikhanesini ve patriğini liderleri olarak görüyorsa bu öyledir. Siz istediğiniz kadar "ben görmüyorum, ben tanımıyorum ya da sözde patrik, sözde ekümenik" deyin. Ama o, öyledir. (U.Ş., İzmir)

Ruhban Okulu'nun yalnızca Ortodoks Rumlara değil diğer Hıristiyan azınlıklara da hizmet verebilecek önemli bir kurum olduğunu ve bu nedenle açılması gerektiğini dile getiren U.Ş., ekümeniklik konusunun da Ortodoks cemaatine bırakılması gereken dinsel bir karar olduğunu altını çizmektedir. Protestan asıllı bir Hıristiyan olan U.Ş.'nin ekümenikliğe ilişkin bu düşüncesi, bizatihi Ortodoks bir Rum olan Corç'un ifadeleriyle de teyit edilmektedir:

Yani bütün dünya bunu kabul etmiş. Biz kabul etsek ya da etmesek, neye yarar ki! Bütün dünya kabul etmiş ki, Fener Rum Patriği eşitler arasında en yükseğidir, ekümeniktir. Dünya bunu kabul ediyor. Biz istediğimiz kadar dayatalım, "hayır, izin vermiyoruz" diye. Hepsi hikâye... Dünya bize gülüyor işte. (C.K., Hatay)

Bütün bu dūřünceler Türkiye’de yaşayan azınlık gruplarının önemli sorunlara sahip olduğunu göstermektedir. Ruhban Okulu ve ekümeniklik ekseninde formüle edilerek farklı toplumsal kesimler nezdindeki karşılığı aranan bu sorunlar, gayrimüslim vatandaşlara yönelik önemli hak ihlallerine ve mağduriyetlere yol açmaktadır. Bu hak ihlallerinin giderilmesine yönelik talepler, toplumu oluşturan farklı bileşenlerin bir kısmından önemli oranda destek bulsa da büyük bir çoğunluk tarafından da reddedilmektedir. Kendilerini bu ülkenin asli vatandaşı ve organik bir parçası olarak gören azınlık unsurlar, ülkedeki büyük çoğunluk tarafından olumsuz bir “dış güçler” ilişkilendirmesi içinde ele alınmakta ve “ajan”, “işbirlikçi”, “hain” vb. sıfatlarla tanımlanmaktadır. Gerçi yukarıdaki görüşme notlarında görüldüğü gibi öğrenim düzeyleri ve konuya ilişkin bilinç düzeyi yükseldikçe hemen hemen her toplumsal kesimden destek verenlerin sayısı da artmaktadır. Ancak bu durumun azınlıkların maruz kaldığı sorunların çözümüne de haklarındaki olumsuz kamuoyu algısının değişmesine de katkı sağlayacak düzeyde olmadığı kesindir.

9. BÖLÜM

DİNİ HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLERE BAKIŞ

9.1. Nicel Bulgular

Türkiye laikliğinin kendine özgü bir laiklik olduğu genel kabul görmüş bir kanaattir. Bu kendine özgülüğü ifade etmenin ise her zaman olumlanan bir bağlamı yoktur. Laikliğin kendine özgü olduğunu söylemek bazen normatif bir cümle kurmak amacıyla, yani laikliğe yönelik eleştirileri karşılamak üzere ifade edilirken; bazen de Türkiye laikliğinin dünyanın hiçbir yerinde eşi benzeri bulunmayan ve laiklikle hiç ilgisi olmayan bir uygulama olduğunu söylemek üzere kullanılır. Daha dindar olan insanlar tarafından yanlış ve dine müdahil bir uygulama olarak eleştirilen laiklik, dinin toplumsal hayattaki etkisinin gereğinden fazla olduğunu savunanlar için de bir eleştiri hedefidir. Dolayısıyla laikliğin, biri siyasal düzeni ifade eden biri de toplumsal hayattaki kendiliğinden gelişimi ifade eden iki yanı arasında her düzeydeki analizde bir ayırım yapmak gerekiyor. Dini, devletin işlerine karıştırmamak veya din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamındaki bir laiklik, siyasal düzeydeki bir laikliktir ve Türkiye’deki cari laiklik uygulaması tam da bu düzeyde işlevsel olan bir anlayışı yansıtmaktadır. Batı’daki siyasal laiklik modeli ise dinin devletin işlerine karışmaması kadar, devletin de dini alanlara karışmadığı ve bu alanlara saygı gösterdiği iki taraflı bir müdahalesizlik ilkesi üzerine inşa edilmiştir.

Türkiye’deki cari laiklik anlayışını kuşkulu kılan en önemli özellik, Batı’daki bu iki taraflı ilişki biçiminin siyasal düzeyde sağlanamamış olmasıdır. Bir başka deyişle dinin devletin işlerine ve devletin de dini alanlara müdahale etmediği bir ilişki biçiminin üretilmemiş olmasıdır. Gerçekten de Türkiye’de devlet, her zaman dini anlayışları ve örgütlenmeleri kontrol altında tutmak ve dini alanlara müdahil olmak üzere kurumsal tedbirler almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet içindeki varlığı ve kurumsal konumu tek başına bunun yeterli bir işareti sayılabilir. Bu kurumun varlığı, devletin Sünni niteliğinin

ya da Snni anlayışı tercih ettiğinin bir kanıtı olarak görülmektedir. Fakat din-devlet ilişkileri ile demokrasi tarihine bakıldığında devletin bir tercihinden ziyade halkın demokratik ortamda işleyen iradesinin bir yansımaları daha açık bir biçimde görülebilir. Sonuçta içinde Diyanetin de yer aldığı laik bir yapı, Türkiye demokrasisinin otoriter devlet anlayışıyla diyalektik bir etkileşiminin sonucunda ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu, bu yapının ne mükemmel olduğunu ne de eleştirilmez olduğunu söylemek anlamına geliyor. Ancak Diyanet kurumunun sistem içindeki gelişimini dikkate almadan, daha iyi bir laiklik modelinin geliştirilmesinin mümkün olmadığını söylemek gerekiyor.

Diğer yandan laikliğin toplumsal hayattaki kendiliğinden gelişimi de siyasal laiklikle tamamen ilgisiz olmamakla beraber daha ziyade kentleşme ve sanayileşmenin değişik evreleriyle ilgili sosyolojik bir gelişmeye işaret eder. Sanayileşmenin bilhassa ilk evreleri kaçınılmaz olarak ve kendiliğinden bir şekilde insanların dindarlık seviyelerinde bir düşüşe eşlik etmiştir. Bir tür dünyevileşme olarak da ifade edilen bu gelişme daha ziyade sosyolojik bir gelişmedir. Dolayısıyla laikliğin siyasal düzeydeki tanımını ve işleyişi üzerine yaptığımız anketlerde ve söyleşilerde bu konu üzerinde durulmamıştır. Farklı toplumsal kesimlerin şikyetlerini içeren çeşitli sorular ekseninde yapılan bu anket ve söyleşilerin ayrıntıları aşağıda görülebilir.

9.1.1. Türkiye'deki Laiklik Uygulaması ve Memnuniyet Düzeyi

Türkiye'deki laiklik uygulamasının dindar insanların beklentilerini karşılayıp karşılamadığı sorusu bizzat dindarlar tarafından sıkça söz konusu edilen bir sorudur. Mevcut laiklik anlayışının dindar insanların ihtiyaçlarını gözetmeden yapılan çeşitli düzenlemeler aracılığıyla dini alanlara müdahil olan olumsuz bir işleyişe sahip olduğunu düşünen dindar kesimin, bu anlayışa karşı genel bir hoşnutsuzluk taşıdığı söylenebilir. Buna karşılık bazı toplumsal kesimlerin de dinin devlet işlerine fazla müdahil olduğu veya Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla devletin laik niteliğinden

uzaklaştırıldığı yönünde bir şikâyetleri olduğunu görmek mümkündür. Gerçi “Türkiye’deki laiklik uygulaması dindar insanların beklentilerini karşılıyor mu?” şeklinde formüle edilen bir soru konunun bütün boyutlarını ortaya çıkarmaya yetmez. Bununla birlikte sadece dindar insanlara sorulduğunda beklentilerin karşılanma düzeyini daha net olarak açığa çıkarabilecek olan bu soru, yine de Türkiye’de laiklik hakkındaki genel hoşnutsuzluk düzeyine ilişkin bir fikir sahibi olmamızı sağlayabilir. Ayrıca sorunun bu şekilde formüle edilmesi ve farklı toplumsal kesimleri temsil eden insanlara yöneltilmesi, insanların başkalarının ihtiyaçları veya sorunları hakkında ne ölçüde rahat konuşabildiklerinin ve onların sorunlarına ne kadar sahip çıkabildiklerinin de bir göstergesi sayılabilir.

Şekil 54. Mevcut laiklik politikasına ilişkin toplumsal algılar

Bu bağlamda, ankete katılanların yüzde 29,4’ü, Türkiye’deki laiklik uygulamalarının dindar insanların beklentilerini karşıladığını belirtmektedir. Buna karşılık, yüzde 32,4’lük bir kesim de soruya olumsuz cevap vermektedir. Laiklik uygulamalarının dindar insanların beklentilerini kısmen karşıladığına inanan yüzde 27,8’lik bir kesimin konuya ihtiyatlı bir iyimserlikle yaklaştıkları görülmektedir. Mevcut laiklik uygulamalarının dindar insanların beklentilerini kısmen karşıladığına inananları gösteren bu oran, aynı

zamanda bu beklentilerin kısmen karşılanmadığına inananların oranını da göstermektedir. Bir başka deyişle, konuya kısmen olumlu yaklaşanları gösteren bu oran, aynı zamanda konuya kısmen olumsuz yaklaşanların oranını da göstermektedir. Zira kısmen ifadesi konuya ilişkin olumlu ve olumsuz içeriği aynı anda ifade etmektedir. Toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ve başta başörtüsü yasağı olmak üzere birçok uygulamadan ötürü şikâyetçi olduğu bilinen Sünni kesimin taleplerine ilişkin olarak oluşan ve kamuoyundaki genel kabulüne yakın bir sonuç ortaya çıkaran bu durum, kültürel ve siyasal kimlik kabullerine ve önceliklerine göre ele alındığında daha da açıklık kazanabilir.

Tablo 67. Kültürel kimliklerin mevcut laiklik politikasına ilişkin algıları

	Türkiye'deki Laiklik uygulaması, dindar insanların beklentilerini karşılıyor mu?					Toplam
		Evet, kesinlikle karşılıyor	Kısmen karşılıyor	Hayır, kesinlikle karşılamıyor	Bir fikrim yok	
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	33,8%	28,5%	28,3%	9,4%	100%
	Müslüman	20,3%	26,6%	40,5%	12,5%	100%
	Kürt	22,5%	24,3%	40,5%	12,6%	100%
	Alevi	39,8%	30,6%	20,4%	9,2%	100%
	Türkiyeli	39,2%	35,3%	21,6%	3,9%	100%
	Diğer	41,8%	20,0%	27,3%	10,9%	100%
Toplam		29,4%	27,7%	32,4%	10,5%	100%

Nitekim kendisini kültürel olarak birinci dereceden Müslüman görenler arasında bu ihtiyacın kesinlikle karşılandığına inananların oranı en alt düzeyde (yüzde 20,3) çıkarken, birincil kültürel kimliği Alevi olanlarda laikliği dindarlar için yeterli görme oranı en üst düzeylerde (yüzde 39,8) çıkmaktadır. Yine Müslümanların yüzde 40,5'i laiklik uygulamalarının ihtiyaçları karşılamadığına inanırken, Alevilerin sadece yüzde 20,4'ü bu doğrultuda düşünmektedir. Ayrıca başka sorun alanları karşısında Türk ve Müslüman kimlikleri arasında ortaya çıkan örtüşmenin burada Kürt ve Müslüman kimlikleri arasında olduğu da dikkat çekmektedir. Birincil kültürel kimliğini Kürt olarak tanımlayanların oldukça büyük bir kısmının da

(yüzde 40,5), tıpkı Müslüman kimliğiyle cevap verenler gibi, laiklik uygulamalarının ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olmadığına inandığı görülmektedir. Kürt ve Müslüman kimliği arasındaki bu örtüşmenin bir benzeri de, Türk ve Alevi kimliği arasında görülmektedir. Zira kendisini birincil kültürel kimliği itibarıyla Türk olarak tanımlayanlar, Alevilerle eşdeğer cevaplar vermektedir. Türklerin yüzde 33,8’i laiklik uygulamalarının ihtiyaçları kesinlikle karşıladığını düşünürken, yüzde 28,3’ü karşılamadığına inanmaktadır.

Tablo 68. Siyasal kimliklerin mevcut laiklik politikasına ilişkin algıları

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye’deki Laiklik uygulaması, dindar insanların beklentilerini karşılıyor mu?				Toplam
	Evet, kesinlikle karşılıyor	Kısmen karşılıyor	Hayır, kesinlikle karşılamıyor	Bir fikrim yok	
Demokrat	25,4%	30,4%	31,2%	13,1%	100%
Milliyetçi	29,8%	27,5%	33,5%	9,2%	100%
Sağcı	25,4%	28,5%	37,7%	8,3%	100%
Solcu	41,7%	27,6%	23,1%	7,7%	100%
Atatürkçü	40,8%	27,7%	20,8%	10,7%	100%
İslamcı	12,7%	25,4%	52,7%	9,3%	100%
Diğer	31,0%	26,4%	33,5%	9,1%	100%
Toplam	29,5%	28,0%	32,3%	10,1%	100%

Aynı soru siyasal kimlikler bazında bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda da benzer örtüşmelerin kendini tekrarladığı görülmektedir. Siyasal kimliğini İslamcı olarak niteleyenler arasında Türkiye’deki laiklik uygulamasının dindar insanların ihtiyaçlarını karşıladığı düşüncesi en alt düzeyde (yüzde 12,7) iken; solcu (yüzde 41,7) ve Atatürkçü (yüzde 40,8) olarak kendisini ifade edenler arasında bu oran en üst düzeyde çıkmaktadır. Bu soruya birincil siyasal kimliğini demokrat ve sağcı olarak niteleyenlerin verdiği cevap da İslamcılarinki kadar olmasa da görece daha duyarlı bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Bu sonuçlar arasında belki daha dikkat çekici olanı ise birincil siyasal kimliğini milliyetçilik olarak ifade edenlerin, dindar insanların ihtiyaçlarına karşı

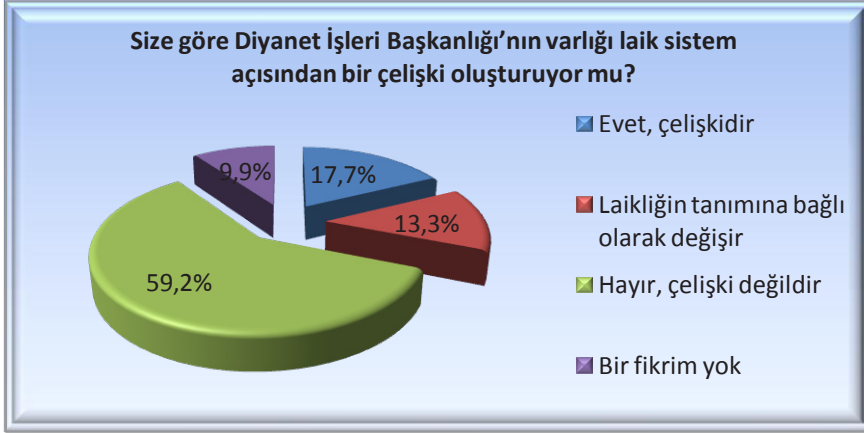
kendilerini Atatürkçü veya solcu olarak ifade edenlerinkine yakın bir duyarsızlık/duyarlılık sergilemiş olmasıdır. Bütün bu sonuçlar kategorik olarak dindar olmayanların dindar insanların ihtiyaçları hakkında çok kolay karar verebildiklerini ve onların neredeyse bütün ihtiyaçlarının karşılandığını düşündüklerini göstermektedir. Bu da bazı toplumsal kesimlerin başkalarının sorunlarına veya ihtiyaçlarına karşı ciddi bir duyarsızlık içinde olduklarını ortaya koymakta ve bizi bir arada yaşama imkânımızın kapasitesi hakkında düşünmeye sevk etmektedir.

Tablo 69. Öğrenim düzeyine göre mevcut laiklik politikasına ilişkin algılar

		Türkiye’deki Laiklik uygulaması, dindar insanların beklentilerini karşılıyor mu?				Toplam
		Evet, kesinlikle karşılıyor	Kısmen karşılıyor	Hayır, kesinlikle karşılamıyor	Bir fikrim yok	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	19,6%	25,0%	32,1%	23,2%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	33,6%	25,3%	28,0%	13,1%	100%
	Ortaöğretim mezunu	27,3%	29,1%	34,5%	9,2%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	27,2%	29,8%	36,1%	6,8%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	30,3%	29,9%	35,6%	4,2%	100%
	Toplam	29,5%	27,7%	32,4%	10,4%	100%

Bu soru öğrenim düzeyleriyle ilişkisi açısından ele alındığında konuya olumlu ve olumsuz yaklaşanların oranının bütün öğrenim düzeyleri arasında birbirine yakın bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Ancak öğrenim düzeylerinin yükselmesiyle beraber hem olumlu hem de olumsuz düşünenlerin oranının yükseldiği söylenebilir.

9.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Laiklik Algısı

Şekil 55. Laik bir sistemde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumu

Tablo 70. Kültürel kimliklere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumu

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Size göre Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığı laik sistem açısından bir çelişki oluşturuyor mu?				Toplam
	Evet, çelişkidir	Laikliğin tanımına bağlı olarak değişir	Hayır, çelişki değildir	Bir fikrim yok	
Türk	15,0%	13,9%	61,8%	9,3%	100%
Müslüman	13,4%	10,9%	64,7%	11,0%	100%
Kürt	32,4%	10,8%	39,6%	17,1%	100%
Alevi	58,6%	16,2%	18,2%	7,1%	100%
Türkiyeli	24,0%	30,0%	46,0%	0,0%	100%
Diğer	21,4%	14,3%	58,9%	5,4%	100%
Toplam	17,7%	13,2%	59,2%	9,8%	100%

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığının laik sistem açısından bir çelişki oluşturup oluşturmadığı yönündeki soruya ankete katılanların yüzde 17,7’si koşulsuz olarak evet derken, yüzde 13,3’lük bir kesim de koşullu olarak evet demektedir. Koşullu olarak evet cevabını verenlerin, laikliğin tanımına bağlı bir değerlendirme yaptıkları

görülmektedir. Aynı soruya hayır cevabı verenler ise yüzde 59,2 gibi oldukça yüksek bir oranı temsil etmektedir. “Bir fikrim yok” seçeneğini işaretleyen yüzde 9,9'luk kesimin muhtemel tercihleri de dikkate alındığında, hayır cevabı verenlerin oranı yüzde 64'lere kadar çıkmaktadır. Bu sonuç da toplumun yaklaşık olarak üçte ikisinin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığının laik sistem açısından bir çelişki oluşturmadığını düşündüğünü göstermektedir. Bir başka deyişle, başka anketlerle ve kamuoyu yoklamalarıyla da teyit edildiği gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı konusunda kamuoyunda genel bir olumlama söz konusudur.¹²

Bu soru, birincil kültürel kimliklerle ilişkisi içinde ele alındığında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına yönelik olumlama düzeyinin hangi kimlikler nezdinde nasıl bir karşılık bulduğu ya da bulamadığı da açığa çıkmaktadır. Buna göre kültürel kimliğini birincil düzeyde Müslüman olarak tanımlayanların yaklaşık olarak yüzde 65'inin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını olumladığı görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına yönelik en yüksek olumlama düzeyini yansıtan bu oranı sırasıyla Türkler (yüzde 61,8), diğer kategorisi içinde bulunanlar (yüzde 58,9), Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenler (yüzde 46), Kürtler (yüzde 39,6) ve Aleviler (yüzde 18,2) izlemektedir. Burada Alevilerin en düşük olumlama düzeyini temsil eden kesimi oluşturdukları görülmektedir. Gerçekten de, Alevilerin yaklaşık olarak dörtte üçlük bir kesimi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına itiraz etmektedir. Bu durum, Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Sünni anlayışı temsil eden bir kurum olarak görmeleriyle kısmen açıklanabilir.

¹² Bu konuda daha önce yapılmış bazı araştırmalar için bkz.; İrfan Bozan, *Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri... Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006; Ruşen Çakır, İrfan Bozan, *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005; Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, *Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000; Kemaleddin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet (Alan Araştırması)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002; Ramazan Uçar, *Alevi-Bektaşilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Temsil Problemi (Alan Araştırması)*, Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I, Isparta, 2005.

Tablo 71. Siyasal kimliklere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumu

		Size göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı laik sistem açısından bir çelişki oluşturuyor mu?				Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, çelişkidir	Laikliğin tanımına bağlı olarak değişir	Hayır, çelişki değildir	Bir fikrim yok	
	Demokrat	24,1%	15,8%	49,2%	11,0%	100%
	Milliyetçi	11,9%	12,1%	67,8%	8,2%	100%
	Sağcı	5,4%	11,2%	73,7%	9,8%	100%
	Solcu	42,7%	14,6%	38,2%	4,5%	100%
	Atatürkçü	18,0%	12,0%	58,7%	11,2%	100%
	İslamcı	11,7%	8,3%	67,8%	12,2%	100%
	Diğer	16,2%	18,3%	57,4%	8,1%	100%
	Toplam	17,7%	13,2%	59,4%	9,6%	100%

Aynı soru siyasal kimlikler bazında değerlendirildiğinde de istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon kurulabilmektedir. Buna göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem açısından bir çelişki oluşturmadığını düşünenler arasında en yüksek oranı sırasıyla sağcılık, milliyetçilik ve İslamcılık temsil ederken; en düşük oranları da sırasıyla solculuk, demokratlık ve Atatürkçülük temsil etmektedir. Bu sonuç Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına yönelik olumlama düzeyiyle görece muhafazakâr kimlikler arasında da bir korelasyonun istenirse kurulabileceğini telkin etmektedir. Gerçekten de sonuçlar bu türden bir korelasyonu destekleyecek niteliktedir. Ancak kendilerini Atatürkçü ve demokrat olarak tanımlayanların da oldukça büyük bir kısmının Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını onayladıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu kurumun varlığına yönelik onayın yalnızca bu kimliklerle ilişkilendirilmesi doğru değildir. Hemen hemen her kimlik arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını doğru bulan ve laik sistem açısından bu durumu bir çelişki olarak görmeyen görece güçlü bir eğilime rastlamak mümkündür.

Tablo 72. Öğrenim düzeyine göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumu

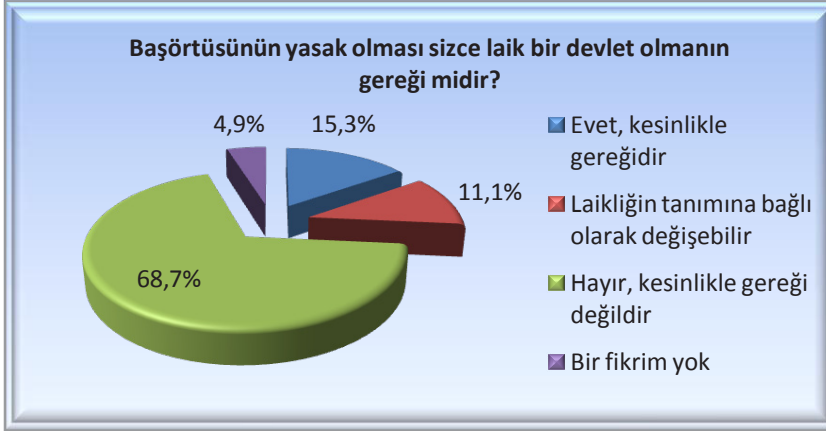
		Size göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı laik sistem açısından bir çelişki oluşturuyor mu?				Toplam
Öğrenim durumu		Evet, çelişkidir	Laikliğin tanımına bağlı olarak değişir	Hayır, çelişki değildir	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	14,3%	10,7%	53,6%	21,4%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	17,1%	8,3%	61,6%	13,0%	100%
	Ortaöğretim mezunu	17,3%	16,1%	58,4%	8,2%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	21,6%	20,0%	50,5%	7,9%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	19,3%	14,7%	62,8%	3,2%	100%
Toplam	17,7%	13,3%	59,2%	9,9%	100%	

Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında anlamlı çıkan analiz sonucuna göre; öğrenim düzeylerinin yükselmesiyle paralel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını bir çelişki olarak niteleyenlerin oranının da arttığı, buna karşılık öğrenim düzeylerinin düşmesiyle çelişki oluşturmadığını ifade edenlerin oranının da arttığı görülmektedir.

9.1.3. Başörtüsü Yasağı ve Laiklik İlişkisi

Başörtüsü yasağının laikliğin bir gereği olduğu yönündeki inanç, yasalarla ilgili mevcut kurumsal veya fiili yorumların neredeyse amir hükmü durumundadır. Gerek Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinde gerekse de üniversite ve yargı çevrelerinin yasağı savunmasında başvurulan en güçlü argüman bu olduğu halde, bu yargı ve yorumların halk tarafından kahir bir ekseriyetle reddedildiği açıkça görülmektedir. Başka vesilelerle yaptırılmış bir dizi kamuoyu araştırmalarının verileriyle de paralel ve teyit edici bir manzara ortaya koyan bu sorunun ortaya çıkardığı tabloya göre ankete cevap verenlerin yüzde 68,7'si bu yasağın laiklikle ilgisi olmadığına

inanmaktadır.¹³ Yine ankete katılanların yüzde 11,1'i da laikliğin tanımına bağlı olarak bu yargının değişebileceğini söylerken, bu yasağı laikliğin kesinlikle bir gereği olarak görenlerin oranı sadece yüzde 15,3 seviyesinde kalmaktadır. Bu durum aslında bir bakıma laikliğin bu tür uygulamalara yer vermediği takdirde pekâlâ dindar insanlar tarafından da benimseniyor olduğunun ilginç bir göstergesidir.

Şekil 56. Laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişkiye yönelik toplumsal algılar

Birincil kültürel ve siyasal kimliklerle ilişkisi açısından bakıldığında da, başörtüsü yasağı ile laiklik arasındaki ilişkinin anlamlı bir korelasyon tablosu oluşturduğu görülmektedir. Buna göre başörtüsü yasağı ile laiklik arasındaki ilişkiyi en düşük düzeyde kuranlar (yüzde 7,7) öngörülebileceği gibi kendilerini birincil düzeyde Müslüman olarak tanımlayanlardır. Başörtüsü yasağı ile laiklik arasındaki ilişkiyi en yüksek düzeyde kuranları ise (yüzde 45,5), Aleviler temsil etmektedir. Gerçekten de Alevilerin başörtüsü

¹³ Bu konuda daha önce yapılmış bazı araştırmalar için bkz.; Ayşe Başbüyük, Fatma Benli, Salim Ögüt, Alev Erkilet, Ferhat Kentel, Bekir Berat Özipek, *Örtülemeyen Sorun: Başörtüsü, Temel Boyutlarıyla Türkiye'de Başörtüsü Yasağı Sorunu*, AKDER Yayınları, İstanbul, 2008; Fatma Benli; "Anketler ve İnsan Hakları Kuruluşlarının Raporları Işığında Başörtüsü Yasağının Değerlendirilmesi", *Köprü Dergisi*, S. 84, 2003; Tarhan Erdem, *Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması*, KONDA, İstanbul, 2007

yasağını laikliğin bir gereği olarak hayli yüksek düzeyde benimsedikleri ve savundukları görülmektedir. Kendi inançlarından ötürü ayrımcılığa uğradıklarını düşünen ve bu ayrımcılığın ortadan kalkması için mücadele eden Alevilerin ülke nüfusunun yaklaşık olarak yüzde yetmişini oluşturan Sünni çoğunlukla ilgili olarak takındığı bu tavır, bir ölçüde Sünni çoğunluğa yönelik önyargılara bir ölçüde de seküler politikalara olan kesin inanca bağlanabilir. Ancak her şeye rağmen, Alevilerin üçte birlik bir kısmı (yüzde 31,3), bu yasağa karşı çıkmakta ve bu yasağı laiklik ilkesinin mantıksal bir sonucu olarak görmemektedir. Ayrıca kendilerini Türk, Kürt ve diğer kategorisi içinde tanımlayanların da çok büyük bir kısmının bu yasağa laiklik ilkesinin mantıksal bir sonucu olarak bakmadıkları ve karşı çıktıkları görülmektedir.

Tablo 73. Kültürel kimliklere göre laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişki

	Başörtüsünün yasak olması sizce laik bir devlet olmanın gereği midir?					Toplam
		Evet, kesinlikle gereğidir	Laikliğin tanımına bağlı olarak değişebilir	Hayır, kesinlikle gereği değildir	Bir fikrim yok	
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	17,7%	11,1%	66,5%	4,7%	100%
	Müslüman	7,7%	7,9%	79,6%	4,7%	100%
	Kürt	10,9%	10,9%	72,7%	5,5%	100%
	Alevi	45,5%	17,2%	31,3%	6,1%	100%
	Türkiyeli	15,7%	31,4%	45,1%	7,8%	100%
	Diğer	19,6%	21,4%	55,4%	3,6%	100%
Toplam	15,3%	11,1%	68,8%	4,9%	100%	

Başörtüsü yasağı ile laiklik arasındaki ilişki siyasal kimliklerle bağlantılı olarak ele alındığında İslamcılığın yüzde 2,9 ile en düşük olumlama düzeyini, buna karşılık solculuğun da yüzde 30,6 ile en yüksek olumlama düzeyini temsil ettiği göze çarpmaktadır. Burada Alevilik ile solculuğun bir şekilde örtüştüğü söylenebilir. Birincil siyasal kimliğini Atatürkçü olarak tanımlayanların oranının

solculardan daha düşük çıkması da ilginç bir durum oluşturmaktadır. Atatürkçülerin kamuoyundaki yaygın kabulün aksine başörtüsü yasağına büyük oranda karşı çıktıkları görülmektedir. Bu durum Atatürkçülerin siyasal bilinç ve tutumlarında meydana gelen bir değişiklikle ilişkili olabileceği gibi kısmen sorunun formüle edilme biçimiyle de ilgili olabilir. Zira bu kesim arasında başörtüsü ile türban arasında bir ayırım yapıldığı ve başörtüsünün bu ayırımın olumlu yüzünü oluşturduğu bilinmektedir. Aynı kesim türban hakkında ise daha olumsuz düşünmektedir. Dolayısıyla bu sonucun analizi yapılırken sorunun türban ifadesiyle formüle edilmesi durumunda oluşacak tablonun olası sonuçları da hesaba katılmalıdır. Aslında buradaki sonuçlar yalnızca Atatürkçülük açısından değil, diğer siyasal kimlikler açısından da ilginç sayılabilir. Zira bütün siyasal kimliklerin yarısından fazlasının ilk defa bir konuda uyuşma içinde oldukları görülmektedir. Gerçekten de siyasal kimliklerin tamamının yarısından fazlası bu yasağın laiklik ilkesinin bir sonucu olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir. Bu sonuç da başörtüsü yasağının toplumsal ve siyasal düzeyde karşılık bulamadığının açık bir göstergesidir.

Tablo 74. Siyasal kimliklere göre laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişki

	Başörtüsünün yasak olması sizce laik bir devlet olmanın gereği midir?				Toplam	
	Evet, kesinlikle gereğidir	Laikliğin tanımına bağlı olarak değişebilir	Hayır, kesinlikle gereği değildir	Bir fikrim yok		
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	17,7%	12,3%	64,4%	5,6%	100%
	Milliyetçi	10,8%	9,9%	74,7%	4,6%	100%
	Sağcı	7,4%	10,5%	79,9%	2,2%	100%
	Solcu	30,6%	10,8%	53,5%	5,1%	100%
	Atatürkçü	24,9%	13,7%	56,0%	5,5%	100%
	İslamcı	2,9%	2,5%	92,2%	2,5%	100%
	Diğer	17,7%	14,1%	62,6%	5,6%	100%
Toplam	15,8%	10,9%	68,7%	4,6%	100%	

Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında da Türkiye gerçekliği açısından şaşırtıcı olmayan ama esasında paradoksal bir sonuç görülmektedir. Buna göre başörtüsü yasağının laikliğin bir gereği olduğunu düşünenlerin oranı öğrenim düzeylerinin düşmesiyle beraber düşmekte öğrenim düzeyleri yükseldikçe de bu yasağı laiklik ilkesiyle ilişkilendirenlerin sayısı artmaktadır. Bu da özgürlükçü siyasal tutum ve davranışlarla eğitim düzeyi arasında olduğu varsayılan doğru orantılı ilişkinin Türkiye gerçekliğinde tersyüz olabildiğini ortaya koymaktadır.

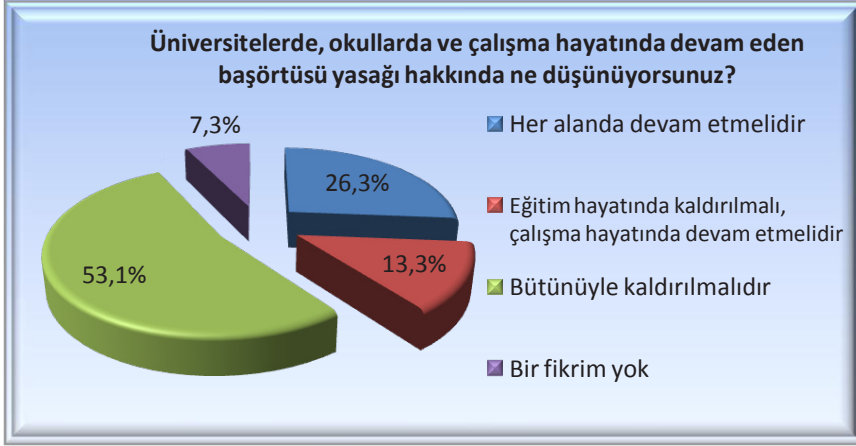
Tablo 75. Öğrenim düzeyine göre laiklik ve başörtüsü arasındaki ilişki

		Başörtüsünün yasak olması sizce laik bir devlet olmanın gereği midir?				Toplam
Öğrenim durumu		Evet, kesinlikle gereğidir	Laikliğin tanımına bağlı olarak değişebilir	Hayır, kesinlikle gereği değildir	Bir fikrim yok	
		Okuryazar ve Okuryazar değil	6,2%	8,9%	76,8%	8,0%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	15,4%	8,8%	70,1%	5,8%	100%
	Ortaöğretim mezunu	15,8%	12,2%	66,9%	5,1%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	16,1%	14,1%	67,2%	2,6%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	16,8%	13,0%	68,4%	1,8%	100%
	Toplam	15,3%	11,1%	68,7%	4,8%	100%

9.1.4. Başörtüsü Yasağı

Başörtüsü yasağına ilişkin soru daha açık bir biçimde ve bir tutum sorusu olarak sorulduğunda ankete cevap verenlerin yüzde 53,1'i üniversitelerde, okullarda ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağının tamamen kaldırılması gerektiği yönünde görüş belirtmektedir. Buna karşılık yasağın her alanda devam etmesi gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde 26,3; eğitim hayatında kaldırılması, fakat çalışma hayatında devam etmesi gerektiğini düşünenlerin oranı ise yüzde 13,3 olarak çıkmaktadır. Bu verilerin başörtüsü yasağına dair daha önce yapılan araştırmaların

bulgularıyla örtüşen, onları teyit eden bir dağılım sergilediği söylenebilir.¹⁴

Şekil 57. Okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağına ilişkin toplumsal algılar

Bu sorunun, birinci derece kültürel kimlik algılarına göre oluşan dağılımına bakıldığında yasağın her alanda devam etmesi gerektiğini savunanlar arasında en düşük oranı (yüzde 15,2) birincil kimliğini Müslüman olarak ifade edenlerin temsil ettiği görülmektedir. Bu oran görece düşük bir değeri yansıtmakla birlikte yine de dikkat çekici bir niteliktedir ve laiklik ekseninde yürütülen politikaların bütün toplumsal kesimler nezdindeki kısmi başarısının bir sonucu olarak da düşünülebilir. Ancak bu tür politikaların kendisi üzerinde en çok başarılı olduğu kesimin Aleviler olduğu görülmektedir. Zira bu kesimin dini haklar ve özgürlükler ekseninde yöneltilen sorulara laiklik ilkesi uyarınca en olumsuz cevapları verdiği gözlenmektedir. Aynı olumsuz tavır burada da kendisini göstermektedir. Alevilerin yarısından fazlası (yüzde 51,5) bu yasağın her alanda devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Kendisini Türk ve Kürt olarak

¹⁴ Bu konuyla ilgili olarak yakın dönemlerde yapılmış bir araştırma için bkz.; Ali Çarkoğlu, Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009.

tanımlayanların ise yarısına yakını yasağın her alanda kalkması gerektiğini ifade ederek, daha özgürlükçü bir tutum takınmaktadır.

Tablo 76. Kültürel kimliklerin okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağına ilişkin algıları

		Üniversitelerde, okullarda ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağı hakkında ne düşünüyorsunuz?				Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Her alanda devam etmelidir	Eğitim hayatında kaldırılmalı, çalışma hayatında devam etmelidir	Bütünüyle kaldırılmalıdır	Bir fikrim yok	
	Türk	29,6%	14,2%	47,8%	8,3%	100%
	Müslüm	15,2%	11,6%	67,2%	6,0%	100%
	Kürt	27,9%	12,6%	54,1%	5,4%	100%
	Alevi	51,5%	14,1%	25,3%	9,1%	100%
	Türkiyel	37,3%	19,6%	35,3%	7,8%	100%
	Diğer	41,8%	10,9%	43,6%	3,6%	100%
	Toplam	26,3%	13,3%	53,1%	7,3%	100%

Tablo 77. Siyasal kimliklerin okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağına ilişkin algıları

		Üniversitelerde, okullarda ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağı hakkında ne düşünüyorsunuz?				Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Her alanda devam etmelidir	Eğitim hayatında kaldırılmalı, çalışma hayatında devam etmelidir	Bütünüyle kaldırılmalıdır	Bir fikrim yok	
	Demokrat	31,2%	15,3%	44,7%	8,8%	100%
	Milliyetçi	22,2%	11,9%	58,2%	7,7%	100%
	Sağcı	17,5%	17,0%	61,6%	3,9%	100%
	Solcu	38,2%	16,6%	37,6%	7,6%	100%
	Atatürkçü	35,9%	11,8%	43,0%	9,3%	100%
	İslamcı	12,7%	8,8%	75,6%	2,9%	100%
	Diğer	25,8%	14,1%	53,0%	7,1%	100%
Toplam	26,7%	13,5%	52,5%	7,3%	100%	

Siyasal kimlikler açısından bakıldığında, solcuların yüzde 38,2'sinin; Atatürkçülerin ise yüzde 35,9'ünün yasağın her alanda devam etmesi gerektiğini savundukları görülmektedir. Burada iki

şaşırtıcı sonuç dikkat çekmektedir. Bu şaşırtıcı sonuçlardan birincisi demokratlığı birincil siyasi kimlik olarak benimseyenlerin yüzde 31,2’sinin yasağın her alanda devam etmesi gerektiğini savunmasıdır. Bu sonuç, Türkiye’deki demokrat kimliğinin içeriği hakkında ilginç bir veri sağlamaktadır. İkinci şaşırtıcı sonuç ise birincil kimliğini İslamcı olarak ifade edenler arasında düşük de olsa (yüzde 12,6), kayda değer bir oranın başörtüsü yasağının her alanda devamını savunuyor olmasıdır. Bu da kimliklerin genel anlamda içeriği konusunda önceden kesin yargılarda bulunulamayacağını çok iyi bir örneğini oluşturduğu kadar, yukarıda dile getirilen laiklik ekseninde yürütülen politikaların bütün toplumsal kesimler nezdindeki kısmi başarısının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Tablo 78. Öğrenim düzeyine göre okul ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağına ilişkin algılar

		Üniversitelerde, okullarda ve çalışma hayatında devam eden başörtüsü yasağı hakkında ne düşünüyorsunuz?				Toplam
Öğrenim durumu		Her alanda devam etmelidir	Eğitim hayatında kaldırılmalı, çalışma hayatında devam etmelidir	Bütünüyle kaldırılmalıdır	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	14,3%	8,0%	67,0%	10,7%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	27,2%	12,5%	52,0%	8,4%	100%
	Ortaöğretim mezunu	27,2%	14,6%	50,7%	7,5%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	28,8%	14,7%	53,4%	3,1%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	23,9%	13,0%	57,7%	5,3%	100%
	Toplam	26,3%	13,3%	53,1%	7,3%	100%

Başörtüsü yasağının kaldırılmasına yönelik bu soru öğrenim düzeyleri ile ilişkisi içinde ele alındığında daha önceki sonuçların bir benzerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Gerçi bütün öğrenim düzeylerinin yarısından fazlası başörtüsü yasağının her alanda kaldırılması gerektiğini düşünmektedir. Dikkat çekici olan en fazla bütünüyle kaldırılmalıdır diyenlerin okuryazar-okuryazar

olmayanlar (yüzde 67) ile fakülte ve lisansüstü (yüzde 57,7) öğrenimine sahip kişilerin olduğudur.

9.1.5. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri

Şekil 58. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin toplumsal algılar

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Türkiye'deki laiklik uygulamalarının en çok tartışılan ve ihtilaf konusu olan sorunlarından biri olduğu bilinmektedir. Bu dersin azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturup oluşturmadığı hep bir tartışma konusu olagelmıştır. Bu tartışma bağlamında yöneltilen “zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi eğitimi azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturur mu?” şeklindeki soruya ankete katılanların büyük bir kısmının (yüzde 55,6) kesinlikle baskı ve ayrımcılık oluşturmadığı yönünde cevap verdiği görülmektedir. Buna karşılık kesinlikle baskı ve ayrımcılık oluşturduğunu düşünenlerin oranı yüzde 19,5; bu durumun dersin içeriğine bağlı olarak değişebileceğini söyleyenlerin oranı ise yüzde 13 olarak çıkmaktadır. Bu oranlar, zorunlu din eğitiminin hiçbir baskı ve ayrımcılık oluşturmadığını düşünenlerin çoğunlukta olduğunu gösteriyor olsa da burada azınlıkta kalan kimliklerin bu konuya nasıl yaklaştıkları önem kazanmaktadır. Çünkü söz konusu baskı ve ayrımcılık, azınlıkta

kalan kimliklerin yaşadığı ya da yaşama olasılığı bulunan bir durumdur. Zaten bu dersin zorunlu olmasını baskı ve ayrımcılık olarak değerlendiren yüzde 19,5'lik oran da azınlıkta kalanların bu durumu net bir şekilde yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 79. Kültürel kimliklerin zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı

		Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi eğitimi azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturur mu?				Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, kesinlikle oluşturur	Dersin içeriğine bağlı olarak değişebilir	Hayır, kesinlikle oluşturmaz	Bir fikrim yok	
	Türk	16,2%	13,1%	59,6%	11,1%	100%
	Müslüman	14,5%	9,0%	61,5%	15,0%	100%
	Kürt	33,6%	19,1%	34,5%	12,7%	100%
	Alevi	61,6%	13,1%	18,2%	7,1%	100%
	Türkiyeli	28,0%	32,0%	32,0%	8,0%	100%
	Diğer	37,5%	30,4%	30,4%	1,8%	100%
Toplam		19,5%	12,9%	55,7%	11,9%	100%

Nitekim aynı soruyu birincil kültürel kimlik algıları bazında bir çapraz ilişkiye tabi tuttuğumuzda Alevilerin yüzde 61,6'sının bu derslerin bir baskı ve ayrımcılık oluşturduğuna, yüzde 13,1'inin de dersin içeriğine bağlı olarak bu baskı ve ayrımcılığın oluşabileceğine inandığı görülmektedir. Yine Aleviler arasında yüzde 18,2'lik bir kesim de, böyle bir baskının kesinlikle oluşmadığını ifade etmektedir. Buna mukabil, birincil kültürel kimliğini Müslüman olarak ifade edenlerin sadece yüzde 14,5'i zorunlu din eğitimin kesinlikle farklı inanç kesimleri için bir baskı ve ayrımcılık oluşturduğunu düşündüğü görülmektedir. Bu noktada diğer kategorisindeki kimliklerin de bu baskıyı hissettikleri (yüzde 37,5 + 30,4) ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar eğitim sisteminin çok daha hassas bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi özellikle azınlıkta kalan farklı inanç gruplarını daha fazla gözetilen bir çerçevede verilmelidir.

Bu konudaki tutumları siyasal kimlik kabulleri temelinde bir ilişkiye tabi tuttuğumuzda da yine anlamlı bir istatistiksel tablo ortaya çıkmaktadır. Bu tablo zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin farklı inanç grupları üzerinde bir baskı ve ayrımcılığa yol açtığını en yüksek düzeyde ifade edenlerin sırasıyla solcular (yüzde 44,2) ve Atatürkçüler (yüzde 24,2) olduğunu göstermektedir. Kendisini İslamcı ve milliyetçi olarak niteleyenler ise bu türden bir baskı ve ayrımcılığın oluştuğuna en az inanan kesimleri oluşturmaktadır.

Tablo 80. Siyasal kimliklerin zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı

	Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi eğitimi azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturur mu?					Toplam
		Evet, kesinlikle oluşturur	Dersin içeriğine bağlı olarak değişebilir	Hayır, kesinlikle oluşturmaz	Bir fikrim yok	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	20,9%	15,4%	52,2%	11,5%	100%
	Milliyetçi	11,9%	12,5%	66,0%	9,6%	100%
	Sağcı	16,8%	8,8%	63,7%	10,6%	100%
	Solcu	44,2%	14,1%	29,5%	12,2%	100%
	Atatürkçü	24,2%	13,5%	47,7%	14,6%	100%
	İslamcı	10,2%	11,2%	67,8%	10,7%	100%
	Diğer	22,7%	14,4%	50,5%	12,4%	100%
Toplam		19,8%	13,1%	55,5%	11,6%	100%

Eğitim seviyesine göre değerlendirildiğinde ise öğrenim düzeyleri arttıkça farklı inanç grupları için baskı ve ayrımcılık oluşturduğunu ve dersin içeriğine bağlı olarak değişir diye ifade edenlerin oranının da arttığı görülmektedir.

Tablo 81. Öğrenim düzeyine göre zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi algısı

Öğrenim durumu	Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi eğitimi azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturur mu?				Toplam
	Evet, kesinlikle oluşturur	Dersin içeriğine bağlı olarak değişebilir	Hayır, kesinlikle oluşturmaz	Bir fikrim yok	
Okuryazar ve Okuryazar değil	14,3%	4,5%	54,5%	26,8%	100%
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	18,5%	9,4%	58,8%	13,3%	100%
Ortaöğretim mezunu	19,9%	14,5%	54,1%	11,5%	100%
Yüksekokul (2-3 yıllık)	21,9%	19,3%	51,0%	7,8%	100%
Fakülte ve Lisansüstü	21,8%	16,5%	55,3%	6,3%	100%
Toplam	19,5%	12,9%	55,6%	11,9%	100%

9.1.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Tamamen Kaldırılması

Şekil 59. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin statüsüne ilişkin toplumsal algılar

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturup oluşturmadığı yönündeki soruya ‘kesinlikle evet’ cevabı veren yüzde

19,5'lik kesimin yüzde 10,6'sı bu derslerin tamamen kaldırılmasıyla; yüzde 42'si ise seçmeli ders gibi başka alternatifler oluşturulduğu takdirde sorunun çözülebileceğine inanmaktadır. Buna karşılık ankete katılanların yüzde 38,8'i bu sorunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılmasıyla da çözülemeyeceğini düşünmektedir.

Tablo 82. Kültürel kimliklerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Oluşturuyorsa, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılması sizce sorunu çözer mi?					Toplam
		Evet, kesinlikle çözer	Seçmeli ders gibi başka alternatifler oluşturulursa, çözebilir	Hayır, kesinlikle çözmez	Bir fikrim yok	
Türk	8,2%	37,2%	45,0%	9,6%	100%	
Müslüman	5,3%	41,6%	44,4%	8,6%	100%	
Kürt	14,3%	44,4%	28,6%	12,7%	100%	
Alevi	43,4%	44,7%	10,5%	1,3%	100%	
Türkiyeli	9,1%	72,7%	6,1%	12,1%	100%	
Diğer	7,5%	65,0%	27,5%	0,0%	100%	
Toplam	10,7%	41,8%	39,0%	8,6%	100%	

Bu dağılımı kültürel kimlikler bazında tekrar değerlendirdiğimizde, birincil kültürel kimliğini Müslüman olarak ifade edenlerin yüzde 5,3'ünün; Alevi olarak ifade edenlerin ise yüzde 43,4'ünün böyle bir uygulamanın sorunu kesinlikle çözebileceğini düşündüğü görülmektedir. Ayrıca Türklerin yüzde 8,2'si, Kürtlerin yüzde 14,3'ü, Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenlerin yüzde 9,1'i ve diğer kategorisinde bulunanların da yüzde 7,5'i, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılmasının sorunu kesinlikle çözebileceğine inanmaktadır. Görüleceği gibi, Aleviler dışındaki kesimlerin ezici çoğunluğu Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılmasının sorunu çözebileceğini düşünmemektedir. Ancak aynı kesimler Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin başka bir alternatif oluşturularak örneğin seçmeli statüsünde verilmesinin sorunu çözebileceğine inanmakta ve bu seçeneğe birbirine yakın ve oldukça yüksek sayılabilecek oranlarda destek

vermektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin seçmeli ders gibi başka alternatifler aracılığıyla verilmesine Alevilerin bile yüzde 44,7'sinin onay verdiği görülmektedir.

Tablo 83. Siyasal kimliklerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin algısı

		Oluşturuyorsa, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılması sizce sorunu çözer mi?				Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, kesinlikle çözer	Seçmeli ders gibi başka alternatifler oluşturulursa, çözebilir	Hayır, kesinlikle çözmez	Bir fikrim yok	
	Demokrat	12,7%	40,0%	40,4%	6,9%	100%
	Milliyetçi	4,9%	37,9%	49,5%	7,7%	100%
	Sağcı	3,7%	48,8%	42,7%	4,9%	100%
	Solcu	18,6%	54,6%	14,4%	12,4%	100%
	Atatürkçü	15,8%	49,1%	26,7%	8,5%	100%
	İslamcı	5,6%	16,9%	63,4%	14,1%	100%
	Diğer	11,5%	40,6%	40,6%	7,3%	100%
Toplam		10,9%	41,8%	39,0%	8,3%	100%

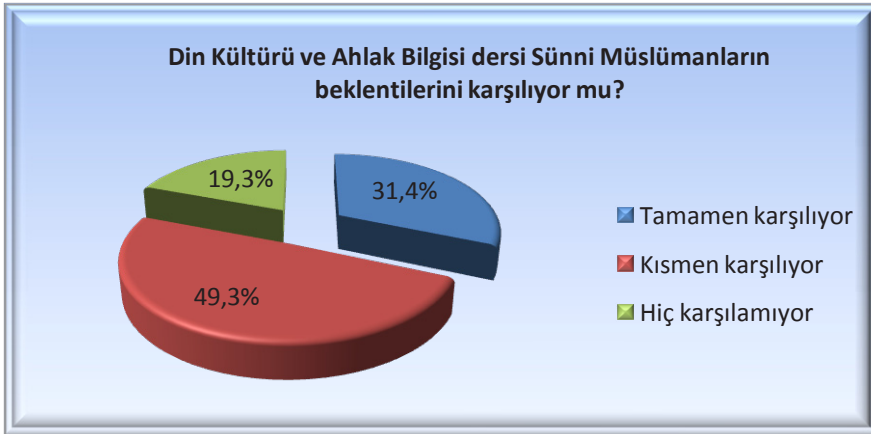
Bu soru siyasal kimliklerle ilişkisi içinde ele alındığında ise Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılmasıyla sorunun çözülebileceğine en az inanan kesimin sağcılar (yüzde 3,6), en çok inanan kesimin ise solcular (yüzde 18,6) olduğu görülmektedir. Diğer siyasal kimliklerle kendilerini ifade edenler de bu iki oran arasında bir dağılım sergilemektedir. Dolayısıyla Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılmasıyla sorunun çözülebileceğine inananların sayısı oldukça düşük bir seviyededir. Ancak seçmeli ders gibi başka alternatiflerin oluşturulması halinde sorunun daha kolay çözülebileceği düşüncesine hemen her kesimden yüksek bir oranda destek verildiği görülmektedir. Seçmeli ders aracılığıyla sorunun çözülebileceğine en çok inanan kesimin solcular (yüzde 54,6), en az inanan kesimin de İslamcılar (yüzde 16,9) olduğu ortaya çıkmaktadır. İslamcı kimlikle kendisini ifade edenlerin yüzde 63,4'ünün böyle bir uygulamanın sorunu kesinlikle çözemeyeceğini düşünmesi önceki bütün verilerle tutarlı ve fakat dikkat çekici bir veridir. Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında ise; öğrenim düzeyi arttıkça, seçmeli

ders gibi başka alternatifler oluşturulursa çözülebileceğine inananların sayısının da arttığı görülmektedir.

Tablo 84. Öğrenim düzeyine göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin statüsü

		Oluşturuyorsa, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılması sizce sorunu çözer mi?				Toplam
Öğrenim durumu		Evet, kesinlikle çözer	Seçmeli ders gibi başka alternatifler oluşturulursa, çözebilir	Hayır, kesinlikle çözmez	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	9,1%	25,0%	38,6%	27,3%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	14,6%	37,9%	38,5%	9,1%	100%
	Ortaöğretim mezunu	8,4%	45,8%	37,3%	8,4%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	12,6%	47,4%	35,8%	4,2%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	7,1%	42,6%	46,1%	4,3%	100%
Toplam		10,7%	41,9%	38,9%	8,5%	100%

9.1.7. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Sünni Müslümanların Beklentileri Hakkındaki Algılar

Şekil 60. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi

İnsanların başkalarının ihtiyaçlarına ne kadar duyarlı olabildiklerini ya da ne kadar kayıtsız kalabildiklerini ortaya koyabileceğini düşündüğümüz bir soruyu da “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi Sünni Müslümanların beklentilerini karşılıyor mu?” şeklinde formüle etmeye çalıştık. Katılımcıların yüzde 31,4’ü, bu soruya Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların ihtiyaçlarını tamamen karşıladığı şeklinde cevap verirken, yüzde 49,3’ü da kısmen karşıladığı şeklinde cevap vermiştir. Buna karşılık katılımcıların yalnızca yüzde 19,3’ü bu dersin Sünni Müslümanların ihtiyaçlarını hiçbir şekilde karşılamadığı yönünde görüş belirtmiştir.

Tablo 85. Kültürel kimliklere göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi

	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi Sünni Müslümanların beklentilerini karşılıyor mu?			Toplam	
	Tamamen karşılıyor	Kısmen karşılıyor	Hiç karşılamıyor		
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türk	35,8%	47,7%	16,5%	100%
	Müslüman	23,1%	52,6%	24,3%	100%
	Kürt	19,1%	50,9%	30,0%	100%
	Alevi	41,8%	48,0%	10,2%	100%
	Türkiyeli	46,0%	36,0%	18,0%	100%
	Diğer	35,3%	54,9%	9,8%	100%
Toplam	31,3%	49,4%	19,3%	100%	

Bu soru, birincil derece kültürel kimlik algılarıyla ilişkisi içinde değerlendirildiği zaman, Alevilerin büyük çoğunluğunun (yüzde 89,8) Sünnilerin ihtiyaçlarının bu ders aracılığıyla tamamen ya da kısmen karşılandığını düşündüğü görülmektedir. Müslümanlığı birincil kültürel kimlik olarak ifade edenlerin ise yüzde 75,7’si, bu ders aracılığıyla Sünnilerin ihtiyaçlarının tamamen ya da kısmen karşılandığına inanmaktadır. Oldukça yüksek sayılabilecek bu oranlar Sünni Müslümanların beklentilerinin bu ders aracılığıyla kısmen karşılandığına ilişkin kamuoyunda genel bir kabulün olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnızca ‘tamamen’ seçeneği ele alındığında ise, Alevi kimliğiyle Müslüman kimlik arasındaki görüş

farklılığının derinleştiği görülmektedir. Bu da, yukarıdaki verilerle paralel bir bilgiyi ortaya koymaktadır. Aleviler, Sünnilerin ihtiyaçlarının yeterince karşılandığını düşünürken, Sünniler kendi ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığına inanmaktadır. Ancak bütün kimliklerin 'kısmen' seçeneğinde yoğunlaşması bu konudaki genel kamuoyu kanaatinin ne olumlu ne de olumsuz olduğunu göstermektedir. Kısmen karşılanıyor olması yeterli olmadığını bir göstergesidir diyebiliriz.

Tablo 86. Siyasal kimliklere göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi Sünni Müslümanların beklentilerini karşılıyor mu?			Toplam
	Tamamen karşılıyor	Kısmen karşılıyor	Hiç karşılamıyor	
Demokrat	29,8%	50,9%	19,4%	100%
Milliyetçi	28,1%	54,1%	17,8%	100%
Sağcı	31,7%	49,1%	19,2%	100%
Solcu	38,6%	44,4%	17,0%	100%
Atatürkçü	42,3%	43,4%	14,4%	100%
İslamcı	20,2%	50,7%	29,1%	100%
Diğer	30,2%	49,7%	20,1%	100%
Toplam	31,5%	49,5%	19,0%	100%

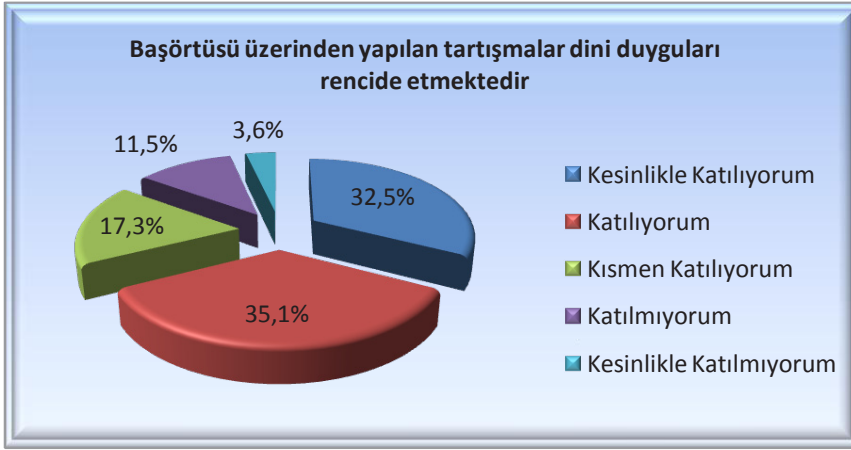
Sorunun siyasal kimlik düzeyleri için de oldukça paralel bir durum arz ettiği görülmektedir. Buna göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini kısmen karşıladığı yönünde benzer bir yoğunlaşmanın burada da olduğu göze çarpmaktadır.

Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında ise tablo yukarıdaki verilere paralel bir dağılım sergilemekle birlikte istatistiksel olarak anlamlı bir tablo ortaya çıkarmamaktadır.

Tablo 87. Öğrenim düzeyine göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Sünni Müslümanların beklentilerini karşılama düzeyi

Öğrenim durumu	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi Sünni Müslümanların beklentilerini karşılıyor mu?			Toplam
	Tamamen karşılıyor	Kısmen karşılıyor	Hiç karşılamıyor	
Okuryazar ve Okuryazar değil	30,5%	44,8%	24,8%	100%
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	34,4%	48,4%	17,2%	100%
Ortaöğretim mezunu	31,5%	50,1%	18,4%	100%
Yüksekokul (2-3 yıllık)	28,9%	51,3%	19,8%	100%
Fakülte ve Lisansüstü	25,5%	49,3%	25,2%	100%
Toplam	31,5%	49,2%	19,3%	100%

9.1.8. Başörtüsü Tartışmalarının Dini Duygulara Etkisi

Şekil 61. Başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi

Başörtüsü üzerinden yapılan tartışmaların dini duyguları rencide edip etmediğini ortaya koymak üzere yönelttiğimiz soruya ankete katılanların yüzde 67,6'sı evet cevabını vermektedir. Buna karşılık yalnızca yüzde 15,1'lik bir kesim bu önermeye katılmadığını ifade etmektedir. Kısmen katılanların oranı ise yüzde 17,3. Bu da toplumun büyük çoğunluğunun başörtüsü üzerinden yapılan tartışmaların dini

duyguları rencide ettiğini düşündüğünü gösteren ilginç bir veri oluşturmaktadır.

Tablo 88. Kültürel kimliklere göre başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi

Başörtüsü üzerinden yapılan tartışmalar dini duyguları rencide etmektedir							Toplam
Kendimizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	32,2%	31,6%	19,7%	12,8%	3,7%	100%	
Müslüman	37,1%	42,5%	10,7%	8,2%	1,6%	100%	
Kürt	32,7%	41,8%	18,2%	5,5%	1,8%	100%	
Alevi	12,2%	15,3%	35,7%	24,5%	12,2%	100%	
Türkiyeli	30,0%	26,0%	20,0%	16,0%	8,0%	100%	
Diğer	20,4%	42,6%	14,8%	11,1%	11,1%	100%	
Toplam	32,6%	35,1%	17,3%	11,5%	3,6%	100%	

Bu soru kültürel kimliklerle ilişkisi bakımından ele alındığında da benzer bir dağılımın olduğu görülmektedir. Alevilik dışındaki bütün kültürel kimlikler, büyük bir çoğunlukla başörtüsü tartışmasının dini duyguları rencide ettiğini düşünmektedir. Alevilik kimliğiyle kendisini ifade edenlerin ise yüzde 27,5'lik bir kısmının, bu önermeye katılmadığı görülmektedir. Önceki verilerle paralel bir sonuç olarak görülebilecek bu durum, Alevilerin Sünni Müslümanların sorunlarına yönelik genel ilgisizliğini bir kez daha açığa vurmaktadır.

Siyasal kimlikler açısından bakıldığında ise kendisini İslamcı olarak ifade edenlerin bu tartışmaları en yüksek düzeyde (yüzde 83,8) rencide edici buldukları görülürken, kendilerini milliyetçi ve sağcı olarak ifade edenlerin de bu orana yakın bir katılım sergiledikleri görülmektedir. Buna karşılık bu tartışmayı en düşük düzeyde rencide edici bulanlar ise solcular (yüzde 51,9) ve Atatürkçülerdir (yüzde 57,9). Solcuların yalnızca yüzde 29,2'si ve Atatürkçülerin de yalnızca yüzde 23,4'ü başörtüsü tartışmasının dini

duyguları rencide etmediğini düşünmektedir. Bu sonuçlar kamuoyundaki genel kabuller açısından şaşırtıcı bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Tablo 89. Siyasal kimliklere göre başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi

		Başörtüsü üzerinden yapılan tartışmalar dini duyguları rencide etmektedir					Toplam
Kendinizi siyasi kimlik olarak tanımlarsınız? derecede nasıl tanımlarsınız?		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Demokrat	30,3%	33,2%	21,5%	11,9%	3,1%	100%
	Milliyetçi	36,8%	34,9%	16,3%	9,3%	2,7%	100%
	Sağcı	46,6%	33,0%	12,7%	6,8%	0,9%	100%
	Solcu	21,4%	30,5%	18,8%	21,4%	7,8%	100%
	Atatürkçü	20,7%	37,2%	18,7%	17,1%	6,3%	100%
	İslamcı	48,8%	35,0%	11,3%	3,4%	1,5%	100%
	Diğer	27,5%	37,8%	17,6%	13,0%	4,1%	100%
Toplam		32,7%	34,7%	17,4%	11,6%	3,6%	100%

Tablo 90. Öğrenim düzeyine göre başörtüsü tartışmalarının dini duygulara etkisi

		Başörtüsü üzerinden yapılan tartışmalar dini duyguları rencide etmektedir					Toplam
Öğrenim durumu		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	31,8%	43,0%	17,8%	6,5%	0,9%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	28,1%	41,0%	17,7%	10,3%	2,9%	100%
	Ortaöğretim mezunu	31,7%	32,0%	19,2%	12,6%	4,4%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	42,6%	27,4%	12,1%	13,2%	4,7%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	40,1%	30,5%	13,8%	12,4%	3,2%	100%
Toplam		32,5%	35,1%	17,3%	11,5%	3,6%	100%

Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında ise başörtüsü üzerinden yapılan tartışmaların dini duyguları rencide ettiğini en fazla ifade edenlerin okuryazar-okuryazar olmayanlar (yüzde 74,8) ile fakülte ve lisansüstü (yüzde 70,6) öğrenimine sahip olanların olduğu görülmektedir.

9.2. Nitel Bulgular

Yukarıdaki soru kümesinin sonuçlarından hareketle insanların genellikle başkalarının sorunlarına karşı anlamlı ölçüde duyarsız, kendi sorunlarına ise daha duyarlı bir tutum sergilediklerini söylemek mümkündür. Başkalarının sorunlarına karşı duyarlılık düzeyi, başkaları hakkındaki ötekilik algısını da pekiştirmekte veya beslemektedir. Ayrıca kendisini başkasının kendisine karşı varsayılan tavrı üzerinden ötekileştiren ve kendisini ötekileştirenleri de bu algı dolayısıyla ötekileştiren sürecin bütün ipuçları da yine bu soru kümesinin ortaya koyduğu verilerle bir kez daha gözlenmektedir. İstatistiksel genellemeler yoluyla yapılan bu gözlemlerin, amaçlı örneklem kapsamında kendisiyle yüz yüze görüşülen kişilerin düşünceleriyle de teyit edilmesi ve böylece toplumu oluşturan farklı bileşenlerin dini haklar ve özgürlüklere yönelik bakış açısının daha detaylı bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu gereklilik uyarınca farklı kimlik önceliklerine ve farklı eğilimlere sahip olan kişilerle yapılan görüşmelerde “Türkiye’deki mevcut laiklik tanımı ve uygulamaları, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın laik sistem açısından bir çelişki oluşturup oluşturmadığı, başörtüsü yasağı, din dersinin zorunlu statüsü ve içeriği” gibi tartışmalı konular bir kez daha ele alınmıştır. Böylece istatistiksel genellemeler yoluyla elde edilen sonuçların daha detaylı ve karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirilmesi de mümkün olmuştur.

Bu kapsamda hem etnik hem de dini anlamda toplumun en büyük kesimini oluşturan Sünni Türk kimliğini taşıyan ve kendisini milliyetçi olarak tanımlayan eğitimci Y.Y.’nin laikliğin tanımına ve Türkiye’deki laiklik uygulamalarına ilişkin olarak dile getirdiği görüşler, yukarıda laiklikle ilgili memnuniyet düzeyini gösteren

tablonun sonuçlarını teyit etmektedir. Laiklik ilkesinin varlığına ilkesel olarak karşı çıkmayan ve laikliğin klasik tanımıyla da barışık olan Y.Y., toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ve başta başörtüsü yasağı olmak üzere birçok uygulamadan ötürü şikâyetçi olduğu bilinen Sünni kesiminin kahir ekseriyeti gibi düşünmektedir.

Laikliğin tanımı yapılmıştır, ama Türkiye'de en büyük kavram karmaşalarından biri yine de budur. Bizim öğrendiğimiz laiklik tanımı, din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmamasıdır. Ama bazı kesimler tarafından bilinçli bir şekilde insanlara bunun farklı anlatılmaya çalışıldığını düşünüyorum. Türkiye'de de laiklik sıkıntısı olduğu kanaatinde değilim. Fakat bazıları bundan nemalandıkları için öyle yapay bir gündem oluşturulmaya çalışılıyor. Bundan nemalananlar, bu devletin, vatanın, milletin yahut da rejimin karşısında olanlardır. (Y.Y., Sivas)

Laiklik ilkesinin bir takım çevreler tarafından siyasal bir oportünizmle kullanılmasından şikâyetçi olan Y.Y., bu çevrelerin adını tam olarak koymasa da 'devletin, vatanın, milletin ya da rejimin düşmanları' olarak tanımladığı bu çevreleri ülkenin temel değerlerine aykırı hareket etmekte suçlamaktadır. Y.Y.'nin diğer sorun alanlarıyla ilgili olarak ifade ettiği görüşler, laiklik ilkesini istismar ederek bazı toplumsal taleplerin önünü kesen çevreler ve bu çevrelerin uyguladığı yasadışı politikalara gerekçe üreten bir takım siyasal oluşumlar için bu suçlamayı kullandığını göstermektedir. Başörtüsü yasağının laiklik ilkesinin bir gereği olarak görülmesine karşı çıkarken kullandığı sözler, bu suçlamanın kimleri hedeflediğini, belirsiz de olsa, ortaya koymaktadır.

Başörtüsü yasağı laiklik ilkesinin bir sonucu değildir. İsteyen istediği şekilde ve istediği yere girebilmeli, çıkabilmeli. Bu hakkın kullanımı açısından bir ayrıma gidilmemesi gerekmektedir. Okuma, eğitim hakkı anayasal bir haktır. Bizim zamanımızda, doksanlı

yıllarda böyle bir sıkıntı yaşamıyorduk. Sınıflarımızda, okullarımızda, üniversitede özellikle isteyen istediği gibi giriyor, çıkıyordu. Mini etekle de gelen vardı, başörtüsü ile de gelen vardı. Ama böyle bir tepki yoktu. Dediğim gibi, birilerinin kullandığı kanaatindeyim bu durumu. Siyasi partiler olsun, başka gruplar olsun, bundan nemalandıklarını düşünüyorum. (Y.Y., Sivas)

Başörtüsü yasağı dolayısıyla toplumun bir kesiminin mağdur edildiğini düşünen Y.Y., bu durumun sorumlusu olarak laiklik ilkesini değil, bu ilkeyi sorumsuzca kullanan siyasal kadroları ve bu duruma gerekçe oluşturan siyasal partileri hedef almaktadır. Başörtüsü yasağı ile laiklik ilkesi arasındaki olumsuzlayıcı ilişki biçimine karşı çıkan Y.Y., Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki varlığının bir çelişki olarak görülmesine de itiraz etmektedir. Çünkü ona göre bu kurum, diğer kamu kurumları gibi görülmesi gereken ve halkın bazı taleplerini karşılayan önemli bir kurumdur.

Bence Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı laiklik açısından bir çelişki değildir. Cumhuriyet kurulduğu zaman ortaya çıkan Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Milletinin örf ve adetleri ile dini anlayışına uygun olarak kurulmuş devlete bağlı bir birimdir. Farklı bir birim değildir. Bunların yönetmeliği, kanunu farklı bir ülkeden yahut da başka bir emperyalist ülkeden gelmiş değildir. Bizim içimizden çıkan, bizim insanlarımızın yönettiği, devletin bir kurumudur. Bir Milli Eğitim Bakanlığı ya da Ulaştırma Bakanlığı gibi veya bir bölge müdürlüğü gibi bir kurum diye düşünüyorum ben. (Y.Y., Sivas)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistem içindeki konumunu ülkede çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanların varlığı üzerinden olumladığı anlaşılan Y.Y.'nin, aynı yaklaşımı zorunlu din dersleri konusunda da sergilediği görülmektedir. Bu dersin hem zorunlu statüsü dolayısıyla hem de içerik açısından, Aleviler ya da bir başka kesim için baskı ya da ayrımcılık oluşturmadığına inanan Y.Y.,

yasadışı bir işleyiş oluşmadığı sürece mevcut durumun devam etmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bu ders, başka inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturmuyor bence. Çünkü şu anda Türkiye'de ya da Milli Eğitim Bakanlığı'nda yapılan işlerin hepsi anayasa çerçevesi içerisinde yapılıyor. Farklı bir uygulamanın olduğuna rastlamadım. Zaten illegal olanlara da devlet gerektiği zamanda gerekli müdahaleyi yapıyor. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bugün yüzde doksan sekizinin Müslüman olduğunu söylüyoruz. Eğer yüzde doksan sekizi Müslüman'sa, bu dersin zorunlu bir şekilde devam etmesi gerekir. Çünkü insanların dini inançlarına göre, yani İslam'a göre şekillenmesi lazım. Alevileri de bu kapsamda düşünüyorum ben. Alevilik ne bir din ne ayrı bir mezheptir. Sadece İslam'ın içerisinde bir yaşayış tarzıdır. Türklerin içerisindeki bir yaşayış tarzı, bir hayat felsefesidir. Farklı bir şey olduğu kanaatinde değilim. (Y.Y., Sivas)

Bu görüşlerin kültürel kimliği itibarıyla kendisini Türk ve siyasal kimlik olarak da sağcı, milliyetçi ya da İslamcı olarak tanımlayanların tipik görüşlerini yansıttığını söylemek mümkündür. Nicel görüşmelerden elde edilen sonuçların burada bir kez daha, ama daha açık bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre kendisini söz konusu kimliklerle ifade eden insanlar, laiklik ilkesinin kendisine değil, uygulanma biçimine karşı çıkmaktadır. Bu ilkenin inanç özgürlüğünü yaşamaya engel olacak şekilde kullanılmasından şikâyetçi olan söz konusu kesimlerin, İslam dininin uygulamalarını hedef almayan ve dindarlarla barışık olarak uygulanacak bir laiklik politikasıyla rahatlıkla uyuşabilecekleri söylenebilir.

Aslında benzer tespitlerin kültürel kimliğini öncelikli olarak Müslüman ya da Kürt olarak tanımlayanlar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin kendisini Müslüman bir Kürt olarak tanımlayan Diyarbakırlı eğitimci Y.Y.'nin görüşleri bu düşünceye

haklılık kazandırmaktadır. Y.Y.'de, tıpkı Sivas'lı Y.Y. gibi, laiklik ilkesinin varlığına karşı çıkmamakta, ancak bu ilkenin tanımındaki belirsizliğin giderilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ben Türkiye'de sağlıklı bir laiklik tanımının olmadığına inanıyorum. Kişilerin görüşlerine, ideolojilerine göre şekillendirdiği bir laiklik tanımı var. Bu da, insanları bölüyor ve kamplaşmalara neden oluyor. Dolayısıyla laiklik tanımının resmi anlamda net bir ifadesinin anayasada yer alması gerekir. İnsanlar da veya kurumlar da buna göre şekillenmelidir. Örneğin biz laikliği en basit şekliyle, 'din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı olması' şeklinde tanımlıyoruz. Şimdi öyle ise, o zaman laikliğe göre şekillenen kurumlar dini kurumlara tahakküm etmemeli. Eğer diyanet işleri müessesesi varsa, din konusundaki yetki bu kurumda olmalı. (Y.Y., Diyarbakır)

Burada bazı küçük nüanslar dışında, Y.Y. ile Sivas'lı Y.Y.'nin paralel görüşleri savundukları görülmektedir. Bu durum her ikisinin de Sünni reflekslerle soruna yaklaştığını ortaya koymaktadır. Bu da ülkede çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanların, yaşadıkları bazı mağduriyetleri bir takım laiklik uygulamalarıyla ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Örneğin Y.Y., başta başörtüsü yasağı olmak üzere, birçok mağduriyetin sebebi olarak bu uygulamaları işaret etmektedir.

Kişilerin inanç özgürlüğünün önünde de bir engel olarak şekilleniyor laiklik. Mesela örtünme dinimizin emirlerinden biridir. E şimdi bunun önünde sistem, laiklik ideolojisini bir kalkan olarak kullanıyor ve çalışma hayatında olsun, üniversite hayatında olsun, insanların önünde eğitimi engelleyici bir şey olarak görüyor. Bundan başka, özgürlükleri engelleme anlamında kullanılıyor. Çalışma hayatında, bayanlarımız kendi inanç değerleriyle barışık olarak çalışmıyorlar. Bunlar önemli sıkıntılar. (Y.Y., Diyarbakır)

Hem toplumdaki tüm kesimlerin uzlaşmasını yansıtan ortak bir laiklik tanımının olmamasından hem de laiklik uygulamalarının yarattığı mağduriyetlerden şikâyetçi olan Y.Y., Diyanet İşleri Başkanlığı’nın laik sistem içerisindeki varlığını da ancak böyle bir tanım yapıldıktan sonra değerlendirmek gerektiğini düşünmektedir: “Şimdi Türkiye’de laiklik tanımında bir sıkıntı var. Somut bir laiklik tanımının getirilmesi gerekir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı ile laik sistem arasında bir çelişki olmasın.” Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığını, sistem açısından çelişki olmaktan çıkaracak bir tanıma gerek duyulduğunun altını çizen Y.Y., yine de bu kurumun, eksiklerine rağmen, önemli bir temsil yeteneği olduğunu ifade etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, eksikleriyle beraber, önemli bir temsil yeteneğine sahiptir. Ama tabii Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yetki noktasında sıkıntıları var. Bana göre Diyanet İşleri Başkanlığı daha da özerk bir yapıya kavuşturulmalı. Özellikle toplumsal ve ahlaki konularda ya da dini konularda toplumun faydasına olabilecek çözümler önerileri ortaya koymalıdır. (Y.Y., Diyarbakır)

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın toplumsal yaşamın işleyişiyle ilgili olarak daha aktif bir rol alması gerektiğinin altını çizen bu ifadeler, söz konusu kurumun temsil kabiliyetinin artırılması gerektiğini de ima etmektedir. Y.Y.’nin zorunlu din dersi ve bu dersin farklı inanç unsurları için bir baskı ya da ayrımcılık oluşturup oluşturmadığına yönelik düşünceleri de bu paraleldedir. Bir taraftan bu dersin varlığını çok önemseyen Y.Y., diğer taraftan bu dersin içeriğine karşı çıkanlar için de özgürlükçü bir tutum takınmaktadır.

Bu ders başka inanç grupları için bir baskı oluşturmuyor. Ama bu ders zorunlu olmaktan çıkarılabilir. Kaldı ki, zaten isteyenler sınavlarda din dersinden muaf tutulabiliyor. Dolayısıyla böyle bir baskı olduğu söylenemez. Bu dersin içeriğinde Sünniliğin Alevilere

zorla empoze edilmesi de söz konusu değildir. Burada Alevi tanımlamasında da sıkıntı var. Alevilik bir din midir, ideoloji midir? Yoksa İslam'ın dışında bir yapı mıdır? Eğer değilse, zaten Sünnilikle çatışmıyor demektir. (Y.Y., Diyarbakır)

Hangi kültürel kimlikten gelirse gelsin Sünni Müslümanların, dini haklar ve özgürlükler konusunda genellikle benzer düşünceler taşıdıkları görülmektedir. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Sivas'lı Y.Y. ile Y.Y.'nin görüşleri arasındaki paralellik de, nicel araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar da bu duruma işaret etmektedir. Daha özgürlükçü bir laiklik tanımıyla barışık olabilecekleri görülen bu kesimler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını genellikle olumlu karşılamakta ancak bu kurumun hem toplumsal rolünün hem de temsil kabiliyetinin artırılması gerektiğini düşünmektedir. Yine bu kesimler, din dersinin seçmeli statüde bile olsa mutlaka verilmesi gerektiğine inanmakta ve söz konusu dersin içeriğinin daha işlevsel hale getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Başörtüsü yasağının laikliğin bir gereği olarak görülmesine de karşı çıkan bu kesimler, yasağa hem çalışma hayatında hem de eğitim hayatında son verilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ancak Sünni Müslümanlar içinde bu tespitlere büyük oranda katılmakla birlikte daha farklı düşünen kişilerin bulunduğu da belirtilmelidir. Siyasal tutumlarını, taşıdıkları kültürel kimlikten ve sahip oldukları dindarlık düzeyinden bağımsız olarak şekillendiren birçok insanın dini hak ve özgürlüklere karşı kendi aidiyetlerinin talepleriyle ve sorunlarıyla sınırlı olmayan, daha bütüncül ve özgürlükçü bir yaklaşım geliştirdiklerine rastlamak mümkündür. Örneğin Sünni bir Müslüman olan fakat kendisini demokrat bir Türkiyeli olarak tanımlayan Arap kökenli eğitimci M.S., Türkiye'deki mevcut laiklik tanımının taşıdığını iddia ettiği 'anti-laik' içeriğe atıfta bulunmakta ve bu içeriğin kendisi için referans aldığı tek tipçi anlayışı olumsuzlamaktadır:

Türkiye'deki laiklik özünde sakat bir bakış açısına sahiptir. Çünkü Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte oluşturulan resmi ideoloji, toplumu tek tipleştirmeye ve belirli kalıplar içine oturtmaya çalışmıştır. Dini de kendi kontrolü altına almak amacıyla, laiklikle ilgisi olmayan işler yapılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu anlayışın bir sonucudur. Oysa laik bir toplumda bu tip kurumlar olmaz. Laik toplumlarda devlet zihnen dine karşı nötrdür, öyle olmalıdır. Bu iş cemaatlere bırakılır ya da topluma bırakılır; ama asla devlet eliyle yapılmaz. Kaldı ki, Diyanet İşleri Başkanlığı zaten Sünni Hanefi mezhebine dayalı bir bakış açısına sahiptir. Oysa ben Sünni Şafiyim. Dolayısıyla bu kurumu tümüyle yanlışı buluyorum. Ayrıca Aleviler, Hristiyanlar, Süryaniler ve başka unsurlar da var bu topraklarda. Bu insanlar da bu ülkeye vergi ödüyorlar. Fakat hiçbirinin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilme şansı yok. Bence bu kurum bütünüyle kaldırılmalıdır. (M.S., Hatay)

Türkiye'deki laiklik uygulamalarının ülkenin sahip olduğu etnik ve dini çeşitliliği göz ardı eden, dayatmacı ve tek tipçi bir nitelikte olduğunu düşünen M.S., zorunlu din derslerinin varlığını da yine bu uygulamaların 'anti-laik' içeriğiyle ilişkilendirmektedir. Bu dersler aracılığıyla Alevilere ve gayrimüslimlere Sünni inancının zorla aşılacak istendiğini ifade eden Hataylı eğitimci, bizzat şahit olduğu bazı olaylardan hareketle, dersin içeriğinin tüm inanç unsurlarını içerecek şekilde mutlaka değiştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Bu ders, gerçekten de farklı inanç unsurları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturmaktadır. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri laik toplumlarda olmamalıdır. Bu ders seçmeli olabilir ya da dini eğitim bütünüyle cemaatlere bırakılabilir. Örneğin lise yıllarımı geçirdiğim semtteki mahallelerden biri Sünni Arapların, diğeri Hristiyan Arapların ve bir başkası da Sünni Türklerin

ve Arapların birlikte yaşadığı bir karışıma sahipti. Sınıf arkadaşlarımın çoğu Hıristiyan idi. 12 Eylül'den önce Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi seçmeli dersti ve bunlar bu derse girmezlerdi. Fakat 12 Eylül'de yapılan darbeden sonra, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri konulunca, bu arkadaşlarımız mecburen derslere girdiler ve büyük rahatsızlıklar yaşadılar.¹⁵ Ben bunun zorluğuna bizzat şahit oldum. Bu nedenle bu dersin seçmeli bir hale getirilmesi ve ayrıca dersin müfredatının tümüyle gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, tüm inançların kendisini ifade ettiği bir müfredatı içermelidir. Milli Eğitim Bakanlığı tüm inançlara nötr bakan bir şekilde bu müfredatı hazırlamalıdır. (M.S., Hatay)

Bu görüşlerin çok güçlü bir demokratik bilinci yansıttığı görülmektedir. Ancak bu demokratik bilincin bireysel bir iradenin sonucu olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Zira bu bilinç hem nicel hem de nitel verilerin ortaya koyduğu gibi toplumun bütün bileşenleri arasında hiç de küçümsenmeyecek bir kitlesel desteğe de sahiptir. İçinde bulunduğumuz iç ve dış siyasal konjonktürün de bu kitlesel bilinci geliştirmeye müsait bir ortam sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla başka sorun alanlarında olduğu gibi dini haklar ve özgürlükler konusunda da özgürlükçü ve çoğulcu bir siyasal tutum ve bilincin toplumun bütün katmanları arasında giderek yayılacağını söylemek büyük bir kehanet olmayacaktır. Bu özgürlükçü tutumun laikliğin yeniden ve daha kapsayıcı şekilde tanımlanması isteğinden başörtüsü yasağının ortadan kaldırılması talebine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kuşatacağı da söylenebilir.

İstatistiksel genellemeler yoluyla oluşturulan tablolar, Sünni kesimin dini hak ve özgürlüklerine en alt düzeyde destek verdikleri görülen Alevilerin büyük çoğunluğunun başörtüsü yasağını laikliğin

¹⁵ Gayrimüslim vatandaşlar okul müdürlüğüne bir dilekçe vererek bu dersten muaf tutuluyorlardı.

bir gereği olarak gördüklerini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut yapısına işleyişine ve hatta çoğunlukla varlığına karşı çıktıklarını ve din derslerinin zorunlu olmasına itiraz ettiklerini göstermektedir. Amaçlı örneklem kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde de hemen hemen benzer sonuçların elde edildiğini söylemek mümkündür. Ancak bu görüşmelerin detaylarına burada girilmeyecektir. Çünkü Alevilik ve Alevi Açılımı ile ilgili bölümde değişik eğilimlerdeki Alevilerin söz konusu konulara ilişkin düşünceleri zaten ayrıntılı bir şekilde verilmişti. Fakat yine de Alevi kanaat önderlerinin de nicel aşamadaki sonuçları doğrulayan bir yaklaşıma sahip oldukları belirtilmelidir. Alevi kanaat önderleri de tıpkı Sünniler gibi laikliğin yeniden tanımlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Fakat Sünniler, laikliğin tanımında daha çok devletin din ve dindarlar üzerindeki baskısını ortadan kaldıracak bir değişiklik talep ederken; Alevilerin büyük bir kısmının dinin devlet içindeki konumuna son verecek bir değişiklik istediği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını da bu kapsamda değerlendiren ve bu kurumun kaldırılmasını isteyen Alevilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ancak Aleviler içinde az sayıda da olsa bu kurumun temsil gücünün Alevileri de içerecek şekilde genişletilmesini savunanlar da bulunmaktadır. Alevilerin neredeyse tamamına yakını zorunlu din derslerinin mutlaka kaldırılması gerektiğini ifade etmekte ve bu dersin Aleviler için gerçek bir baskı ve ayrımcılık oluşturduğu kadar, bir inanç asimilasyonuna da yol açtığına inanmaktadır. Ancak Sünnilerle Aleviler arasındaki bu ortak kabul, başörtüsü yasağı söz konusu olunca ortadan kalkmaktadır. Çünkü nicel görüşmelerde olduğu gibi nitel görüşmelerde de Alevilerin önemli bir kısmının bu yasağı laikliğin bir sonucu olarak gördükleri ve yasağın devamından yana görüş belirttikleri görülmektedir.

10. BÖLÜM

EĞİTİM HAKKINA BAKIŞ

10.1. Nicel Bulgular

İnsanların birbirleri hakkındaki algılarının oluşmasında grupların birbirleriyle ilgili tecrübelerinin önemli bir yeri olduğu açıktır. Modernleşme projesi bütün homojen, eşit, kaynaşmış kitle yaratma çabalarına rağmen toplum içinde insanların farklılıklarını yaşayıp geliştirmelerinin önüne geçememiştir. Ancak grupların birbirleri hakkındaki algılarının daha barışçıl, daha hoşgörülü ve daha demokratik bir çerçeveye uygun olması beklenebilir. Türkiye’de tevhid-i tedrisat ilkesi çerçevesinde belirlenmiş olan eğitim müfredatı, herkesi aynı formasyon içinde eğitmekle bu kaynaşmış-türdeş kitleye ulaşabileceğini hesaplamıştır. Altında yatan niyet ne kadar iyi olsa da düşüncenin kendisinin yanlış olduğu zamanla anlaşılmıştır. Zira belli-tikel bir kimliği evrensellik makamına yerleştiren ve ona bütün diğer tikellikleri kendi içinde eritme hakkını veren bu eğitim müfredatı, yarattığı bu tümel kimlik algısıyla farklılıkları yok sayan ve diğer kimlikleri geçersiz kılan bir zeminde işlevsel olabilmektedir. Geçersiz kılınan kimliklerin bu şekilde geçici olarak bastırılması bir başarı algısının oluşmasına yol açsa da bastırılanın zamanla geri dönüşü genellikle mukadder bir durumdur.

Eğitimin dayandığı temel bir ilke olarak ‘bölünmez-bütünlüklü kaynaşmış, sınıfsız, imtiyazsız toplum’ algısı, vatandaşa Türklük’ten başka herhangi bir kimlik ilavesini gereksiz saymıştır. Fiilen bu tür kimliklerin varlığı bilinmişse de hiçbir resmi söylemde yeri olmayan bu alt kimlikler bir tür özel konular kategorisinde değerlendirilmiş ve kamusal alanda bu tür özelliklerin ifadesi, dışa vurumu gereksiz sayılmıştır. En iyi ifadesini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 66. maddesinde yazılı olan “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” şeklindeki vatandaşlık tanımında bulan bu anlayış, Türklük vurgusunun bir etnisite algısına yol açmaması şartıyla, tümel bir vatandaşlık anlayışı olarak teoride bir sorun

oluşturamayabilirdi. Ancak Türkiye’de resmi ideolojinin kendisini sunma biçimlerinde ve özellikle bu ideolojinin en etkili biçimde verildiği eğitim söylemlerinde Türklüğün bir vatandaşlık bağı olması ile bir etnisite olması arasındaki sınırın hiçbir şekilde çizilmemesi ve Türklüğün doğrudan bir ırk gibi tanımlanıyor olması, vatandaşlık konsepti olarak Türklüğün sorunsuz bir şekilde benimsenmesini zorlaştırmıştır. Üstelik ‘Türkiye’de yaşayan herkesin Türk olduğu’ önermesi bilhassa Kürt sözcüğünün telaffuzu üzerinde bile yasal bazı kısıtlamalarla beraber gidince, karşı-milliyetçi kimlik algısı veya hareketlerini daha fazla beslemiştir.

Alevilik konusunda durum biraz daha karmaşıktır. Alevi sözcüğünün üzerinde Kürt sözcüğünde olduğu gibi bir kısıtlama olmamakla birlikte her türlü dinselliği mahrem alana iten bir yaklaşım, Aleviliğin kamusal alandaki görünürlüğüne ilişkin çabaları uzun bir süre baskılamıştır. Bu nedenle yasal düzeyde geçerli olan Türk tanımıyla ilişkilendirilen hâkim dini söylemden farklı olan bir inanç ögesi olarak Alevilik ve Alevilerin, bu farklılıktan kaynaklanan haklarını kullanma konusunda daha geç davrandığı söylenebilir. Alevilik etrafındaki kısıtlamalar bir resmi söylemin baskısından ziyade, görece gerilimli bir toplumsal farklılıktan kaynaklanmıştır. Biraz daha karmaşık mekanizmalarla bastırılan, göz ardı edilen bir kimlik olarak Aleviliğin yanı sıra esasen çoğunluğu temsil eden İslami dindarlığın üzerinde de daha az sayılmayan ve bu dindarlığın beslenme kaynaklarını da kapsayan bir baskının bulunduğu da aşikârdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda dinin kamusalıktan tamamen uzaklaştırılarak örgütsel ve kurumsal yapısının azaltılması yönünde takip edilen politikalar, İslami kimliği de “irtica” diye açıkça yaftalayarak bastırılmış ve bu yolla çoğunluk kültürünün de mağduriyetine sebep olmuştur.

Sonuçta bütün bu kimlik oluşumlarının ilk dayanağı/müsebbibi devletin ideolojik söylemleri olsa da bu ideolojik söylemlerin halk kitleleri tarafından benimsendiği oranda, bütün kimlik algılarının artık toplumsal bir dayanağa kavuşmuş olduğu da ayrı bir

gerçekliktir. Bu nedenle bir şekilde baskılanmış olan toplumsal gruplar kendi kimliklerinin karşıtı ya da muhalifi ve yaşadıkları sorunların kaynağı olarak sadece devleti değil, aynı zamanda diğer toplumsal kesimleri de sorumlu olarak görebiliyorlar. Kürtler giderek devlet tarafından dışlanmışlığın yanına Türk toplumu tarafından dışlanma düşüncesini de koyabiliyor; Türkler yaşanan terör olayları üzerinden Kürtlere veya Güneydoğu Bölgesi'ne devletin özel ilgisine antipatik bir tutum geliştirebiliyor; Aleviler dışlanmışlıklarının sorumlusu olarak sadece devleti değil, toplumsal çoğunluğu da görebiliyor; Sünniler ise dindarlar üzerindeki baskıyı Alevilik kimliğiyle laiklik politikaları arasında olduğunu varsaydıkları organik ilişkiyle birlikte değerlendirebiliyorlar. Bu da Türkiye'nin birbirleri hakkında yeterince hayırhah düşünmeyen ve bu yolla siyasal kimliğini karşılıklı gardlarla oluşturan bir toplumsal yapıya sahip olduğunu ortaya koyuyor. Gerçi bu durumun bir toplumun doğası gereği oluşan olağan bir durum olduğu da düşünülebilir ancak her toplumsal grubun kurucu bir aktör olarak devlet faktörü ile farklı bağlamlarda ve genellikle olumsuz bir biçimde ilişki kurmuş olması, bu kimliklerin birbirleri hakkındaki algılarını sürekli olarak yaralamıştır. Daha demokratik, daha sivil ve eşit vatandaşlık seviyesine ulaşmış bir devlet-toplum ilişkisi zemininde bu algıların onarılması mümkündür.

Karşılıklı algıların onarılmasında eğitimin önemli bir rolü olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Oysa devletin yukarıda söz konusu edilen kimlik inşa sürecinin sıralı bir düzen gibi hemen her kesimi bir şekilde vurmuş olması dolayısıyla, eğitimde ve eğitim aracılığıyla aşılanaan ideolojinin toplumsal barışa katkı sunmak yerine bu barışı zedeleyici olma ihtimali mevcuttur. Daha önce de yapılan bir dizi araştırmada¹⁶ ortaya konulan gerçekler göstermektedir ki ders

¹⁶ Yine Eğitim Bir-Sen bünyesinde 2007 yılında yaptığımız bir araştırmanın bulgularını burada zikredebiliriz: "Eğitim düzeyi ile bazı demokratik tutumlar arasındaki çarpaz karşılaştırmalar da çok ilginç sonuçlar ortaya koyuyor. Buna göre söz konusu olan ifade özgürlüğü gibi temel bir konu olduğunda, eğitim düzeyi ile ifade özgürlüğü arasında doğrusal bir ilişki anlamlı gözüküyor. Yani insanların eğitim düzeyleri arttıkça, ifade özgürlüğü ile ilgili tutumları da demokratik istikamette gelişmektedir.

kitapları tarafların birbirleri hakkındaki algılarını karşılıklı saygı temelinde geliştirmekten uzak bir nitelik taşımakta ve ayrıca eğitim seviyesi arttıkça otoriter eğilimler de artmaktadır. Eğitim seviyesinin artması kuşkusuz vatandaşlık kùltürünün gelişmesinde kendiliğinden olumlu bir etki yapmaktadır. Ancak bu vatandaşların birbirleriyle barışının sağlanması bambaşka bir işlemler dizisi gerektirmektedir. O nedenle ders kitaplarının içeriğinin demokratik bir toplumun ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde yeniden düzenlenmesi önemlidir. Milliyetçi duygular aşılalım derken megalomaniye varan hak edilmemiş bir kendine hayranlık duygusunun geliştirilmesi ihtimali çok yüksektir. Kendi ulusal kimliğimizi başka milletleri ötekileştirme üzerinden kurarken son derece özcü, ayağı yere basmayan ve adil de olmayan bir düşmanlık ve öfke geliştirme tehlikesi her zaman vardır. ‘Her türlü iyiliğin bizde, her türlü kötülüğün ise onlarda’ olduğu bir özdeşlik ve farklılık ayırımı gerçek hayatta bizden olanların kötülükleriyle karşı karşıya kalındığında çok büyük hayal kırıklıklarının yaşanmasına yol açabilmektedir. Bu türden olumsuz durumların önlenmesi için daha evrensel, bütünleştirici ve çoğulculuğu öne çıkaran bir eğitim politikasının tedavüle sokulması gerekmektedir. Ancak böyle bir politikanın toplumu oluşturan farklı bileşenler arasında nasıl bir karşılık bulacağına dair elde somut veriler bulunmamaktadır.

Oysa soru silahlı kuvvetlerin hükümetle olan ilişkisinin doğası konusuna gelince, tam ters bir gelişme göze çarpmaktadır. Buna göre, eğitim düzeyi bu konuda demokratik tutumu geliştiren değil, aksine bu tutumu geriletken bir etken olarak göze çarpmaktadır. Kuşkusuz bunu kaydetmek çok hoř gelmeyebilir, ama bu eğitim sistemimizde aydın-halk ilişkisinin birçok noktada Jakoben ilişkiler üreten bir çerçeveyi daha aşamamış olduğunu göstermektedir. Türkiye’de demokrasinin işleyip işlemediğine dair tutumlarda ise eğitim düzeyine nazaran ilk bakışta anlamlı sayılabilecek bir ilişki ortaya çıkmamaktadır” (*Türkiye’de Demokrasi Kùltürü ve Siyasal Durum Analizi*, Ankara, 2007 ss. 33).

10.1.1. Formel Eğitimin Dünya Görüşlerinin Oluşmasına Etkisi

Althusser’in tanımı ile modern zamanlarda devletin en önemli ideolojik aracı eğitim aygıtıdır.¹⁷ Eğitim sürecinde kişiler sadece belirli bazı bilgileri öğrenmekle kalmaz aynı zamanda nasıl bir vatandaş olması ya da hangi kriterleri taşıması gerektiği hususunda da şekillendirilirler. Kişilerin dünya görüşlerinin oluşmasında eğitim sisteminin ne kadar etkili olduğunu görmek, demokratik kültürün gelişmesinin koşullarını ve bu gelişmenin önündeki engelleri tanımlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında “Okullarda gördüğünüz eğitim bugünkü dünya görüşünüzün oluşmasında ne ölçüde etkili oldu” sorusuna ankete katılanların yüzde 39,8’lik bir kesimi “hiçbir etkisi olmadı” şeklinde cevap vermektedir. Buna karşılık formel eğitimin, dünya görüşlerinin oluşmasında az ya da çok etkili olduğunu söyleyenlerin toplam oranı yüzde 48,6 olarak çıkmaktadır. Bu veri bize önemli bir sonucu ifade etmektedir. Türkiye’deki mevcut eğitim sistemi nüfusun yaklaşık olarak yarısının dünya görüşünü şekillendiren ve Althusser’in eğitim için yaptığı tanımı haklı çıkararak bir işleyişe sahiptir.

Şekil 62. Formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi

¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz., Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Tablo 91. Kültürel kimliklere göre formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Okullarda gördüğünüz eğitim bugünkü dünya görüşünüzün oluşmasında ne ölçüde etkili oldu?					Toplam
	Hiç bir etkisi olmadı	Biraz etkili oldu	Çok etkili oldu	Fikrim yok		
Türk	36,5%	36,3%	16,2%	11,0%	100%	
Müslüman	40,8%	36,0%	10,0%	13,2%	100%	
Kürt	58,9%	21,5%	8,4%	11,2%	100%	
Alevi	38,8%	36,7%	11,2%	13,3%	100%	
Türkiyeli	49,0%	27,5%	15,7%	7,8%	100%	
Diğer	50,9%	34,5%	9,1%	5,5%	100%	
Toplam	39,8%	35,2%	13,3%	11,6%	100%	

Bu sorunun birincil kültürel kimlik tercihlerine göre oluşan dağılımına baktığımızda, kendisini Türk olarak tanımlayanların en yüksek oranda (yüzde 36,3+16,2) bu etkiyi yaşadıkları görülmektedir. Dünya görüşlerinin oluşmasında gördükleri formel eğitimin etkili olduğuna inanan ikinci en yüksek oranı Aleviler (yüzde 36,7+11,2) temsil etmektedir. Birincil kimliğini Müslüman olarak tanımlayanların yaklaşık yarısı (yüzde 36+10), böyle bir ideolojik etkilenmeden bahsederken, Kürtler söz konusu olduğunda durumun değiştiği gözlenmektedir. Gerçekten de kendisini Kürt kimliği üzerinden tanımlayanların yalnızca üçte bire yakını (yüzde 21,5+8,4), dünya görüşlerinin oluşmasında okullarda gördüğü eğitimin etkili olduğunu ifade etmektedir. Kamuoyunda, eğitim sisteminden (özellikle din eğitiminden) daha çok şikayetçi oldukları düşünülen Alevilerin, kendilerini Müslüman olarak tanımlayanlardan daha fazla oranda eğitim sisteminin dünya görüşlerinin oluşmasında etkili olduğunu belirtmesi ilginç bir sonuçtur. Kürtlerin ise genel olarak sisteme yönelik muhalif tutumlarının sistemin diğer bileşenlerine de yansıdığını söylemek mümkündür. Ayrıca kendilerini Türkiyeli olarak tanımlayanların yaklaşık yarısının okullardaki eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasında bir etkisinin olmadığını ifade etmesi de kayda değerdir.

Tablo 92. Siyasal kimliklere göre formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi

	Okullarda gördüğünüz eğitim bugünkü dünya görüşünüzün oluşmasında ne ölçüde etkili oldu?					Toplam
	Hiç bir etkisi olmadı	Biraz etkili oldu	Çok etkili oldu	Fikrim yok		
Kendinizi siyasi kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	40,0%	35,8%	15,5%	8,7%	100%
	Milliyetçi	38,2%	37,8%	14,4%	9,7%	100%
	Sağcı	37,0%	37,4%	5,7%	19,8%	100%
	Solcu	49,0%	29,9%	12,7%	8,3%	100%
	Atatürkçü	39,1%	36,9%	14,8%	9,2%	100%
	İslamcı	34,2%	29,7%	16,3%	19,8%	100%
	Diğer	43,9%	37,2%	11,2%	7,7%	100%
Toplam	39,6%	35,7%	13,5%	11,2%	100%	

Aynı sorunun birincil siyasi kimlik tercihlerine göre oluşan tablosuna bakıldığında ise kendisini solcu olarak tanımlayanların yaklaşık yarısının (yüzde 49) okullarda gördükleri eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasında hiçbir etkisinin olmadığını belirttiği görülmektedir. Kendilerini demokrat, milliyetçi, sağcı ve Atatürkçü olarak tanımlayanlar ise formel eğitim yoluyla dünya görüşlerinin belirlenip belirlenmediği yönündeki soruya, yüzde 37-40 aralıklarını yansıtan oranlarda hayır cevabını vermektedir. İslamcılar da benzer bir oranla (yüzde 34,2) eğitim sisteminin dünya görüşlerinin oluşmasında hiç etkisinin olmadığını belirtmektedir. Kamuoyundaki algısı itibarıyla muhalif olduğu bilinen İslamcılık içinde kendisini konumlandıranların, görece düşük sayılabilecek bir oranla bu soruya hayır cevabı vermesi dikkate değer bir sonuç olarak görülebilir.

Tablo 93. Öğrenim düzeyine göre formel eğitimin dünya görüşlerinin oluşmasına etkisi

		Okullarda gördüğünüz eğitim bugünkü dünya görüşünüzün oluşmasında ne ölçüde etkili oldu?				Toplam
Öğrenim durumu		Hiç bir etkisi olmadı	Biraz etkili oldu	Çok etkili oldu	Fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	34,9%	19,3%	3,7%	42,2%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	41,5%	33,7%	11,1%	13,7%	100%
	Ortaöğretim mezunu	40,9%	37,3%	12,3%	9,5%	100%
	Yükseköğretim mezunu (2-3 yıllık)	37,6%	35,4%	19,6%	7,4%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	35,9%	39,4%	21,5%	3,2%	100%
Toplam		39,8%	35,3%	13,3%	11,6%	100%

Öğrenim düzeyi bakımından incelendiğinde ise öğrenim düzeyi arttıkça okullarda görülen eğitimin bugünkü dünya görüşlerinin oluşmasında ki etkinin de arttığı görülmektedir.

10.1.2. Anadilde Konuşma Hakkı

Şekil 63. Anadilde konuşma hakkına ilişkin toplumsal algılar

İletişimin temel unsuru olan dil aracılığıyla insanlar kendilik bilincine varırlar ve "biz" ve "öteki" arasındaki sınırı çizerler. Dil

aracılığıyla kültüre ait mitler, semboller ve değerler geçmişten bugüne taşınır. Başka bir ifade ile dil yalnızca insanlar arası iletişimi sağlamaz aynı zamanda ait olduğu toplumun tüm kültürel-sosyal değerlerini de taşır. Dolayısıyla anadilde konuşmak sadece gündelik iletişimi tesis etmez. Ayrıca o toplumun kimliğini oluşturan, onu var eden kültürel değerlerin, sembollerin ve mitlerin taşınmasında ve yayılmasındaki en önemli aracı oluşturur. Bir kişiyi ya da toplumu ana dilinden mahrum bırakmak o kişinin ya da toplumsal grubun yalnızca gündelik yaşamını zorlaştırmamakta aynı zamanda ve daha önemli olarak kültürel sürekliliğine ket vurmaktadır. Bundan dolayı bir kişinin ya da bir toplumun anadilini kullanmasına engel olmak bugün en temel insan hakkının ihlali olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın Türkiye'de toplumu oluşturan farklı bileşenler tarafından da kabul edildiği görülmektedir. Çalışmamız bağlamında yönelttiğimiz "anadilde konuşmak doğal bir haktır kimse bu hakkı engelleyemez" önermemize kesinlikle katılıyorum, katılıyorum ve kısmen katılıyorum diyenlerin oranı, yani anadilde konuşmayı en temel hak olarak tanımlayan ve bu hakkın engellenemeyeceğini belirtenlerin oranı yüzde 80,2 (yüzde 28,3 + 30,6 + 21,3) gibi yüksek bir oranı yansıtmaktadır. Bu oran Türkiye'de düşünüldüğünün aksine anadilde konuşma hakkının bütün toplumsal kesimler arasında büyük oranda kabul gördüğünü göstermektedir.

Tablo 94. Kültürel kimliklerin anadilde konuşma hakkına ilişkin algıları

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Anadilde konuşma doğal bir haktır, kimse bu hakkı engelleyemez						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	22,0%	27,9%	24,9%	14,3%	10,9%	100%	
Müslüman	28,6%	36,8%	19,3%	10,1%	5,3%	100%	
Kürt	64,0%	23,4%	6,3%	4,5%	1,8%	100%	
Alevi	53,1%	20,4%	17,3%	8,2%	1,0%	100%	
Türkiyeli	25,5%	41,2%	17,6%	7,8%	7,8%	100%	
Diğer	40,7%	25,9%	14,8%	13,0%	5,6%	100%	
Toplam	28,3%	30,5%	21,3%	11,9%	7,9%	100%	

Anadilde konuşmanın doğal bir hak olduğu ve bu hakkın engellenemeyeceği önermesine verilen cevaplarla birincil kültürel kimlik tercihleri arasındaki ilişkiye baktığımızda kendisini Türk olarak tanımlayanların yüzde 25,2'sinin, Müslüman ve Türkiyeli olarak tanımlayanların yüzde 15,6'sının ve Alevi olarak tanımlayanların yüzde 9,2'sinin buna olumsuz cevap verdikleri görülmektedir. Görece düşük değerleri yansıtmakla birlikte yine de anadilde konuşma hakkına en çok karşı çıkan kesimin ülkede çoğunluğu oluşturan Türk kimliği olduğu göze çarpmaktadır.

Bu önermenin birincil siyasal kimlik tercihlerine göre oluşan dağılımına baktığımızda ise bu düşünceye en çok karşı çıkan kesimin kendisini Atatürkçü olarak tanımlayanlar olduğu görülmektedir. Kendilerini Atatürkçü olarak tanımlayanların yüzde 23,8'i bu önermenin içeriğine katılmamaktadır. Kendilerini milliyetçi ve sağcı olarak tanımlayanlar da Atatürkçülere yakın oranlarda beliren yüzdelerle (yüzde 22,8 ve 22,9) bu düşünceye karşı çıkmaktadır. Bu tablodaki en ilginç veriyi demokratların verdiği cevaplar oluşturmaktadır. En temel hak olan anadilde konuşma özgürlüğü özgürlüklerin savunucusu olduğu düşünülen demokratların az bir

kısmı tarafından da olsa demokratik bir hak olarak tanımlanmamaktadır. Demokratların yüzde 16,4'ü anadilde konuşmanın doğal bir hak olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadır. İslamcıların tavrı ise, demokratların tavrına oldukça yakındır. İslamcıların yüzde 15,8'i bu düşünceye karşı çıkmaktadır. Solcuların ise sadece yüzde 13,5'i bu hakkın kullanımına karşı çıkmaktadır. Burada solcu, İslamcı ve demokrat kimliklerin daha özgürlükçü bir tavır takınmalarına karşın; milliyetçi, Atatürkçü ve sağcı kimlikler daha muhalif bir görüntü oluşturmaktadır.

Tablo 95. Siyasal kimliklerin anadilde konuşma hakkına ilişkin algıları

		Anadilde konuşma doğal bir haktır, kimse bu hakkı engelleyemez					Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Demokrat	35,4%	28,3%	19,8%	9,9%	6,5%	100%
	Milliyetçi	22,3%	31,9%	23,0%	14,3%	8,5%	100%
	Sağcı	26,0%	29,2%	21,9%	11,0%	11,9%	100%
	Solcu	42,3%	32,1%	12,2%	9,0%	4,5%	100%
	Atatürkçü	22,7%	36,3%	17,2%	14,4%	9,4%	100%
	İslamcı	30,2%	26,2%	27,7%	9,4%	6,4%	100%
	Diğer	26,6%	24,0%	27,1%	14,1%	8,3%	100%
Toplam		28,4%	30,3%	21,2%	12,1%	8,1%	100%

Anadilde konuşmanın doğal bir hak olduğu ve bu hakkın engellenemeyeceği düşüncesi ile öğrenim durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda Türkiye için çok şaşırtıcı olmayan ama demokrasi standartları yüksek bir ülke için oldukça şaşırtıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir formel eğitim almayan okuryazar ya da okuryazar olmayan kesim en yüksek oranda (yüzde 73,3) anadilde konuşmanın doğal bir hak olduğunu ve bu hakkın engellenemeyeceğini ifade etmektedir. Buna karşılık öğrenim düzeyleri yükseldikçe bu hakkın kullanımına karşı çıkanların oranı da görece artmaktadır.

Tablo 96. Öğrenim düzeyine göre anadilde konuşma hakkına ilişkin algılar

Öğrenim durumu	Anadilde konuşma doğal bir haktır, kimse bu hakkı engelleyemez					Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Okuryazar ve Okuryazar değil	36,2%	37,1%	15,2%	10,5%	1,0%	100%
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	26,5%	35,2%	18,6%	11,8%	7,9%	100%
Ortaöğretim mezunu	28,1%	28,5%	23,1%	12,6%	7,8%	100%
Yüksekokul (2-3 yıllık)	28,9%	25,8%	21,1%	12,1%	12,1%	100%
Fakülte ve Lisansüstü	29,8%	24,8%	26,2%	11,0%	8,2%	100%
Toplam	28,2%	30,5%	21,4%	11,9%	7,9%	100%

10.2. Nitel Bulgular

Mevcut eğitim sisteminin tarafların birbirine yönelik çarpıtılmış algılar üretmesine yol açtığına dair hemen herkesin bir şikâyeti bulunmaktadır. Nicel bulgular Milli Eğitim müfredatına dair memnuniyetin çok iyi seviyelerde olmadığını göstermektedir. Derinlemesine görüşmelerde ise her kesimden insanın bu konudaki görüşlerini alma olanağı bulunmuştur. Bu kesimler arasında özellikle kendilerini Kürt, Alevi, Sünni ya da gayrimüslim olarak tanımlayanların büyük bir hoşnutsuzluk içinde oldukları açıkça görülmektedir. Kürtler anadilde eğitim hakkını yasaklayan milliyetçi bir eğitim politikasından, Aleviler zorunlu din derslerine ve Sünni bir anlayışa dayanan bir eğitim politikasından, Sünniler inanç özgürlüğünü ihlal eden ve resmi ideolojiye dayanan bir eğitim politikasından, gayrimüslimler ise yabancı düşmanlığını öne çıkaran ve kendilerini yok sayan bir eğitim politikasından muzdarip olduklarını ifade etmektedir.¹⁸ Bir başka deyişle, Kürtlerin önemli bir

¹⁸ Bu kesimlerin Türkiye'nin eğitim politikasına ilişkin görüşleri ve bu konudaki şikâyetleri için bkz. ABF, *Çağdaş, Bilimsel ve Laik Bir Eğitim İçin Zorunlu Din Dersine Hayır*, Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF), Yayın no:3, 2005; K. Genç, "Zorunlu din derslerinin kalkması İçin Verilen Hukuksal Mücadele", *Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Dergisi*, Haziran 2005, ss. 4-42; Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, DEM Yayın-

kısmı Türkçü, Alevilerin önemli bir kısmı Sünnici, Sünnilerin önemli bir kısmı laikçi ve gayrimüslimlerin önemli bir kısmı da zenofobik bir eğitim politikası olduğunu düşünmektedir. Temsil ettikleri kimliklerin görece daha eğitilmiş kesimlerini oluşturan insanlarla yaptığımız derinlemesine görüşmelerin ayrıntıları da bu tezleri desteklemektedir.

Gerçekten de eğitim politikalarından rahatsız olduğunu dile getirdiğimiz yukarıdaki kimliklerden biri ya da birkaçı ile kendilerini organik bir aidiyet ilişkisi içinde gören insanların bu konudaki şikâyetleri yüksek bir seviyededir. Organik bir aidiyet duygusuyla bağlı olunan kimliklerin sayısı arttıkça, bu şikâyet düzeyi de yükselmektedir. Örneğin kendisini Alevi bir Kürt olarak tanımlayan İstanbullu gazeteci İ.D., hem Alevi kimliğinden hem de Kürt kimliğinden kaynaklanan bir hassasiyet ile konuya yaklaşmaktadır. Türk eğitim sisteminde farklı kültürler arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen milliyetçi ve dışlayıcı bir mantığın bulunduğundan şikâyet eden İ.D., Kürtlerin anadilde eğitim hakkına bir an önce kavuşmaları gerektiğini şu sözlerle belirtiyor: “Anadilde eğitim hakkı, elbette olması gereken, bir an önce olması gereken bir şey. Çünkü insan dünyaya gözünü açtığında annesinin diliyle dünyayı görüp bütün ilişkilerini o dil üzerinden kuruyor.” Anadilde eğitim hakkından yoksun bırakılmaya karşı çıkan İ.D., zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde Alevilere yönelik bir Sünnilik dayatmasının olup olmadığı yönündeki sorumuza da şöyle cevap veriyor:

ları, İstanbul, 2004; Nurcan Kaya, *Unutmak mı Asimilasyon mu? Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar*, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Yayınları, 2009. Ayrıca eğitim hak ve özgürlüklerine ilişkin olarak Avrupa hukuk sistemi ile Türk hukuk sistemi arasındaki detaylı bir karşılaştırma için bkz. Nuri Yaşar, *İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

Evet. Ben kendi öğrencilik yıllarımda böyle bir Sünnilik dayatmasıyla karşılaştıım. Mesela Alevi inancında Hz. Ömer ve Hz. Osman'a bakış başkadır, Hz. Ali'ye başkadır. Ben şimdi sınav sorusunda inanmadığım bir şey yazmak zorundaydım. Sözlüde inanmadığım cevaplar vermek zorundaydım. Tarihi anlamama, hayati anlamama mani olan ve inancın dışında, kişiliği ezen bir şeydi bu. Bu sadece asimilasyon değil. Bunun ağır baskısını da yaşıyorsunuz. Ancak Aleviler yine var. Siz zorunlu din dersleri koysanız da, ben yine de Aleviydim ve öyle kaldım. Ama orada sorun, devletin benim Aleviliğimi bilip kabul etmesi değil. Benim kendi inancımın dışında bir inancı söylemek zorunda kalmamdır sorun. Onun için zorunlu din dersi aslında belli bir inanç grubunun yorumunun diğer tüm inanç gruplarına dayatılmasıdır. Ayrıca dayatılan bu inanç milliyetçidir. İslam'a çok aykırı olsa bile, milliyetçilik pompalanıyor. Hz. Muhammed ve Atatürk yan yana getirilip benzetiliyor. Atatürk ve din, Atatürk ve namaz... Bunlar insanın hem dini inancını hem duygularını tahrip eden ve kişiliğini ezen uygulamalar. (İ.D., İstanbul)

Alevi kimliğiyle maruz kaldığı ayrımcı eğitim politikalarına değinen Kürt kökenli İ.D.'nin, Sünni vatandaşların maruz kaldığı ihlallere karşı da eşit ölçüde bir duyarlılık geliştirdiği görölmektedir. Başörtüsü yasağı ve üniversiteye giriş sınavlarında uygulanan katsayı eşitsizliğinin bir ayrımcılık olup olmadığı yönündeki sorumuza verdiği cevapta bu duyarlılığı görmek mümkündür:

Bu, kesinlikle çok büyük bir ayrımcılıktır. Orada bir kere şöyle bir saçmalık var: İmam hatip liselerinde normal liselerde öğretilen fizik, kimya, beşeri bilimler ve pozitif bilimlerin eğitiminin yanı sıra, ekstra olarak Kur'an, ilahiyat, fıkıh dersleri de veriliyor. şimdi neden böyle bir

kısıtlama getiriliyor? Yani o çocuk imam hatip mezunu olduğunda, normal liseden mezun olan kişiyle aynı fizik, kimya, biyoloji bilgilerine sahipse ve ekstradan başka alanlara ilişkin de bir şeyler öğrendiyse, bunun ne gibi bir mahzuru var? Üniversiteye giden çocukların aileleri, çocuklarının ekstradan bu bilgilere sahip olmasını istiyor ki, gönderiyor... Burada açıkça önlerini kapatma, dindarları sadece bir alana hapsetme isteği var. (İ.D., İstanbul)

Benzer sorular çerçevesinde kendisiyle görüştüğümüz Sivaslı bir başka Alevi de eğitim politikasının Alevi kimliği açısından taşıdığı olumsuzluklara değinmekte ve din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin bir an önce zorunlu olmaktan çıkarılarak seçmeli statüsüne indirgenmesi gerektiğini düşünmektedir. Türk kökenli bir Alevi olan Sivaslı N.S., bu zorunlu statüdeki din dersinin Aleviler üzerinde bir baskı unsuru olarak iş gördüğünden şikâyet etmektedir.

Türkiye'deki bütün eğitim sistemi Sünnilik üzerine kurulmuş. Belki son bir iki yıldan beri veya üç dört yıldan beri zorlamayla iki üç tane Hacı Bektâşi Veli'nin ya da Hz. Ali Efendimizin sözleri konulmuştur, o kadar. Ben bu Sünnilik baskısını 1978-79 yıllarında Sivas' ta yaşadım. O zamanlar bu ders seçmeliydi. Ben seçmeli hakkımı kullanamadım bile. Müdür yardımcısından dayak yedim. Seçmeli hakkım olduğu halde kullanamadım. (N.S., Sivas)

Alevi vatandaşların din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin zorunlu statüde olmasına ve bu ders aracılığıyla kendilerine bir Sünnilik dayatması yapıldığına dair ortak bir kanaat taşıdıkları söylenebilir. Neredeyse bütün Aleviler bu dersin seçmeli bir statüde verilmesi konusunda hemfikirdir. Ancak Aleviler arasında Sünni kesimin eğitim alanında yaşadığı sıkıntılara ilişkin bu düzeyde bir uzlaşmadan söz etmek mümkün değildir. Örneğin din dersinin

seçimlik olması ve bu ders aracılığıyla bir Sünni dayatmasının yapıldığı konusunda, Kürt Alevisi İ.D. ile benzer düşünceleri taşıyan Türk Alevisi N.S., başörtüsü yasağı ve katsayı eşitsizliğinin yarattığı ayrımcılık konusunda İ.D.'den ayrılmakta ve oldukça ihtiyatlı bir cevap vermektedir:

O da ayrımcılıktır. Tabi ki ayrımcılıktır. Ama bu 28 Şubat'ı da yaşamayıydık, Türkiye'nin geleceği herhalde daha karanlık güçlere kalabilecekti. O da düşünülebiliyor yani. İmam Hatip mezunu olanlar ilahiyata gitsinler. İlahiyat yetmiyor, başka yere gidiyor. İlimize vali olarak atanıyor. (N.S., Sivas)

Aleviler arasında eğitim politikasına ilişkin tartışma genellikle sadece zorunlu din eğitimi bağlamında sürdürülüyor. Bu konuda Alevi kesimin özel bir talebi olduğu için tek sorun yaratanın bu olduğu düşünülüyor. Oysa zorunlu din derslerinin Alevilere Sünnilik aşılama ihtimalinden çok daha fazla etkili olan bir durum gözden kaçırılıyor. Bu da başta tarih ve coğrafya olmak üzere bütün eğitim müfredatının alabildiğine etnosentrik bir muhtevaya sahip olması ve Türkiye içinden olsun olmasın farklı insanlar hakkında hiç de insani olmayan algıların üretilmesidir. Ayrıca demokratik olmayan değerlerin benimsenmesinde de bu müfredatın önemli bir rolü olduğu, bugün ortaya çıkan anket verilerinden de daha net bir biçimde anlaşılıyor. Milli Güvenlik derslerinin verilmiş tarzı örneğin din derslerinin verilmiş tarzından çok daha az önemli değildir. Rütbeli askerlerin öğretmenlik yaptığı bu derslerde, lise seviyesindeki gençlere militer değerler askeri bir disiplin içerisinde verilmektedir. Ayrıca fen bilimleri alanında üretilen ders kitaplarının aşırı pozitivist bir yaklaşımla kaleme alınmış olmaları bilimin bir yöntemden ziyade, neredeyse bir inanca dönüştürülerek verilmesi ve tarih öncesi çağlara ait gelişmelerin kesin bilgiler şeklinde sunulması gibi başka sorunlardan da bahsedilebilir. Bu tür konuların bir toplumsal talebe dönüşmemiş olması bu alanların sorunsuz olduğunu göstermiyor.

Örneğin sadece Müslümanları değil, başkalarını da rahatsız edecek boyutlarıyla eğitimin söylemsel içeriğindeki sorunlara değinen Konyalı bir Sünni Türkün söylediği sözler bu sorunlu alanların nerelere uzanabildiği konusunda epeyce aydınlatıcı bir tablo sunuyor:

Zaten 'ne mutlu Türküm diyene' diyerek yaptığımız bir eğitim de tek tip bir eğitim anlayışı vardır. İnkılâp tarihi derslerinin olması işte! Atatürkçülüğün dayatılması... Ondan sonra bütün eğitim sistemi bilimsel dayanaktan yoksun oluyor. Fen bilimleri ya da sosyal bilimlerle ilgili dersler de bu teknik ideoloji doğrultusunda bezenince, zaten kötü olan eğitim sistemi, iyice tek tipçi, dayatmacı ve baskıcı oluyor. Türk eğitim sistemi, ne yazık ki Türk eğitim sistemidir, ama anayasada tarif edilen Türk eğitim sistemidir. Öyle olunca da, ne özgürleştiricidir ne de başarılı bir eğitimidir. (A.S., Konya)

Sadece mevcut eğitim sistemindeki tikel sorunlara değil bir bütün olarak eğitim sistemine yerleşik olan anlayışa karşı çıkan A.S., böylece bütün kesimlerin mağduriyetine yol açan bir duruma karşı itirazını dile getirmektedir. Benzer bir itirazı Sünni kimliğini ön plana çıkaran Kürt vatandaşlarda da görmek mümkündür. Örneğin farklı etnik ve inanç gruplarının temel hak ve özgürlüklerinin ihlalinin ortadan kaldırılması durumunda, ülkenin çok daha aydınlık bir geleceğe ve kaynaşmış bir toplum yapısına kavuşacağını dile getiren Mardinli eğitimci Ö.H.'nin düşünceleri de bu yöndedir:

Şimdi ben olaya şöyle bakıyorum genelde. Mesela Güneydoğu'da bugüne kadar sürekli olarak ayrılıkçılığın temelinde Kürt dili kullanıldı. Yani ayrılmak için dil kullanıldı. Ha dil serbest olduğu zaman ne olur? Bu kullanılan silah elinden alınmış olur. Dolayısıyla Türk eğitim sisteminde, Aleviler, Kürtler ya da diğer etnik gruplar için, bütün gerçekleri ortaya çıkaracak bir

*programın izlenmesi gerektiğini düşünüyorum ben.
(Ö.H., Mardin)*

Sünnilerin bütün toplumsal kesimleri kuşatan ve başkalarının mağduriyetine de sahip çıkan bu yönelimleri zaman zaman zorunlu din derslerinin devam etmesiyle ilgili bir ısrara da neden olabilmektedir. Ancak bu ısrar Sünni anlayışın bütün inanç gruplarına zorla dayatılması yönündeki bir isteğin değil, sosyo-psikolojik ve manevi bir ihtiyacın karşılığı olarak düşünölmektedir. Bu kapsamda Mardin'in önde gelen cemaatlerinden birine üye olan sağlıkçı S.U., bir takım formasyonel gerekçelerle din dersinin zorunlu olması gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

Bu ders bence ilköğretimde mutlaka zorunlu olmalı. Neden diyeceksiniz? Çünkü toplumlar dinsiz yaşayamazlar. Dinde ne vardır? Dinde değerler vardır. Yani düşünün, anne baba zaten eğer birtakım dini bilgilerden yoksunsa, çocuklarda bu dini değerlerden mahrum olarak büyüyeceklerdir. Kaldı ki, öğrenci zaten bu değerleri teorik olarak öğreniyor. İleride tercih etme hakkına sahiptir. İsterse bunları uygular isterse uygulamaz. Ama yarın öbür gün, belirli bir yaştan sonra, zaten istese de öğrenmekte sıkıntı yaşayacaktır. (S.U., Mardin)

Toplumda çoğunluğu oluşturan kesimlerin haricinde azınlık statüsünde bulunan gayrimüslim vatandaşların da eğitim sistemine ve politikasına ilişkin olarak çok ciddi şikâyetleri bulunmaktadır. Örneğin İstanbul'da oturan bir Hıristiyan Ermeni'nin anlattıkları, eğitim söylemlerimizin ne kadar kendi içine kapalı olduğunu ve bunun kendi vatandaşlarımız olan azınlıklar için bile ne kadar uyarlanmamış, aryanlanmamış olduğunu göstermektedir:

Okuduğum bütün tarih, okuduğum bütün mantık benim gelmişime geçmişime küfreden bir mantık. Ermeni

Okulunda ben annemlere küfredilen bir tarih anlayışını temsil ediyorum. Yabancı milletlerin oyununa düşmüş bu zavallı millet falan filan diye başlayan cümleler vardı. Böyle bir şey olur mu yani? Şimdi tarihe nasıl bakarız, tarihteki hangi milletlere zavallı diyebiliriz. Tarih nedir bir kere ya? Tarihte olaylar neden olurlar, bilmek gerekiyor... Haçlı Seferlerini bile Müslümanlara değil, adamlar Ortodokslara karşı yapmışlar. Heriflerin ilk icraatı Ayasofya'ya girmek.. Biz hep şey görürüz: Cüneyt Arkin filmlerindeki gibi. Pat diye geldi Haçlılar falan filan. Hayır, tam öyle yürümüyor. Şimdi Fransız İhtilali'ni okumamış olmak, Fransız İhtilali'nin sonuçlarını bilmemiş olmak, emperyal dediğimiz devlet sistemlerinin, ekonomik sistemlerin farkında olmamak... Bütün bunları es geçip bir tek Ermeni'ye odaklanmak. Oysa birçok devlet kurulmuş Osmanlı'dan, yirmi iki mi yirmi üç mü, bilmiyorum... Bir tek Ermeni'ye zavallı diyerek bütün tarihi çözmek... Böyle bir şey değil, tarih böyle bir şey değil. İnsan hareketliliği, toplumsal hareketlilik, coğrafi değişiklik falan değil, bunu buradan çözemeyiz. Şimdi eğitim bana küfrediyor mu? Küfretsün, alıştık artık hadi de, ya meseleye buradan baksın. Yani çocuğa bir şey anlatacaksa, tarih anlatacaksa, sosyolojik, psikolojik bir şey anlatacaksa meselenin vizyonu değişsin. Yoksa mesele tek bana küfrediyor olması değil. (H.B., İstanbul)

Aslında Ermeni H.B.'nin bu ifadelerinin bütün diğer azınlık gruplarının da paylaştığı düşünceleri oluşturduğu söylenebilir. Gerçekten de çalışmamızın azınlık haklarıyla ilgili bölümünde daha da detaylı bir şekilde ele alınan bu konu, gayrimüslim unsurların en temel şikâyet konularından birisini oluşturmaktadır.

Görülebileceği gibi toplumu oluşturan bütün bileşenler mevcut eğitim sisteminin bazı uygulamalarından muzdarip bir durumdadır. Böyle bir eğitim sistemi içerisinde yetişen bireylerin, kendi varlıklarına

yabancılaşabileceklerine ve otoriter toplum yapısının sũreceđine ilişkin bir endişe taşımaktadırlar. Gerçekten de anket sonuçları eğitim seviyesinin artmasıyla paralel olarak toplumdaki otoriterleşme eğiliminin de arttığını gũstermektedir. Bu, aslında her Şeyin başının eğitim olduğunu sũylemeye alişmış bir anlayışa kavuşmuşken, kafaları karıştıran bir durum ortaya çıkarmaktadır. Eğitimin; insan haklarına daha fazla riayet etmeyi, daha toleranslı olmayı, kendi bildiklerinden daha fazla kuşku duyarak bilgiye daha fazla açılmayı sağlayacak yerde, bir tũr kendine yeterli ve otoriterlik geliştiren bir handikap yaratmaktadır. Verilen eğitimin ya da elde edilen bilgilerin insana tevazu yerine bir tũr kibir aşılıyor olduğu gerçeğinden hareketle, eğitim felsefesinin yanlış olduğu rahatlıkla sũylenbilir. “Bilmediğini bilmenin bilginin en ũst dũzeyi olduğu” ũzerinde duran Sokrates’ten beri bilgi ile tevazu arasında kurulmaya çalışılan denge, modern dũnyada yerini ařırđı güven, bildiğinden kuşku duymama ve sahip olduğu bilgi dolayısıyla bir iktidar kurma hırsına bırakmış gũrũnmektedir. Michel Foucault’nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu meşhur denklemin¹⁹ bilgiyi giderek çekilmez bir hapishaneye dũnũřtũrmesi ihtimali ne yazık ki vardır. Bunu gidermenin yolu kuşkusuz daha fazla eğitimidir ancak bu eğitimin felsefesi ũzerinde biraz daha durmak Şartıyla.

¹⁹ Michel Foucault, *Power and Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*, der. Colin Gordon, Pantheon Yayınları, New York, 1980.

11. BÖLÜM

DEMOKRATİK HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE BAKIŞ

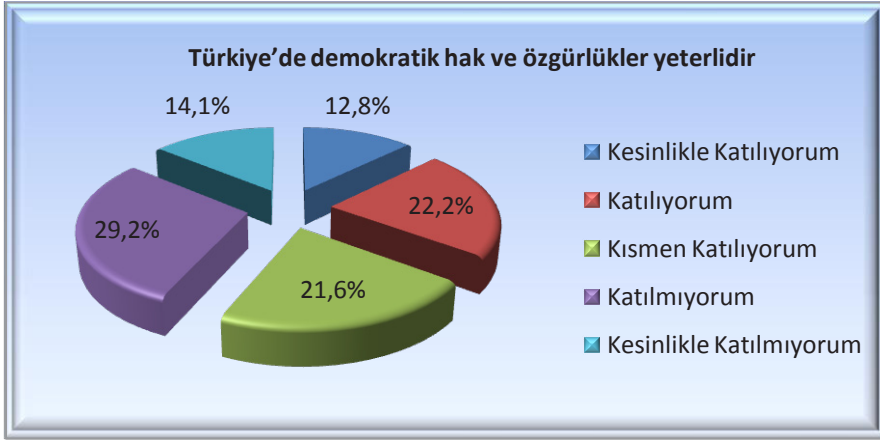
11.1. Nicel Bulgular

Demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin olarak formüle edilen sorularla, bir arada yaşamının imkân ve risklerini ortaya koymaya çalıştığımız bu bölüm yalnızca nicel araştırma sonuçlarından oluşmaktadır. Çünkü bu bölüm, yukarıdaki bütün bölümlerin bir nevi özeti mahiyetindedir. Ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınan sorun alanları, önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve hem nicel hem de nitel görüşmelerin sonuçlarıyla da desteklenmiştir. Burada ise daha genel ve toplumu oluşturan bütün bileşenleri ilgilendiren sorunlar ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye’deki demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyinden farklılıkların yasal ve toplumsal düzeyde tanınmasına, Türkiye’nin kültürel bir mozaik olarak tanımlanıp tanımlanamayacağından milliyetçilik ya da laik-antilaik eksenli bir iç çatışma ihtimalinin yaşanıp yaşanmayacağına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsayan sorular katılımcılara yöneltilmiştir.

11.1.1. Demokratik Hak ve Özgürlüklerin Yeterlilik Düzeyi

Türkiye’de demokratik hak ve özgürlüklerin yeterli olup olmadığı sorusu hemen her kesimden insanın gündemini meşgul eden önemli bir sorudur. Bu soruya verilen cevap(lar) güncel siyasal tutum alışların da en temel belirleyicisi durumundadır. Dolayısıyla sokaktaki sıradan insandan, ülke yönetiminde bir biçimde söz sahibi olan siyasetçi, bürokrat, aydın vb kişilere kadar herkesin bu soru çerçevesinde cereyan eden sıcak bir tartışmanın içinde bulunduğu ve güncel siyasetin de bu zeminde şekillendiği söylenebilir. İletişim çağı diye nitelenen ve artık ‘demokrasinin toplumun bütün katmanlarına nüfuz etmesi gereken vazgeçil(e)mez bir yaşam-yönetim tarzı’ düşüncesinin, kavramsal düzeyde demokrasiye karşı olan kesimler tarafından bile kabul edildiği bir zaman geçindeyiz. Böyle bir

ortamda demokrasi bir bakıma bütün toplumsal kesimlerin ortak yaşam alanı durumundadır. Toplumunu oluşturan farklı bileşenlerin bireysel ve kolektif hak ve özgürlükler açısından demokrasiyle kurdukları ilişkinin niteliği ve mevcut demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyine ilişkin görüşleri, bu ortak yaşam alanının kalitesi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de hak ve özgürlüklerin yeterli olduğunu “ama” bağlacıyla açıklamaya gerek duymayacak netlikte kabul edenlerin toplam oranı yüzde 35, kabul etmeyenlerin toplam oranı ise yüzde 43,3 olarak çıkmaktadır. Demokratik hak ve özgürlükleri koşullu olarak yeterli görenlerin oranı ise yüzde 21 civarındadır. Bu sonuçlar Türkiye’de yaşayan farklı toplumsal kesimlerin yaklaşık olarak yarısına yakını (yüzde 43,3) demokratik hak ve özgürlüklerin yeterli olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Yukarıdaki sonuçlarla birlikte dşnldğnde bu sonucun oldukça gerçekçi bir değer yansıttığı söylenebilir. Zira toplumu oluşturan bütün bileşenler değişik düzeylerde ve önceliklerde de olsa çeşitli hak ve özgürlüklerden mahrum olduğunu düşünmektedir. Ancak sistem içindeki ya da karşısındaki konumu ne olursa olsun bütün bu bileşenlerin sorun alanlarının çözümü için demokrasiyi ortak payda olarak kabul etmesi kayda değer bir durum oluşturmaktadır. Bu da demokrasinin toplumu oluşturan bütün kesimlerin ortak paydası olduğu yönündeki teze haklılık kazandırmaktadır.

Şekil 64. Demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyine ilişkin toplumsal algılar

Demokratik standartlar açısından Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu analiz etmemize imkân veren bu tablonun kültürel, siyasal ve eğitim boyutlarında karşılaştırmasını yaptığımızda, söz konusu önermeye en yüksek düzeyde katılanların kendilerini kültürel kimlik düzeyinde “Türk ve Türkiyeli” olarak, siyasal kimlik düzeyinde ise “Atatürkçü, milliyetçi ve sağcı” olarak tanımlayanlar olduğu görülmektedir. Buradan hareketle cari hak ve özgürlük pratiğinden memnun olanların, yine onu üretenler ya da ondan en çok istifade edenler olduğu söylenebilir. Zira söz konusu kültürel ve siyasal kimliklerin hem yasal düzeyde kabul görmüş bir meşruiyete hem de sistem içinde etkili bir siyasal ve demografik varlığa sahip oldukları kamuoyunda genellikle kabul edilen bir durumdur. Ayrıca bu kimliklerin taşıyıcılarının da çoğunlukla kendilerini ülkenin ‘ayrıcılık’, ‘üstün’ ve ‘asli’ unsuru olarak gördükleri de söylenebilir. Zaten yukarıdaki sonuçlar da bu tespiti destekleyecek niteliktedir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi insanların yekpare bir kimlik algısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla insanların kendilerini öncelikli olarak tanımladığı ezeli ve ebedi bir kimlik algısından bahsetmek de mümkün değildir. Bir insanın sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin bütünü onun kimlik algısının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle bir insanın kendisini salt belirli bir kültürel ve/veya siyasal kimlikle tanımlaması mümkün olmakla birlikte çok

da gerçekçi değildir. Örneğin kültürel ve siyasi konumunu Türk milliyetçiliği üzerinden Şekillendiren bir insanın dini hassasiyetleri dolayısıyla zaman zaman öncelikli kimlik kabulleriyle çeliŐen taleplerde bulunması ya da davranışlar sergilemesi mümkündür. Kimlikler arası bu geçişkenlikler dış dünyayla kurulan ilişkilerin Şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. İŞte kendilerini kültürel düzeyde Türk ve siyasi düzeyde Atatrk, milliyetçi ve sağcı olarak tanımlayanların önemli sayılabilecek bir kısmının (yaklaşık olarak üçte birlik bir kısım) sahip olunduğu varsayılan ayrıcalıklı konumlarına rağmen, Türkiye’deki demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi ile ilgili soruya olumsuz cevap vermeleri, kimlikler arası bu geçişkenliğin bir sonucu olarak görülebilir. Bu sonuç ayrıca çalıŐmaya niçin “Ortak Bir Kimlik Olarak tekilik” adının verildiğini de açıklamaktadır. Hangi kültürel ve siyasi kimliklerle kendisini tanımlarsa tanımlasın bütün insanların, mevcut sistem içinde ya da karşısında belirgin bir mahrumiyet ve mağduriyet duygusu taşıdıkları söylenebilir.

Ancak bu mahrumiyet ve mağduriyet duygusunu en st düzeyde yaşayanların kendilerini Müslüman, Kürt ve Alevi kültürel kimlikleriyle ifade edenler olduğu görülmektedir. Siyasi kimlik olarak kendilerini demokrat, solcu ve İslamcı olarak tanımlayanların da aynı ekseninde düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçların kamuoyundaki genel eğilimleri oldukça gerçekçi bir biçimde yansıtığını söylemek mümkündür. Zaten yukarıdaki nicel ve nitel bulgular da bu durumu teyit etmektedir. Söz konusu kültürel ve siyasi kimliklerin demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin talepleri düşünce ve ifade özgürlüğünden din ve vicdan özgürlüğüne, etnik, dini ve kültürel kimliklerin anayasal güvence altına alınmasına kadar uzanan oldukça geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Ayrıntılarını yukarıda verdiğimiz bu geniş yelpazedeki sorun alanları dolayısıyla bazı demokratik hak ve özgürlüklerden tamamen ya da kısmi bir Şekilde mahrum olduğunu düşünen söz konusu kesimlerde mağduriyet duygusunun oldukça yüksek bir düzeyde çıktığı söylenebilir.

Tablo 97. Kültürel kimliklere göre demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler yeterlidir					Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Türk	14,5%	27,5%	23,3%	24,5%	10,2%	100%
Müslüman	10,7%	17,6%	21,6%	35,7%	14,4%	100%
Kürt	11,7%	9,0%	7,2%	31,5%	40,5%	100%
Alevi	9,1%	11,1%	22,2%	36,4%	21,2%	100%
Türkiyeli	17,6%	17,6%	17,6%	29,4%	17,6%	100%
Diğer	9,3%	24,1%	16,7%	25,9%	24,1%	100%
Toplam	12,8%	22,2%	21,5%	29,2%	14,2%	100%

Katılımcıların öğrenim düzeyleri ile “Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler yeterlidir” önermesini karşılaştırdığımızda ise, eğitim düzeyleri arasında anlamlı farkların olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyi arttıkça kısmen katılma durumları artmaktadır. Okuryazar-okuryazar olmayanlar (yüzde 29) ile fakülte ve lisansüstü öğrenime sahip olanların (yüzde 29,7) en az düzeyde bu önermeye katıldıkları görülmektedir.

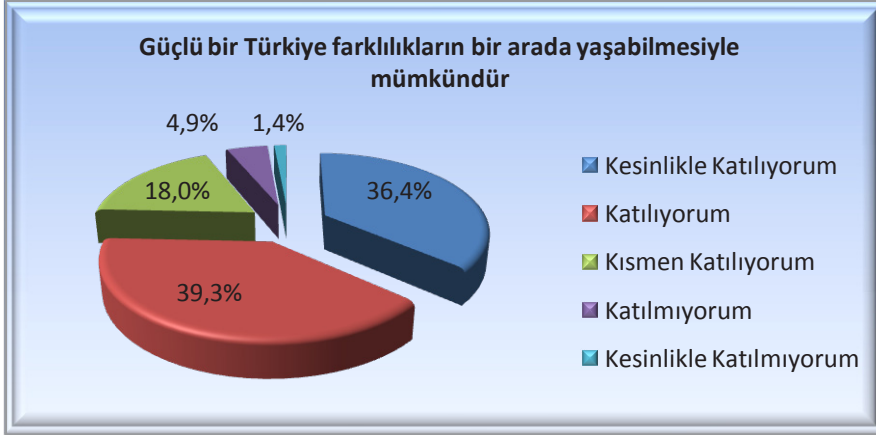
Tablo 98. Siyasal kimliklere göre demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi

	Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler yeterlidir						Toplam
		Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Demokrat	12,3%	21,6%	22,5%	27,7%	16,0%	100%
	Milliyetçi	18,6%	21,2%	23,1%	27,8%	9,3%	100%
	Sağcı	12,3%	27,3%	20,5%	30,9%	9,1%	100%
	Solcu	7,7%	14,1%	14,1%	37,8%	26,3%	100%
	Atatürkçü	12,4%	25,5%	22,3%	29,1%	10,7%	100%
	İslamcı	7,9%	20,7%	22,2%	27,6%	21,7%	100%
	Diğer	11,9%	18,6%	23,2%	29,9%	16,5%	100%
Toplam	12,9%	21,9%	21,8%	29,2%	14,2%	100%	

Tablo 99. Öğrenim düzeyine göre demokratik hak ve özgürlüklerin yeterlilik düzeyi

	Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler yeterlidir						Toplam
		Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	
Öğrenim durumu	Okuryazar ve Okuryazar değil	10,3%	18,7%	17,8%	31,8%	21,5%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	11,7%	24,5%	19,9%	31,7%	12,3%	100%
	Ortaöğretim mezunu	12,9%	22,5%	21,4%	29,1%	14,2%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	20,9%	19,4%	20,9%	20,4%	18,3%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	11,0%	18,7%	28,6%	28,3%	13,4%	100%
Toplam	12,8%	22,2%	21,6%	29,2%	14,2%	100%	

11.1.2. Birarada Yaşama Algısı

Şekil 65. Bir arada yaşama algısı

“Güçlü Türkiye” son zamanlarda slogan haline gelen bir ifadedir ancak bu gücün neye tekabül ettiği ya da etmesi gerektiği önemli bir tartışma konusudur. Farklılıkların bir arada yaşanacağı demokrasisi güçlü bir Türkiye mi yoksa silahlı kuvvetleri güçlü bir Türkiye mi daha güçlü olur? Ülke savunmasında ve güvenliğin tesis edilmesinde güçlü olan bir silahlı kuvvetlerin varlığından kimsenin rahatsız olduğu söylenemez ancak bu gücün demokratik sistem içinde söz sahibi olacak kadar güçlü olmasına yönelik toplumun bazı kesimlerinden çok ciddi itirazlar gelmektedir. Ülkenin demokratik değerlerle barışık olduğu ve demokratik standartları yükselttiği takdirde ilerleyebileceğine inanan bu kesimler, yalnızca askeri anlamda güçlü olması gereken silahlı kuvvetlere siyasal bir güç atfedilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan başka bazı kesimlerin de mevcut düzenin devamını ancak silahlı kuvvetlerin sahip olduğu bu siyasal güce bağladıkları görülmektedir. Biz de “Güçlü Türkiye” sloganı etrafında devam eden bu tartışmayı tek taraflı bir önerme olarak katılımcılara yönelttik. “Güçlü bir Türkiye farklılıkların bir arada yaşayabilmesi ile mümkündür” önermesine bu katılımcıların büyük bir çoğunluğunun evet cevabı verdiği görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak yüzde 75,7’si bu

önermeye katıldığını belirtmektedir. Buna karşılık önermeye katılmadığını ifade edenlerin oranı yüzde 6,3 iken kısmen katılanların oranı ise yüzde 18'dir. Bu sonuçlar da toplumun çok büyük bir kesiminin ülkenin sahip olduğu farklılıklarla barışık olduğu takdirde daha güçlü olacağına inandığını göstermektedir.

Tablo 100. Kültürel kimliklere göre bir arada yaşama algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Güçlü bir Türkiye farklılıkların bir arada yaşabilmesiyle mümkündür						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	32,9%	37,5%	21,5%	6,1%	2,0%	100%	
Müslüman	38,0%	42,9%	14,6%	3,7%	0,9%	100%	
Kürt	53,6%	35,5%	10,0%	0,0%	0,9%	100%	
Alevi	35,7%	42,9%	17,3%	4,1%	0,0%	100%	
Türkiyeli	52,0%	28,0%	16,0%	2,0%	2,0%	100%	
Diğer	38,9%	44,4%	9,3%	7,4%	0,0%	100%	
Toplam	36,4%	39,3%	18,0%	4,8%	1,5%	100%	

Kültürel ve siyasal kimliklerle öğrenim düzeylerine göre bir karşılaştırma yapıldığında kendini kültürel kimlik olarak Müslüman, Kürt ve Alevi olarak tanımlayanların 'farklılıkların bir aradalığından daha güçlü bir Türkiye oluşacağına' büyük bir oranda inandıkları görülmektedir. Diğer kültürel kimliklerin de bu önermeye katılma oranları yüzde 70'in üzerindedir. Aynı durumun siyasal kimlikler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bütün siyasal kimliklerin yüzde 70'lerin üzerinde bir oranla bu önermeye olumlu cevap verdikleri görülmektedir. Bu sonuçlar, "Güçlü bir Türkiye farklılıkların bir arada yaşayabilmesiyle mümkündür" önermesinin ülkedeki bütün kültürel ve siyasal kimliklerin en çok uzlaştıkları konu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca söz konusu önermenin bütün öğrenim düzeyleri arasında da benzer bir dağılım oluşturduğu görülmektedir.

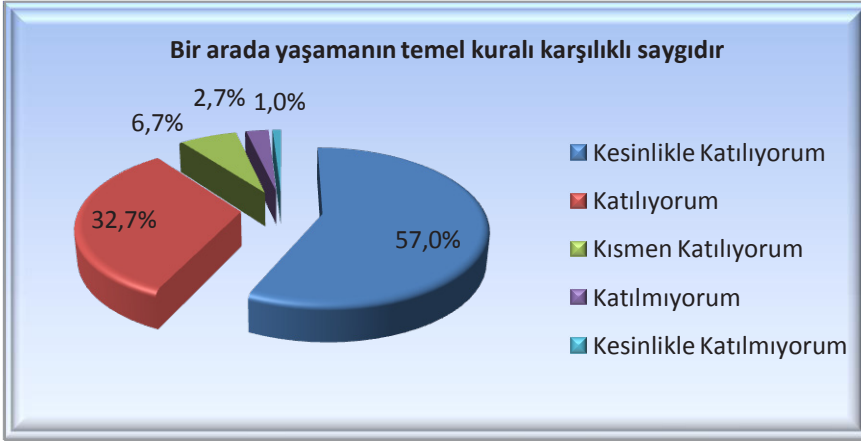
Tablo 101. Siyasal kimliklere göre bir arada yaşama algısı

		Güçlü bir Türkiye farklılıkların bir arada yaşabilmesiyle mümkündür					Toplam
Kendimizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Demokrat	38,1%	36,0%	19,0%	5,6%	1,3%	100%
	Milliyetçi	34,5%	38,3%	18,3%	6,4%	2,6%	100%
	Sağcı	36,5%	34,7%	22,5%	6,3%	0,0%	100%
	Solcu	43,6%	41,0%	8,3%	6,4%	0,6%	100%
	Atatürkçü	33,6%	46,1%	15,8%	2,8%	1,7%	100%
	İslamcı	40,5%	37,4%	19,5%	2,1%	0,5%	100%
	Diğer	35,2%	38,9%	20,2%	3,1%	2,6%	100%
Toplam		36,7%	38,9%	18,0%	4,9%	1,5%	100%

Tablo 102. Öğrenim düzeyine göre bir arada yaşama algısı

		Güçlü bir Türkiye farklılıkların bir arada yaşabilmesiyle mümkündür					Toplam
Öğrenim durumu		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Okuyazar ve Okuyazar değil	45,7%	33,3%	14,3%	5,7%	1,0%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	32,3%	44,0%	18,2%	4,0%	1,5%	100%
	Ortaöğretim mezunu	33,7%	39,1%	21,3%	4,7%	1,4%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	44,4%	35,3%	12,3%	7,0%	1,1%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	46,4%	32,1%	13,2%	6,1%	2,1%	100%
Toplam		36,4%	39,3%	18,0%	4,9%	1,4%	100%

11.1.3. Karşılıklı Saygının Önemi

Şekil 66. Karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi

Tablo 103. Kültürel kimliklere göre karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Bir arada yaşamamanın temel kuralı karşılıklı saygıdır				Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kismen Katılıyorum	Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum	
Türk	54,4%	33,1%	8,2%	4,3%	100%
Müslüman	58,5%	33,8%	5,1%	2,6%	100%
Kürt	65,1%	31,2%	2,8%	0,9%	100%
Alevi	61,2%	28,6%	5,1%	5,1%	100%
Türkiyeli	66,7%	21,6%	7,8%	3,9%	100%
Diğer	58,2%	27,3%	7,3%	7,3%	100%
Toplam	57,0%	32,6%	6,7%	3,6%	100%

Bu soru bir arada yaşamamanın temel kuralı olan ‘farklı olana tahammül edebilme’ düzeyini ölçmek amacıyla sorulmuştur. Alınan cevaplar bir arada yaşama deneyimine ilişkin yüksek derecede farkındalık olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aileden en geniş düzeyde sosyal gruplara, cemiyetlere kadar bütün düzeylerdeki ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi için olmazsa olmaz bir şart olan saygı kavramı,

bütün kültürel ve siyasal kimlik unsurlarının yüzde 90'ların üzerinde oranlarda sahiplendikleri ortak bir değer durumundadır.

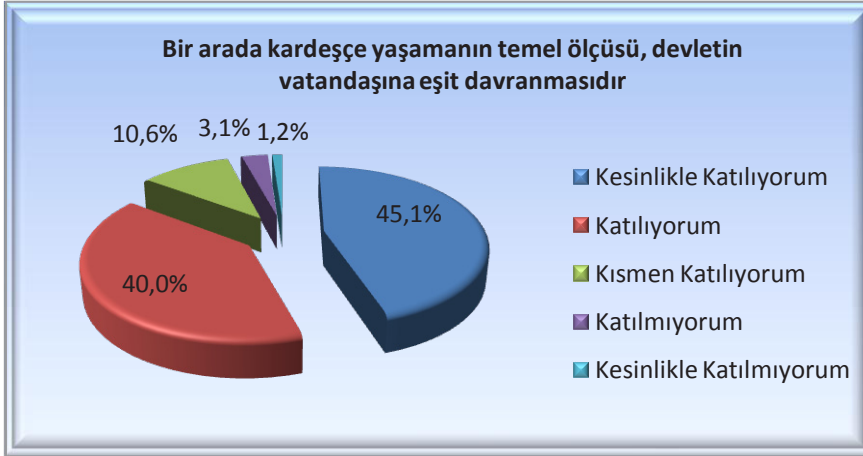
Tablo 104. Siyasal kimliklere göre karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi

	Bir arada yaşamanın temel kuralı karşılıklı saygıdır						Toplam
	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor		
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?							
Demokrat	58,3%	28,7%	7,5%	4,2%	1,3%	100%	
Milliyetçi	50,3%	37,3%	8,1%	3,4%	0,9%	100%	
Sağcı	62,3%	31,4%	5,5%	0,9%	0,0%	100%	
Solcu	67,1%	25,8%	3,9%	1,3%	1,9%	100%	
Atatürkçü	53,8%	39,6%	4,4%	1,9%	0,3%	100%	
İslamcı	67,3%	22,3%	6,4%	3,0%	1,0%	100%	
Diğer	54,9%	30,6%	9,8%	2,1%	2,6%	100%	
Toplam	57,4%	32,2%	6,7%	2,7%	1,0%	100%	

Tablo 105. Öğrenim düzeyine göre karşılıklı saygının bir arada yaşama algısına etkisi

	Bir arada yaşamanın temel kuralı karşılıklı saygıdır						Toplam
	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor		
Öğrenim durumu							
Okuryazar ve Okuryazar değil	59,0%	28,6%	7,6%	4,8%	0,0%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	53,7%	38,8%	4,8%	2,3%	0,5%	100%	
Ortaöğretim mezunu	56,0%	30,2%	9,4%	3,4%	1,0%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	65,3%	26,3%	4,7%	0,5%	3,2%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	62,7%	29,0%	5,0%	2,2%	1,1%	100%	
Toplam	57,0%	32,6%	6,7%	2,7%	1,0%	100%	

11.1.4. Eşit Vatandaşlık Algısının İç Barışa Katkısı

Şekil 67. Eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkı düzeyi

Bir önceki soruda kişilerin bir arada yaşayabilecekleri asgari ortamın sağlanmasında karşılıklı saygının rolüne ve bu rolün toplumsal düzeydeki algısına değinmiştik. Toplumsal sözleşmeye dayalı olarak ortaya çıkan devlet erkinin, insanların bir arada yaşayabilecekleri zemini daha da sağlamlaştırmak gibi bir görevinin olduğu düşünülürse devlet-vatandaş ilişkisinin adil ve eşitlikçi bir düzlemde oluşturulması gerektiğinin önemi de anlaşılmış olur. Kendisini oluşturan katmanlar arasında ayrımcılık yapan ve bir gruba farklı diğerine farklı davranan bir devlet, adalet ilkesinin dışında hareket etmiş ve en temel misyonunu yitirmiş demektir. Ayrıca vatandaşları arasında ayırım yapan bir devletin kendisini oluşturan farklı unsurlar arasında bir arada yaşamak için uygun bir zemin oluşturamayacağı da açıktır. Zaten devlet-vatandaş ilişkisinin eşitlik üzerinden sorgusunu yaptığımız aşağıdaki tablo da toplumun ezici çoğunluğunun bu gerçeğin farkında olduğunu göstermektedir. Gerçekten de bütün kültürel ve siyasal kimlikler arasındaki farkındalık düzeyi yüzde yüzlere yakın bir seviyededir. Önceki tablonun bulgularıyla birlikte değerlendirildiğinde bu sonuçlar, toplumu oluşturan farklı bileşenler arasındaki demokratik bilincin bir arada yaşama imkan ve kapasitesini' artıran bir potansiyelde

olduğunu göstermektedir. Bu olumlu potansiyelin mevcut sorun alanlarının çözümü yönünde kullanılması ve böylece demokratik standartların yükseltilmesi gerekmektedir.

Tablo 106. Kültürel kimliklere göre eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkı düzeyi

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Bir arada kardeşçe yaşamının temel ölçüsü, devletin vatandaşına eşit davranmasıdır				Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum	
Türk	39,3%	43,3%	12,8%	4,6%	100%
Müslüman	46,4%	39,9%	9,4%	4,4%	100%
Kürt	68,2%	27,3%	2,7%	1,8%	100%
Alevi	66,0%	19,6%	10,3%	4,1%	100%
Türkiyeli	56,9%	37,3%	3,9%	2,0%	100%
Diğer	53,7%	37,0%	7,4%	1,9%	100%
Toplam	45,1%	39,9%	10,7%	4,3%	100%

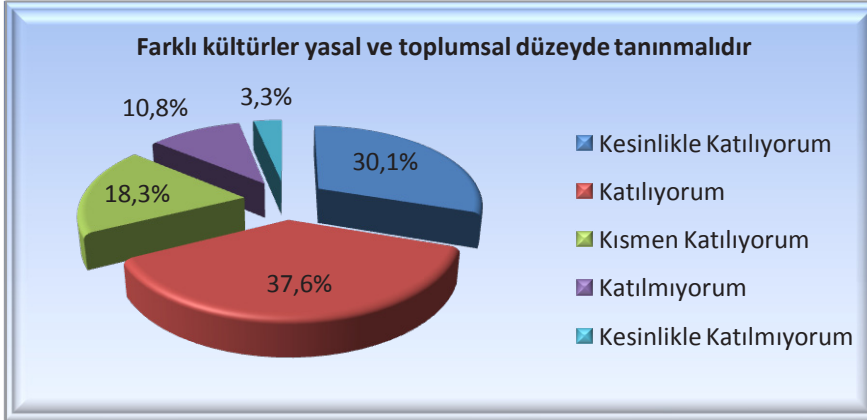
Tablo 107. Siyasal kimliklere göre eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkı düzeyi

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Bir arada kardeşçe yaşamının temel ölçüsü, devletin vatandaşına eşit davranmasıdır					Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Demokrat	49,2%	37,4%	9,5%	2,7%	1,3%	100%
Milliyetçi	39,5%	41,4%	13,8%	3,8%	1,5%	100%
Sağcı	39,5%	43,6%	13,2%	2,7%	0,9%	100%
Solcu	57,8%	33,8%	5,8%	1,9%	0,6%	100%
Atatürkçü	42,3%	44,8%	9,9%	2,5%	0,5%	100%
İslamcı	52,5%	32,7%	9,9%	4,0%	1,0%	100%
Diğer	46,3%	39,5%	8,4%	4,2%	1,6%	100%
Toplam	45,5%	39,7%	10,6%	3,1%	1,1%	100%

Tablo 108. Öğrenim düzeylerine göre eşit vatandaşlık algısının iç barışa katkısı

		Bir arada kardeşçe yaşamanın temel ölçüsü, devletin vatandaşına eşit davranmasıdır					Toplam
Öğrenim durumu		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	52,9%	32,4%	8,8%	4,9%	1,0%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	41,3%	45,3%	8,9%	3,7%	0,7%	100%
	Ortaöğretim mezunu	43,2%	38,8%	13,5%	2,8%	1,7%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	53,2%	35,5%	8,6%	1,6%	1,1%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	52,7%	35,0%	8,8%	2,5%	1,1%	100%
	Toplam	45,1%	40,0%	10,6%	3,1%	1,2%	100%

11.1.5. Farklı Kültürlerin Yasal ve Toplumsal Düzeyde Tanınması

Şekil 68. Farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınmasına ilişkin algılar

Farklı kültürlerin yasal düzeyde tanınmasıyla ilgili kamuoyuna yansıyan tartışmalarda bunun ülke bütünlüğünü tehlikeye atabileceği sık sık söylenen bir ön kabul niteliğindedir. Oysa araştırma sorularını cevaplayan katılımcıların sadece yüzde 14,1'i "Farklı kültürler yasal ve toplumsal düzeyde tanınmalıdır"

önermesine katılmadıklarını ifade etmektedir. Buna karşılık ankete katılanların yüzde 86'sı bu önermeye tamamen veya kısmen katıldığını belirtmektedir.

Tablo 109. Kültürel kimliklere göre farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlıyorsunuz?	Farklı kültürler yasal ve toplumsal düzeyde tanınmalıdır						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	23,7%	39,0%	20,3%	12,4%	4,5%	100%	
Müslüman	32,7%	37,0%	17,3%	10,8%	2,1%	100%	
Kürt	59,1%	28,2%	10,0%	0,9%	1,8%	100%	
Alevi	39,8%	36,7%	19,4%	4,1%	0,0%	100%	
Türkiyeli	39,2%	35,3%	11,8%	7,8%	5,9%	100%	
Diğer	43,6%	38,2%	9,1%	9,1%	0,0%	100%	
Toplam	30,1%	37,6%	18,3%	10,7%	3,3%	100%	

Kültürel kimliklerle ilişkisi bağlamında ele alındığında, bu önermeye en yüksek desteği Kürtlerin (yüzde 87,3) en düşük desteği ise Türklerin (yüzde 62,7) verdiği görülmektedir. Diğer kültürel kimliklerle kendilerini ifade edenlerin oranları da bu iki değer arasında bir dağılım sergilemektedir. Siyasal kimliklerle ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde ise aynı önermeye en yüksek katılımın kendisini İslamcı, solcu ve demokrat olarak tanımlayanlardan geldiği görülmektedir. Farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması şeklindeki önermeye en az desteği ise (yüzde 59,6), milliyetçiler vermektedir. Bütün bu sonuçlar farklı kültürlerin yasal güvence altına alınmasına toplumun her kesiminden büyük bir destek olduğunu göstermektedir. Kamuoyundaki yaygın kanının aksine kendisini milliyetçi, sağcı ve Atatürkçü olarak tanımlayanlar arasında bile aynı desteği görmek mümkündür. Bu da siyaseten riskli ve yapılması zor görünen bir çok

açılımın yapıldığı takdirde geniş tabanlı bir toplumsal onayı arkasına alacağını ortaya koymaktadır.

Tablo 110. Siyasal kimliklere göre farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması

	Farklı kültürler yasal ve toplumsal düzeyde tanınmalıdır						Toplam
		Kesinlikle Katılıyorrum	Katılıyorrum	Kısmen Katılıyorrum	Katılmıyorrum	Kesinlikle Katılmıyorrum	
Kendinizi siyasi kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?							
Demokrat	39,0%	38,3%	15,0%	5,2%	2,5%	100%	
Milliyetçi	22,0%	37,6%	17,9%	15,8%	6,6%	100%	
Sağcı	23,8%	35,9%	25,1%	12,1%	3,1%	100%	
Solcu	42,6%	35,5%	10,3%	9,7%	1,9%	100%	
Atatürkçü	23,6%	39,2%	20,3%	14,0%	3,0%	100%	
İslamcı	34,3%	40,8%	18,4%	5,0%	1,5%	100%	
Diğer	34,7%	27,5%	23,8%	12,4%	1,6%	100%	
Toplam	30,3%	37,1%	18,5%	10,8%	3,4%	100%	

Tablo 111. Öğrenim durumuna göre farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması

	Farklı kültürler yasal ve toplumsal düzeyde tanınmalıdır						Toplam
		Kesinlikle Katılıyorrum	Katılıyorrum	Kısmen Katılıyorrum	Katılmıyorrum	Kesinlikle Katılmıyorrum	
Öğrenim durumu							
Okuyazar ve Okuyazar değil	41,3%	40,4%	9,6%	7,7%	1,0%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	28,8%	43,3%	17,1%	9,0%	1,9%	100%	
Ortaöğretim mezunu	30,2%	35,6%	19,8%	10,9%	3,5%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	28,3%	28,8%	22,5%	15,7%	4,7%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	30,1%	32,6%	17,7%	13,1%	6,4%	100%	
Toplam	30,1%	37,5%	18,3%	10,8%	3,3%	100%	

Öğrenim düzeyleri açısından değerlendirdiğimizde yine tipik bir durumun oluştuğu söylenebilir. Buna göre öğrenim düzeyleri yükseldikçe farklı kültürlerin tanınmasına yönelik özgürlükçü

tutumlarda bir azalma gözlenirken; öğrenim düzeyleri düştükçe farklı kültürlerin tanınmasına yönelik özgürlükçü tutumların arttığı görülmektedir.

11.1.6. Kültürel Mozaik Tanımı

Şekil 69. Kültürel mozaik tanımına ilişkin toplumsal algılar

Bazı siyasetçiler ve aydınların çok farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin yaşadığı Anadolu coğrafyasının kültürel bir mozaik olduğunu sık sık ifade ettikleri görülmektedir. Anadolu coğrafyasının kültürel ve sosyolojik çeşitliliğini ifade etmek üzere kullanılan bu metaforun, toplumun geneli tarafından da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da görülebileceği gibi kendisine kültürel mozaik nitelendirmesine katılıp katılmadığını sorduğumuz insanların büyük bir çoğunluğu bu metaforu benimsemektedir. Ankete katılanların yüzde 81,7'si kültürel mozaik nitelendirmesine tamamen ya da kısmen katılmaktadır. Bu nitelendirmeye karşı çıkanların oranı ise sadece yüzde 8,5 civarındadır.

Kültürel ve siyasal kimlikler bağlamında ele alındığında Türkiye'nin kültürel bir mozaik olarak tanımlanabileceği düşüncesinin toplumun bütün kesimleri arasında büyük bir destek gördüğü anlaşılmaktadır. Yaklaşık olarak yüzde 80 civarında bir

desteğin bulunduğu görülmektedir. Bu yüksek destek oranı bütün öğrenim düzeyleri için de geçerlidir.

Tablo 112. Kültürel kimliklerin "Kültürel mozaik" tanımına ilişkin algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye bir "kültürel mozaik" olarak tanımlanabilir mi?					Toplam
	Evet, tanımlanabilir	Kısmen tanımlanabilir	Hayır, tanımlanamaz	Bir fikrim yok		
Türk	65,0%	17,8%	9,5%	7,7%	100%	
Müslüman	54,6%	23,1%	7,2%	15,2%	100%	
Kürt	56,4%	27,3%	10,9%	5,5%	100%	
Alevi	71,7%	17,2%	6,1%	5,1%	100%	
Türkiyeli	72,5%	23,5%	3,9%	0,0%	100%	
Diğer	67,9%	10,7%	10,7%	10,7%	100%	
Toplam	61,7%	20,0%	8,6%	9,8%	100%	

Tablo 113. Siyasal kimliklerin "Kültürel mozaik" tanımına ilişkin algısı

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye bir "kültürel mozaik" olarak tanımlanabilir mi?					Toplam
	Evet, tanımlanabilir	Kısmen tanımlanabilir	Hayır, tanımlanamaz	Bir fikrim yok		
Demokrat	59,5%	20,8%	9,6%	10,1%	100%	
Milliyetçi	63,6%	18,7%	9,4%	8,3%	100%	
Sağcı	59,4%	17,9%	7,4%	15,3%	100%	
Solcu	59,4%	29,0%	7,7%	3,9%	100%	
Atatürkçü	72,1%	13,1%	8,7%	6,0%	100%	
İslamcı	50,7%	28,9%	7,0%	13,4%	100%	
Diğer	62,2%	19,9%	6,6%	11,2%	100%	
Toplam	62,0%	20,0%	8,5%	9,5%	100%	

Tablo 114. Öğrenim düzeyine göre "Kültürel mozaik" tanımına ilişkin algılar

Öğrenim durumu	Türkiye bir "kültürel mozaik" olarak tanımlanabilir mi?				Toplam
	Evet, tanımlanabilir	Kısmen tanımlanabilir	Hayır, tanımlanamaz	Bir fikrim yok	
Okuryazar ve Okuryazar değil	54,1%	15,3%	10,8%	19,8%	100%
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	62,8%	17,9%	8,0%	11,2%	100%
Ortaöğretim mezunu	61,3%	21,2%	8,9%	8,5%	100%
Yüksekokul (2-3 yıllık)	56,5%	23,6%	9,4%	10,5%	100%
Fakülte ve Lisansüstü	66,2%	21,4%	7,5%	5,0%	100%
Toplam	61,7%	20,0%	8,6%	9,8%	100%

11.1.7. Mevcut Politikaların Sosyal Birliktelik ve Ortak Bir Üst Kimlik Oluşturmadaki Etkisi

Şekil 70. Mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısına yönelik toplumsal algılar

Türkiye gibi çok farklı kültürel grupların bir arada yaşadığı ülkelerde ortak bir değer inşa etmenin ya da mevcut ortak değeri sürdürülebilir kılmamanın önemi tartışmaya mahal bırakmayacak kadar açıktır. Cumhuriyet aydınlanması, yukarıdan aşağıya doğru başlattığı

modernleşme hamlesinde “ulus yaratmayı” ortak payda, bir başka deyişle bütün tebaasının ülküsü haline getirmeyi hedeflemişti. Ancak çok da uzun sayılamayacak bir zaman diliminde bu ülkünün Anadolu toprağına yabancı olduğu ve türdeş bir kimlik yaratma yönündeki bu politikaların başta Kürtler olmak üzere toplumun bazı kesimleri nezdinde karşılık bulamadığı anlaşılmıştır. Gerçi Anayasa’daki vatandaşlık tanımı hala bu türdeş kimlik anlayışını yansıtmaktadır. Ancak günümüz Türkiye’sinde artık etnik ve dini kimliklerin varlığının gerek toplumsal düzeyde gerekse siyasal düzeyde tartışılmaz bir fenomen haline geldiği belirtilebilir. Fakat uzun yıllar boyunca açık bir inkârın ve görmezden gelinen bu kimliklerin, siyasal sisteme tam olarak dâhil edilmesi herkesi içine alan ortak bir üst kimliğin oluşturulmasıyla mümkündür. Bu amaçla Türkiye’deki mevcut politikaların ortak bir üst kimlik oluşturma açısından başarılı olup olmadığını sorguladık. Ortaya çıkan tabloya göre araştırmaya katılanların neredeyse yarısına yakını (yüzde 41,3), mevcut politikaların ortak bir üst kimlik oluşturma noktasında “kesinlikle başarılı olmadığını” ifade etmektedir. Bu politikaların tamamen (yüzde 9,2) ve kısmen başarılı (yüzde 24,2) olduğunu düşünenlerin toplam oranı ise yüzde 33 civarındadır. Herhangi bir fikri olmadığını ifade edenleri değerlendirme dışı bıraktığımızda toplumun çok önemli bir bölümünün mevcut politikalarla ortak bir üst kimliğin oluşturulması arasında olumsuz bir bağlantı kurdukları söylenebilir. Kültürel kimlikler bağlamında bakıldığında mevcut politikaların ortak bir üst kimlik oluşturma noktasında yetersiz olduğunu ifade edenlerin daha çok Kürtler ve Aleviler olduğu görülmektedir. Türkler ve Müslümanlar ise Kürtlere ve Alevilere nazaran, bu konuda görece daha olumlu düşünmektedir. Siyasal kimlikler bakımından ele aldığımızda ise, bu soruyu en olumsuz cevaplayan kesimin solcular, en olumlu cevaplayan kesimin ise İşlamcılar olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bütün bu kimliklerin ‘ortak bir üst kimlik’ ifadesine aynı anlamı yüklediklerini söylemek mümkün değildir. Kimileri ‘ortak bir üst kimlik’ ifadesinden Anayasa’daki vatandaşlık tanımını anlarken, kimileri de bu tanımın tam zıddı olabilecek bir başka tanımı anlayabilir. Dolayısıyla

buradaki sonuçların tam olarak ne türden bir tanıımı yansıttığını söylemek zordur. Öğrenim düzeylerine göre oluşturulan tabloya bakıldığında ise mevcut politikaların ortak bir üst kimlik oluşturma noktasında yetersiz olduğunu en yüksek katılımı söyleyenler, lisans ve lisansüstü mezunlarıdır.

Tablo 115. Kültürel kimliklere göre mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısı

		Türkiye’deki mevcut politikalar, sosyal birliktelik ve ortak bir üst kimlik oluşturma açısından başarılı mıdır?				Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, kesinlikle başarılıdır	Kısmen başarılıdır	Hayır, kesinlikle başarılı değildir	Bir fikrim yok	
	Türk	10,4%	23,8%	41,4%	24,5%	100%
	Müslüman	8,8%	26,4%	35,6%	29,1%	100%
	Kürt	8,3%	15,7%	58,3%	17,6%	100%
	Alevi	5,1%	18,2%	59,6%	17,2%	100%
	Türkiyeli	2,0%	33,3%	37,3%	27,5%	100%
	Diğer	3,6%	23,2%	50,0%	23,2%	100%
	Toplam	9,1%	24,2%	41,3%	25,4%	100%

Tablo 116. Siyasal kimliklere göre mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısı

		Türkiye’deki mevcut politikalar, sosyal birliktelik ve ortak bir üst kimlik oluşturma açısından başarılı mıdır?				Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, kesinlikle başarılıdır	Kısmen başarılıdır	Hayır, kesinlikle başarılı değildir	Bir fikrim yok	
	Demokrat	11,3%	25,4%	37,6%	25,6%	100%
	Milliyetçi	8,6%	24,9%	43,9%	22,6%	100%
	Sağcı	12,8%	24,8%	31,9%	30,5%	100%
	Solcu	3,2%	19,9%	59,6%	17,3%	100%
	Atatürkçü	6,0%	20,2%	46,2%	27,6%	100%
	İslamcı	16,4%	29,9%	27,4%	26,4%	100%
	Diğer	5,7%	23,2%	46,4%	24,7%	100%
Toplam	9,3%	24,1%	41,4%	25,2%	100%	

Tablo 117. Öğrenim düzeyine göre mevcut politikaların üst kimlik oluşturmadaki başarısı

Türkiye’deki mevcut politikalar, sosyal birliktelik ve ortak bir üst kimlik oluşturma açısından başarılı mıdır?						Toplam
Öğrenim durumu		Evet, kesinlikle başarılıdır	Kısmen başarılıdır	Hayır, kesinlikle başarılı değildir	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	10,0%	20,9%	29,1%	40,0%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	9,8%	21,9%	38,0%	30,3%	100%
	Ortaöğretim mezunu	10,0%	24,3%	43,2%	22,5%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	5,9%	29,3%	37,2%	27,7%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	6,8%	28,4%	52,2%	12,6%	100%
	Toplam	9,2%	24,3%	41,3%	25,3%	100%

11.1.8. Milliyetçilik Eksenli İç Bölünme ve Çatışma Algısı

Şekil 71. Milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı

Türkiye’de son zamanlarda etnik eksenli tartışmaların yoğun olarak yaşandığı ve siyasal retoriklerdeki etnik vurguların da giderek arttığı görülmektedir. Bu durum “Türkiye’de bir bölünme ya da iç çatışma ihtimali olabilir mi?” sorusunu akıllara getirmektedir. Tabloya bakıldığında, toplumun yaklaşık olarak beşte birinin böyle bir iç çatışma ihtimaline kesin olarak inandığı görülmektedir. Böyle

bir ihtimali kısmen görenlerin oranı ise yüzde 30 civarındadır. Buna karşılık Türkiye'de asla milliyetçilik eksenli bir iç çatışma olmayacağına inananların oranı yüzde 32,5'dir. Bir fikri olmayanlar ise yüzde 14,9'luk bir kesimi oluşturmaktadır.

Tablo 118. Kültürel kimliklerin milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye'de orta ve uzun vadede milliyetçilik eksenli bir iç çatışma ihtimali görüyor musunuz?				Toplam
	Evet, kesinlikle görüyorum	Kısmen görüyorum	Hayır, kesinlikle görmüyorum	Bir fikrim yok	
Türk	24,3%	30,6%	32,3%	12,7%	100%
Müslüman	18,6%	27,7%	35,9%	17,8%	100%
Kürt	25,2%	26,1%	31,5%	17,1%	100%
Alevi	18,2%	40,4%	20,2%	21,2%	100%
Türkiyeli	30,0%	34,0%	30,0%	6,0%	100%
Diğer	23,2%	42,9%	17,9%	16,1%	100%
Toplam	22,3%	30,3%	32,5%	14,9%	100%

Kültürel kimlikler bağlamında tabloyu değerlendirdiğimizde Müslümanlık dışındaki bütün kimliklerin kesin ve kısmen düzeylerinde yarısından fazlasının böyle bir tehlikeye işaret ettikleri görülmektedir. Siyasal kimlikler açısından bakıldığında ise sağcılık ve İslamcılık dışındaki bütün kimliklerin kesin ve kısmen düzeylerinde yarısından fazlasının bu ihtimali orta ve uzun vadeli bir tehlike olarak nitelendirdikleri gözlenmektedir. Müslüman ve İslamcı kimliklerin bu konudaki iyimserlikleri İslam dinini ülkedeki çoğunluğu oluşturan etnik unsurların ortak paydası olarak görmeleriyle bir ölçüde açıklanabilir. Son olarak öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında daha yüksek öğrenim düzeylerine sahip olanların iç çatışma ihtimaline daha çok inandığı görülmektedir.

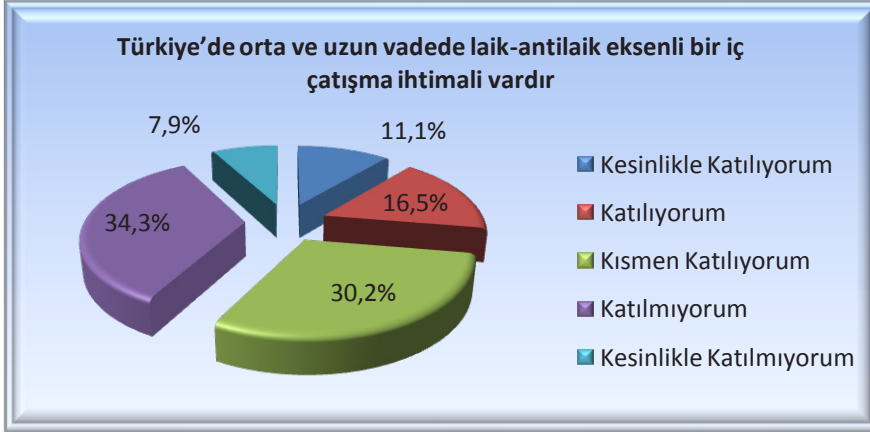
Tablo 119. Siyasal kimliklerin milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı

		Türkiye’de orta ve uzun vadede milliyetçilik eksenli bir iç çatışma ihtimali görüyor musunuz?				Toplam
Kendinizi siyasi kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Evet, kesinlikle görüyorum	Kısmen görüyorum	Hayır, kesinlikle görmüyorum	Bir fikrim yok	
	Demokrat	22,6%	28,7%	33,7%	15,1%	100%
	Milliyetçi	23,1%	29,1%	37,5%	10,3%	100%
	Sağcı	18,0%	24,6%	36,4%	21,1%	100%
	Solcu	25,6%	35,9%	28,8%	9,6%	100%
	Atatürkçü	25,3%	33,5%	25,9%	15,3%	100%
	İslamcı	13,9%	31,7%	37,6%	16,8%	100%
	Diğer	25,9%	35,0%	23,4%	15,7%	100%
Toplam		22,4%	30,6%	32,5%	14,5%	100%

Tablo 120. Öğrenim düzeyine göre milliyetçilik eksenli iç çatışma algısı

		Türkiye’de orta ve uzun vadede milliyetçilik eksenli bir iç çatışma ihtimali görüyor musunuz?				Toplam
Öğrenim durumu		Evet, kesinlikle görüyorum	Kısmen görüyorum	Hayır, kesinlikle görmüyorum	Bir fikrim yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	16,4%	20,9%	30,9%	31,8%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	20,0%	27,0%	35,1%	17,9%	100%
	Ortaöğretim mezunu	22,9%	33,0%	31,2%	12,9%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	27,1%	28,1%	34,4%	10,4%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	26,0%	35,8%	28,8%	9,5%	100%
	Toplam		22,3%	30,2%	32,5%	14,9%

11.1.9. Laiklik Eksenli İç Bölünme ve Çatışma Algısı

Şekil 72. Laiklik eksenli iç çatışma algısı

Laiklik, hiç kuşkusuz ki Türkiye’de sürekli gündemde olan ve üzerinde sürekli tartışılan bir konudur. Devlet-vatandaş ve merkez-çevre ilişkilerini de şekillendiren laiklik anlayışı, ülkenin en önemli sorun alanlarından birisi olarak görülmektedir. Özellikle ‘başörtüsü yasağı’ kapsamında ele alınan bu laiklik anlayışının da tıpkı etnik eksenli tartışmalar gibi toplumda bir bölünmeye yol açtığı sık sık ifade edilmektedir. Gerçekten de mevcut konjonktür ve şartlar üzerinden laik-antilaik bölünmesi konusunda bir sorgulamaya gittiğimizde karşımıza çıkan tablo, üzerinde düşünmeyi hak eden bir tablodur.

Araştırmaya katılanların toplam yüzde 27,6’sının orta ve uzun vadede laik-antilaik eksenli bir iç çatışma ihtimaline inandıkları gözlenmektedir. Bu ihtimale hiçbir şekilde inanmayanların oranı ise yüzde 42,2 olarak çıkmaktadır. Kısmen inananların oranı ise yüzde 30,2. Laik-antilaik eksenli bir iç çatışma ihtimaline inananların birincil kültürel ve siyasal kimliklerine baktığımızda ise, bütün kimliklerin yaklaşık olarak üçte ikilik kısmı böyle bir tehlikeye kısmen inanma ile inanmama arasında toplandığı görülmektedir. Ancak burada laik-antilaik geriliminin en bariz tarafları olarak düşünülebilecek olan Atatürkçü ve İslamcılar arasında önemli bir tutum farkının olduğu

ortaya çıkmaktadır. İslamcıların bu konuda Atatürkçülere nazaran çok daha iyimser oldukları ve böyle bir iç çatışma tehlikesine daha az inandıkları görülmektedir. Öğrenim düzeyleri açısından ise anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı söylenebilir.

Tablo 121. Kültürel kimliklerin laiklik eksenli iç çatışma algısı

Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye’de orta ve uzun vadede laik-antilaik eksenli bir iç çatışma ihtimali vardır						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Türk	12,7%	17,3%	30,2%	31,7%	8,2%	100%	
Müslüman	9,3%	14,8%	27,2%	40,9%	7,8%	100%	
Kürt	9,3%	15,0%	39,3%	29,9%	6,5%	100%	
Alevi	5,1%	16,3%	43,9%	28,6%	6,1%	100%	
Türkiyeli	23,5%	25,5%	21,6%	23,5%	5,9%	100%	
Diğer	5,6%	16,7%	35,2%	33,3%	9,3%	100%	
Toplam	11,1%	16,5%	30,2%	34,3%	7,9%	100%	

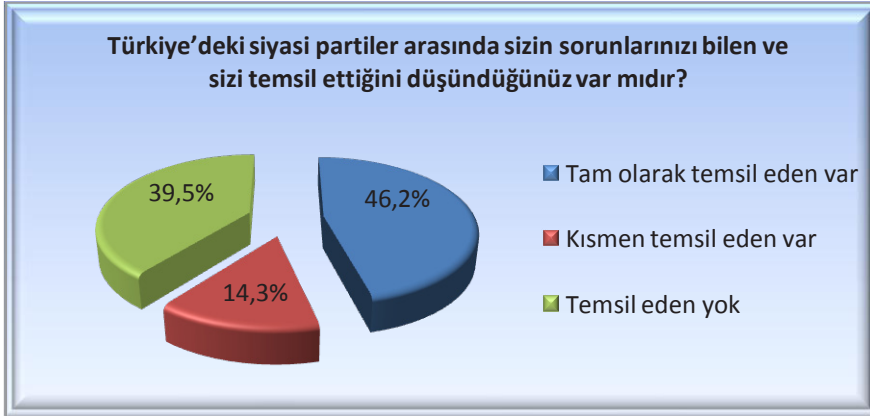
Tablo 122. Siyasal kimliklerin laiklik eksenli iç çatışma algısı

Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?	Türkiye’de orta ve uzun vadede laik-antilaik eksenli bir iç çatışma ihtimali vardır						Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Demokrat	9,9%	15,9%	32,8%	31,1%	10,4%	100%	
Milliyetçi	11,6%	15,5%	27,7%	38,4%	6,9%	100%	
Sağcı	8,1%	16,7%	24,3%	42,4%	8,6%	100%	
Solcu	10,4%	17,5%	35,1%	31,8%	5,2%	100%	
Atatürkçü	16,3%	19,9%	28,3%	32,7%	2,8%	100%	
İslamcı	6,1%	12,2%	35,5%	35,5%	10,7%	100%	
Diğer	11,3%	19,1%	31,4%	26,3%	11,9%	100%	
Toplam	11,0%	16,6%	30,3%	34,2%	7,8%	100%	

Tablo 123. Öğrenim düzeyine göre laiklik eksenli iç çatışma algısı

Türkiye’de orta ve uzun vadede laik-antilaik eksenli bir iç çatışma ihtimali vardır							Toplam
Öğrenim durumu	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Okuryazar ve Okuryazar değil	16,3%	13,3%	27,6%	35,7%	7,1%	100%	
İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	10,1%	16,5%	28,0%	38,9%	6,5%	100%	
Ortaöğretim mezunu	9,9%	17,2%	32,4%	32,5%	7,9%	100%	
Yüksekokul (2-3 yıllık)	16,9%	17,5%	28,0%	26,5%	11,1%	100%	
Fakülte ve Lisansüstü	11,4%	15,0%	32,5%	31,4%	9,6%	100%	
Toplam	11,1%	16,5%	30,3%	34,2%	7,9%	100%	

11.1.10. Siyasal Partiler Düzeyindeki Temsil Algısı

Şekil 73. Siyasal partiler düzeyindeki temsil algısı

Demokrasinin en önemli araçlarından birisi olarak kabul edilen siyasi partilerin yaşayabilmesi için kendilerine taban oluşturması ve varlığını geniş kitlelere yayması gerekmektedir. Bu anlamda temsili demokrasinin en önemli unsuru olarak görülen siyasi partilerin tabanla ilişkisi çok önemlidir. Türkiye’deki siyasi partilerin kendilerini tanıtmaya ve tabanın taleplerini temsil etme konusunda ne derece başarılı oldukları ise bir tartışma konusudur. Ankete

katılanlara yönelttiğimiz “Türkiye’deki siyasal partiler arasında sizi temsil eden ve sorunlarınızı bilen bir parti var mıdır?” sorusuna verilen cevaplar bu tartışmalı konuya önemli bir katkı sağlamaktadır. Buna göre ankete katılanların toplam yüzde 60,5’i, tamamen ya da kısmen kendisini temsil eden ve sorunlarını bilen bir siyasal partinin bulunduğunu belirtirken; yüzde 40 civarında bir oran da böyle bir partinin bulunmadığını ifade etmektedir. Bu sonuç da toplumun neredeyse yarısına yakın bir oranının siyasal temsiliyet konusunda sıkıntılı olduğunu göstermektedir.

Tablo 124. Kültürel kimliklerin siyasal partiler düzeyindeki temsil algısı

		Türkiye’deki siyasi partiler arasında sizin sorunlarınızı bilen ve sizi temsil ettiğini düşündüğünüz var mıdır?			Toplam
Kendinizi kültürel kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Tam olarak temsil eden var	Kısmen temsil eden var	Temsil eden yok	
	Türk	48,2%	14,2%	37,6%	100%
	Müslüman	41,4%	15,3%	43,2%	100%
	Kürt	64,8%	9,5%	25,7%	100%
	Alevi	51,1%	11,4%	37,5%	100%
	Türkiyeli	34,1%	13,6%	52,3%	100%
	Diğer	29,2%	20,8%	50,0%	100%
Toplam		46,2%	14,3%	39,5%	100%

Bu siyasal temsiliyet kültürel kimlikler açısından ele alındığında, Kürtlerin bu konuda en olumlu düşünen kesim olduğu gözlenmektedir. Kürtlerin yaklaşık olarak üçte ikisi siyasal temsiliyet noktasında herhangi bir şikâyete sahip değildir. Alevilerin, Türklerin ve Müslümanların da neredeyse yarısına yakını kendilerini temsil eden bir siyasal partinin bulunduğuna inanmaktadır. Bu inancın en az olduğu kesim ise kendisini Türkiyeli olarak ve diğer kategorisi içinde tanımlayanlardır. Siyasal kimlikler açısından bakıldığında kendisini Atatürkçü ve diğer kimlik kategorisi içinde tanımlayanlar dışında siyasal temsiliyetin sağlandığına inanma oranı yüzde 45-63 arasındadır. Atatürkçülerin ve diğer kategorisinde bulunanların ise yarısından fazlası böyle bir temsiliyete inanmamaktadır. Ayrıca

öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında da anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 125. Siyasal kimliklerin siyasal partiler düzeyindeki temsil algısı

		Türkiye’deki siyasi partiler arasında sizin sorunlarınızı bilen ve sizi temsil ettiğini düşündüğünüz var mıdır?			Toplam
Kendinizi siyasal kimlik olarak birinci derecede nasıl tanımlarsınız?		Tam olarak temsil eden var	Kısmen temsil eden var	Temsil eden yok	
	Demokrat	48,2%	15,0%	36,8%	100%
	Milliyetçi	44,7%	15,4%	39,9%	100%
	Sağcı	63,6%	9,8%	26,6%	100%
	Solcu	52,7%	19,8%	27,5%	100%
	Atatürkçü	35,9%	12,7%	51,4%	100%
	İslamcı	50,0%	18,6%	31,4%	100%
	Diğer	36,1%	10,3%	53,5%	100%
Toplam		46,3%	14,4%	39,2%	100%

Tablo 126. Öğrenim durumuna göre siyasal partiler düzeyindeki temsil algısı

		Türkiye’deki siyasi partiler arasında sizin sorunlarınızı bilen ve sizi temsil ettiğini düşündüğünüz var mıdır?			Toplam
Öğrenim durumu		Tam olarak temsil eden var	Kısmen temsil eden var	Temsil eden yok	
	Okuryazar ve Okuryazar değil	46,1%	11,8%	42,2%	100%
	İlköğretim mezunu (ilkokul, ortaokul)	50,7%	12,6%	36,7%	100%
	Ortaöğretim mezunu	44,4%	14,6%	41,0%	100%
	Yüksekokul (2-3 yıllık)	38,7%	16,0%	45,4%	100%
	Fakülte ve Lisansüstü	44,4%	18,1%	37,5%	100%
	Toplam		46,3%	14,2%	39,5%

12. BÖLÜM

SONUÇLAR

12.1. Türkiye’de Kültürel Kimlik Algıları

• Ankete katılanların yarısından fazlası birincil düzeydeki kültürel kimliğini Türk olarak ifade etmektedir. Buna karşılık birincil düzeydeki kültürel kimliğini Müslümanlık olarak ifade edenlerin oranı üçte bir civarındadır. Bu sonuç, Türk-Müslüman bileşiminin, Müslüman-Türk bileşiminden daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

• Hâkim bir kimlik olarak Türklüğün zannedildiğinden daha çok benimseniyor olması, resmi devlet ideolojisinin de zannedildiğinden daha fazla belirleyici olduğunu gösteren bir ipucu niteliğindedir.

• Birincil düzeydeki kültürel kimliğini Kürt olarak ifade edenlerin oranı, Kürtlerin genel nüfus içindeki oranının oldukça altında kalmaktadır. Kürtlerin çok büyük bir kısmı birincil düzeydeki kültürel kimlik olarak Müslümanlığı seçmektedir. Kürt kimliği, ikincil ve üçüncül düzeylerde daha çok sahiplenilen ve görünür olmaya başlayan bir kimliktir.

• Alevilik hem birincil hem de ikincil ve üçüncül kimlik düzeylerinde sahiplenilen bir kimlik tanımlama aracı iken, Sünnilik neredeyse bir kimlik seçeneği olarak bile görülmemektedir. Bu sonuç, Sünniliğin düşünüldüğü kadar hâkim bir söylem olmadığını ve Alevi-Sünni ekseninde oluştuğu varsayılan ayrışmanın en azından bir ayağının eksik olduğunu göstermektedir.

• Kendisini birincil düzeyde Türk olarak tanımlayanların büyük bir çoğunluğu (yüzde 86,7) ikincil kimlik olarak Müslümanlığı seçmektedir. Bu sonuç, Türklük ve Müslümanlığın birbiriyle yüksek derecede örtüştüğünü göstermektedir.

• Kendisini birincil düzeyde Müslüman olarak tanımlayanların yaklaşık olarak üçte ikisi ikincil kimlik olarak Türklüğü seçmektedir.

• Birincil düzeydeki kimliğini Alevilik olarak tanımlayanların ikincil kimlik tercihleri daha çok Araplık ve Türklük olmaktadır. Kürtlük ve Müslümanlık ise üçüncü ve dördüncü sırada gelmektedir.

Bu sonuç, Aleviliğin zannedildiğinden çok daha fazla kesim arasında dağılmış olduğunu göstermektedir.

- Müslümanlık, Türklük dışındaki bütün etnik gruplar için birincil düzeyde sahiplenilen en önemli kimliktir. Kürtler, Araplar ve Çerkezler için Müslümanlık kendi etnisitelerinden daha öncelikli bir seçenek oluşturmaktadır.

12.2. Türkiye’de Siyasal Kimlik Algıları

- Birincil düzeyde sahiplenilen siyasal kimliklerin hiçbiri diğer siyasal kimlikler karşısında baskın hale gelememektedir. Ancak yine de siyasal kimlikler arasında orantılı olarak dağılan birincil tercihlerin demokratlık (yüzde 22,8) ve milliyetçilik (yüzde 22,6) seçenekleri arasında daha çok yoğunlaştığı görülmektedir.

- Birincil düzeyde ifade edilen siyasal kimlik olarak tercih edilme düzeyi çok düşük çıkan laiklik (yüzde 2,3), ikincil (yüzde 12,1) ve üçüncül (16,4) tercihlerde daha da görünür olmaktadır.

- Atatürkçülük ve İslamcılık hem birincil hem de ikincil ve üçüncül kimlik düzeylerinde aynı oranlarda sahiplenilen bir kimlik tanımlama aracı olduğu görülmektedir.

- Ankete katılanların neredeyse yarısı siyasal kimliklerini tek bir seçenek üzerinden ifade etmektedir. Bu sonuç, insanların çoğunlukla ikinci ya da üçüncü bir siyasal kimlik arayışı içinde olmadıklarını göstermektedir.

- Kendisini birincil düzeyde demokrat olarak tanımlayanların yaklaşık olarak üçte biri (yüzde 31) ikincil kimlik olarak milliyetçiliği seçmektedir. Bu sonuç, demokratlık ile milliyetçilik arasındaki geçişkenlik katsayısının yüksekliğine ve aynı zamanda demokratlık ile milliyetçiliğin ülkedeki hâkim siyasal tutumları gösterdiğine işaret etmektedir.

- Kendisini birincil düzeyde milliyetçi olarak tanımlayanların ikincil düzeyde en çok sahiplendikleri siyasal kimlik Atatürkçülüktür (yüzde 27,1). Bu sonuç, milliyetçilik ile Atatürkçülük arasındaki geçişkenlik katsayısının milliyetçilik ile sağcılık arasındaki geçişkenlik katsayısından daha yüksek olduğunu göstermektedir.

- Kendisini birincil düzeyde sağcı olarak tanımlayanların ikincil düzeyde en çok sahiplendikleri siyasal kimlik milliyetçilik (yüzde 32) ve İslamcılıktır (yüzde 30,9). İslamcıların ise ikincil düzeyde en çok sahiplendikleri siyasal kimlik milliyetçiliktir (yüzde 35,6). Bu da Müslümanlıkla Türklüğün neredeyse birbirleriyle örtüşen kimlikler haline geldiğini ortaya koymaktadır.

- Kendisini birincil düzeyde solcu olarak tanımlayanların ikincil düzeyde en çok sahiplendikleri siyasal kimlik demokratlıktır (yüzde 42,1). Bu sonuç demokrasinin, milliyetçisinden solcusuna her kesimin ortak paydasını oluşturduğunu göstermektedir.

- Kendisini birincil düzeyde Atatürkçü olarak ifade edenlerin ikincil düzeyde en çok sahiplendikleri siyasal kimlik laikliktir (yüzde 36,1). Bu sonuç aynı zamanda laikliğin en çok Atatürkçüler tarafından benimsendiğini de ortaya koymaktadır.

12.3. Mahalle Baskısı, Ötekileşme ve Ayrımcılığa Bakış

- Ötekilik algısı toplumu oluşturan farklı bileşenlerin tamamının ortak paydasını oluşturmaktadır. Bu algı, toplumun biraradalığını sarsacak düzeyde bir ayrılık duygusuna yol açacak seviyede olmamakla birlikte, toplumsal barışımızın yine de ciddi sorunlar taşıdığını göstermektedir.

- Ötekilik algısı her ne kadar taraflar arasındaki karşılıklı etkileşimle ilgili görünse de çoğunlukla tek taraflı işleyen öznel bir algı temeline sahiptir. Bu noktadan hareket edildiğinde kendisini “öteki” olarak görmenin, bir şekilde hem kendi kendini ötekileştirmenin hem de bu yolla aslında kendisini ötekileştirdiğini düşündüğü kesimleri ötekileştirmenin söylemi olarak çalıştığı rahatlıkla görülmektedir. Bir diğer deyişle herkes kendisini ötekileştirdiğini düşündüğü kesimleri ötekileştirerek bu tecrübeyi içselleştirmektedir.

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki vatandaşlık tanımı, toplumun üçte ikisi tarafından koşulsuz olarak kabul edilirken, üçte birlik bir kısım bu tanımı sorunlu bulmaktadır.

- Mevcut vatandaşlık tanımını en çok kabul eden kültürel kesim Türkler (yüzde 76), en az kabul eden kültürel kesim ise Kürtlerdir (yüzde 19,8).

- Mevcut vatandaşlık tanımını en çok kabul eden siyasal kesim milliyetçiler (yüzde 83) en az kabul eden siyasal kesim ise solculardır (yüzde 35,7).

- Kendisini tanımlama biçiminden ötürü devlet düzeyinde maruz kalınan dışlanma ve baskı algısı (yüzde 18,6) toplum düzeyinde maruz kalınan dışlanma ve baskı algısından (yüzde 17,7) görece biraz daha yüksektir. İnsanlar, devletle kurdukları ya da kuramadıkları ilişkiler açısından kendilerini daha çok dışlanmış ve baskıya maruz kalmış olarak görmektedir.

- Kendisini tanımlama biçiminden ötürü toplumsal düzeyde ve devlet düzeyinde bir dışlanma ve baskıya maruz kaldığına en yüksek düzeyde inanan kültürel kesimler sırasıyla Kürtler ve Aleviler iken, bu türden bir dışlanma ve ayrımcılığa uğradığını en az düzeyde düşünen kültürel kesim Türklerdir.

- Kendisini tanımlama biçiminden ötürü toplumsal düzeyde ve devlet düzeyinde bir dışlanma ve baskıya maruz kaldığına en yüksek düzeyde inanan siyasal kesimler sırasıyla solcular, demokratlar ve İslamcılar iken, bu türden bir dışlanma ve ayrımcılığa uğradığını en az düzeyde düşünen siyasal kesimler Atatürkçüler, milliyetçiler ve sağcılardır.

- Toplumun yarısından fazlası (yüzde 53,6) Türkiye’de bir mahalle baskısının olduğuna az ya da çok inanmaktadır.

- Türkiye’de bir mahalle baskısının olduğuna en çok inanan kültürel kesim Kürtler, en az inanan kültürel kesim ise Müslümanlar ve diğer kategorisi içinde kendisini ifade edenlerdir.

- Türkiye’de bir mahalle baskısının olduğuna en çok inanan siyasal kesim solcular, en az inanan siyasal kesim ise milliyetçiler ve İslamcılardır.

- Türkiye’de en fazla baskı ve ayrımcılığa uğrayan kesimlerin sırasıyla başörtülüler (yüzde 37,5) ve Kürtler (yüzde 18,3) olduğu düşünülmektedir.

- Herkes kendi kültürel ve siyasal kimliğini en çok baskı ve ayrımcılığa maruz kalan kimlik olarak görme eğilimindedir. Türkler ve Müslümanlar en çok başörtülülerin baskı ve ayrımcılığa maruz kaldığını düşünürken; Kürtler ve Aleviler baskı ve ayrımcılığa en çok kendi kimliklerinin muhatap olduğunu düşünmektedir. İslamcılar en çok baskıya başörtülülerin maruz kaldığını belirtirken, solcular daha çok Kürtlerin bu baskıya maruz kaldığını ifade etmektedir.

- Solcular hariç tüm siyasal kimliklerin Türkiye'de en çok baskı ve ayrımcılığa uğrayan kesim olduğuna inandığı başörtülüler, aynı zamanda öğrenim düzeyleri bakımından da tüm grupların ilk sırada dile getirdiği kesimdir.

- Toplumun yaklaşık olarak üçte ikisi (yüzde 60,2) farklı kimliklere yönelik tahammülsüzlüğün ve bu bağlamda ortaya çıkan ötekiliğin kaynağı olarak devletin baskıcı politikalarını görmektedir.

- Ekonomik durumunun kötülüğü dolayısıyla kendini en fazla öteki (dışlanmış) olarak hisseden kültürel kimliklerin Kürtler ve diğer kategorisindeki kesimler iken, siyasal kimlik olarak solcu, demokrat ve diğer kategorisindekilerdir.

12.4. Genel Olarak Aleviliğe ve Alevi Açılımına Bakış

- Aleviler, Sünniliğe dair güçlü bir ötekilik tasavvuruna sahipken, Sünnilerin büyük çoğunluğunda Alevilere yönelik benzer bir ötekilik algısı bulunmamakta, hatta Sünnilik ayrı ve bağımsız bir kültürel kimlik olarak bile düşünülmemektedir. Dolayısıyla Alevi/Sünni karşıtlığı ekseninde oluşan ayrışmanın Sünni kutbu oldukça zayıf kalmaktadır.

- Toplumun yaklaşık olarak üçte ikisi (yüzde 63,1), Alevi açılımını, devletin vatandaşların taleplerini karşıladığı bir toplumsal barış projesi olarak görmektedir.

- Alevi açılımını en çok destekleyen kültürel kesim Müslümanlar, en az destekleyen kültürel kesim ise Alevilerdir.

- Alevi açılımını en çok destekleyen siyasal kesim İslamcılar, en az destekleyen siyasal kesim ise solculardır.

- Toplumun yaklaşık olarak üçte biri (yüzde 33,5) cemevlerini ibadethane olarak görmektedir.

- Cemevlerine ibadethane statüsünün tanınması gerektiğine en çok inanan kültürel kesimler sırasıyla Aleviler ve Kürtler iken, en az inanan kesimler Türkler ve Müslümanlardır.
- Cemevlerine ibadethane statüsünün tanınması gerektiğine en çok inanan siyasal kesim solcular iken, en az inanan siyasal kesimler sırasıyla İslamcılar ve sağcılardır.
- Toplumun yarısından fazlası (yüzde 53,1) Türkiye’de orta ve uzun vadede Alev-Sünni eksenli bir iç çatışma ihtimalinin varlığına inanmamaktadır.
- Alevi-Sünni eksenli iç çatışma ihtimalinin varlığına en çok inanan kültürel kesim Aleviler (yüzde 22,7) iken, en az inanan kültürel kesim Müslümanlardır (yüzde 16,1). Bu sonuç bir kez daha Alevi-Sünni eksenli ayrışmanın Sünni kutbunun zayıf olduğunu göstermektedir.
- Alevi-Sünni eksenli iç çatışma ihtimalinin varlığına en çok inanan siyasal kesimler sırasıyla diğer kategorisindekiler (yüzde 24,6) ve Atatürkçüler (yüzde 22,5) iken, en az inanan siyasal kesim İslamcılar (yüzde 11,5) ve sağcılardır (yüzde 14).

12.5. Kürt Sorununa ve Demokratik Açılıma Bakış

- Demokratik açılıma ilişkin kamuoyu algısı daha çok Kürt sorunu olarak adlandırılan eksenle şekillenmektedir.
- Demokratik açılımla ilgili olarak toplumda üç ayrı bakış açısının olduğu görölmektedir: Açılıma kesin olarak karşı çıkanlar (yüzde 34,4), açılımı az ya da çok destekleyenler (yüzde 38) ve açılıma karşı nötr davrananlar (yüzde 27,7).
- Demokratik açılıma destek verenler ile karşı çıkanlar arasında birbirine olduğuça yakın değerleri temsil eden bir ayrışma bulunmaktadır. Ancak gerek demokratik açılımı destekleyenlerin oranının nispeten daha yüksek çıkması ve gerekse bu açılıma ilişkin herhangi bir önyargı taşımayan ya da açılımın yapılmasından veya yapılmamasından ötürü herhangi bir rahatsızlık duymayan önemli bir kesimin bulunması, Hükümetin somut adımlar atarak bu konu hakkında ortaya bir şeyler koymasıyla, demokratik açılımın

toplumda orta ve uzun vadede ciddi bir mutabakat ile karşılanabileceğini göstermektedir.

- Demokratik açılımı en çok destekleyen kültürel kesimler sırasıyla Kürtler ve Müslümanlar iken, demokratik açılıma en çok karşı çıkan kültürel kesimler sırasıyla Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenler ve Türklerdir.

- Demokratik açılımı en çok destekleyen siyasal kesimler sırasıyla İslamcılar ve demokratlar iken, bu açılıma en çok karşı çıkan siyasal kesimler sırasıyla Atatürkçüler ve milliyetçilerdir.

- Demokratik açılım dolayısıyla hükümetin her iki tarafta da oy kaybına uğrayacağını ifade edenlerin görece yüksek bir değeri temsil ettiği görülse de, hükümetin oylarını her iki tarafta da yükselteceğini ya da en azından hükümetin bundan etkilenmeyeceğini söyleyenlerin toplam oranı daha yüksek çıkmaktadır.

- Demokratik açılım dolayısıyla hükümetin her iki tarafta da oy kaybına uğrayacağına en çok inanan kültürel kesimler sırasıyla Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenler, diğer kategorisi içinde bulunanlar ve Türkler iken; bu açılımın hükümetin her iki tarafta da oy kaybetmesine neden olacağına en az inanan kültürel kesimler Kürtler ve Müslümanlardır.

- Demokratik açılım dolayısıyla hükümetin her iki tarafta da oy kaybına uğrayacağına en çok inanan siyasal kesimler sırasıyla Atatürkçüler ve milliyetçiler iken; bu açılımın hükümetin her iki tarafta da oy kaybetmesine neden olacağına en az inanan siyasal kesimler sırasıyla İslamcılar, solcular ve demokratlardır.

- Demokratik açılımın hükümetin oylarını her iki tarafta da yükselteceğine ya da en azından hükümetin bundan etkilenmeyeceğine en çok inanan kültürel kesimler Kürtler ve Müslümanlar iken; buna en az inananlar Alevilerdir.

- Demokratik açılımın hükümetin oylarını her iki tarafta da yükselteceğine ya da en azından hükümetin bundan etkilenmeyeceğine en çok inanan siyasal kesimler sırasıyla İslamcılar ve demokratlar iken; buna en az inanan siyasal kesimler sırasıyla Atatürkçüler ve milliyetçilerdir.

- Toplumun yarısına yakını (yüzde 49,8) TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılığı olumlu bulmaktadır.
- TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılığı en çok olumlu bulan kültürel kesimler sırasıyla Kürtler ve Aleviler iken; en az olumlu bulanlar Türklerdir.
- TRT 6 ile başlatılan çok dilli ve kültürlü yayıncılığı en çok olumlu bulan siyasal kesimler sırasıyla demokratlar ve İslamcılar iken; en az olumlu bulanlar sırasıyla Atatürkçüler ve milliyetçilerdir.
- Toplumun yaklaşık olarak beşte ikisi (yüzde 42,3) demokratik açılım tartışmalarının milli bütünlüğü tehdit ettiğine inanmaktadır.
- Demokratik açılım tartışmalarının milli bütünlüğü tehdit ettiğine en çok inanan kültürel kesim Türkler (yüzde 49,7) iken; en az inanan kültürel kesim Kürtlerdir (yüzde 18,4).
- Demokratik açılım tartışmalarının milli bütünlüğü tehdit ettiğine en çok inanan siyasal kesimler sırasıyla milliyetçiler ve Atatürkçüler iken; en az inanan siyasal kesimler sırasıyla İslamcılar ve solculardır.
- Toplumun yaklaşık üçte biri (yüzde 31,5) demokratik açılımın Kürt sorununu çözeceğine inanmaktadır.
- Demokratik açılımın Kürt sorununu çözeceğine en çok inanan kültürel kesim Kürtler (yüzde 50,5) iken; en az inanan kültürel kesimler sırasıyla Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenler (yüzde 21,5) ve Türklerdir (yüzde 27).
- Demokratik açılımın Kürt sorununu çözeceğine en çok inanan siyasal kesimler sırasıyla İslamcılar (yüzde 43,5) ve demokratlar (yüzde 42,9) iken; en az inanan siyasal kesimler ise Atatürkçüler (yüzde 20,8) ve milliyetçilerdir (yüzde 20,8).
- Toplumun yarısından fazlası (yüzde 53,2) farklı etnik unsurlara yönelik anadil öğretimi hakkını koşullu veya koşulsuz olarak desteklemektedir. Ancak sadece koşulsuz olarak destekleyenlerin oranı (yüzde 30,9) üçte bir civarındadır.
- Farklı etnik unsurlara yönelik anadil öğretimi hakkını koşullu veya koşulsuz olarak en çok destekleyen kültürel kesimler sırasıyla Kürtler (yüzde 87,4) ve Aleviler (yüzde 70,8) iken; bu hakkın tanınmasına en çok karşı çıkan kültürel kesim Türklerdir (yüzde 43,8).

- Farklı etnik unsurlara yönelik anadil öğretimi hakkını koşullu veya koşulsuz olarak en çok destekleyen siyasal kimlikler sırasıyla solculuk (yüzde 75,2), demokratlık (yüzde 70,2) ve İslamcılık (yüzde 63,4) iken; en az destekleyen siyasal kimlikler milliyetçilik (yüzde 39,9), Atatürkçülük (yüzde 38,6) ve sağcılıktır (yüzde 42,8).

12.6. Azınlık Haklarına Bakış

- Kamuoyunda Ruhban Okulu'nun açılmasına yönelik olumsuz bir bakış açısı bulunmaktadır. Toplumun yalnızca üçte bire yakın bir kısmı Ruhban Okulu'nun açılmasını koşullu veya koşulsuz olarak desteklemektedir.

- Ruhban Okulu'nun açılmasını koşullu veya koşulsuz olarak en çok destekleyen kültürel kesimler sırasıyla Kürtler ve Aleviler iken; buna koşulsuz olarak en çok karşı çıkanlar sırasıyla Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenler, Müslümanlar ve Türklerdir.

- Ruhban Okulu'nun açılmasını koşullu veya koşulsuz olarak en çok destekleyen siyasal kesimler sırasıyla demokratlar ve solcular iken; buna koşulsuz olarak en çok karşı çıkanlar sırasıyla milliyetçiler ve sağcılardır.

- Ruhban Okulu'nun açılmasını en çok destekleyen kesimlerin Kürtler ve Aleviler olması, bir ölçüde kendilerinin de benzer taleplere sahip olmalarıyla ilgilidir. Anadilde eğitim hakkına yönelik talepleri reddedilen Kürtler ve cemevlerinin ibadethane statüsünde açılmasına ilişkin istekleri kabul edilmeyen Aleviler, Ruhban Okulu'nun kapatılmasını ve açılmasına izin verilmemesini de aynı dışlayıcı pratikle ilişkilendirmektedir.

- Müslümanların ve Türklerin büyük bir kısmının Ruhban Okulu'nun açılmasına koşulsuz olarak karşı çıkması, arka planında bir takım tarihsel ve siyasal gerekçelerin bulunduğu bir nedenler dizisinin yanında, çoğunlukla dış güçlerin müdahalesine ve dolayısıyla güvenlik zaafına yol açabileceği endişesinden kaynaklanmaktadır.

- Toplumun ezici çoğunluğu Fener Rum Patrikliği'nin ekümenik sıfatının kabul edilmesine koşulsuz olarak karşı çıkmaktadır.

- Ekümenik sıfatının kabul edilmesine en çok karşı çıkan kültürel kesimler Türkiyeli kimliğiyle kendisini ifade edenler, Müslümanlar ve Türkler iken; bu sıfatın tanınmasına koşullu veya koşulsuz olarak en çok destek veren kültürel kesimler sırasıyla Kürtler ve Alevilerdir.
- Ekümenik sıfatının kabul edilmesine en çok karşı çıkan siyasi kesimler sırasıyla milliyetçiler, sağcılar ve İslamcılar iken; bu sıfatın tanınmasına koşullu veya koşulsuz olarak en çok destek veren siyasi kimlikler sırasıyla solcular ve yine İslamcılardır.

12.7. Dini Haklar ve Özgürlüklere Bakış

- Toplumun yaklaşık olarak üçte biri (yüzde 32,4), Türkiye’deki laiklik uygulamalarının dindar insanların beklentilerini kesinlikle karşılamadığını düşünmektedir.
- Kültürel kimlikler açısından, Türkiye’deki laiklik uygulamalarının dindar insanların beklentilerini kesinlikle karşılamadığına en çok inananlar Müslümanlar (yüzde 40,5) ve Kürtler (yüzde 40,5) iken; bu uygulamaların dindar insanların beklentilerini kesinlikle karşıladığına en çok inananlar diğer kategorisindekiler (yüzde 41,8) Alevilerdir (yüzde 39,8) .
- Siyasi kimlikler açısından, Türkiye’deki laiklik uygulamalarının dindar insanların beklentilerini kesinlikle karşılamadığına en çok inananlar İslamcılar (yüzde yüzde 52,7) iken; bu uygulamaların dindar insanların beklentilerini kesinlikle karşıladığını en çok kabul edenler sırasıyla solcular (yüzde 41,7) ve Atatürkçülerdir (yüzde 40,8).
- Toplumun yaklaşık olarak üçte ikisi (yüzde 59,2) Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığını laik sistem açısından bir çelişki olarak görmemektedir.
- Kültürel kimlikler açısından, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığını laik sistem açısından en yüksek düzeyde çelişki olarak görenler Aleviler (yüzde 58,6) iken; bu kurumun varlığını laik sistem açısından en yüksek düzeyde tutarlı bulanlar Müslümanlardır (yüzde 64,7).
- Siyasi kimlikler açısından, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığını laik sistem açısından en yüksek düzeyde çelişki olarak görenler solcular (yüzde 42,7) iken; bu kurumun varlığını laik sistem

açısından en yüksek düzeyde tutarlı bulanlar sırasıyla sağcılar (yüzde 73,7), milliyetçiler (yüzde 67,8) ve İslamcılardır (yüzde 67,8).

- Toplumun yaklaşık olarak üçte ikisi (yüzde 68,7) başörtüsü yasağını laikliğin bir gereği olarak görmemektedir.

- Toplumun yarısından fazlası (yüzde 53,1) başörtüsü yasağının her alanda kaldırılması gerektiğini düşünmektedir. Toplumun yalnızca dörtte biri (yüzde 26,3), başörtüsü yasağının her alanda devam etmesi gerektiğine inanmaktadır.

- Kültürel kimlikler açısından, başörtüsü yasağının her alanda kaldırılması gerektiğini en çok savunanlar Müslümanlar (yüzde 67,2) iken; bu yasağın her alanda devam etmesi gerektiğini en çok savunanlar Alevilerdir (yüzde 51,5).

- Siyasal kimlikler açısından, başörtüsü yasağının her alanda kaldırılması gerektiğine en yüksek düzeyde inananlar sırasıyla İslamcılar (yüzde 75,6) ve sağcılar (yüzde 61,6) iken; bu yasağın her alanda devam etmesi gerektiğine en yüksek düzeyde inananlar sırasıyla solcular (yüzde 38,2) ve Atatürkçülerdir (yüzde 35,9).

- Toplumun yarısından fazlası (yüzde 55,6) zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturmadığını düşünmektedir. Bu dersin söz konusu gruplar için bir baskı ve ayrımcılık oluşturduğuna mutlak olarak inananların oranı ise yalnızca beşte bir civarındadır (yüzde 19,5).

- Kültürel kimlikler açısından, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturduğuna en çok inananlar Aleviler (yüzde 61,6) iken; buna en az inananlar Müslümanlardır (yüzde 14,5).

- Siyasal kimlikler açısından, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin azınlıkta kalan farklı inanç grupları için bir baskı ve ayrımcılık oluşturduğuna en çok inananlar sırasıyla solcular (yüzde 44,2) ve Atatürkçüler (yüzde 24,2) iken; buna en az inananlar sırasıyla İslamcılar (yüzde 10,2) ve milliyetçilerdir (yüzde 11,9).

- Toplumun üçte birinden fazlası (yüzde 38,8) zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin tamamen kaldırılmasına karşı çıkmaktayken, büyük bir çoğunluk ise (yüzde 42) bu dersin seçimlik

statüye indirgenmesine destek vermektedir. Aleviler dışındaki kesimlerin büyük çoğunluğu din dersinin tamamen kaldırılmasının sorunu çözebileceğini düşünmemektedir.

- Alevilerin içinde iki yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tamamen kaldırılmasını isteyenler (yüzde 43,4) ve bu dersin seçmeli statüde verilmesi gerektiğine inananlar (yüzde 44,7). Her iki yaklaşım da Aleviler arasında eşit oranda desteklenmektedir.

- Toplumun yarısına yakını (yüzde 49,3) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin sünni Müslümanların beklentilerini kısmen karşıladığını düşünüyor.

- Toplumun üçte ikisi (yüzde 67,6) başörtüsü üzerinden yapılan tartışmaların dini duyguları rencide ettiğini, beşte birine yakını ise (yüzde 17,3) kısmen rencide ettiğini düşünmektedir.

12.8. Eğitim Hakkına Bakış

- Toplumun yarısına yakını (yüzde 48,6), Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde aldığı formel eğitimin mevcut dünya görüşünün oluşmasında az ya da çok etkisi olduğuna inanmaktadır.

- Bu formel eğitimin mevcut dünya görüşünün oluşmasında etkisi olduğuna en çok inanan kültürel kesim Türkler iken; bu eğitimin dünya görüşünün oluşmasında etkisi olduğuna en az inanan kesim Kürtlerdir.

- Bu formel eğitimin mevcut dünya görüşünün oluşmasında etkisi olduğuna en çok inanan siyasal kesimler sırasıyla Atatürkçüler, milliyetçiler ve demokratlar iken; bu eğitimin dünya görüşünün oluşmasında etkisi olduğuna en az inananlar solculardır.

- Toplumun yarısından fazlası (yüzde 58,9) , anadilde konuşma hakkının doğal bir hak olduğunu ve bu hakkın kullanımının hiçbir şekilde engellenemeyeceğini düşünmektedir.

- Anadilde konuşma hakkını en çok destekleyen kültürel kesimler sırasıyla Kürtler (yüzde 87,4), Aleviler (yüzde 73,5) ve Müslümanlar (yüzde 64,4) iken; en az destekleyenler Türklerdir (yüzde 49,9).

- Anadilde konuşma hakkını en çok destekleyen siyasal kimlikler sırasıyla solcular (yüzde 74,4) ve demokratlar (yüzde 63,7) iken; en az

destekleyenler sırasıyla diğer kategorisindekiler (yüzde 50,6), milliyetçiler (yüzde 54,2) ve sağcılardır (yüzde 55,2).

12.9. Demokratik Hak ve Özgürlüklere Bakış

- Türkiye’de yaşayan farklı toplumsal kesimlerin yaklaşık olarak yarısına yakını (yüzde 43,3), demokratik hak ve özgürlüklerin yeterli olmadığını düşünmektedir.

- Kendilerini kültürel kimlik düzeyinde Türk (yüzde 42) ve Türkiyeli (yüzde 35,2) olarak, siyasal kimlik düzeyinde ise milliyetçi (yüzde 39,8), sağcı (yüzde 39,6) ve Atatürkçü (yüzde 37,9) olarak tanımlayanlar, demokratik hak ve özgürlüklerin yeterli olduğuna daha çok inanmaktadır.

- Toplumun dörtte üçü (yüzde 75,7), Türkiye’nin farklılıklarıyla bir arada yaşaması durumunda daha güçlü olacağına inanmaktadır.

- Toplumun üçte ikisi (yüzde 67,8) farklı kültürlerin gerek yasal gerek toplumsal düzeyde tanınması gerektiğini düşünmektedir.

- Farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması gerektiğine en çok inanan kültürel kesim Kürtler (yüzde 87,3), en az inanan kültürel kesim ise Türklerdir (yüzde 62,7).

- Farklı kültürlerin yasal ve toplumsal düzeyde tanınması gerektiğine en çok inanan siyasal kesim İslamcılar (yüzde 75,1), en az inanan siyasal kesim ise milliyetçilerdir (yüzde 59,6).

- Toplumun büyük bir çoğunluğu, toplumsal düzeydeki ilişkiler açısından karşılıklı saygının (yüzde 89,7) ve devletle kurulan ilişkiler açısından da eşit vatandaşlık algısının bir arada ve kardeşçe yaşamının temel ölçüsü olduğunu düşünmektedir (yüzde 85,1).

- Toplumun büyük bir çoğunluğu (yüzde 81,7), çok farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin yaşadığı Anadolu coğrafyasının bir kültürel mozaik olarak tanımlanabileceğine inanmaktadır.

- Toplumun yarısına yakını (yüzde 41,3), mevcut politikaların sosyal birliktelik ve ortak bir üst kimlik oluşturma açısından başarılı olmadığını düşünmektedir.

- Sosyal birliktelik ve ortak bir üst kimlik oluşturma açısından mevcut politikaların başarısız olduğuna en çok inanan kültürel kesimler Aleviler (yüzde 59,6) ve Kürtlerdir (yüzde 58,3).
- Sosyal birliktelik ve ortak bir üst kimlik oluşturma açısından mevcut politikaların başarısız olduğuna en çok inanan siyasal kesim solcular (yüzde 59,6) iken; mevcut politikaları bu anlamda en çok başarılı bulanlar sırasıyla İslamcılar (yüzde 16,4), sağcılar (yüzde 12,8) ve demokratlardır (yüzde 11,3).
- Toplumun yaklaşık beşte biri (yüzde 22,3), orta ve uzun vadede milliyetçilik eksenli bir iç savaş tehlikesinin bulunduğunu düşünmektedir.
- Toplumun dörtte birinden fazlası (yüzde 27,6), orta ve uzun vadede laik-antilaik eksenli bir iç savaş ihtimalinin bulunduğunu düşünmektedir.
- Toplumun üçte birinden fazlası (yüzde 39,5), kendisini temsil eden bir siyasal partinin olmadığını düşünmektedir.

TÜRKİYE'DE Ortak Bir Kimlik Olarak Ötekilik

Bu çalışma, ülkemizin dört bir yanına dağılan ve her türlü politika eksikliği ile dış manipülasyonlara rağmen “barış içinde bir arada yaşama iradesini” hala muhafaza eden ve ülkemizin kültürel mirasını oluşturan gruplarla ilgili verileri derleyip sunarak olası sorun alanlarını/kaynaklarını tespit etmeyi ve bunlarla ilgili olarak ivedilikle demokratik önlemlerin alınmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

MEMUR-SEN KONFEDERASYONU
EĞİTİM-BİR-SEN
EĞİTİMCİLER BİRLİĞİ SENDİKASI

